Jarosfaw iwaszkiewicz

slavă şi fală

ROMAN * * * *

ÎN ROMÂNEŞTE DE TELEMAC DAN şi VASILE M. THEODORESCU

L'homme faustien invente la gloire du malheur comme tout a *l'heure l'homme marxien et l'homme freudien, chacun de son cot&, veut tenter de reinventer le bonheur.*[1]

JEAN-JACQUES MAYOUX

---

[1] **Omul faustian născoceşte slava suferinţei, aşa cum omul marxist şi cel freudian doresc, fiecare în parte, gă încerce redescoperirea fericirii (fr.),**

capitolul unsprezece

«CAVALCADA»

I

Pe nesimțite, vara se preschimba-n toamnă. Verdeața deasă a tufelor se chircea din ce în ce mai mult, apărându-se de iureşul vânturilor, iar în lumină plină frunzişul lor apărea îngălbenit, ba chiar ramuri întregi căpătau culoarea chihlimbarului. De unde se-aştemuseră pe cărările şi potecile parcului din Puste Lki străveziile frunze de tei – uşor îngălbenite ca nişte aripi de fluturi – nu ştia nimeni! Ziua, copacii aveau un aer sărbătoresc, solemn, dar când amurgul se lăsa mai de timpuriu, adierile fremătânde din văzduh grăiau limpede despre semnele vremii, despre toamnă.

Peste zi, parcul era aproape părăsit, puțini oameni strecurându-se printre răzoarele ori sub răcoarea tulpinilor impunătoare; de-abia pe înserat se furişau pe aleile lui umbre de oameni, perechi-perechi, în grupuri mici sau singuratice. Erau refugiații din Varşovia şi din ținuturile apusene, care găsiseră adăpost la fermă, în corpul acareturilor, sau în căsuțele din dosul porții. Prinşi de treburile lor cât era ziua de lungă – căutând vreascuri pentru foc, pregătindu-şi fiertura sărăcăcioasă, ori hoinărind spre miezul satelor şi chiar al orăşelului învecinat, – de cum cobora întunericul se întâlneau în parc: să mai schimbe o vorbă. Unii, doar se tânguiau; alții

— Căznindu-se să se dumirească asupra cauzelor neaşteptatului dezastru – căutau pe vinovați sau pe nepăsători; mai erau şi dintre cei care scorneau primele clevetiri, dându-le dintru început proporții gigantice, neverosimile. Povesteau chiar cine şi unde a pierit „pe drumuri44, istorisind amănunte fantastice despre moartea unor oameni de seamă, care – după cum s-a aflat mai târziu

— Erau zdraveni, sănătoşi. Printre veştile cele mai puțin reale figura şi fuga guvernului şi a marelui stat major în România. Nimeni nu voia însă să le dea crezare.

Parcul se înviora astfel în fiecare seară, se umplea de un susur ce aducea cu clipocitul păraielor de munte, în timp ce

paşii şi capetele oamenilor rămaşi pe drumuri se contopeau ca într-un singur tot, cu freamătul înfricoşat al coroanelor copacilor ce se pregăteau să înfrunte vântul toamnei.

Curtea de la Puste tqki era flancată de două turnuri mici, împodobite cu nişte cupole de proporții modeste. Erau acoperite cu şindrilă şi peste tot cu muşchi. Pe partea dreaptă era turnul în care se afla încăperea unde murise mătuşa Michasia; la stânga, sus, sub cupolă se afla camera lui Andrzej, în prezent plină de oaspeți din Varşovia; jos la parter – cu o intrare separată dinspre parc – era capela, deschisă în trecut numai cu prilejul unor ceremonii speciale, al unui botez sau al unei căsătorii, iar acum, din momentul izbucnirii războiului, deschisă toată ziulica. Veneau aici şi refugiați şi oameni de-ai casei, iar după-amiază se oficiau liturghii întregi sub conducerea celor mai energice şi mai pioase matroane. În fiecare seară capela se umplea – întunericul cobora de pe la orele şase – de o mulțime de făpturi cu aparență modestă, şterse, şi care în tremurul lumânărilor făceau chiar impresia că-şi pierd contururile reale.

Aici luase naştere – şi din primul moment se popularizase, în mare măsură – litania consacrată războiului; care cuprindea o serie de chemări adaptate strict la împrejurările tragice ale momentului. Se părea chiar că. Bătrânele matroane simțeau o anumită satisfacție atunci când repetau – după fiecare invocare – cuvintele: „Doamne, redă-ne patria şi libertatea!”, cuvinte ce le reaminteau atât de tinerețe, cât şi de zilele de robie. Pentru tineri însă litania asta era de nesuportat. Andrzej, care îndată, în chiar prima zi de după sosire se rătăcise prin locurile astea, nu se putuse stăpâni şi, spre mâhnirea pioaselor bătrâne, părăsise locul de rugăciune în chip ostentativ, la mijlocul liturghiei.

Totuşi adunările din umbra capelei – care începeau devreme – îl nelinişteau; acum el nu mai intra înăuntru, ci se plimba prin apropiere, sub răcoarea copacilor înalți. Stejarii şi bătrânii tei pe care-i cunoscuse încă din copilărie îşi schimbaseră înfățişarea, reamintindu-i frasinii văzuți la Rabka şi la ultima excursie din cursul verii. Avea impresia că

ani mulţi îl despart de acele timpuri, deşi în realitate nu trecuseră decât abia câteva săptămâni. Îşi simţea din plin singurătatea. O ocolea pe Helenka fiindcă ea îi aducea aminte atât de zilele fericite de astă-vară, cât şi de dispariţia tatălui său, lucru despre care – nu se ştie de ce – o învinovăţea doar pe ea.

Se temea chiar să se aşeze pe prispa casei, ceea ce i-ar fi împrospătat unele nedefinite re verii, pe care-şi dădea bine seama că nu era oportun să le evoce tocmai azi. Se ascundea aşa doar sub umbrarul arborilor bătrâni şi privea uşa luminată a capelei, hotărât să nu-şi îngăduie nici măcar gândul că asta era tot ce le mai rămăsese. Nu era în stare să-şi rostească gândurile toate câte îi vuiau prin minte, confuze încă, dar fără a se ciocni prea tare între ele şi fără a nesocoti nici realitatea. Nu-şi dădea seama, pur şi simplu, de cele întâmplate şi, fireşte, nu putea să ia vreo atitudine. Ştia doar că nu poate asculta cu indiferenţă vorbele tânguitoare, pasive, ale rugăciunii şi că-l preocupă altceva, cu totul altceva! Dar ce?

Chestiunea asta găsise o soluţie limpede – deşi poate tot atât de copilărească – în mintea lui Romek, care se pregătea „de drum”, ca şi cum o atare pregătire ar fi fost cel mai uşor şi cel mai luminos lucru sub soare.

— Unde te vei duce? îl întrebă Andrzej, când se întâlniră în faţa uşii deschise a capelei, într-o seară de toamnă caldă, cum erau atunci, obişnuit, toate serile ce coborau peste parcul din Puste Lşki, ca şi peste ţara întreagă.

— Încă nu ştiu, grăi Romek, dar în Puste Lki nu pot găsi o dezlegare întrebării ăştia.

— Puste Lqki a încetat, în general, să mai dea răspunsuri, mărturisi Andrzej şi, crezând că Romek, fiindcă tăcea, nu-l înţelege, vorbi mai departe: Cândva, am şezut pe prispa asta o noapte întreagă şi mi-am spus în gând că am găsit răspuns tuturor întrebărilor puse. N-a fost de mult, ba a fost chiar de curând şi totuşi am impresia că viaţa toată s-a scurs în răstimpul ăsta. Eram atât de copil!

Tăcu. Era sigur că Romek tot 11U-l înţelege.

— Părerea mea, zise Romek tuşind înăbuşit, este că nu-i cu putinţă să stăm aşa, cu braţele încrucişate.

— La fel socot şi eu, zise Andrzej, deşi nu era sincer. Aprobându-i spusele ce-l îndemnau „la drum”, simţea un puternic sentiment de jale pentru tot ce urma să părăsească aici. Înţelegea bine că ar trebui să-şi facă alte rosturi, deşi copacii aceştia înalţi, casa asta înclinată şi cu două turnuleţe, freamătul ramurilor arţarului dindreptul ferestrei şi chiar convorbirile astea din umbra parcului, ca şi tânguitoarea litanie ce se strecura ca un fâlfâit de aripi dinspre capela luminată de lumânările de ceară – într-un cuvânt toată ambianţa blajină şi caldă, o considerase, până atunci, drept lumea lui. Ar fi fost aşa de ideal să rămâi aici, să supravieţuieşti, cu capul afundat în nisipul satului polonez.

Fireşte, se gândea şi la Kasia. Dragostea aceea caldă şi oarecum inconştientă era deopotrivă legată de casa asta, de parcul ei, de plimbările până la biserică. Îşi reamintea şi de paraclis. Frunzele ce picaseră jos îşi răspândeau mireasma, iar în întunecimea lui era o tăcere atât de adâncă incit nimeni n-ar fi putut bănui că în apropiere oamenii trag unii într-alţii cu puşca.

— Aceste ultime tăceri, se adresă el mai mult către sine însuşi decât către Romek, aceste ultime tăceri, repetă el…

Romek tuşi din nou, ca şi cum ar fi vrut să-i reamintească prezenţa lui acolo or, mai degrabă, ca să-şi mai sperie puţin teama, fiindcă se cam temea de judecata lui Andrzej.

— Toate aceste clipe trecute le-ai trăit din plin, zise el, făcându-şi din umbră curaj.

Ar fi vrut să atingă şi chestiunea „cea mai importantă44, dar îşi dădea seama, în acelaşi timp, că Andrzej nu este deloc dispus la aşa ceva.

De-abia după o mai îndelungată tăcere, Andrzej zise:

— Uite, să ştii, am impresia că am ajuns să fiu ca o muiere temătoare. Aşa de mult m-au zguduit toate astea. În plus, povestea cu tata…

Romek căzu pe gânduri:

— Cum de s-a putut întâmpla?

Andrzej adăugă în pripă:
— Ai auzit ce-au spus ele…
— Da, aşa-i, şovăi Romek, totuşi e ceva greu de crezut. De ce nu s-a întors tata?
— Încotro o fi plecat?
— Care erau relațiile dintre părinții tăi? întrebă Romek pe un ton firesc.
Andrzej tăcu din nou. Îl indispunea amestecul lui Romek în astfel de lucruri, dar, pe de altă parte, vroia şi să-şi descarce cuiva sufletul. Noroc că era beznă şi convorbirea toată devenea astfel oarecum impersonală.
— Mai ştiu şi eu? răspunse el. În aparență totul mergea cât se poate de bine. Dar, nu poți şti niciodată. Nicicând n-au fost ei potriviți. Iar familia mamei nu-l prea suferea – şi, corectându-se – adică nu-l prea suferă… După cum ştii, au fost întotdeauna treburi neplăcute cu unchiul Walery. Îmi amintesc de pățaniile prin care am trecut, când eram mic. Walerek făcea totul fățiş şi am impresia că toți cei din Puste Lspd se comportau aproape la fel față de tata. Numai bunica ținea la el, şi, de asemenea, el îi purta respect. Socot însă că tata a iubit-o pe mama. Numai că mama… S-ar părea că a fost
Ceva acolo, la Odesa, ceva ce eu nu pot înțelege. Mama însăşi nu ştie, pe cât se pare, de ce a consimțit să se mărite. Mama iubea pe altcineva…
Evident, Andrzej ştia pe cine, amănunt însă ce nu-i putea ieşi din gură, fiind o chestie mult prea intimă. Şi, pe deasupra Spychala fusese nu demult pe-aici, aşa că Romek ar fi putut trage unele concluzii ce nu-i conveneau lui Andrzej în clipa aceea. Îi venea greu chiar să pronunțe numele ăsta. I se părea că ar fi tulburat tăcerea ce domnea în clipa aceea, ca şi puțina linişte ce-i era atât de prețioasă. Din clipa pronunțării cuvântului „Spychala44 ar fi trebuit, poate, să treacă la fapte. Şi ar fi Vrut să mai rămână încă puțin, pe loc, în umbra răcoroasă şi înmiresmată.
— Dar tu te-ai avut bine cu tatăl tău, întrebă Romek, nu-i aşa?
Andrzej dădu din umeri. Cuvântul „bine” i se părea ciudat

de nepotrivit pentru definirea raporturilor cu taică-su. În ultimul timp, mai ales, nu putea fi vorba de „bine44, ba ar fi putut spune chiar că ele fuseseră „rele44 de tot. Ținea mult la taică-su, dar tare ar fi vrut să fi fost altfel. Nu putea suporta purtarea lui din magazin, modul prea sprinten cum se mişca, zâmbetele lui, sărutatul mâinilor… toate îi produceau dezgust. Îl făceau să-i fie ruşine., Acum însă ar fi vrut să şteargă impresia asta, s-o îndrepte.

— Ce mai întrebare! izbucni el într-un târziu. E doar tatăl meu.

Romek se mişcă din loc şi zise pe un ton de filosof practic:

— Cu tații nu se prea întâmplă la fel peste tot.

Andrzej îşi reaminti că domnul Kozâowski privea cu antipatie vioara lui Romek.

— Cum aşa? grăi el pe un ton voit brutal, deşi ştia bine despre ce era vorba.

— Uite, uneori am impresia, făcu Romek, că sunt o piedică pentru tata; în general... o povară. Fără mine, după moartea mamei, s-ar fi putut însura. Aşa însă... Tata umblă îndrăgostit mereu – ba după una, ba după alta. Şi-i e ruşine de mine… Se ruşinează să se arate aşa cum e… Cu fetele, se întâlneşte undeva, departe de casa lui.

Andrzej prefera să trateze totul pe şleau, mai ales când era vorba de treburi străine:

— Iar tu ai vrea să-i spui tatălui tău cam aşa: „Asta-i albă, asta-i neagră, ştiu bine cum stau lucrurile, nu te jena, tăticule.. /’

Romek se revoltă:

— Tu aşa vorbeşti cu taică-tu?

În întuneric, Andrzej zâmbi.

— Acum, poate că aş vorbi aşa. Fiecare dintre noi e doar om.

Spunând fraza asta banală, simți deodată că fiecare este un om, dar în felul lui. De aceea grăi din nou, mai mult pentru sine decât pentru Romek:

— Dumnezeu îl face pe fiecare om într-un singur exemplar…

Şi se avântă pe un ton vulgar, ce-i era străin, continuând

nespus de artificial, conştient, dar fără a se putea stăpâni şi gândind că numai aşa trebuie să-i vorbească lui Romek:

— Aşa i-aş fi spus tatălui meu. Dacă aş şti că se ține cu vreo fată, l-aş sfătui: La ce bun să te jenezi, de ce să te ruşinezi – şi eu şi tu suntem doar bărbați…”

— Tu, însă, ai vreo fată? întrebă Romek. Curios.

Andrzej fu năpădit din nou de acelaşi gând. Schimbă tonul şi – mirându-se el însuşi de treaba asta – întrebă pe un ton ce părea indiferent:

— Ce se întâmplă cu Kasia?

— Mi-au spus oamenii că Alunio s-a întors la ea, după închisoare. La Siedice.

— S-a măritat cu el?

— Cum să-ți spun? Unii susțin că s-au căsătorit. Alunio are undeva altă soție… Acum a locuit însă la Kasia.

— Se iubesc?

Romek chicoti.

— Pui şi tu nişte întrebări! De unde să ştiu eu dacă se iubesc sau nu? Desigur că se iubesc, dacă locuiesc împreună de bună-voie, fără pirostii şi într-un fel se împacă. Socot că se şi iubesc… Dar ce-i cu tine de-ntrebi?

— Iaca aşa, nimic.

— Ți-ai adus aminte de Kasia?

— S-a purtat bine cu bunica.

Romek chicoti ceva mai tare.

— Cu bunica? făcu el.

Andrzej se irită.

— Eşti cam nerod, băiete, lucrurile astea nu-s de şagă.

— Vai de mine! zise Romek devenind pe neaşteptate grav şi continuând apoi, îngândurat:

— Pentru mine treburile astea cu fetele îmi provoacă întotdeauna râsul. Toată chestia este atât de ridicolă! Oare ai văzut vreodată cum se face?

Andrzej mormăi, nedefinit. Regretă că se lăsase antrenat în conversația asta.

— Eu am văzut. Am văzut adesea, chiar când eram mai mic; pentru mine era un fel de sport să-l descopăr pe flăcău cu

drăguța lui. Primăvara îi puteai descoperi pretutindeni: prin fân, după şură, pe iarbă… unde-ți poftea inima. Nici n-ai idee ce ridicolă e toată povestea. Şi îndată adăugă, pe un ton nespus de serios: Şi nici măcar nu-i ridicolă. E chiar ca la necuvântătoare… Ceva animalic…

Andrzej tresări.

— N-ai dreptate, zise el, e ceva cât se poate de omenesc. Uite, îți spun, mi-a fost într-adevăr dor de Kasia.

Tonul glasului lui Andrzej se schimbă încă o dată; răsună sincer.

— Atunci de ce n-ai venit aici anul trecut?

— N-am vrut să-i fiu piedică. Alunio e Alunio.

— Alunio era la închisoare.

Andrzej tăcu o clipă. Întunericul se întețise, iar luminile din capelă se stinseseră. Bătrânele ieşiseră grave şi impunătoare şi se putea vedea cum umbrele lor se încrucişau în întunecimea nopții: unele se îndreptau spre conac, altele spre ogradă şi spre sat. În paşii bătrânelor, în mersul lor domol şi plin de demnitate se putea simți că sunt mulțumite că şi-au făcut datoria. Andrzej le urmări câteva clipe cum se îndepărtau şi apoi şopti:

— Îngăduie-ne, Doamne, să ne întoarcem.

— Dacă m-ar fi preferat pe mine – se întoarse el, din nou, la convorbirea întreruptă – iar nu pe Alunio, cum mi-aş fi putut soluționa toate problemele mele vitale?

— Nu te-ai fi căsătorit?

— La aşa ceva nici nu m-am gândit.

Spuse din nou o minciună, pe un ton fals, cu o voce indiferentă, gândul celălalt aparținând lumii „tainice”, sfârşite. Acum putea face impresia că gândul acesta nu-i trecuse niciodată prin cap. Dar, dacă-i vorba să găsească o ieşire, momentul era foarte propice.

— Ascultă, Romek, zise el, trebuie să plecăm la Varşovia.

— O, asta e, se bucură Romek, aşa gândesc şi eu.

Lungul drumului de la Puste Lqki până la Varşovia i se părea lui Andrzej nu o sumă de kilometri, ci suma transformărilor unei vieți întregi. La Varşovia se dă acum

bătălia, se trag focuri de armă. Casele ard; vuieşte.

— Cum să plecăm? se întreba Romek.

— Simplu, călare, răspunse Andrzej şi simți, în clipa aceea, un flux de forțe. Hotărârea era simplă.

— Acolo vom afla tot ce avem de făcut, raționă Romek în continuare.

O umbră înaltă se strecura tocmai atunci dinspre curte. Un om zvelt, cu pas militărese, trecu nu departe de trunchiul arțarului sub care şedeau Andrzej şi Romek. Fiind întuneric nu-i zărise.

Andrzej îl strânse pe Romek de mână, ca şi cum ar fi vrut să-l rețină de la un gest pripit. Tăcură câteva clipe.

Umbra se îndreptă spre casă. Pe verandă, silueta se profilă mai dar.

— S-a întors Spychala, grăi Andrzej.

— Unde a fost? întrebă Romek.

— Dracu ştie. A plecat dincolo de Bug, acum o săptămână. Sunt curios să ştiu de ce s-a întors. Alții nu se mai întorc.

— Noi trebuie să ne întoarcem, zise Romek, voind să spună, în realitate, că trebuie să plece la Varşovia.

Andrzej rămase câteva clipe nemişcat. În planurile lui de întoarcere se schițară acum unele şovăieli. Gândea că poate se pripise. Până la urmă făcu însă un gest nedefinit şi spuse:

— N-avem ce face, nu trebuie să mai stăm pe gânduri. Nu există altă ieşire.

— Dar de ce ai vrut să cauți altă ieşire? Andrzej se ridică de sub arțar şi îşi scutură pantalonii.

— Ştii ceva? Eu încă mă gândesc la tata. Romek protestă:

— Încă! Nu-s decât vreo câteva zile de când doamnele l-au pierdut pe şosea. De ce trebuie să spui „încă”? Ce este ciudat în faptul că te gândeşti mereu la tatăl tău?

— Tocmai asta e. Tu nu te miri. Iar eu mă mir şi de mine însumi. Se petrec atâtea lucruri, dintre cele mai groaznice, iar eu mă gândesc la tata. Sunt un egoist. Ce părere ai?

— Eşti un măgar, nu un egoist, zise Romek sincer.

— Nu ştiu dacă-i bine să plecăm imediat la Varşovia.

— I se va spune tatălui tău că te-ai înapoiat acolo.

— Nu-i atât de simplu. Şi în primul rând, dacă tata se întoarce, aş vrea să-l văd imediat. Nu sunt superstiţios, dar nici nu-ţi închipui cât sunt de neliniştit de soarta lui.

Un moment se gândi că vorbeşte poate prea sincer cu Romek. Îşi dădu însă seama că tot ce simţise şi vorbise aici jzvorâse din neliniştea asta.

— Unde a putut să se ducă? întreba el, în sfârşit. Cu disperare.

Vrând-nevrând Romek fu silit să-şi asume rolul de consolator cuminte pe care i-l impunea Andrzej.

— El ca el, dar automobilul? Nu-i doar un simplu ac.

— N-ai văzut ce se petrece pe şosea, făcu Andrzej; acolo chiar automobilul cel mai mare se poate pierde ca un simplu ac.

— Dă-ţi seama de un lucru: în cazul de faţă nu-i nimic de făcut.

Andrzej suspină, pierzându-şi răbdarea.

— Tocmai asta e; chiar din primul moment, nu facem nimic. Încercăm doar să ne convingem că nu-i nimic de făcut... Te-apucă nebunia.

Îşi reaminti ce visase astăzi. Şedea în odaia lui din Varşovia, când, repede, intră mamă-sa, căruntă de tot, cu părul ca laptele. Ţipă cât îl ţinu gura şi se trezi, asudat.

— Dacă ar fi trăit bunica Miehasia, şopti el mergând spre casă, i-aş fi povestit visul.

Romek izbucni în hohote de râs.

— Tu, într-adevăr, reacţionezi ciudat.

Se opriră în faţa uşii capelei. Luminile erau stinse şi uşa închisă. Apoi porniră mai departe. Andrzej îl opri însă pe Romek.

— Aşteaptă puţin, mă întorc îndată.

Revenit la uşa capelei îngenunche şi-şi sprijini capul de clanţa veche, rece. Nu se rugă; îşi reaminti doar de vizitele făcute în copilărie la Puste Lşki, de vechiul sentiment de încredere cu care-şi punea mâna în palma mare a tăticului, ca şi de cuvântul ce rostea:

— Tăticule.

Era un euvânt magic; el crea pentru o clipă, pentru o clipă foarte scurtă, atmosfera de atunci, complexul acela de sentimente lipsite de complicații şi atât de prețioase. Totodată, prin cuvântul acesta îşi tăia parcă în două cărarea vieții, cu un fel de cazma, dând la o parte o mare halcă de pământ pe care o răsturna peste un furnicar vechi.

— S-a făcut frig, spuse el revenind lângă Romek, serile devin răcoroase.

— La drum trebuie să luăm cojoacele, constată Romek, le vom cumpăra în orăşel.

Şi intrară în casă.

II

Pe şoseaua de lângă Siedice lucrurile s-au petrecut astfel:

Domnul Golbek nu se îndepărtase prea mult de automobil, îl durea încă un rinichi şi locul unde Ola îi făcuse o injecție cu mâna tremurândă. Se culcă deci într-un şanț, nu departe de maşină, dar fără s-o piardă din ochi. După ce avioanele trecură, înainte de a ajunge la automobil, văzu cum doi oameni se apropie de „Buick” şi încercau să forțeze uşa. Era închisă. Cu toată panica şi graba, domnul Franciszek nu neglijase să ia cheile.

Când se apropie de automobil, cei doi domni dădură alarma. Recunoscu pe unul din ei: faimosul avocat Cherubin Koiyszko. Era unul din obişnuiții casei, dar mai mult venea în vizită la Ola, care cânta nişte lieduri scrise pe versurile lui. Domnul Franciszek nu prea era la curent cu îndeletnicirea asta iar întreaga lor cunoştință se reducea ia faptul ca îi întinsese o data sau de două ori mâna. Acum Cherubin îl trata ca pe cea mai intimă cunoştință.

— Domnule Golbek, rosti el grăbit, vă rog să mergeți cu maşina aici, aproape, la câțiva paşi, unde zace o femeie rănită; trebuie s-o luăm şi s-o ducem la Siedice. E vorba de doamna Wyczerowna, marea actriță.

Celălalt domn – un actor tânăr – se mărgini să repete ultimele cuvinte spuse de Koiyszko.

— O mare actriță, zise el de câteva ori.

Era înspăimântat, aproape înnebunit. Ochii lui mari,

albaştri, îi ieşiră din orbite.

Domnul Franio îşi dădea silința să se stăpânească.

— Domnule, sunt cu soția şi fiica, trebuie să le aştept.

— Vai de mine, domnule Franciszek, zise Cherubin, aici e vorba de urgență, doamna Wyczerowna a suferit o pierdere mare de sânge. O vom conduce până la primul post de salvare şi îndată vă veți întoarce. Până să vină soția şi fiica dumneavoastră veți fi înapoi.

— Veți fi înapoi, repetă actorul cu ochii albaştri.

— Priviți, pe şosea nu-i circulație prea mare.

Într-adevăr, în clipa aceea pe şosea nu prea era mişcare. Refugiații, alungați de avioane, nu pridldiseră să se înapoieze încă pe fâşia albă a asfaltului, iar automobilele o apucaseră în direcții diferite, care încotro (tânărul actor spusese „care încotro41, răspunzând vreunui gând de-al lui); în depărtare, la locul unde brâul şoselei cotea pe după deal, se puteau vedeau câteva vehicule răsturnate şi un cal lovit de proiectile răcind cu picioarele în suâ. Automobilele fumgânde arătau că acolo lovitura fusese serioasă.

Domnul Goâşbek nu apucă măcar să-şi adune gândurile, căci Koiyszko îl sili, pur şi simplu, să-şi ocupe locul la volan. Urcându-se în automobil, domnul Franciszek îşi întoarse capul, căutându-şi cu ochii soția şi fiica. Pe Ola n-o zări. Stătea oare încă ascunsă pe câmpul cu cartofi, sau poate că se refugiase undeva mai departe? Se uită repede, dar n-o văzu. Zări în schimb pe Helenka; cu mult mai aproape, ea se oprise mirată, văzând cum tată-su se urcă în maşină însoțit de doi străini.

Domnul Golqbek izbuti să-i facă doar semn cu mâna. Mişcarea ce făcuse cu micuța lui palmă grăsună însemna „aşteptați”. Tot aşa de bine ea putea să însemneze „la revedere” şi propriu-zis ea însemna – dar lucrul ăsta nimeni nu-l putea şti atunci „adio.”

Porniră. La o distanță de un kilometru şi jumătate – domnul Golbek nici nu-şi dădu seama cât de repede trecu timpul – lângă şosea, sub o tufă de sălcii, zăcea Wyezerowna. Era palidă şi foarte înspăimântată. Ochii ei mari păreau de o sută

de ori mai mari decât pe scenă.’ Un tânăr actor, ce semăna ca două picături de apă cu actorul care-l însoțea pe Koiyszko, o ținea de mână pe actriță şi strângea puternic o batistă albă, ce-i înfăşură palma.

— Urcă, urcă, zise repede Koiyszko, mergem la Siedice!

— Cum, la Siedice? încercă Golşbek să protesteze.

— Da, la Siedice, punctul sanitar cel mai apropiat este desigur acolo.

— Şi unde-i rana? întrebă brutarul pe un ton şi mai nesigur, uitându-se la persoanele care se urcau în maşină.

Wyezerowna nu răspunse. Arăta doar mina înfăşurată.

— O clipă, o clipă, zise Golbek, sunteți rănită numai la mână?

— Numai!

Cei doi tineri actori păreau că sunt foarte indignați pe domnul Golşbek.

— Domnule, zise unul din ei. Vă rog să mergeți repede, doamna Wyezerowna a pierdut foarte mult sânge.

— O schijă a lovit-o în palmă.

— Dragă domnule Franio, vorbi Koiyszko fără întrerupere, pe tonul lui rugător şi pripit, dragă domnule Franio, porniți, vă rog, porniți îndată. Dumneavoastră doriți doar să vă întoarceți aici cât mai repede. Îndată, nu-i aşa? Vă implor, porniți, domnule Franio!

Gofşbek gândi că într-adevăr cu cât va scăpa mai repede de actrița rănită, cu atât mai degrabă se va întoarce la Ola şi Helenka. Apăsă deci pe accelerator.

În viteză mare, ocolind calul ucis şi automobile răsturnate, ieşiră din mulțimea pietonilor şi urcară dealul din față. De acolo se întindea priveliştea periferiilor oraşului Siedice, mistuite de flăcări pe o mare întindere, în timp ce trâmbe înalte de fum negru se ridicau drept în sus, spre cerul albastru şi curat al dimineții de septembrie.

Lângă şosea ardeau nişte depozite ale căilor ferate; fumul gros arăta că acolo era petrol sau benzină. Înaintea liniei ferate se îngrămădiseră numeroase căruțe şi automobile, autocamioane şi ostaşi călare. Înghesuiala era atât de

puternică încât nimeni nu se mai putea mişca din clipa în care pătrundea în mulţimea asta. Golşbek, socotind că se va putea descurca într-un fel, pătrunse „în mijlocul aglomeraţiei ăsteia uriaşe de căruţe şi autovehicule, speriind caii ce se ridicau în două picioare, ameninţându-i cu primejdioasa răsturnare a maşinii. Ţinând volanul ca în vis – cu atât mai mult cu cât nu dormise toată noaptea – Golqbek nu prea ştia ce se petrece cu el.

Cum stăteau aşa în mijlocul mulţimii, îşi reaminti deodată de Andrzej. Ce-o fi cu el, unde s-o fi aflând acum? Crezuse că-l va ajunge din urmă la bunica, dar nu-l găsise acolo. Desigur, o apucase spre Puste Lqki.

În aceeaşi clipă îşi reaminti că, spre a ajunge la Puste Lşki, tocmai aici, înainte de calea ferată, se coteşte la stânga. Şi... Orice s-a întâmpla, vor merge la Puste Lşki.

Încercă să iasă din încurcătură dar, nefiind un automobilist cu experienţă, produse o învălmăşeală mare. Intră cu botul maşinii într-o căruţă cu doi cai – sau poate căruţa intrase în el – de-ajuns că în dreptul ferestrei apăru faţa înfuriată a unui sergent, care călătorea cu căruţa, sărind probabil în ea, undeva între Varşovia şi Siedice.

— Ieşiţi din automobil îndată, ordonă sergentul aspru, coborâţi imediat. S-a înţeles?

Domnul Golbek nu ştia ce să facă. De ce-i porunceşte lui, sergentul, să se dea jos din maşină?

— Coborâţi îndată, repetă sergentul înfuriat, fără să bage de seamă că în înghesuiala aia nici uşiţa automobilului nu putea fi deschisă, darmi-te să mai şi coborî. De altfel, chiar dacă domnul Golqbek s-ar fi dat jos, încă situaţia căruţei, cu care călătorea sergentul, nu s-ar fi îmbunătăţit cu nimic. El ar fi putut, cel mult, să sa urce în limuzină, lucru ce nu-i trecuse prin cap, fiind un ins cu minţile rătăcite.

Cei doi actori, mici de statură şi înspăimântaţi, amuţiră. Koiyszko încercă să intervină, mereu prin gogoriţa umflării gradului.

— Domnule major, grăi el cu toate că se orienta perfect de bine în privinţa fireturilor şi a steluţelor, domnule major, de

ce-i porunciți conducătorului să coboare? La ce vă poate folosi lucrul acesta?

— Dați-vă jos, îndată, urlă sergentul făcând spume la gură, să vedeți ce ispravă ați făcut! Mi-ați schilodit piciorul calului.

Dar calul, ca şi cum ar fi vrut să evidențieze că-i stăpân pe toate facultățile lui fizice, şi pe picioare, sări deodată într-o parte rupând funia. Sergentul îl apucă de bot, dar calul i se smulse din mână, începu să se agite zgâlțâind hamurile şi scara căruței, se ridică în două picioare, amenințând cu cele din față capota maşinii.

Wyezerowna țipă ca o nebună; sergentul, chiar şi el, se înspăimântă de țipătul ăsta care nu fusese câtuşi de puțin teatral şi nici prefăcut, ci un țipăt cât se poate de firesc fără să semene nici pe departe cu strigătele Elektrei sau ale Balladynei.

Apucând calul de frunte sergentul îl aplecă la pământ. Acesta izbi încă de câteva ori cu picioarele în partea din față a căruței şi apoi se linişti.

— Sergent, strigă actrița, care se pricepea la grade, sergent, îți faci de cap? Eu sunt rănită, mă duc la spital, lasă-mă să trec!

Sergentul se schimbă ca prin farmec. Zărind femeia care țipase se uită mai bine la ea prin geam şi pe loc deveni respectuos.

— Mergeți la Siedice, grăi el, mergeți la spital. Nu se poate lăsa aşa în drum o femeie.

— Uşor de spus! zise Koiyszko, liniştit. Să vedem cum vom răzbi…

Intre timp sergentul sări pe treaptă şi începu să vocifereze:

— Faceți loc, domnilor, faceți loc, transportăm o femeie rănită…

Ca prin minune căruța dispăru din fața celor din maşină; se dădură la o parte – nu se ştie cum – şi cei ce înconjuraseră maşina, la intervențiile energice ale sergentului.

— Dă maşina îndărăt, îndărăt, strigă el adresându-se lui Golqbek, dați-vă în lături, în lături, stop!

Şi tot comandându-i aşa domnului Franciszek, care-l privea

înspăimântat şi asudat ca un şoarece roşcat, izbuti cu încetul să dea maşina înapoi până la locul de unde putea să apuce pe un drum lateral.

„Şi acum, spre Puste Lqki, îşi zise în gând domnul Franciszek, Ola cu Helenka vor ajunge şi ele acolo într-un fel sau altul. Totul e să putem ajunge până la Puste Lşki”.

În clipa aceea însă unul din actorii cei tineri se aplecă spre umărul actriţei.

— Vai, doamnă Janina, ce s-a întâmplat?

— A ţâşnit sângele din nou, zise actriţa cu o ’ voce deloc teatrală.

— Nu-i semn bun, exclamă Cherubin, atât din cauza ţipătului actriţei, cât şi din cauză că GoIqbek oprise în mod hotărât maşina pe drumul lateral.

— Acum vă rog să vă decideţi, zise el, veţi coborî aici sau veţi merge cu mine spre nord înmărmuriră cu toţii.

Unul din actori încercă să protesteze:

— Ascultă, omule, doamna Wyezerowna a avut din nou o hemoragie.

— Nu mă interesează deloc chestia asta, exclamă Franciszek cu o energie neaşteptată şi aproape inconştientă, eu pornesc spre nord. Acolo sunt copiii mei.

Călătorii tăcură. Wyezerowna se făcu palidă şi era cât pe-aci să leşine cu adevărat. Actorii se uitară unul la altul cu coada ochiului; până şi Cherubin rămase mut.

Sergentul de pe treapta automobilului se aplecă însă prin geamul deschis, spre interiorul maşinii şi, privind tulburat femeia străvezie, se năpusti pe loc cu toată puterea glasului lui de subofiţer asupra sărmanului Franciszek.

— Ce-i cu dumneata, domnule? Ai căpiat? Şi ce-ţi închipui dumneata? Spre nord, spre nord!… Nu ştii că din direcţia aia înaintează blestemaţii de hitlerişti?… Unde?! Unde? Unde te mai bagi? strigă el către o căruţă, ce voia să-şi facă loc tot spre nord. Dar căruţa hurui şi o zbughi înainte.

— Vezi, domnule, zise Franciszek cu glasul înăbuşit.

— Nu văd nimic, căci nu vreau să văd cum au să tragă nemţii în căruţa asta. Dumneata n-ai văzut nimic, adăugă el

cu subînțeles, eu am văzut… Lângă Lodz, am stat culcați pe câmp, iar din avioane ăia începură să tragă… Ascultă, domnule, păcat de-atâtea vorbe: întoarce maşina spre sud…

Koiyszko nu se mai putu stăpâni.

— De-aici spre sud nu se poate. Trebuie să înaintăm spre Brzesc.

— Bine, dă-i drumul spre Brzesc, conveni sergentul şi deschise uşa automobilului. Mai e puțin loc şi pentru mine, zise el, lăsându-se în partea stângă, la picioarele actriței. Şi-acum, dă-i drumul în jurul oraşului, spre a ocoli incendiile şi – direct spre Brzesc.

— Domnule, zise Franciszek cu glas tremurător, mi-am lăsat soția pe şosea.

— Să nu-ți fie teamă, domnule, vorbi sergentul, cu vădită batjocură în glas, cambia şi soția nu se rătăcesc niciodată. Iar dacă nu porneşti, pui de cățea ce eşti, vei vedea cu cine ai de-a face.

Uşa din partea dreaptă se deschise şi unul din actorii cei tineri sări în drum. După o clipă dispăru în mulțime.

— Poftim, ce mai cavaler! râse sergentul şi adăugă pe un ton mai blajin, atingându-l pe GoIqbek la ceafă, cu țeava revolverului: Dă-i drumul, frumosule, dă-i drumul, până la ultima picătură de benzină.

— Pentru numele lui Dumnezeu, porneşte, domnule, zise Wyezerowna, cu un glas speriat.'

Şi domnul Golqbek porni, aşa cum îi poruncea sergentul cel înarmat.

Iii

Când Andrzej şi Romek intrară în sufragerie,. Văzură şezând la masă pe doamna Royska şi pe Spychala. Liniştea luminii albe a lămpii îl impresionă pe Andrzej. Odaia obişnuită, locuită, masa pe care se mai aflau încă farfuriile de un albastru închis şi resturile de pâine pe fața de masă – toate astea făceau parte din lumea „molcomă44, de care se despărțise acolo, sub arțar. Clipi din ochi şi, fără să-şi arate mirarea, salută pe domnul Kazimierz. Luciul lămpii cădea drept pe fața doamnei Royska, luminându-i atât zbârciturile

feței – începea să îmbătrânească – precum şi ochii, de culoarea chihlimbarului deschis. Cu o nespusă atenție asculta ea ceea ce-i spunea Spychala, vorbind nespus de domol şi explicându-i cu oarecare greutate de ce s-a întors. Era limpede că totodată îşi explica şi lui însuşi. Era foarte obosit.

Andrzej, fără să ia loc la masă, se amestecă în convorbire şi încă destul de violent.

— E cât se poate de firesc, spuse el, adresându-se lui Kazimierz, că ați venit îndărăt. Desigur, vreți să vă întoarceți la Varşovia. Şi noi la fel.

Doamna Royska se uită la Andrzej. Era mirată de comportarea nervoasă a băiatului.

— Vrei lapte bătut? întrebă ea. Noi am cinat, dar laotele e pe bufet. Serviți-vă, şi tu, şi Romek.

Andrzej găsi într-adevăr pe bufet o oală cu lapte bătut, turnă în pahare pentru el şi pentru Romek, se aşezară la masă şi băură.

— Ascultați ce spune domnul Spychala, adăugă apoi doamna Eweliea.

Spychala îi aruncă o privire nesigură. Se vedea bine că ceea ce relata el era destinat numai doamnei Royska. Nu voia să continue în fața băieților.

În schimb asculta atent spusele lui Andrzej.

— E singura soluție, vorbi tânărul Golqbek, aici nu mai avem ce face. Ne-am hotărât, cu Romek, să plecăm la Varşovia.

Doamna Royska, uitându-se la Andrzej, ’ continua să se impacienteze. I se adresă lui Spychala:

— Şoferul, care s-a întors, ne-a povestit despre dumneata lucruri ciudate…

Spychala îşi aplecă privirile spre fața de masă, învârtind cu un deget suportul de tacâmuri. Nu-i prea surâdea mersul conversației. Andrzej tăcu şi-l cercetă pe vechiul „preceptor.44 Făcea impresia că s-ar ruşina de ceva.

— Lucrurile astea ciudate, grăi Spychala învingându-şi oarecum starea de spirit, n-au durat mult. Poate că în literatură ar fi putut să fie ceva frumosacum însă trebuie să

constatăm că în astfel de momente de încordare literatura nu foloseşte la nimic. Aratul e bun în opera lui Reymont.

Andrzej nu pricepea la ce se referă Spychala; înțelese doar că-i un lucru important.

Kazimierz îşi ridică cu hotărâre privirea şi, de data aceasta, se adresă direct lui Andrzej:

— Țăranul acela bătrân, pe ogorul căruia am arat, mi-a spus: „Niciodată, domnule, nu vei izbuti nimic, dacă nu vei fi chiar în mijlocul lucrului…”

— „În mijlocul”? Ce însemnează „în mijlocul?” întrebă Andrzej cu naivitate.

Romek puse palma pe mâna lui Andrzej, ca şi cum ar fi vrut să sprijine întrebarea.

Spychala nu răspunse. În schimb doamna Royska zâmbi şi, bâlbâindu-se uşor, după obiceiul ei, grăi:

— Țăranul acela a avut dreptate, domnule Kazimierz.

Spychala continua să tacă. Nu era sigur de intențiile lui Andrzej. Uneori se temea de tânărul ăsta care ştia despre el mai mult decât ar fi trebuit. L-ar fi putut compromite în ochii doamnei Royska, şi poate chiar şi în fața altor ochi.

— Impresia mea este, de asemenea, continuă doamna Royska, că nu poți face nimic din afară. Trebuie să fii „în mijlocul lucrului44, dacă vrei să faci ceva.

— Situația noastră este atât de complicată, continuă Spychala pe un ton grav, încât în clipa de față nu putem încă să spunem ce trebuie să facem şi unde trebuie să fim. În general ar fi o nebunie să vorbeşti că trebuie făcut ceva. Toate încercările de a găsi rațiunea unui gest au fost anihilate. Suntem lipsiți de orice posibilitate…

— Dar nu suntem lipsiți’ de putința de a raționa, sublinie deodată doamna Royska, cu o profundă convingere în glas.

Spychala o privi cu atenție. Poate chiar cu uimire.

— Acum este cu totul altfel decât în „celălalt război44, mărturisi el, căzând pe gânduri, se surprinse reamintindu-şi, sentimental, convorbirile de odinioară. Dar… îşi impuse, pe loc, să revină la realitate. „Uimitor e faptul că nici măcar o singură dată nu m-am gândit la Marysia, în tot timpul cât am

stat cu plugarul44, îşi mai notă el în memorie.

Şi se adresă lui Andrzej, ca şi cum abia atunci l-ar fi observat şi s-ar fi pregătit să-i pună o serie de întrebări.

— De la tata n-ai primit vreo ştire?

Andrzej se înroşi până-n albul ochilor.

— Nu, bâigui el.

Spychala ar fi vrut să-l mai întrebe ceva, dar se reținu.

— Aşadar, mergem sau nu la Varşovia? interveni Romek, nerăbdător.

— Nici nu-ți poți închipui cât de mâhnită este Ola de toate aceste întâmplări, spuse doamna Royska pe un ton cam prea de salon.

Spychala îşi dădu seama că-i ghicise întrebarea pe care n-o exprimase şi, tulburat, adăugă:

— Doamna Ola este încă aici? Sper că n-a plecat nicăieri?

Doamna Royska se miră.

— Fireşte că-i aici. Unde să plece? Nu ştie unde să-şi caute bărbatul, iar acum orice drum e nespus de primejdios. Andrzej n-ar lăsa-o de altfel pe mama lui să plece singură.

— E de-ajuns că l-am pierdut pe tata, mărturisi Andrzej, cu o voce joasă, în care răsuna o disperare profundă.

Spychala îl privi eu simpatie şi, adresându-i-se direct, spuse:

— Părerea mea este că nici şederea aici nu prea are sens. Nu-i departe ziua când nemții vor veni şi la doamna Royska. La Varşovia poate ar fi mai multă siguranță. Mai ales pentru oamenii tineri.

— Deocamdată este încă armata, care se comportă relativ corect. Am fost în oraş, continuă doamna Royska, am văzut că totul merge, cât de cât. Dar, în curând, vor veni autoritățile civile; desigur că nu va fi ceva idilic.

— De aceea socot că va trebui s-o pornim spre Varşovia, spuse Spychala pe un ton nou, cuprinzând oarecum, în vorbele lui, pe amândoi băieții şi răspunzând astfel inițiativelor nerăbdătoare ale lui Romek.

— Varşovia încă se apără, zise deamna Royska, cu o voce deplin indiferentă.

— Îmi închipui ce trebuie să fie acolo, şopti Andrzej, încleştându-şi fălcile.

— E ceva ce nu se poate nici închipui, observă Romek. Ceva îngrozitor.

— Dumneata ai experiență, domnule Kazimierz, continuă doamna Royska şi-l apucă pe Spychala de mână, dumneata ştii ce înseamnă războiul…

— Nu există comparație între aceste două războaie, răspunse Spychala. În decurs de douăzeci de ani tehnica a făcut progrese uriaşe. Totul se desfăşoară la dimensiuni ’ neprevăzute. Tancurile au determinat victoria americanilor în anul 1918. Astăzi tancurile sunt un lucru obişnuit. Iar gazele, până în prezent, n-au fost folosite.

— Măştile pot fi aruncate, zise Romek cu oarecare satisfacție, n-avem ce face cu ele. Şi nu-s decât o povară de prisos pentru soldați.

— Cine ar fi putut bănui? observă doamna Royska.

— Sunt oameni care ar fi trebuit să ştie, grăi Andrzej apăsat.

— Socot, zise Spychala rar, ca şi cum ar fi urmărit mersul lent al propriilor lui raționamente, socot că tocmai acum ar fi nimerit de mers până în apropiere de Varşovia, câtă vreme oraşul n-a căzut încă în mâinile nemților şi abia apoi de pătruns în Varşovia, îndată după capitulare.

— Direct nu-i chip, zise Romek.

— Da, chiar aşa, de-a dreptul nu-i calea cea mai indicată. Vom merge pe ocolite, de la codrul Kampinoski, spre Sochaczew. Unde mai pui că acolo putem trece pe la domnul Janusz. Doamnă, nu aveți o hartă? Rutieră, automobilistică?

— În maşina noastră aveam o astfel de hartă, admirabilă, zise Andrzej, oftând.

— Vă voi aduce una, îndată, făgădui doamna Royska şi ieşi din odaie.

Andrzej se ridică şi îşi mai turnă lapte. Puse un pahar şi în fața lui Romek.

— Bea, vei ajunge mai înțelept.

Spychala căută mirat la Andrzej, în glasul căruia răsunară nişte accente de bucurie, de ceva nou, de început de speranță.

„Vreo punere la cale, vreo aventură...”, îşi spuse el în gând.

Nu voia să se arate indignat. El însuşi era atras de posibilitățile care creaseră noua situație: posibilitățile aventurii, ale acelui ceva ce mai rămăsese încă şi după prăbuşirea vieții normale. Totul putea fi statornicit din nou – chiar şi viața.

Se aplecară deasupra hărții aduse de doamna Royska. Era harta Poloniei, a unei țări ce nu mai exista. Priviră la frunza de arțar legată de mare printr-un peduncul plăpând, la lebăda cu pieptul îndoit într-un arc mare.

Andrzej asculta distrat proiectele traseului şi itinerariul stabilit pe drumurile pe care tocmai atunci huruiau tancurile germane. Privea profilul țării şi linia Vistulei, înclinată ca o harfă, gândind: „Iată patria mea, cea care nu mai există”.

— Pe aici vom trece spre Codrul Kampinoski, spuse Spychala arătând cu degetul.

— Şi peste Vistula la Wyszogrod, remarcă Romek.

— Cât timp poate dura un astfel de drum? ’ întrebă doamna Royska.

— În cazul nostru nu este posibil niciun calcul. Nu se ştie ce ne poate aştepta la prima cotitură.

Andrzej se îndepărtă de hartă. Se opri în fața ferestrei şi se uită la parcul cufundat în întuneric. „Niciun calcul nu este posibil14, repetă el în minte.

Şi, totuşi, trebuie să existe un calcul, o socoteală, fie şi cu aproximație. Cu condiția ca acesta să fie făcut de la temelie şi de la început. Totul se poate desfăşura şi altfel, planul trebuie să fie însă concret.

„Niciun fel de vise, Andrzej, se admonestă el. Trebuie mers aşa ca şi cum totul ar fi normal, ca şi cum rezultatul ar fi normal.44 Şi adăugă: „Fiecare rezultat trebuie să fie «normal»”.

Tocmai atunci, lângă fereastră, îi veni în cap gândul concret despre moarte, pe care acum şi-o putea închipui. Căută din nou la oamenii adunați în jurul hărții. Pe chipul lui Romek citi ceva, ce cu o secundă mai înainte simțise şi el:

o înflăcărare spre aventură.

„Poate fi oare omul atât de copilăros? se întrebă el în gând.

Acum? Dar poate tocmai în asta constă salvarea? În definitiv nu toată viața trebuie să fie un dezastru.44

în clipa aceea se deschise uşa şi apăru Ola. Andrzej îşi îndreptă privirile spre mamă-sa, ca şi cum de la ea ar fi aşteptat hotărârea decisivă. Se vedea bine că Ola şezuse până atunci într-o cameră întunecoasă, deoarece la lumină clipise din ochi şi nu ştia, în primul moment, cine se află în încăpere. Spychala se ridică şi zise:

— Bună ziua, doamnă.

Andrzej căută la chipul maică-sii cu încordare, ca şi cum ar fi văzut-o pentru întâia oară. În expresia feței ei citi puritatea unei copile; şi nu era efect de lumină ci, dimpotrivă, lampa puternică scotea la iveală tot ceea ce era oboseală şi nelinişte pe fața ei. Şi Andrzej constată, cu uimire, că niciodată nu se uitase aşa la mama lui. În zâmbetul cu care-l salută pe Kazimierz, în gestul mâinii întinse, observă unele nuanțe ce scăpaseră anterior atenției lui. Ola i se păru nespus de frumoasă.

Fie sub influența celor spuse de Romek acolo sub arțar, fie sub influența altor elemente, îşi puse – sie însuşi – întrebarea: „Mama a fost oare fericită?” Îl interesa, în clipa aceea, nu soarta mamei, ci soarta femeii acesteia. Până în prezent nu se gândise dacă-şi iubeşte mama. Ea exista şi atâta tot. Acum însă, când o văzu sub vălul unei lumini liniştite, când înțelese putința existenței ei doar în această linişte, simți că îl leagă de ea fire cu adevărat indestructibile. Intrase în conştiința lui, aşa cum intrase şi în odaia asta.

— Unde ai umblat, Andrzej, se adresă Ola fiului ei? Am fost neliniştită de soarta ta. Fii bun şi să nu mai dispari timp îndelungat. Nici nu mai ştiu la ce să mă gândesc.

— Am fost tot timpul în fața casei, răspunse Andrzej.

— N-ai venit la cină.

— Ce mai cină! observă doamna Royska. Şi, adresându-se lui Kazimierz, adăugă: Aş vrea atât de mult să fie totul ca întotdeauna, dar unele lucruri nu mai pot fi restabilite.

— Întâmpinați, doamnă, unele dificultăți? se interesa Spychala, doar pentru a întreține conversația, fiindcă nu-l

interesa deloc chestiunea.

— Oamenii s-au mai adaptat puțin la situație, la evenimente, suspină doamna Royska; deja încep să fie capricioşi şi eu doar n-am niciun fel de posibilități, nu le pot face pe plac…

— Mamă., se opri Andrzej în mijlocul odăii, să ne întoarcem la Varşovia.

Observă privirea fulgerătoare a mamei, care vreme de o clipă se oprise pe fața lui Kazimierz şi apoi, pe loc, se stinse.

— Dar caii îi trimiteți înapoi? întrebă doamna Royska.

— Îi vom lăsa la Janusz, rosti Spychala.

— Da! făcu Romek satisfăcut.

Andrzej, umblând prin odaie, începu să peroreze:

— Varşovia ne poate da totul. În primul rând, trebuie să aflăm ce avem de făcut, acolo trebuie să existe o conducere. Trebuie să ştim ce fac oamenii…

— Ați fi putut – îl întrerupse doamna Royska cu câteva vorbe, din traista rațiunii – să mai aşteptați. Desigur că se vor restabili comunicațiile.

— Presupun că pentru aşa ceva va trebui aşteptat mult şi bine. Nemții nu au interes s-o facă, întrucât ei întrețin legăturile cu ajutorul autovehiculelor.

— Şi cât timp poate dura călătoria până la Varşovia? zise Ola, ceea ce, din partea ei, era ceva de-a dreptul surprinzător.

Andrzej se opri şi se uită la mamă-sa cu un oarecare triumf.

— Aşadar vii şi tu?

— Ți-ai închipuit că am să te las să pleci singur? făcu Ola; acum trebuie să ştiu ce ai de gând să faci, să cunosc fiecare pas al tău.

— Desigur că şi Antek va apărea la Varşovia, adăugă Andrzej, pe un ton de lămurire.

Romek se amestecă în conversație:

— Dumneavoastră, doamnă, n-ar trebui să plecați. Pentru o femeie nu-i chiar atât de uşor. Noi vom avea grijă de Andrzej, eu şi domnul Spychala.

Spychala căzu pe gânduri.

— Eu însă cred că va fi mai sigur pentru noi să pornim la

drum cu o femeie. Vom face mai mult impresia unor refugiați care se întorc în oraş, sau în împrejurimile Varşoviei. Căci aşa, numai bărbați, vom putea face impresia unor militari travestiți la repezeală. Cu atât mai mult, cu cât băieții sunt atât de tineri…

— Chiar prea tineri pentru a fi soldați, zâmbi doamna Royska. Eu, de asemenea socotesc, adăugă ea, că veți fi mai în siguranță dacă veți călători cu femei, sau cu o femeie. Pe He'enka o veți mai lăsa la mine.

Ola consimți.

— Aşa va fi cel mai bine. Helenka va rămâne la mătuşa ei şi vom aştepta desfăşurarea evenimentelor. Dacă Franio sau Antek vor putea ajunge până la Puste Lqki, o vor găsi aici pe Helenka

— Vom putea să plecăm – îşi repetă Romek întrebarea – chiar mâine?

— Până mâine cred că nu vom fi gata. Trebuie să aveți o căruță solidă şi să fiți pregătiți pentru un drum mai lung, roțile trebuie unse, totul revizuit şi pus la punct.. Trebuie să aveți adunate şi merindele trebuincioase… Vreți să luați cu voi un căruțaş?

— La ce bun? făcu Romek. Eu mă pricep la cai. Andrzej mă va ajuta.

— Eu sunt de la artileria călare, zise Spychala zâmbind. Caii m-au ascultat întotdeauna… Şi lucrul ăsta poate fi de folos la drum.

— Dumneata vei fi comandantul expediției, zâmbi din nou doamna Ewelina.

În odaie intră atunci Helenka, clipind din ochi; nu făcea deloc impresia că are doar cincisprezece ani, părând mai degrabă o femeie matură şi cuminte.

— Ce-i cu consfătuirea asta? întrebă ea.

— Plecăm la Varşovia! exclamă Andrzej aproape voios. Pleacă mama, domnul Spychala, Romek şi eu.

— Dar eu? întrebă Helenka. Cum ți-ai permis să dispui de persoana mea?

— Vei rămâne aici, Helenka, zise doamna Royska. Nici nu

prea ştiu acum cum vor decurge toate treburile astea.

Helenka se gândi câteva clipe.

— Într-adevăr, zise ea, poate că asta e cea mai bună soluție.

Cu o privire nesigură, se uită la mama ei; Ola însă stătea cu trupul drept, chiar zâmbitoare şi făcea impresia că-i sigură de sine.

Vă'ându-i calmul, Helenka zâmbi indulgent, chiar dispreţiiitor. Era ciudat lucru cum zâmbetul ăsta schimbase faţa Helenkăi. Îi înlăturase asprimea neplăcută, care o urâţea, şi-i dăduse o expresie ce-l reamintea pe domnul Franciszek. Helenka devenea atunci simpatică, chiar dacă nu atât de frumoasă. Fata ştia asta şi îşi dădea silinţa să nu zâmbească.

— Aşa va fi cel mai bine, repetă ea, nu voi bate drumurile cu voi.

— Bine, zise doamna Royska, îngândurată, acum sunt foarte stingheră. Evident, este domnul

Kozlowski, adăugă repede, uitându-se la Romek, dar, oricum, voi resimţi singurătatea după plecarea voastră.

— Da, făcu prelung Ola, dar ce se petrece cu Walerek?

Doamna Royska nu răspunse la întrebarea asta. Se ridică şi îi zise lui Andrzej:

— Mai vrei poate puţin lapte bătut?

— Nu, nu, se grăbi Andrzej să răspundă, sunt sătul de-a binelea.

IV

Odaia în care răposase bunica Michasia se golise treptat de refugiaţii aciuiaţi acolo. Unii îşi găsiseră locuinţe în orăşelul apropiat, alţii se mutaseră la Siedice, iar câţiva porniseră ceva mai spre răsărit, de unde puteau trece în Lituania şi în Uniune. Odaia fusese readusă chiar la o oarecare rânduială şi în ea urma să se instaleze, după plecarea mame-si, Helenka.

Aceasta voise să intre aici încă de dimineaţă, dar şovăise în prag fiindcă, în faţa oglinzii de modă veche, lunguieţe şi puţin înceţoşată de umbre verzui, stătea Ola, care, fără să o observe, se privea în luciul oglinzii ca într-o apă, cu o vizibilă expresie de efort, cu sprâncenele încreţite şi făcând impresia c-ar fi vrut parcă să-şi amintească ceva. Vechea pieptănătură? Sau poate

rochia la care nu se mai gândise de nu ştiu când?

Helenka tuşi uşor, iar Ola îşi întoarse capul.

— Mamă, eşti o femeiuşcă şi jumătate, zise Helenka pornind să puie ordine în dulapul de lângă peretele opus. Faci pe cocheta la oglindă, adăugă ea.

— Ce vorbe sunt astea, se indignă Ola! Ştii doar bine că niciodată nu „fac pe. Cocheta44 la oglindă.

— Evident. Acum însă erai cu ochii pironiți adânc undeva…

— Da! Mă uitam aşa într-o doară.

— Şi ce-ai văzut?

— Helenka, se întoarse brusc Ola spre fiică-sa, nicicând oare nu-ți trece prin minte că şi mama ta este om?

— Nu, răspunse Helenka, întorcându-şi capul de la dulap, niciodată. Aşa cum nici ție nu-ți trece prin minte că fiică-ta, şi ea, este. Tot un om!

— Helenka, rosti Ola blajin, mai întâi tu nu ştii ce şi când îmi trece ceva prin cap. Lucrul ăsta nu te prea interesează.

— Fiindcă eşti atât de sentimentală!

— Prefer să fiu sentimentală decât rigidă, răspunse Ola ieşind din odaie.

Era deja amiază. Ola coborî în hol; din partea opusă venea Spychala. Deodată se auzi un țipăt:

— Vin nemții! Vin nemții!

Andrzej şi doamna Royska se repeziră la ferestrele sufrageriei. Prin aleia de la intrare înainta o maşină uşoară germană. Nu se putea vedea cine e în automobil.

— Rămâneți cu toții sus, grăi doamna Royska şi porni spre uşa de la intrare. În hol stăteau consternați Ola şi Kazimierz.

— Mergeți sus şi să nu ieşiți nicăieri, continuă Royska. Nemții…

Andrzej nu se îndepărtă de la fereastră. Mica maşină se opri în fața cerdacului şi din ea coborâră doi oameni. Un aviator german se mişca degajat şi elegant; celălalt, un civil cu caschetă semimilitară, în cizme şi cu o scurtă îmblănită, se mişca şi el ca un militar. („Hai să zicem ca un fost militar44, se corecta Andrzej în gând). De-abia după o clipă îl recunoscu: era Walerek.

Se repezi după doamna Royska în antreu; nu voia s-o lase pe mătuşa lui singură. Era doar primul german în uniformă pe care-l vedea de aproape, iar apariţia lui Waierek nu trezea amintiri plăcute. Simţi cum se face palid şi mâinile
i se răcesc.

Walerek intrase deja în antreu împreună cu tânărul aviator, unde mamă-sa, de asemenea foarte palidă, avea buzele crispate, lucru pe care Walerek se făcea că nu-l observă.

— L-am rugat pe prietenul meu, domnul von Behm, să mă aducă până la marna. Eram neliniştit de soarta ei, dar văd că totul e-n ordine.

Doamna Royska păstră tăcerea.

Walerek încerca să salveze situaţia.

— Este noul meu prieten, locotenentul von Behm. În prezent îşi are reşedinţa la Siedice.

Tânărul ofiţer se înclină, doamna Royska făcu o mişcare scurtă din cap, dar nu-i întinse mâna, ceea ce Walerek nu voia să observe.

— Vă rog, poftiţi, se adresă el neamţului fără a aştepta ca mamă-sa să-l invite, temându-se, desigur, că invitaţia nu va avea loc, poftiţi mai înăuntrul casei.

Şi, aruncând cojocelul, îl conduse pe ofiţer în salon. De-abia acum îl văzu pe Andrzej.

— A, eşti şi tu aici? spuse el fără a-i întinde mâna şi fără a-l prezenta ofiţerului.

Trecuţi direct în salon, se aşezară pe fotolii şi doamna Royska îi urmă, când îşi dădu seama că nu există altă soluţie. Andrzej continuă să-şi încleşteze mâinile reci, dar de asemenea îi urmă. Vorbea doar Walerek şi încă mult de tot. Povestea „noului său prieten44 într-o nemţească destul de şchioapă, care fusese soarta moşiei Puste Lşki, oprindu-se ceva mai îndelung asupra episodului din anul 1920, şi manifestându-şi admiraţia pentru modul cum mama lui gospodăreşte. Se vedea bine că ţinea ca neamţul să aibă o bună opinie despre gospodăria ei. La fel înţelese şi tânărul ofiţer intenţia celor spuse de Walerek, deoarece zise (erau primele lui vorbe rostite din clipa intrării într-o casă poloneză):

— E foarte bine că gospodăria e exemplară. Socot că nu vom lăsa la fața locului oameni care să nu fie specialişti. Cred că înțelegi, domnule, cât de mult ținem la hrana populației. Dar… acesta nefiind sectorul meu, adăugă el zâmbind şi înclinându-şi capul spre doamna Royska, n-aş putea face nimic, dacă treburile ar lua o altă întorsătură.

— Vai, domnule baron, exclamă Walerek pe un ton exagerat de natural, nimeni nu are vreo bănuială față de dumneavoastră în privința asta. Desigur că dacă mama mea ar fi amenințată de vreo primejdie, ne-ați preveni imediat.

Germanul mormăi ceva neînțeles. Rezulta de aici, desigur, că nu i-ar fi prevenit.

Walerek clămpăni însă mai departe:

— Eram foarte neliniştit de tine. Şi, amestecând cuvinte nemțeşti cu cuvinte poloneze, adăugă:

— Grozav de neliniştit deşi, din fericire, pe aici, prin împrejurimi, n-au fost niciun fel de lupte.

— Au fost incendiate destule sate, observă doamna Royska, în perfecta ei nemțească.

Aviatorul căuta la ea atent. Era un tânăr foarte blond, puțin cam roşcat şi pistruiat, iar fața lui lunguiață, cu trăsături nobile, avea o expresie degenerată. Ochii-i erau albaştri deschişi, străvezii. Cuvintele doamnei Royska rostite într-o frumoasă germană îl interesară vizibil, dar… nu spuse nimic.

— Undeva, în Prusia Orientală, au fost lupte, continuă Walerek, sărind, fără întrerupere, de la limba germană la cea polonă. Ce lucru fără sens; de altfel, tot războiul ăsta este un nonsens. Cine s-ar fi putut gândi măcar că suntem în stare să ne împotrivim unei atât de mari puteri?

— Oamenii, se auzi vocea lui Andrzej, n-au prea crezut că puterea asta ar fi atât de mare.

Walerek se uită la el dispreţuitor.

— Depinde cine n-a crezut.

— Comandanții noştri, ca şi conducătorii noştri.

— -Da, desigur, asta aşa e.

Auzind frazele acestea în limba polonă, neamțul privea atent, când la Andrzej, când la Walerek, ca şi cum i-ar fi

comparat. De altfel, nu era nimic ciudat în toată treaba asta, asemănarea dintre cei doi oameni fiind pentru oricine izbitoare. Numai că ochii lui Andrzej erau mai deschişi la culoare şi uneori aveau o nuanţă nu gri, ci albastră de tot. Ochii lui Walerek în schimb erau de culoare închisă şi înouraţi, iar astăzi erau deosebit de neliniştiţi.

Andrzej se uită şi el la frumoasa lui rudă. Îl izbise neliniştea ochilor lui, sclipirea aceea a pupilelor ori de câte ori îşi muta privirea de la maică-sa la neamţul acela indiferent şi antipatic.

Doamna Royska, observând, se vede, şi ea, acea nelinişte, spuse: – Nu trebuia să te temi, ştii bine că întotdeauna reuşesc să mă descurc şi singură.

— Dar, mamă, ai aici prea mulţi oameni.

Ce să le fac, sunt „pribegi”. Nu-i pot goni.

— Sunt mulţi oamenii ăştia?

Doamna Royska nu răspunse.

— În carte sunt foarte mulţi?

— Mulţi. Poţi să vezi şi singur.

— Dar în casă sunt tot aşa de mulţi?

Doamna Royska nu răspunse nici la întrebarea asta.

Ferestrele salonului dădeau spre parc şi de aici se putea vedea poarta şi răzoarele din faţa casei, dar nu prea bino, din cauza tufelor şi copacilor ce împiedicau vederea. Totuşi, la un moment dat, doamna Royska zări o cabrioletă cu un singur cal intrând pe poartă. Se sperie şi se ridică în picioare. Dar, era prea târziu. Walerek îi urmărise privirile şi observase atât atelajul, cât şi persoana ce cobora în faţa cerdacului.

— Măi, măi, măi, zise el sculându-se în picioare. Pardon, adăugă, adresându-se ofiţerului, dar a sosit o persoană ce mă interesează nespus de mult. Vă rog să mă scuzaţi – şi se repezi spre antreu.

Acolo, lângă cuier, desfăcându-şi şalul şi pardesiul stătea Krystyna.

— Krysia, pentru Dumnezeu, ce te aduce aici? rosti Walerek, pe un ton curtenitor.

Krystyna amuţi şi înţepeni lângă cuier cu mâna ridicată în sus.

— Dar unde se află stimatul tău soț? întrebă Walerek pe un ton ironic.

Şi, pe neaşteptate, se apropie, o îmbrățişă violent şi, mai înainte ca ea să fie în stare să țipe, o sărută pe gură. Apoi se retrase râzând din toată inima, ca şi cum ar fi făcut cea mai bună glumă din lume.

— Cum îndrăzneşti? grăi Krystyna. Îşi reveni însă şi-şi dezbrăcă pardesiul, întrebând calmă:

— Unde-i mătuşa?

— Primeşte în salon un ofițer german, răspunse Walery.

— Vorbeşti prostii, făcu Krystyna intrând în salon, unde într-adevăr găsi pe doamna Royska în societatea lui Andrzej şi a ofițerului neamț.

— Mătuşă, am venit pentru o clipă la dumneata, zise ea fără să salute pe nimeni.

Royska se ridică repede şi ieşi după Krystyna. Speriată, Krystyna fugise până dincolo de sufragerie, în cămară, şi de-abia acolo o prinse de mână doamna Royska, privindu-i fața cu spaimă în suflet, o spaimă cu mult mai mare decât i-ar fi putut-o produce neaşteptata întâlnire cu fostul ei soț.

— Ascultă-mă, te rog, mătuşă, începu ea, soțul meu s-a întors de la bătălia din Prusia. Acum e la mine şi nu ştie ce să facă; am venit să-ți cer, mătuşă, un sfat.

— A fost ofițer?

— Da, căpitan.

— Nu-i bine, zise doamna Royska. De altfel nu ştiu, atâtea felurite lucruri povestesc aici refugiații, că-i greu să le dai crezare tuturor.

— Aici l-am întâlnit însă pe Walerek. E semn rău.

— Uite, Krystyna… începu doamna Royska.

— Te rog să mă ierți, mătuşă, dar am fost cuprinsă cu adevărat de o mare spaimă. El poate că va vrea ceva de la mine.

— În primul rând n-ar trebui să ştie că soțul tău e acasă.

— Oare… el cu nemții… Krystyna. Ca de obicei, nu-şi spuse gândul până la capăt.

— Nu ştiu nimic. Îl văd pentru întâia oară din ziua izbucnirii

războiului. A venit însă cu neamțul ăla.

— Cum aşa? El a venit cu ofițerul acela german?

— Da.

— El a şi venit cu un ofițer german? De unde?

Doamna Royska dădu din umeri.

— Desigur din Siedice. Doar acolo locuieşte.

— El e deja în cârdăşie… Krystyna se cutremură. Apoi adăugă, trăgându-şi mănuşile pe care le tot strânsese în palme.

— Atunci, plec imediat.

— Aşteaptă măcar o clipă, făcu doamna Royska, ai călătorit atât prin lume.

— Nu, nu, nu aştept. Şi aşa m-am speriat văzându-l. El, el, însă…

Şi, repede, ieşi în sufragerie şi în antreu. Dar acolo o aştepta deja Walery.

— De ce te grăbeşti aşa? spuse el pe un ton serios. Aşteaptă o clipă.

— Nu pot.

— De ce nu poți? A izbucnit vreun foc?

— Trebuie să mă întorc imediat.

— Cred că stimatul tău soț nu te aşteaptă? Krystyna îşi îmbrăcă pardesiul şi îşi înfăşură şalul, fără să răspundă.

— Soțul tău este în armată? Nu-i aşa? continuă Walery întrebările.

— Da, desigur, confirmă doamna Royska, care ieşi după ei. Apoi zise încet, adresându-se lui Walery: Ce vrea ofițerul ăsta aici? De ce l-ai adus aici?

— Aha, de ce? Vei vedea, mamă, de ce. Ne va fi de folos. De altfel este’ un om foarte cumsecade.

— Ai văzut cum s-a interesat când am vorbit de bombardament.

— Lasă, mamă, e o copilărie, fiecare militar e obligat să execute ordinele superiorilor lui.

— Du-l de-aici şi cât mai grabnic, grăi doamna Royska amenințător.

Puțin uimit, Walerek privi pe maică-sa. Nu mai auzise de

mult tonul ăsta.

— Să nu regreți, mamă, şopti el.

— Indiferent dacă voi regreta sau nu, plecați de-aici.

Se uită prin hol, dar Krystyna dispăruse: fugise repede la cabrioletă.

Doamna Royska îl apucă pe Walerek de mînecă, îl trase în colțul antreului şi începu să-i vorbească în şoaptă, violent şi dramatic, bâlbâindu-se mult din cauza enervării:

— Vino-ți în fire, vezi doar cum se tem oamenii de tine. Ți-ai pierdut mințile? Ani întregi n-ai venit la mine şi acum, deodată, soseşti cu un neamț. Unde te-ai cârdăşit cu el? Tu oare nu mai ai conştiință? Să apari aşa în fața mea? Krystyna a luat-o la goană, ca opărită, îndată ce te-a văzut. Andrzej tremură din tot trupul…

Fața frumoasă a lui Walery se strâmbă într-o crispare dezagreabilă.

— Pe cățeluşul ăsta n-am să-l uit, amenință el.

Doamna Ewelina nu acordă însă vreo atenție mutrei lui fiu-su.

— Hai, cară-te imediat şi să nu te mai văd pe-aici. Casa este încă a mea şi pot face ce-mi place cu ea. Mi-e ruşine de tine.

Walerek zâmbi fugar şi, deodată, apucând-o de mână pe mamă-sa, o sărută.

Doamna Royska înmărmuri.

— Mama mă consideră un monstru. Fie, sunt un monstru. Dar, mamă, nu poți măcar să crezi că am fost cu adevărat neliniştit de situația ta? Că într-adevăr mi-am zis în gând: „E mai bine să viu aici cu vreun neamț, pentru cazul când s-ar fi petrecut lucruri neplăcute?” înțelegi, mamă? Am vrut să te apăr, mamă.

— Îți sunt foarte recunoscătoare, zise doamna Royska pe un ton cu mult mai blajin, dar ştii bine că sunt în stare să mă apăr singură. Am încetat de mult să mai fiu o gâscă sentimentală.

— Cred că mama n-a fost niciodată o gâscă sentimentală, rosti Walery cu convingere.

— Nu mă cunoşti, spuse ea pe un ton şi mai blând, blând de

tot, nu mă cunoşti şi niciodată n-ai vrut să mă cunoşti. Dar… în orice caz, să-l iei de-aici pe neamţul ăsta. Hai, plecaţi, plecaţi odată…

— Bine, făcu Walerek şi se aplecă din nou deasupra mâinii maică-sii, plecăm îndată. Dar dacă, mamă, vei avea nevoie de ceva, dacă te vei afla în primejdie… Cu anturajul tău, mamă, nu se poate şti niciodată nimic. Nu poţi şti ce le poate trece prin cap nebunilor ălora. Doar e ştiut: s-a sfârşit totul. Acum depindem în întregime de ei. Fii atentă, mamă. Şi îndată ce se întâmplă ceva… dă-mi de ştire la Siedice.

— Bine, bine, răspunse doamna Royska într-o doară, ca să scape de el, vom mai vedea noi cum se vor desfăşura lucrurile.

— S-au şi desfăşurat. Nu mai există niciun pic de îndoială, grăi Walery pe un ton categoric, dar, într-adevăr, e cazul să plecăm. Pe cine mai ai, mamă, aici?

— N-am pe nimeni, fii sigur. Ola şi Andrzej. Pe nimeni altul.

În clipa aceea, parcă ar fi chemat-o cineva, ca o dovadă a neadevărului rostit de doamna Ewelina, intră buzna în antreu Helenka. Era îmbujorată de aerul proaspăt de septembrie şi avea părul despletit. Văzându-l pe Walery, se opri.

— Este şi Helenka cu mama ei, adăugă doamna Royska, ca şi cum ar fi continuat fraza de mai înainte, dar înroşindu-se.

Walerek îi întinse mâna Helenkăi, care i-o primi fără prea multă grabă.

— Văd, văd, zise Walery, ea este Helenka, deşi s-a schimbat atât de mult. Acum e o adevărată domnişoară, adăugă adresându-se mamei, şi încă o domnişoară foarte frumoasă.

— Seamănă cu tatăl ei, zise doamna Royska, aşa ca să spună ceva.

— Poate, puţin, zâmbi Walery, dar e cu mult mai frumoasă.

Şi acum privi fata direct, în ochi, fără să simtă vreo jenă.

— N-am ştiut că „duduia” este aici, adăugă el după o clipă.

— Da, am sosit, zise Helenka, şi voi mai rămâne, desigur, câtva timp.

Se opri însă, deoarece văzuse pe faţa doamnei Royska ceva ce-i poruncea să tacă.

În uşa salonului apăru atunci ofiţerul german, iar în urma

lui venea Andrzej, cu o expresie nesigură pe faţă. Ofiţerul vorbea acum franţuzeşte, cu un accent nespus de dur.

— *La guerre est finie* \ conchise el îndemnându-l să înveţe limba germană. Ce puţini oameni cunosc în Polonia limba germană, adăugă uitân-

I Războiul s-a terminat (fr.).

Du-se la Walery. E timpul să plecăm, nu-i aşa? îl întrebă el în nemţeşte.

— Da, da, îl asigură Walerek, uitându-se demonstrativ în ochii Helenkăi.

— Să mergem.

— Mi-a făcut o deosebită plăcere, vorbi ofiţerul adresându-se doamnei Royska, sper să nu aveţi nevoie de ajutorul nostru. Dar dacă… De altfel, nu ştiu cât timp voi mai rămâne la Siedice…

Doamna Royska nu răspunse nimic. Întinse în tăcere mâna, căci acum trebuia să facă acest lucru. Walerek îşi luă rămas bun de la toţi cu mare volubilitate, fiind, de data asta, foarte cordial. Lucrul trezi un sentiment de nelinişte în cugetul lui Andrzej, care-şi aduse aminte de toate vechile sale vacanţe. Dar… Walerek îl bătu uşor pe umăr şi-i zise pe un ton amical:

— Măi Andrzej, rămâi cu bine. Şi nu lăsa să-ţi intre gărgăunii în cap.

Conducându-i pe oaspeţi pe cerdac – de obiceiul ăsta nu se putuse dezbăra nici în astfel de clipe – Andrzej îşi mărturisi în gând:

„Dacă mă previne el să nu mă gândesc la niciun fel de gărgăuni, însemnează că undeva există oameni care au în cap gărgăuni”.

— *La guerre est finie,* repetă aviatorul german urcându-se în maşină şi făcând semne prieteneşti cu mâna lui Andrzej, rămas pe cerdac.

— *Vous le croyez, monsieur?* răspunse băiatul, care nu se putu stăpâni şi în glasul căruia răsuna o mare îndoială.

Walerek ar fi vrut să răspundă ceva, dar mica maşină se urni brusc şi Walerek plecă cu gura deschisă.

„Vizita asta nu prevesteşte nimic bun”, filosofă Andrzej, fără

să-i spună ceva doamnei Royska.

— Despre ce ați discutat în salon? întrebă doamna Ewelina, când Andrzej reveni din cerdac.

— M-a sfătuit să învăț nemțeşte, asta-i tot! răspunse Andrzej, deşi doamna Ewelina avu impresia că acesta ascunde ceva.

v

Dimineața de septembrie, deşi timpuriu tomnatică, se anunța senină. În fața cerdacului se afla o căruță bine căptuşită cu paie şi aşternută cu saci. O pereche de cai murgi puternici înhămați la căruță făcea o impresie impunătoare, chiar prea impunătoare, după părerea scepticului Andrzej. Numărul celor ce se întorceau la Varşovia nu era încă mare şi Spychala îi asigura că nu-i amenință primejdia de a li se lua caii şi nici chiar de a fi siliți să transporte refugiați.

Nu aveau niciun fel de bagaje. Toate valizele Olei şi Helenkăi rămăseseră în automobilul pierdut, Andrzej nu luase fiindcă pornise pe jos, iar Spychala urcase în maşina doamnei Royska aşâ cum se afla în clipa aceea. Numai Romek avea ceva lucruri şi, fireşte, împachetaseră două coşulețe cu „provizii”, calculate nu numai pentru drum, dar şi pentru primele câteva zile de şedere la Varşovia. Cine putea şti cum era acolo; cu mâncarea desigur lucrurile nu stăteau prea bine.

— Totul pare foarte romantic, şopti Helenka stând în cerdac de unde privea pregătirile de plecare, dar n-ar fi fost mai bine oare să fi împrumutat automobilul mătuşii şi să fi călătorit la Varşovia în maşină? Ați fi ajuns în două ore.

Îndreptând sub banchetă sacii cu provizii şi cu ovăz pentru cai Andrzej răspunse:

— Uşor de spus automobil, automobil. Dar automobilul are nevoie de benzină şi mătuşa nu mai are, iar pe drum nu găseşti niciun strop. De unde? Ce s-a salvat, au luat desigur nemții.

— Ai dreptate, făcu Helenka fără să zâmbească. Uneori eşti în stare să judeci chiar logic.

— Hai, Helenka, vino cu noi, o invită Romek, el aşezându-se deja pe capra de paie.

— Să-ți spun drept, nu prea am chef, grăi Helenka, va fi o călătorie nespus de plictisitoare.

— Mă tem că o să avem şi unele surprize, adause Andrzej.

Helenka dădu din umeri.

— A insistat să plec şi mătuşa, preciză ea brusc şi oarecum semnificativ, dar mama n-a fost de acord. Vrea neapărat să rămân aici.

Băieții nu acordară atenție acestor cuvinte; Helenka oftă însă ca „oamenii mari" şi Andrzej, întorcându-şi capul de la coşuri, o privi atent şi o întrebă, încrețind sprâncenele:

— Ce-i cu tine de eşti atât de sentimentală?

— Ascultă, te comporți de parcă ai pleca la un întâi de Mai, în pădure, răspunse Helenka pe un ton acru, sunteți atât de copilăroşi.

— Tot ce se poate, interveni Romek, dar nu-i exclus să mergem până la urmă „în codru".

Andrzej căzu pe gânduri. Vechea expresie, cu iz de romantism, luată din proza lui Zeromski

— Expresie pentru care avea însă o aversiune profundă – căpăta acum o nouă semnificație.

— „În codru11? zise el. Aşa de puțin s-au schimbat lucrurile?

Helenka neînțelegând – nu sesizase încă sensul expresiei – întrebă: „Ce înseamnează: «în codru»?" Apoi îi fu ruşine de întrebarea pusă, deşi continua să nu-şi dea seama de semnificația ei reală.

În adevăr toată plecarea asta făcea impresia unei excursii de luna mai. Doamna Royska, simulând buna dispoziție, băieții fâțâindu-se pe capră, în timp ce Ola, acoperită cu un voal gri, era nespus de frumoasă. Spychala doar şedea palid, cu buzele crispate şi poate numai el înțelegea ciudățenia, nebunia expediției ăsteia, potrivită parcă vechiului mod de a concepe lucrurile, de a porni la drum într-o lume necivilizată.

Romek atinse cu biciul caii, care o rupseră iute la fugă, aşa că doamna Royska şi Helenka nici nu băgară de seamă când căruța ieşi pe poartă, trecând printre casele satului. Pulberea stârnită deasupra drumului acoperi în curând căruța ce

dispărea din fața ochilor celor rămaşi pe cerdac.

Dincolo de sat se întindeau larg lanurile arate şi lăstărişul de nuanță roz, iar cerul – de un albastru deschis – începea să fie pătat de nouraşi rari, foarte albi.

În adevăr, vremea era şi ea, ca întotdeauna, neschimbată.

Se apropiară de orăşel. Spre uimirea tuturor zăriră departe pe primăria oraşului un steag roşu şi nu înțelegeau cum de răsărise aici, în partea asta a Bugului. În piața oraşului staționau tancuri şi autovehicule sovietice, dar, de asemenea, nu lipseau nici cele germane. La primărie aveau loc nişte pertractări. Fără să se oprească, porniră mai departe.

Îndată, dincolo de linia ferată şi de drumul ce ducea la o fabrică de zahăr zidită din cărămidă şi' cu coşurile ei gotice vizibile de departe, începea pădurea. La început se întindea numai pe dreapta drumului, apoi şi pe stânga. O luară pe şoseaua pe care se retrăgea armata polonă; în şanțurile ei şi de o parte şi de alta, erau mari cantități de material de război şi tot mai des se vedeau chesoane de artilerie, al căror număr deveni şi mai mare, de cum ieşiră din pădure. Ele ocupau în întregime şanțurile.

Călătorii amuțiseră. Simțiră o senzație oarecum ciudată la vederea armatei – şi nu numai a celei germane. — cantonată în orăşel. De-abia acum îşi dădu seama Ola ce riscase pornind la drum. Îi era tare frică, pur şi simplu, şi i se părea un act de nebunie consimțământul dat pentru „excursia44 asta – căci, desigur, considerase călătoria drept o excursie – învoindu-se să se expună la o primejdie atât de mare nu numai pentru ea, dar şi pentru fiul ei. Se aştepta să o încurajeze în vreun fel Spychala. Dar Kazimierz era bosumflat, posomorit şi îngândurat, nescoțând nicio vorbă. Olei, nu-i trecuse nici măcar o clipă prin cap că se află alături de fostul ei logodnic. Întâmplările de odinioară erau atât de definitiv sfârşite, încât nici nu se mai gândea la ele. Trecuse atâba vreme de când pusese cruce întregii poveşti. Atâția ani scurşi, grija de copii, ca şi pentru soțul rătăcit, nu-i dădeau răgaz să-şi amintească de vremea de odinioară, de melodia pe care o cântase cândva la Odesa.

Ceața se ridica încet printre copaci şi şoseaua se deschidea în fața lor pustie. Panglica asfaltului era pătată pe alocurea de urmele proiectilelor; cu câteva zile mai înainte drumul fusese bombardat, unii copaci fiind retezați de la jumătatea tulpinei, iar crengile proaspăt smulse zăcând încă între desele tulpini de pini şi carpeni. Văzură chiar cadavrul unui iepure zvârlit sus pe o ramură, labele lui sfârtecate atârnând ca nişte podoabe pe un pom de Crăciun.

Oameni ucişi nu văzură, doar într-un loc zăriră o moviliță. Nisipul ei luat din şanțul de lângă drum era proaspăt şi umed. Pe movilița cafenie zăcea o cască ostăşească. Nu mai era niciun alt semn.

Trecând pe lângă ridicătura asta nu-şi spuseseră niciun cuvânt, doar Romek îşi mută hățurile în mâna stângă şi îşi scoase pentru o clipă de pe cap cascheta. Apoi mai întâlniră şi alte multe movilițe de acelaşi fel.

Ajunseră la marginea pădurii. De ambele laturi ale drumului se întindeau ogoare arate şi nearate, dar nicio urmă de plugar. Nu era încă linişte şi le era încă greu oamenilor să se apuce de însămânțat sau de arat, deşi lângă Puste Lqki țăranii ieşiseră la câmp şi lucraseră chiar pe timpul bombardamentelor şi în cursul acțiunilor militare.

Pe măsură ce caii înaintau domol pe şosea, iar liniştea ogoarelor – de câte ori se opreau – îi cuprindea şi pe ei, pe măsură ce Romek tot mai liniştit îşi îndemna telegarii, se reinstala atmosfera încercată dis-de-dimineață, de aventură, de excursie.

Pe şosea nu era nimeni. Nu circulau nici căruțe, nici oameni, nici autovehicule.

Caii înaintau mereu la pas şi nu dădeau semne de oboseală nici chiar după două ore. Andrzej şi Spychala coborâră şi străbătură câmpul pe jos, spre a-şi dezmorți picioarele. Nu-şi spuseseră niciun cuvânt, în căruță şi nici acum, deşi erau singuri.

Pe sârmele din lungul şoselei, ce nu erau – peste tot – rupte, şedeau rândunici. Andrzej se miră că încă mai sunt aici, că n-au fugit din fața războiului.

De-abia se urniră, după popasul făcut, când Andrzej, uitându-se în jur, anunță:

— Atenție, un camion.

Romek se cam sperie şi trase cam tare hățurile.

— Ajunge, ajunge, îl linişti Andrzej, sunt încă departe; nu le strânge aşa tare să nu se sperie caii.

Şi, uitându-Se mereu în direcția indicată, Romek înaintă mai spre dreapta, ca să se poată da în lături din calea camionului.

După câteva clipe o maşină mare, cenuşie, îi ajunse din urmă. Se puteau vedea soldații germani stând în picioare şi înarmați cu carabine. Şoferul avea şi el un chipiu nemțesc, lucios.

Când camionul trecu pe lângă ei văzură că soldații – care stăteau în picioare – păzeau nişte oameni îmbrăcați în haine negre, bărboşi şi care umpleau interiorul camionului: maşina era plină de evrei.

— Încotro or fi mergând ei aşa? întrebă Ola. Întrebarea era pur formală, deoarece nimeni n-ar fi fost în stare să dea un răspuns.

În locul acela şoseaua se întindea dreaptă şi se putea vedea până foarte departe întregul ei traseu, urcând uşor. Într-un loc, camionul se opri, iar călătorii săriră pe marginea şoselei. Cei din căruță nu puteau înțelege ce se petrece în jurul camionului. Deodată auziră o salvă de ca rabine, caii ciuliră urechile şi se smuciră în hamuri. Romek izbuti însă să-i domolească.

— Ce fac acolo? întrebă Ola.

— N-am idee, zise Andrzej. Uitați-vă, domnule, se adresă el lui Spychala, nu-i împuşcă. Evreii se mişcă pe marginea şoselei şi încă destul de iute.

După câteva clipe dădură de un post de santinele. Unul din soldații germani opri căruța cu un gest făcut cu mâna. Romek struni caii, iar Spychala şi Andrzej se apropiară liniştiți de neamț în timp ce Ola avea o senzație nespus de neplăcută.

— Se poate trece? întrebă Spychala, fără a aştepta cuvântul santinelei.

— Da, treceți, hotărî el după o clipă de gândire. Dar încotro mergeți? adăugă el.

— La Varşovia, zise Andrzej cu un oarecare ton triumfal, *nach Warschau.*

— Trebuie să vă grăbiți, făcu neamțul, s-ar putea să nu poposim prea mult timp pe-aici.

Părea un om de treabă, aşa că Spychala riscă întrebarea:

— Dar ei, ce fac acolo?

Neamțul râse:

— Ah, nimic, Polonezii au irosit pe aici prea multe proiectile. Trebuie să le strângem acum. Evreii le strâng.

— Dar se aud împuşcături acolo, mai încercă Spychala.

— Nu vă temeți – şi neamțul râse din nou, dar destul de neplăcut – sunt împuşcături în vânt. Trag, ca să se mişte mai repede.

Când căruța se apropie de locul unde se oprise camionul, văzură o grămadă de evrei strângând lăzile de proiectile din şanțuri. Din timp în timp un caporal neamț dădea comanda şi atunci sol* dații ridicau carabinele în sus. Împuşcară chiar când trecu căruța lor. Caii se smuciră. Andrzej se uită în jur; văzu cum soldații traseră o salvă chiar pe deasupra capetelor nenorociților de locuitori din orăşelul prin care trecuseră.

— Deocamdată trag deasupra capetelor, grăi Spychala.

Deşi această primă întâlnire cu isprăvile războiului era un lucru nevinovat, Ola nu putea totuşi să scape de amintirea ei. Înspământați, evreii priveau pe furiş când căruța trecu pe lângă ei, încercând chiar să zâmbească, ba unul mai tânăr clipi din ochi uitându-se la Ola, ca şi cum ar fi vrut să-i spună: „De data asta nu-i nimic, n-au decât să tiragă”. Privirea tânărului n-o părăsi până la sfârşitul drumului, nici când se opriră, la un popas de noapte, într-o căsuță de lângă drum, dincolo de Wegrow, la nişte țărani săraci şi înfricoşați. În bezna nopții se aşeză pe un scăunel în fața focului din bucătărie, fără să scoată o vorbă.

Spychala se apropie de ea.

— S înteți obosită, doamnă? întrebă el.

Nu răspunse nimic. De-abia după câteva clipe întrebă:

— Unde sunt băieţii?

— Deshamă caii. Trebuie să-i adape şi să le dea nutreţ. Altfel, mâine nu vor fi buni de nimic.

— Am făcut drum lung?

— Nu prea, răspunse Spychala, cred că vreo patruzeci de kilometri. Dar ce-i cu dumneavoastră, doamnă? întrebă el observând cât este de palidă.

— Cred că n-am nimic. Mă gândesc doar dacă, mai târziu, pe evreii aceia i-au împuşcat cumva?

— Poate că nu, zise Spychala, mai au încă nevoie de ei la strângerea chesoanelor abandonate.

— De ce le-au aruncat ai noştri? În tonul ei, de altfel, nu era nici urmă de curiozitate.

— Pentru că le era o povară grea, şi se retrăgeau în grabă mare.

— În mare grabă, pretutindeni tot în grabă mare, repetă Ola, de altfel am văzut lucrul acesta pe şosea, plecând din Varşovia.

— Nu trebuie să vă miraţi, doamnă, spuse Spychala pe un ton oarecum duios.

Ţăranca sărăcită – care servise desigur cândva pe la curţi şi ştia cum obişnuiesc „domnii” să mănânce – fiersese apă într-un ceainic. Fu foarte mişcată când Spychala pregăti esenţa din ceaiul scos dintr-o lădiţă, primită la Puste Lki şi când îi servi fierbintele lichid cafeniu. Au stat apoi în „odaia mare” pe care le-o oferiseră ţăranii pentru popasul de noapte. Aici erau două paturi. Hotărâră ca Romek să doarmă deasupra grajdului, pe fân, să fie aproape de cai în cursul nopţii. Spychala cu Andrei urmau să doarmă pe acelaşi pat, iar Ola dispunea de un pat larg, deşi caln tare, aşezat sub o serie de tablouri vechi şi noi, printre care fotografia militară a gazdei – care şi acum îşi apăra undeva patria, căci nu era acasă, iar la toate întrebările despre el gospodina ofta doar din greu şi nu răspundea nimic.

În „odaia mare”, la masă, şezură câtva timp la ceai, aşteptându-i pe băieţi, spre a pregăti omleta. Gospodina mai avea câteva ouă în cămară.

Între timp băieții, după ce dădură nutreț cailor şi-i adăpară, ieşiră la poartă. În umbra serii neguroase de septembrie şoseaua din fața casei părea argintată; iar din parcul apropiat se auzeau ecouri surde. Romek află îndată, de la fiul gospodinei – un băiat de vreo paisprezece ani – că în parc se află cantonamentul nemților.

— Desigur că acolo este statul lor major, zise băiatul, care se pricepea la termeni militari, căci au venit aici atâția. Automobile şi ofițeri de tot felul; mergeți şi-i vedeți, domnilor.

— Crezi că o să ne lase să intrăm?

— Eh, ei n-au pus nici sentinele, zise băiatul, eu am fost acolo de trei ori. Mi-au dat supă nemțească. Ei gătesc la un foc de tabără. Acolo e conacul, adăugă el ca lămurire.

— Vino – îl trase Romek pe Andrei, care nu prea voia – îi vom vedea mai de-aproape.

Şi, într-adevăr, nu erau niciun fel de sentinele, se putea intra pe terenul taberei fără niciun fel de dificultate şi nimeni nu-i băgă în seamă măcar. De altfel mai erau acolo câțiva băieți din sat, care circulau nestingheriți printre focurile din tabără.

Poarta de intrare în parc era răsturnată. Se vede că era prea îngustă pentru automobile sau tancuri. De la poartă ducea în sus, spre casă, o veche alee de carpeni. De-a lungul aleii staționau – mai în fund – automobile şi camioane. Printre copaci sclipeau din când în când focurile taberei. Soldații, în poziții neglijente, şedeau întinşi lângă focuri sau circulau de colo până colo cu gamelele în mână.

Andrzej şi Romek traversară aleea până la conac. Cu toate focurile din tabără şi becurile electrice puternice din casă, aleea era destul de slab luminată. Pe cerdacul clasic al conacului fuseseră puse reflectoare alimentate cu baterii.

Băieții traversară aleea de la un capăt la celălalt, înainte şi înapoi şi nimeni nu le observă prezența. În fața lor, şi trecând din când în când pe lângă,. Ei se plimbau pe aleea de carpeni doi tineri ofițeri nemți, care în lumina slabă făceau impresia unor tineri frumoşi şi manierați, amintind pe studenții ce se mişcă prin curțile interioare al e universităților. Se țineau de

mână ca doi tineri elevi, sau mergeau ținându-se cu brațele de umeri şi povestindu-şi ceva cu foarte mare însuflețire. Din când în când izbucneau în hohote de râs. Nu-i zăriră deloc pe cei doi polonezi ce tot treceau pe lângă ei.

Andrzej scrâşnea din dinți de câte ori âi vedea.

— Priveşte, spuse el în sfârşit, adresându-se lui Romek, cât sunt de fericiți. Imaginează-ți, o campanie reuşită, ne-au bătut, totul s-a destrămat, iar ei umblă triumfători şi voioşi, se bucură că sunt tineri şi că au învins.

Romek nu prea înțelegea la ce se referă Andrzej.

— De-am avea un mic revolver, făcu el, i-am pune cu botul pe labe.

— Şi ce-ain câştiga? întrebă Andrzej.

— Fireşte, nimic! Eu ştiu chiar că Spychala are un pistolet. Dar fireşte că n-am să i-l iau şi nici nu voi trage în filfizonii ăştia.

— Uite, vezi, şi ăsta-i cel mai îngrozitor lucru: ăştia nici aici nu fac impresia unor filfizoni. Seamănă leit cu ai noştri!

— Te înşeli, făcu Romek, ai văzut cum au tras în evreii ăia? Acela care stătea pe şosea semăna şi el cu unul de-ai noştri. Dar…

— Tocmai asta-i; aici e şi un dar. Aş vrea însă să stau de vorbă cu unul dintr-ăştia. Când celălalt a venit la Puste Lşki cu Walerek, m-am zăpăcit în aşa fel încât n-am mai fost în stare să-i spun nimic.

— Cred că doamna Royska i-a spus destule prin tăcerea ei, observă Romek.

Şi din nou trecură prin aleea de carpeni.

Noaptea era foarte întunecată şi mirosea a toamnă şi a ciuperci, dar era foarte, foarte caldă. Focurile aruncau sclipirile lor roşii asupra tinerilor ofițeri care se plimbau. În sfârşit i-au observat pe polonezi. Când Andrzej şi Romek se apropiară, ei se întoarseră pe neaşteptate şi rămaseră față în față.

— *Was machen sie hier?* întrebă unul din ei cu o voce cu

totul alta, guturală şi fără nicio urmă de râs. *Sind sie Polen?*2

— Aici oare nu -i permis? răspunse Romek pe ton nespus de naiv.

— *Raus!*3 exclamă celălalt neamț arătând poarta.

Băieții se întoarseră calm şi porniră.

Ajunşi la ieşire, Romek întoarse capul, ofițerii nemți rămaseră pe loc urmărindu-i. Romek strigă: „Adio" şi le făcu semn cu mâna. Unul din ofițeri făcu un gest, ca şi cum ar fi vrut să scoată revolverul, dar băieții erau deja dincolo de poartă, în umbra groasă a nopții negre. Râseră cu glas tare. Le răspunse însă râsul celor doi ofițeri, încă tineri şi fără experiență.

— În pofida celor spuse de ăla, grăi Andrzej, când porniră spre căsuța unde urmau să înnopteze, războiul nu s-a terminat, războiul de-abia începe. Cei doi tineri au tot timpul să afle lucrul acesta.

— De-ar da Dumnezeu! zise Romek.

Intrară în casă. În „odaia mare" mama şi Kazimierz beau ceaiul fierbinte. Agățată de perete ardea o lampă mică cu petrol. Ola zâmbea, ascultând cele ce-i spunea Kazimierz.

— Pe unde umblați? se impacientă Spychala. Vă aşteptam! Omletă vreți?

— Sigur că da, răspunse Romek, şi încă din vreo duzină de ouă fiecare.

— Iartă-mă, mamă, zise Andrzej sărutându-i mâna, ne-am plimbat prin parc. Închipuieşte-ți mamă,am făcut o vizită nemților la ştabul lor. Şi vizita asta ne-a răpit din timp. Ai fost neliniştită, mamă?

— Cred că înțelegi, răspunse Ola, am fost foarte neliniştită.

Şiîn clipa aceea inima ei se strânse dureros, îşi dădea seama că nici nu observase absența feciorului.

Vi

Căruța cu Ola şi Spychala de-abia trecuse de poarta

---

2 **Sînteți polonezi ? (germ.).**

3 **Ieşi ! (germ.).**

parcului, când apăru din nou, din partea opusă, automobilul de campanie şi, făcând un viraj, se opri în fața cerdacului. De data aceasta, Walery venise singur.

Doamna Royska îl primi rece.

— Dă-mi, mamă, ceva de mâncare, zise el, am o foame de lup.

Royska îşi conduse fiul în sufragerie. Fu servit repede din rămăşițele proviziilor pregătite pentru cei plecați la drum.

Când luară loc la masă, doamna Royska îi aminti.

— Te-am rugat să nu mai vii.

Walery caută la maieă-sa cu un fel de duioşie.

— Mi-am întipărit în memorie cuvintele astea, mamă, răspunse el, şi n-aş fi venit dacă n-aş fi avut o chestiune importantă de discutat.

— Ce chestiune? grăi Royska.

— O, îndată, îndată… Spume-mi, Ola cu ai ei a plecat? Nu-i văd pe-aiei.

— Chestiunea îi priveşte? întreabă doamna Ewelina.

— Nu. Întreb ca de nişte rude. Mi s-a părut că am zărit-o pe Helenka în cerdac.

— Da, aşa-i, Helenka a rămas aici.

— Dar Ola? A zburat cu domnul Spychala?

— Încetează, făcu doamna Royska. Cât eşti de insuportabil! şi mereu acelaşi. Dar care-i chestiunea?

— „Mereu acelaşi14, oftă Walery. Îți aminteşti, mamă, când n-ai vrut să mă iei la Odesa? Ce amintiri înduioşătoare!

Doamna Royska se uită mai blând la fiul ei.

— Îți aminteşti, mamă? Atunci nu eram „mereu acelaşi44. Eram altul. Atunci, mamă, mă socoteai drept fiu.

— Şi acum, nu te socotesc tot drept fiu?

— Mai ştiu şi eu? S-ar putea spune că față de mine ți-ai schimbat total poziția.

— Cred că te-ai schimbat şi tu.

— Față de tine, înmă, aş putea spune că, mai degrabă, nu m-ara schimbat. Dar ce rost are să vorbim despre lucrul acesta… E aşa cum este.

— Ar fi putut să fie altfel, spuse doamna Royska, cu regret.

— Poate. Dar nu-i! Şi cea mai mare înțelepciune în viață este să te împaci cu faptele aşa cum sunt. Mamă, mai taie-mi câteva felii din muşchiul ăsta.

— Într-adevăr, faci impresia că n-ai mai mâncat de vreo două zile.

— Sunt flămând. Dimineața de septembrie mi-a ațâțat pofta de mâncare. Ah, de-aş putea merge la vreo vânătoare…

— Bagă de seamă, să nu vii cumva la vânătoare cu ceva nemți!

— Nu, n-ai nicio grijă… Nu voi fi aici. Tocmai am venit să-mi iau rămas-bun de la mama…

— Să-ți iei rămas bun? De la mine? Pentru ce?

— Am căpătat un post, destul de departe. În Pulawy. Să administrez câteva moşii.

— În Pulawy?

— Da, acolo, în apropiere.

— Din împuternicirea nemților?

— Cum îți închipui altfel, mamă? Ei nu pot tolera moşii lăsate în paragină. Trebuie să aibă pe cineva, om de răspundere…

— Şi de încredere, adăugă doamna Royska ironic.

— Tocmai, tocmai… Ai găsit, mamă, cuvântul potrivit. Şi de încredere. Care trezeşte încrederea. De altfel, lucrul ăsta e important şi din punct de vedere polonez, ca să fie sprijinită agricultura, pe alocurea în decădere…

— Oricum, tu nu te prea pricepi la agricultură.

— Cum aşa, mamă? Doar asta-i profesiunea mea.

— Vezi, asta-i! N-am ştiut.

Vru să ia farfuria din fața lui Walerek, dar el o reținu cu amândouă mâinile, spunând:

— Încă nu.

— Vreau s-o schimb. Ai aici fructe. Prune, bune de tot – şi-i întinse fructiera.

— Mamă, eşti mândră de livada ta.

— Livada este într-adevăr bună,zâmbi doamna Royska. Şi deveni, pe loc, mai blajină, punându-şi palma pe mâna feciorului. Hai, spune-mi, de ce fugi din Siedice?

Walery se dădu înapoi:

— Fug? De ce aş fugi? Ti-am spus doar, mamă, mi-au propus un post foarte bun. Faptul că este în Pulawy... Nici nu-i chiar atât de departe..

— Ți-e frică? Suntem în împrejurimile astea prea cunoscuți! rosti fără voie şi în şoaptă doamna Royska.

Walery amuți şi căută la ea fără să scoată un cuvânt. Câteva clipe de tăcere, apoi se repezi la prune.

— Într-adevăr, sunt delicioase, recunoscu el, dulci ca mierea. Spune-le, mamă, să-mi dea ceva prune dintr-astea pentru copilita mea.

— Da, fireşte, le voi spune îndată.

— Sper, mamă, că vei avea grijă de ele. Fiindcă nu iau cu mine în Pulawy nici soția, nici fata.

— De ce?

— Mai ştiu şi eu? Aici, în Siedice, vor avea poate mai multă linişte.

— Mai multă linişte sau... vor fi mai în siguranță? întrebă doamna Ewelina.

Walerek mai mâncă o prună.

— Ar fi aşa de bine dacă ai lua pe Ziunia aici. Cred, mamă, că nu ar deranja pe nimeni...

— Vai de mine, fireşte, pot s-o iau. E doar singura mea nepoată.

— Tocmai. Dacă intervine ceva, soția mea ți-o poate aduce. Şi, mamă, vei avea grijă de ea?

— Pui nişte întrebări atât de ciudate.

— Viața însăşi a devenit nespus de ciudată. Până ce autoritățile germane se vor statornici...

— Crezi că se vor statornici?

— Cum adică, ar fi posibil şi altfel? Nemții au biruit. Mamă, nu trebuie uitat lucrul ăsta. Când are cineva o aşa bază organizatorică precum partidul lor, iese învingător.

— Nu vreau să discutăm pe tema asta.

— Nu vrei, n-am ce-ți face. Până la urmă, mamă, te vei convinge.

— Tot ce se poate. Şi doamna Royska sună servitoarea şi-i

porunci să pregătească un coş cu prune pentru domnul Walery.

— Mamă, văd că mă şi expediezi, râse Walery. Dar ceva produse din aceste fructe nu ai cumva, mamă?

— Din anul ăsta încă nu. Dar dacă vrei vodcă, pot să-ți dau, rosti doamna Royska, cu resemnare.

— Oh, nu. Dacă-i un lucru greu, nu te deranja. De altfel, mamă, conduc automobilul şi e mai bine să nu beau.

— E maşina ta?

— Fiind a administrației agricole, e ca şi a mea.

Doamna Royska ridică din umeri.

— Mamă, era cât pe aci să uit, zise Walerek, ca şi cum atunci şi-ar fi amintit de ceva. Mamă, dă-mi fotografia tatălui tău.

— Fotografia tatălui meu? De ce-ți trebuie?

— Ce păgubeşti dacă mi-o dai? Ai două, mamă. Una pe cămin, a doua în album. Te rog, mamă…

Doamna Royska se uită atentă la fiul ei.

— Spune-mi, au şi început bârfelile?

— Da de unde! Âş vrea numai să am fotografia asta. Bunicul arată atât de frumos în ea.

Doamna Royska se duse în odaia ei şi veni cu o. Ramă de catifea verde. Un domn înalt, zvelt, cu favoriți, privea impunător din fotografie. Mai înainte de a o oferi fiului, doamna Royska o mai privi odată, cu atenție.

— Ține, zise ea, dându-i rama.

— Bunicul a fost un bărbat foarte frumos, şopti Walery, cu favoriți minunați. Leit Alexandru al II-lea. Nu-i aşa că seamănă cu Alexandru al II-lea?

— Nu ştiu. La asta nu m-am gânidit.

Doamna Ewelina nu se aşeză la masă. Era limpede că bucuros s-ar fi debarasat de vizita fiului ei.

— Bunicul a fost blond?

— Fireşte, blond deschis, îl asigură doamna Royska.

— Un adevărat tip nordic, spuse Walery sentențios fără să-şi ia ochii de la fotografie.

Doamna Royska zâmbi, cu ironie:

— Helenka îi seamănă.
Walery sări în sus.
” – Helenka? De ce Helenka? Da, ai dreptate, e strănepoata lui. Asemănarea de rudenie nu merge atât de departe.
— Helenka şi ea este un tip nordic, adăugă doamna Royska.
Walerek oftă.
— Din păcate nu-i şi Ziunia, ea e atât de oacheşă!
— Aşadar, întrebă el, Sndreptându-se spre uşă, pe Helenka n-am s-o văd?
— E, poate, în fața casei. Îți va spune adio de pe cerdac.
Resemnat, Walery porni într-acolo. Dar nici aici n-o întâlni.
— Păcat, rosti el luându-şi rămas bun de la mamă-sa, e o fetiță foarte frumoasă şi prin frumusețea ei îmi aminteşte de o actriță din Varşovia.
VII
A doua zi spre seară cotiră de pe şoseaua principală, dincolo de Wşgrow, îndreptându-se pe un drum mai îngust, dar bine întreținut, care ducea drept la aşezarea unde viețuia „bunica”. Pur şi simplu Andrzej o silise pe maică-sa să se hotărască pentru drumul acesta lateral, deoarece avea speranța că acolo va afla vreo veste despre tatăl său. Nu-şi putea închipui cum de pornise automobilul fără să se mai întoarcă la soția şi copila lui. Ola văzuse toată întâmplarea şi intuitiv înțelesese că plecarea era definitivă.
Dacă lui Spychala nu-i prea surâdea o oprire la mama lui Golqbek, Olei îi era ruşine de bătrână, dându-şi perfect de bine seama că nu-i va putea explica cum de s-a rătăcit Franciszek pe şosea. Bătrâna Golbkowa locuia chiar lângă drumul ăsta lateral, nu se mişca din casă şi în general nu-şi prea imagina cum arătau acum şoselele. Olei îi era frică de această primă convorbire cu ea.
Între timp, totul se desfăşurase cât se poate de liniştit. Bătrâna, încă în pat, mereu gripată, era preocupată de boala ei, iar faptul că Franek se rătăcise undeva pe şosea îl primi cu cea mai mare înțelegere. Avea acea deprindere a oamenilor de la țară care o făcea să admită cele mai neobişnuite fapte, fără să opună destinului atotputernic voința măruntă şi plăpindă a

omului. Aşa i-a fost scris şi basta! A plecat Franek? Se vede că aşa trebuia să se întâmple.

Antek nu putea fi însă tot atât de înţelegător. Întâlnirea cu el a fost o mare surpriză. Ola, ca şi Andrzej nu ştiau că-i la bunica şi zărindu-i în curte silueta zveltă se bucurară enorm. Antek îmbrăţişă din inimă pe maică-sa dar, apoi, fu nespus de uimit văzându-l şi pe Kazimierz Spychala în căruţa ce provenea, în mod cert, din Puste Lqki (Antek, la fel de bine ca şi Andrzej, cunoştea caii şi trăsurile de acolo). Îi dădu mâna fără prea mare entuziasm, iar Anielcia începu îndată să pregătească cina. Ola trebui să povestească bătrânei toate întâmplările prin care trecuse, despre cele petrecute la Varşovia şi în Puste Lşki şi tot de odată să-i asculte toate văicărelile.

Spychala rămăsese pe prispa casei. Antek îl luă imediat pe Andrzej şi-l duse în grajd, unde se treierau cereale (nişte vecini lucrau la batoza bătrânei Golşbkowa) şi, ajunşi în spatele şurei, chiar după stogul de paie strâns acolo, îl întrebă direct:

— Ascultă, ce însemnează toate astea? De unde a răsărit fantele ăsta? De ce călătoreşte cu voi?

— Ce mare ispravă? zise Andrzej, încercând să bagatelizeze lucrurile. Era la Puste Lki şi vroia să meargă la Varşovia; l-am luat cu noi.

— Oricum, adăugă Antek bănuitor, nu-mi place treaba asta. Ce? începe din nou să dea târcoale mamei?

— Ce-s vorbele astea, măi, ai căpiat? îi ripostă Andrzej, iritat.

— Da, asta e, pe tata l-aţi pierdut – acum Antek amestecă şi pe Andrzej în întâmplarea asta – iar pe mama o lăsaţi în mâinile vechiului ei pehlivan…

Lui Andrzej nu-i plăceau astfel de discuţii.

— Nu vorbi prostii, zise el, încetează. Nu-i decât un fost logodnic de demult…

— Dar bătrâna Bilinska, ce-i cu ea?

— A plecat cu maşina lui. Desigur, în România.

— Şi el a rămas? De ce?

— Mai ştiu şi eu? A vrut şi el să plece, dar s-a întors din

drum.

Antek era foarte nemulțumit.

— Nu-mi place toată povestea asta, repetă el insistent.

— Vei veni şi tu cu noi la Varşovia, făcu Andrzej, o să fie straşnic împreună…

— Nici nu mă gândesc, grăi Antek. Ce să fac acum la Varşovia? Tu crezi că nemții vor permite deschiderea Universității?

— Vom vedea, răspunse Andrzej îngândurat. Vom găsi o soluție.

— Da, până este armata, raționă Antek, dar apoi? Când va veni poliția?…

— Socot că într-un oraş omul e mai puțin vizibil, adăugă Andrzej.

— Prefer să rămân aici. În definitiv, mă simt bine la bunica. Aici acum n-a rămas niciun bărbat. Trebuie'să fie cineva de ajutor. Anielcia singură nu poate 'face față la toate.

— Bine, dar cum este Anielcia asta? întrebă Andrzej fără niciun gând ascuns. De-abia după ce-i pusese întrebarea observă că frate-su s-a înroşit subit şi muşcă dintr-un pai ca să-şi ascundă emoția. Andrzej era întotdeauna nespus de delicat, niciodată rxu-l chestiona despre astfel de lucruri şi cu atât mai puțin nu insista, dacă Antek nu voia să vorbească. El însuşi nu-i vorbise niciodată despre Kasia, deşi îşi dădea seama că la Varşovia, ca şi la Puste Lki, despre Kasia şuşoteau toți. Îi păru rău că l-a făcut să se emoționeze. N-ar fi vrut nici să asculte confesiunile; nu-i plăceau deloc conversațiile despre femei. Le putea încă suporta când pălăvrăgea Romek, dar cu Anton n-ar fi atins chestiunile astea pentru nimic în lume.

Văzând că Antek mormăi doar, fără să răspundă ceva, adăugă:

— Mie mi-a făcut impresia că-i o fată foarte drăguță.

De data asta, Antek trebui să vorbească.

— Şi-i foarte harnică, preciză el cu convingere.

Deşi îl amuză vorba asta, Andrzej nu lăsă să se observe nimic, dar nici nu se putu reține să-şi arate superioritatea, zicindu-i fratelui său:

— Ah, tu, cuget naiv!

Antek, prefăcându-se că nu-l aude, reveni la conversația despre Spychala. De data asta însă Andrzej nu mai fu dispus să discute. Moştenise şi el ceva din trăsăturile țărăneşti ale bunicii.

„Ce-o fi să fie”, îşi spuse în gând şi nu-l lăsă pe Anton să bată apa-n piuă.

— Ştii ceva? Uită-te, ce fel sunt pantalonii mei?

Andrzej îl privi cu indiferență.

— Pantalonii-s ca toți pantalonii. Apoi îşi dădu seama: Măi, dar tu ai fost în uniformă militară! Cum ai făcut de te-ai travestit aşa?

— Ehe! Uniforma am îngropat-o, mărturisi Antek, iar pantalonii mi i-a dat Anielcia din cămară. Sunt pantalonii lui Wladek Golşbek, pricepi?

— Wladek Golbek? făcu Andrzej, gândindu-se la numele ăsta. Cine-i ăsta?

— Nu ştii? Nu-ți aminteşti? E fratele tatii. Acum e în Rusia Sovietică.

— Este? dădu Andrzej din umeri. Desigur că i-au făcut de mult de petrecanie…

— Nu, zise Antek, cu convingere. Bunica a avut veşti de la el. Au căutat-o încă la Vartodzieje. Veşti transmise prin viu grai, fireşte. Dar, e sigur că trăieşte. A trimis salutări tuturor şi a spus omului cu veştile că în curând ne vom revedea.

— Cine poate şti? Te pomeneşti, spuse Andrzej.

— Ei crezi că vor veni curând?

— Curând sau nu, dar vor veni.

— Hai să mergem, poate că au pregătit ceva de mâncare.

Cum se întoarseră în casă, începu îndată cina, cu tot ritul ei. Bunica se ridicase din pat, se îmbrăcase într-o rochie neagră şi chiar îşi împodobise capul cu un şal special „de la Odesa”, pe care-l primise în dar de la mătuşa Michasia. Lung, de dantelă şi denumit „kasânka”, era la modă în sudul Rusiei în timpurile mai vechi. În straiul* ăsta, scos rar din dulap, bunica avea un aer impunător, mod în care voise desigur să cinstească vizita norei şi a nepoților.

Dar cina nu fu voioasă şi nici solemnă, ci pur şi simplu tristă, semănând puțin cu o masă de sufletul unui mort. Pentru cine, sau după ce era masa asta funebră... greu de ghicit. În orice caz, bunica nu voia să ia la cunoştință că fiul ei – şi încă al doilea – „s-a rătăcit undeva” şi chiar aşa îi şi spuse Olei „când trecură prin coridor spre „odaia mare”, la masă.

— Ola, nu fi neliniştită, îl vor găsi.

— Pentru mine, mamă, glăsui Ola, e un lucru îngrozitor.

— Niciodată nu s-a întâmplat să nu fie găsit, rosti băbuța pe un ton sentențios, iar băieții nu putură să se abțină şi zâmbiră auzind o atât de categorică afirmație.

Se aşezară cu toții la masă în odaia joasă dar foarte curată şi Anielcia servi cina. Antek se simți dator să-i ajute. Andrzej se uită la el mirat. Acasă niciodată Anton nu manifestase dorința de a lua parte la vreo îndeletnicire gospodărească.

Tăcerea la masă ținu destul de mult. Cma nu era complicată: lapte prins cu cartofi, salată de roşii, omletă...

Bunica insistă să guste puțină vodcă. Ola pretextă că este obosită, că au parcurs în ziua aceea douăzeci de kilometri şi că nu departe de Wtgrow avuseseră o întâmplare neplăcută. Nemții, povesti ea, în cursul percheziționării căruței găsiseră revolverul lui Spychala care, de altfel, întrebat dacă are armă, recunoscuse pe loc, de aceea nu l-au împuşcat. Neamțul, cel ce luase revolverul, spusese Olei, ținând revolverul în mână: „Ştiți, doamnă, că-l pot împuşca pe dumnealui fără sentință? Cine ascunde arme este împuşcat imediat.”

— Desigur, neamțul şi-a închipuit că Spychala e soțul tău, nu-i aşa? zise bunica.

— Probabil, se amestecă Romek; toți ceilalți amuțiseră.

— În adevăr, l-ar fi putut ucide? întrebă bunica, nesigură şi tulburată.

— Fireşte că ar fi putut, răspunse Spychala, aşa-i la război.

Până la urmă băură câteva păhărele de vodcă. Tinerii deveniră îndată veseli – şi Anielcia şi Antek şi Andrzej. Lui Romek. Căruia de oboseală i se închideau pleoapele de la sine, vodca

i se urcase cel mai repede la cap. Începură să povestească

întâmplări amuzante şi mai puţin amuzante din săptămânile trecute. Veşti din Varşovia, propriu-zis, nu aveau; zvonurile doar pătrundeau ca şi mai înainte, şi glasul răguşit al lui Starzynski. Toate aceste lucruri, nefiind cunoscute direct, nimeni nu şi le putea imagina. De pildă: asediul şi apărarea Varşoviei (Varşovia – oraş deschis), posibilitatea uciderii lui Spychala, pur şi simplu, lângă drum, pe un podeţ deasupra unui şanţ – chiar în locul unde sărise în flăcări un automobil german în mers, unde zburaseră în aer alţi trei tineri soldaţi, unde fusese ucis un evreu ce tocmai trecea în căruţă… Şi doar nu de mult aici se desfăşurase secerişul, crescuse iarba calului înaltă şi voioasă şi alergaseră iepurii…

Antek, se vede treaba, voind să se fălească în faţa Anielcei, povesti nu ştiu a câta oară întreaga întâmplare, când rămăsese singur în pădure cu doi soldaţi. Acum, după ce repetase istoria de mai multe ori faţă de Anielcia, precum şi sie însuşi, începu s-o împodobească cu floricele. Maică-sa însă, care-l asculta cu încordare şi-l observa, nu-şi putea găsi linişte, atâta îi părea de deosebit de fiul er cel obişnuit. Nu putea, în general, să-i intre în cap că el este feciorul ei

— Micul Antek, iubitul nepot al doamnei Koszekowa, atât de ciudat, de închis în sine, de făcea impresia că-i mai puţin dezvoltat decât Andrzej

— El care acum i se părea atât de matur, fumând foarte multe ţigări şi povestind destul de liber aventurile lui din război. „Oare a devenit un luptător? gândi Ola. Ce fel de castă sunt luptătorii ăştia? Şi de ce trebuie să existe ei în lume? Care le e soarta? Oare războiul să fie destinul omenirii?" se tot întrebă ea în şir, fără întrerupere. Simţi chiar că vodca acţionează şi asupra ei; dovadă, întrebările filosofice pe care şi le punea. Koiyszko spunea uneori că după vodcă, ea este dispusă să filosofeze. Şi pe loc, aducându-şi aminte de Koiyszko, îşi dădu seama că pe acesta îl văzuse ea, de departe, cum se apropiase de automobilul lui Franio şi intrase cu el în vorbă.

La întrebările lui Spychala, Antek răspundea fără tragere de inimă, ba, se poate spune, chiar nepoliticos. Ola se tulbură,

credea că vodca bunicii îl făcuse să fie aşa. Fireşte, vodca era tare, de fapt era un rachiu de mure negre, vechi de mai mulți ani şi Ola nu se îndoia că plăcuse băieților care băuseră ceva cam mult.

Romek, de altfel, plecat îndată la cai se şi cui case într-o mică încăpere la spatele şurii, unde Anielcia găzduise pe Anton în primul moment, la sosire. Bunica nu se simțea bine şi imediat după cină se retrase iarăşi în patul ei. Ola urma să se culce în aceeaşi cameră, pe canapea. Pentru Spychala şi băieți, Anielcia pregătise aşternuturile în „odaia mare."

Ola mai rămase câteva clipe cu fiii ei.

— Ai auzit, mamă? Antek nu vrea să plece cu noi la Varşovia, zise Andrzej. E de părere că va fi mai în siguranță aici.

— Antek, nu vrei să înveți? întrebă Ola.

— Crezi, mamă, că nemții ne vor lăsa să învățăm?

— Antek, află. Şi tu, spuse Andrzej zâmbind ironic, că mama este de aceeaşi părere cu neamțul ăla care a stat de vorbă cu noi: *„La guerre est jinie!"* Mama îşi închipuie că, întorşi acasă, vom începe viața normală.

— Şi când te gândeşti, dădu Antek din umeri, că acolo nu mai există nimic, nici casă, nici treburi, nici lucruri şi poate că Varşovia însăşi nu mai există. Ai auzit? se adresă Antek abia acum lui Andrzej, cu cea mai senzațională veste – ieri a fost semnată capitularea. Comunicatul a fost. Dat la radio. Varşovia s-a predat.

— Dar Starzynski?

— Starzynski continuă să funcționeze în postul lui de preşedinte al Municipiului.

— Uite, vezi, constată Ola, totul revine la normal.

— Vai, mamă, cum îți poți închipui aşa ceva? grăi Andrzej, nervos. Crezi, mamă, că totul va fi ' într-adevăr aşa? Că devenind slugile lui Hitler totul va decurge normal?

— Tocmai de asta n-am să vin cu voi, rosti Antek serios, n-aş mai putea asculta vorbe asemănătoare celor spuse de mama. Totul revine la normal, auzi dumneata! Cum e posibil, vă întreb eu, ca totul să revină la normal? După toate cele

întâmplate? Cum putem, în fond, să fim de acord cu toate astea?

Andrzej adăugă:

— Şi-i mai mult ca sigur că nu vom fi de acord.

Ola oftă.

— Eu înțeleg bine, zise, ea, dar nu-i oare necesar să ne mai facem încă unele iluzii. Despre toate astea vom vorbi la Varşovia. E greu să judeci lucrurile de la distanță. Într-adevăr, nu vii cu noi?

— Mamă, ți-am spus deja. De altfel, după ce vă veți orienta acolo asupra situației, Andrzej îmi va scrie. Poate că va fi posibil să întreprindem ceva şi la Varşovia.

— Crezi că va mai fi ceva de făcut? întrebă Ola neliniştită.

— Cred că lucrurile nu se vor linişti aşa dintr-o dată. Am impresia că prin păduri se mai află aestule trupe împrăştiate…

— Oastea asta oare va putea ține piept armatei regulate germane?

— Dar nu suntem singuri, spuse Andrzej. Ai auzit doar, mamă, c-avem aliați.

— Grozav ne-au ajutat, râse Antek.

— Forțele proprii sunt cam puține.

— Aşa că la naiba cu toate astea. Cel mai nimerit lucru este să punem fitilul, aşa cum a făcut Odon sub redută şi să azvârlim totul în aer. Altă soluție nu există. Gata.

Ola se ridică.

— Nu-i chip să stea omul de vorbă cu voi, făcu ea. Mă duc la mama şi mă culc. Sunteți atât de pesimişti, încât e ceva de speriat să vă asculte cineva vorbele. Mai bine să închizi ochit, măcar pentru o clipă.

— Mâine va trebui să plecăm devreme, anunță Andrzej.

— Duceți-vă şi voi la culcare, pesimiştii mei, îi îmbie Ola, sărutându-l pe Antek de noapte bună.

— Numai pesimismul ne poate salva, răspunse Andrzej, râzând.

Antek căzu pe gânduri.

— Poate că ai dreptate. Ba, pot spune că ai sigur dreptate. Trebuie să fim pregătiţi pentru tot ce e mai rău.

— Dar eu, eu ce să fac? întrebă Ola, din mijlocul încăperii.

Băieţii, care erau lângă ea, o strânseră de mână şi o îmbrăţişară din amândouă părţile.

— Mamă, doar tu singură ne-ai mai rămas, zise Andrzej.

— Ţine-te bine, mamă, să nu ne faci cumva vreo poznă, adăugă Antek, prudent. Ola căută la el, atentă, şi-l întrebă:

— Ce vrei să spui?

Andrzej însă răspunse în locul lui.

— E aşa de plăcut, Antek, când părinţii fac pozne. Nu-i aşa? Dar Antek nu făcea impresia că-i de aceeaşi părere.

Se despărţiră devreme, a doua zi trebuind în adevăr să pornească în zori. Deşi Varşovia fusese ocupată, nu-şi schimbară planul iniţial şi se hotărâră să „între” în ea pe la apus. Mai aveau deci un drum lung de făcut.

VIII

Traversarea Vistulei la Wyszogrod a fost nespus de grea. Podul zăcea ca un acordeon dezumflat şi doar cei mai curajoşi dintre tineri puteau să se furişeze pe marginea braţelor lui rupte, de la un capăt la celălalt. În răstimp locuitorii mai descurcăreţi ai oraşului improvizaseră o traversare cu bacul, chestiune ce prezenta însă o oarecare dificultate, în faţa localităţii, aflându-se, după cum se ştie, o insulă, care, deşi prielnică reconstruirii podului, îngreuia totuşi trecerea bacului. În realitate, aici ar fi fost necesare două bacuri.

Fiind zi de târg, bacul era aşteptat de o sumedenie de căruţe, căci puterea deprinderii este atât de mare la oameni, încât, cu tot războiul, multă lume – bărbaţi, femei, copii – pornise la târg. De altfel, învingătorii considerau războiul ca terminat, iar Comandamentul german afişase chiar câteva ordonanţe, dintre care unele păreau cu totul stranii în împrejurările date. Pe o casă din apropierea pieţei, Andrzej descoperi o publicaţie care interzicea legarea într-un chip chinuitor a păsărilor de curte.

Râse şi-i atrase atenţia lui Romek asupra anunţului.

— Mă tem că față de oameni nu vor avea aceleaşi scrupule, rosti Romek devenind îndată foarte grav.

Băieții nu-şi dădeau propriu-zis seama pe deplin de faptul că trec prin mahalalele mărginaşe ale unui oraş ocupat de duşman. Nu se simțea nici panică, nici vreo încordare deosebită. Femeile vindeau ouă; farmacistul, în pragul prăvăliei holba ochii la trecători, deşi în farmacie era îngrămădită multă lume, ca de obicei în zilele de târg, iar ajutorul lui de-abia pridideа să servească numeroşii muşterii ce-l asaltau. Doar în căruțele ce se îndreptau spre bac în număr destul de mare se observa o încordare specială. Lumea trecea apa în direcția localității Sochaczaw, închipuindu-şi că acolo-i mai sigur, cu toate că până nu de mult dinspre acea parte se tot auziseră tunurile.

Spițerul îi spuse lui Romek:

— Dragă domnule, nici nu-ți poți închipui ce învălmăşeală a fost aici acum o săptămână! Am crezut că se scufundă pământul… Iar vâlvătaia…

Flăcările, ei le văzuseră chiar de la Puste Lqki, unde Romek încercase să şi le imagineze cum arătau mai de-aproape.

Acesta, demonstrând încă o dată ce strălucit vizitiu era, izbutise să-şi întoarcă în aşa fel caii, încât se strecurase printre căruțele îngrămădite s-trâns, ceupând locul al treilea în fața bacului, într-un cuvânt, ajunsese foarte repede la punctul de trecere; restul, nu mai era treaba lui. Depindea, în oarecare măsură, de caii înşişi, deoarece bacul, de-abia încropit, ridicându-se prea puțin deasupra nivelului insulei, caii trebuiau să sară de pe bac şi să tragă după ei căruțele. Celor ce refuzau să sară, trebuiau să li se aştearnă în față scânduri late, lipite una de alta. Caii de la Puste Lşki însă nu se supuseră şi săriră uşor, lucru de care Romek fu foarte încântat.

— Ia priveşte ce iepe deştepte, exclamă el, pretinzându-i parcă lui Andrzej să-i împărtăşească entuziasmul. Andrzej însă trata caii ca la oraş, cu o infinită indiferență, mormăind doar ceva pe sub nas, drept răspuns.

Când ajunseră pe malul celălalt, peisajul se schimbă pe

neaşteptate şi, odată cu el, şi starea lor de spirit.

La început, deşi nu avea aspectul unei şosele, drumul era bun. Vremea statornicită în ultimul timp îl nivelase, netezindu-i hârtoapele. Dar, după câțiva kilometri apăru un strat de nisip şi caii începură să tragă căruța pas cu pas. Roțile se afundau adânc în nisipul drumului, iar din când în când se auzea ceva scrâşnind sub roți. Caii călcau cu mare băgare de seamă, ca la un dans.

— Priveşte, grăi Romek şi arătă cu biciul în fața picioarelor cailor.

Andrzej râse. Nu-i venea să creadă ochilor: din pulberea cenuşie, pe care o răscoleau caii, se iveau nişte baionete late, care se ridicau, sub apăsarea roților, deodată cu pulberea, precum clapele unui pian uzat şi apoi cădeau la loc. De-a lungul citorva sute de metri înaintară tot prin pulberea asta amestecată cu baionete, lucru pe care băieții nu-l puteau înțelege. Andrzej îşi îndreptă privirea spre maică-sa şi spre Spychala, căruia – stând în poziție de drepți – fața i se făcuse ca ceara.

„Arată întocmai ca la înmormântarea lui Edgar”, gândi Andrzej.

Imediat dincolo de şanț se întindeau mormintele. Grămezi de nisip, strânse în pripă, oarecum nivelate, iar pe fiecare din ele câte două bețe prinse cu sârmă, în formă de cruce. La unele sârma era ghimpată. O astfel de cruce făcută din nişte bețe legate cu sârmă ghimpată făcea impresia unui mormânt straniu. Pe unele morminte erau flori de câmp, ruginii, chircite.

Înaintând mai departe, ajunseră în fața unei mirişti întinse, nearate, câmp ce era împestrițat tot cu movile nu prea mari, ridicate de lopețile unităților de geniu, după fiecare din ele văzându-se bine un şanț plat şi destul de lung.

Spychala ceru să oprească şi merse printre movilițe urmat de Andrzej. Spychala se apleca deasupra şanțurilor şi la un moment dat vârî chiar mâna într-unu.1 din ele, ca şi cum ar fi vrut să se convingă că în groapa aceea nu era nimic altceva decât urma lăsată de trupul unui om.

— Ce-i aici? întrebă Andrzej.

— E un câmp de bătălie. Aici, soldații au stat sub tirul inamicului.

Andrzej își vârî și el mâna într-unul din șanțuri. Pământul era rece, vremea fiind mohorâtă, iar soarele apărând rar. Andrzej fu decepționat. Când Spychala îi spuse că aici au stat soldații,
i se păruse că pământul trebuie să fie cald încă, în căldura asta păstrându-se urmele sentimentelor omenești: frica, spaima, groaza, dorința victoriei. Tranșeele erau însă reci. Oamenii le părăsiseră de mult. Cum le-au părăsit? Cum s-au petrecut lucrurile? S-au sculat ei oare în picioare și au început să alerge? Sau au ridicat mâinile și au căzut în robie?

În robie? Sau poate nu s-a ridicat nimeni, iar camarazii sau învingătorii lor i-au luat pe brațe și i-au așezat nu departe, în pământ, în același pământ, îmbibat până în adânc de sângele și de sudoarea lor?

Andrzej se aplecă încă o dată, luă un pumn de pământ din movilița ridicată de geniști și, drept amintire, îl ascunse. Dar, mai înainte de a ajunge la căruță, pumnul ăsta de pământ se fărâmiță în buzunar, transformându-se într-o grămăjoară de pulbere. Întoarse buzunarul pe dos și risipi pulberea în vânt.

Romek se uită mirat, îi scăpa înțelesul tuturor acestor lucruri, iar Andrzej nu-i spuse niciun cuvânt.

Înainte de a se urni căruța din loc, o femeie se apropie de ei. De unde se ivi nu observase nimeni. Apăruse pe neașteptate și apucase, brusc, cu mâinile, o margine a căruței.

— Încotro mergeți? întrebă ea.

Romek se enervă.

— Dragă doamnă, omul merge unde are treabă. Și gata.

Ola protestă.

— Romek, dragul meu, nu se poate așa. Și ce doriți, doamnă? se adresă ea femeii.

Femeia se uită atent la Ola. În ochii ei mici și negri se putea citi spaima. Se uita mașinal în jur, iar șuvițe negre de păr murdar și răvășit îi cădeau pe ochi. Le dădu la o parte, neglijent, cu palma, dar ele cădeau din nou.

Femeia apăsă de câteva ori marginea căruței, cu mâna, ca şi cum ar fi vrut s-o împingă sau s-o răstoarne.

— Doamnă, suspină ea, satul nostru a căzut în întregime pradă flăcărilor. Capiii s-au adăpostit într-un şanț... într-un şanț de cartofi. Toți copiii. Ai mei însă nu-s acolo. Nu sunt nicăieri. Aici s-a dat o bătălie îngrozitoare. Focul a pârjolit satul nostru, tot...

— De-a lungul drumului se pot vedea numeroase sate arse, răspunse Ola, calmă, voind să in-fluențeze prin calmul ei femeia ce-şi pierdea tot mai mult stăpânirea de sine.

Dar ea nu dădea nicio atenție acestor cuvinte liniştitoare.

— Şi câți oameni au mai ucis aici! strigă ea deodată cu glas ascuțit. Câți oameni! Doamnă, cum e posibil aşa ceva? Satul nostru întreg a pierit în flăcări! Toate şurile. Ce vom mai mânca? Dragă doamnă... Iar copiii mei nu mai sunt...

— Dragă doamnă, răspunse Romek, care continua să fie enervat, nu sunteți singura. Aşa-i la război. Luați mâna de pe căruță, trebuie să plecăm...

Femeia, cu o mişcare bruscă, neaşteptată, se îndepărtă de căruță. Dându-şi părul la spate, se uită atentă la Romek şi la Andrzej.

— Aşa de tineri, grăi ea, şi toți tinerii au pierit.

Romek trase de hățuri. Caii se urniră în silă. Oarecum, puțin cam greoi şi mişcând din urechi de parcă ar fi simțit ce se petrecuse aici nu de mult.

Ola se uită în jurul ei. Femeia îi privea cu un vădit efort.

— Dumnezeu fie cu voi! exclamă Ola, artificial.

Femeia alergă după ei, anevoie, ca şi cum i s-ar fi împleticit picioarele. Era limpede că voia să le mai spună ceva. Pentru o clipă ajunse în dreptul căruței, dar se opri brusc. Ola îi auzi cu mare greutate cuvintele, pe care le repeta neîncetat:

— Atât de tineri! Şi, cu un geamăt, adăugă: Şi toți vor pieri.

Ola simți că-i vine rău. Se prăbuşi înainte, având senzația că îşi va pierde cunoştința pe loc. Dar Spychala o cuprinse cu brațul şi o susținu.

— Va fi aşa cum va da dumnezeu, zise el.

Ola, cu un uriaş efort de voință îşi înălță trupul şi se

stăpâni. Strânse mina lui Kazimierz.

— Scuză-mă, rosti ea.

Obosiți, caii mergeau la pas. Romek se aplecă spre Andrzej, care se uita tot înainte fără vreun sens.

— Ai văzut gropile acelea? întrebă el.

— Da.

— Ai văzut în ce direcție erau îndreptate? Spre Varşovia…

— Şi ce-i cu asta? zise Andrzej aşa într-o doară.

— Însemnează că nemții au atacat dinspre Varşovia. Armata era înconjurată dinspre răsărit…

Se apropiau de Bzura. Pământul era mai umed, locurile erau mai joase. La orizont apărură pădurile.

Ajunseră la un sat sărăcăcios. Dincolo de sat era un cimitir.

— Priveşte, grăi din nou Romek; dintre toți, el era cel mai perspicace.

Andrzej era prea abătut. Cufundat în gândurile lui, nu se uita în nicio parte.

Prin cimitir forfoteau nişte soldați germani. Puneau ordine în trofeele cucerite, atât în cele dobândite cu arma în mână, cât şi în cele din depozite. Unii aşezau în rânduri drepte ranițele ostăşeşti, în timp ce alții aşezau în şiruri aliniate grămezile de căşti. Căştile sclipeau în soarele de toamnă, care apăruse din nou spre seară. Puțin mai departe, sub un zid, erau înşiruite una lângă alta sute de şei nou-nouțe, strălucitoare.

— De unde atâtea şei? zise Andrzej oftând.

— Aici au fost desigur unități de cavalerie.

Trecură pe lângă cimitir şi pătrunseră în interiorul pădurii. Se lăsă întunericul. Ziua era pe sfârşite; trebuiau să se grăbească, să nu-i apuce noaptea în Codrul Kampinoski. Uneori drumul îi ducea prin poieni unde soarele mai sclipea încă, în amurg. Dintr-o poiană zăriră, în depărtare, dincolo de râu, o biserică înaltă, ce-şi ridica cele trei turnuri rotunde spre nori, inundate în întregime de purpura apusului. Pe unul din turnuri se putea vedea urma proaspătă a unui proiectil.

— Priviți, aici e Brochow, rosti Ola.

Andrzej, de pe banca din față, se întoarse spre ea:

— Brochâw? Ce-i asta? întrebă el.

— E biserica în care s-au cununat părinții lui Chopin. Tot aici a fost botezat micuțul Frederic…

Romek opri caii…

— Aşa Ceva merită să fie văzut, spuse el.

Spychala dădu din umeri.

— Ce poate însemna lucrul acesta față de tot ceea ce am văzut în drumul nostru?

Andrzej, indispus, se întoarse spre Spychala.

— N-ar trebui să vorbiți aşa, domnule, începu el oarecum indiferent. Apoi se înviora: Într-adevăr, pe lumea asta niciodată nu poți şti ce este mai important. Una trece şi – ca în munți – dezvăluie pe alta. De departe nu poți şti niciodată care pisc e mai înalt… N-ar trebui, domnule, să ne descurajați.

Ola întinse mâna spre Andrzej.

— Iendruş spuse ea, nu te mai recunosc. Devii violent. Ce se-ntâmplă cu tine?

Romek râse.

— Cum, nu ştiți, doamnă, ce se întâmplă? Nu ştiți că ne aflăm în război? Andrzej a văzut războiul.

— Toți am văzut războiul, făcu Spychala.

— Aşa nu se poate vorbi acum, continuă Andrzej, când toți tăcură, acum nu se poate vorbi aşa, chiar dacă ar fi adevărat.

Şi din nou îşi întoarse fața spre cai. Romek pocni din bici. Caii, de-abia mişcându-şi picioarele, trasară totuşi căruța grea, prin nisipul drumului din pădure.

Popasul de noapte îl făcură de data asta în direcția Lazy, la un paznic silvic. Aici, în pădure, domnea acum linişțea; nu mai erau refugiați. Casa era» curată şi pustie. Paznicul îşi procurase deja de Undeva – desigur de la vreun soldat german manifestul generalului von Blaskowitz despre „bătălia de la Kutno”. Spychala nu prea înțelegea de ce bătălia aceasta fusese denumită „de la Kutno”. Manifestul elogia cu mult patos soldatul german – ca tot ce făcea atunci – pentru postura lui. Era o lectură groaznică.

Romek găsise însă şi aici ceva de şagă.

— Uitați-vă cu ce respect se vorbeşte despre armata polonă

şi despre soldatul polon. Dovadă că bătălia asta n-a fost ca oricare alta.

Pădurarul era un om destul de posac, dar odaia pe care o pusese la dispoziția drumeților era bine spălată pe jos şi avea un puternic miros de esență de brad. Spychala mărturisi că se simte ca într-o excursie. Uitându-se însă la Ola regretă pe loc cuvintele lui atât de uşuratice. Ola stătea în mijlocul odăii, palidă; nu-şi putuse reveni după întâlnirea cu femeia nebună de pe câmpul de bătălie.

— Ce-i cu dumneata? o întrebă Spychala, curmându-şi cuvintele voioase şi-şi repetă întrebarea: Ce ai?

Ola se uită la el înspăimântată.

— Să nu mai vorbiți aşa, răspunse ea, să nu mai vorbiți aşa.

Şi îşi întoarse fața spre fereastră.

Spychala, fără să mai stea pe gânduri, se apropie pe la spate şi o îmbrățişă. Ola nu se opuse. Se întoarse de la fereastră şi îşi ascunse fața la pieptul lui Kazimierz:

— Cum a spus? îngăimă ea. „Atât de tineri şi toți vor pieri?"

— Nu repeta astfel de cuvinte, ripostă Kazimierz.

Ola nu se putu totuşi abține de la un plâns îndelung şi adânc. Era primul ei plânset de la începutul războiului.

Pădurarul cedase drumeților „odaia albă". Cum însă băieții voiau să fie aproape de cai, sub acoperişul şurii – unde era adăpostită căruța – Spychala se duse în podul cu fin, luând cu sine toate păturile. Astfel că Ola, rămasă singură în odaie, se pregătea de culcare. Era obosită şi într-o stare de semitrezie ca urmare a tuturor întâmplărilor din ziua aceea şi din cele precedente. Pe deasupra, impresiile astea nu alcătuiau un tot rațional, nu-şi ocupau locurile lor „la rând", ci constituiau, în capul ei, toate laolaltă, un imens haos. Nu pricepea ce se petrece cu ea.

Fu foarte uimită când, destul de târziu – se întunecase deja şi ardea doar lumânarea din cameră – auzi un ciocănit în uşă. La „intră" al ei, pronunțat pe un ton nesigur, apăru pădurarul cu o mână destul de misterioasă. Ola se sperie.

Intre timp pădurarul se apropie de ea întrebi nd-o:

— Vă rog să mă iertați, doamnă, nu aveți cumva un „cocoş

el”?

În primul moment Ola nu înțelese despre ce este vorba şi, crezând că pădurarul s-a țicnit, se înspăimântă.

— Ce doriți, domnule? întrebă ea.

— Un praf pentru dureri de cap, un „cocoşel’*4. Nu cumva aveți dumneavoastră, doamnă?

Ola îşi reaminti că Helenka îi pusese în trusă o adevărată farmacie de câmp, cu numeroase medicamente. Nu voise să le ia, dar Helenka o silise. Acum deschise trusa şi mica „farmacie”, în ea se aflau multe prafuri denumtie „kogutek”.

La vederea lor, ochii pădurarului sclipiră.

— De o săptămână nu mai am prafurile astea, mărturisi el. Vă rog, doamnă, puteți să-mi dați câteva... vreo zece-cinsprezece? se corectă el.

— Puteți să le luați pe toate, domnule, zise Ola, scoțându-le pe masă, eu n-am nevoie de ele.

— Nu vă doare capul, doamnă? o întrebă pădurarul, cu oarecare îndoială în glas.

— Nu, niciodată. Şi chiar dacă mă doare, nu folosesc medicamentul ăsta.

— Eu n-aş putea trăi fără el.

— Adevărat? Aşa de des vă doare capul?

Pădurarul se fâstâci.

— Nu, de fapt, nu. Dar eu nu pot adormi dacă nu iau un „kogutek”.

Şi, fără a o întreba pe Ola, luă un praf din grămada de pe masă. Îşi turnă apă din carafă şi, cu o mişcare abilă desfăcu caseta cu un cap de cocoş pe ea şi-şi vărsă în gură conținutul. Ola observă dexteritatea acestei mişcări, gest de maniac, la drept vorbind gestul unui om care abuzează de narcotice.

— În chip nefolositor v-ați obişnuit cu prafurile astea, zise Ola puțin cam perplexă din cauza uşuraticei sincerități a pădurarului, deprinderea asta nu e bună.

Pădurarul nu-i auzi cuvintele sau se prefăcu a nu le auzi.

---

4 **în original : „*kogutek*", adică cocoşel.**

Deodată îşi întoarse capul spre ea.

— Dumnezeu să vă binecuvânteze, doamnă, făcu el pe un ton neplăcut, patetic.

— Aici nu e vorba de o faptă bună, răspunse Ola pe un ton serios, pentru astfel de lucruri Dumnezeu nu binecuvântează.

— Ce spuneți, doamnă? întrebă pădurarul uimit şi puțin cam înfricoşat. Adevărat?

În clipa aceea intră fără să bată la uşă soția pădurarului.

— Desigur că vă necăjeşte, doamnă, cu prafurile lui, apoi adresându-se bărbatului adăugă: Nu o supăra pe doamna, dânsa e obosită, vrea să doarmă.

— Priveşte, rosti pădurarul arătând soției grămada de caşete de pe masă.

— O, Doamne, ai milă de mine, spuse ea oftând, de unde aveți, doamnă, atâtea prafuri? Pentru el sunt mai rele decât țigările. S-a obişnuit şi n-ai ce-i face.

— Pentru mâine veți avea nevoie de cai, doamnă? întrebă pe neaşteptate pădurarul, foarte amabil, cu mult mai amabil decât înainte. Vă pot procura, doamnă.

— Nu, nu, interveni soția lui, nu vei pleca la Sochaczew…

Ola se tulbură.

— Nu, zise ea, nu voi avea nevoie de cai pentru Sochaczew. Socot că ai noştri ne vor putea duce cu bine până acolo. De altfel, în apropiere de Sochaczew avem un văr, vom trage la el. Dacă vom avea nevoie de cai, ni-i va da el.

Pădurarul se înclină într-un chip stângaci.

— Cum veți dori, doamnă; vă rog însă să ne spuneți, repetă el ca un maniac.

Soția îl luă de braț.

— Vino, grăi ea, acum nu mai sunt prafuri. Acum e război.

Pădurarul vârî însă în buzunar grămada de caşete de pe masă.

— Să-ți fie ruşine, îl apostrofă soția.

— Ce-ai spus? încercă să-i explice pădurarul. Doamna a fost atât de bună şi mi le-a dat pe toate.

Pentru domolirea situației Ola luă şi ea un praf, ce mai rămăsese pe masă, îi vărsă conținutul în palmă şi-l înghiți,

după care bău apă din paharul de lângă pat.

În sfârşit, cei doi ieşiră.

Ola răsuflă uşurată.

„Pasiunile sunt felurite44, îşi zise ea în gând. La început, când se lungi în pat, somnul nu se prinse de ea. Nu se dezbrăcase de tot şi de aceea, poate, nu-şi găsea liniştea în pat; în plus, era mult prea obosită ca să poată adormi îndată, iar gândurile, ca nebune, i se învălmăşeau în cap.

Şi iată, fără să ştie de ce, gândurile astea i se opriră la pădurea prin care trecuseră chiar în ziua aceea înainte de amiază. Nu se gândi nici la întâmplarea din Wşgrow, nici la trecerea Vistulei şi nici la femeia care zgâlțâise căruța cu mâinile; nu, ci numai la pădurea aceea, deşi era o pădure obişnuită, de pini, deloc frumoasă. Doar atât că majoritatea arborilor ei erau pe jumătate frânți. Ola nu-şi putea explica cu ce fuseseră retezați. Oare cu vreun proiectil, poate suflul puternic, sau vreo altă armă fusese folosită în pădurea asta? Despre toate astea nu-l întrebase pe Spychala. De fapt, nici nu se uitase mai îndeaproape la pădure. Acum însă îi răsărise în fața ochilor imaginea arborilor rupți la jumătatea lor, ca şi a crengilor de pini aruncate în jur. Tulpinile lor erau în interior albe, ca un trup omenesc, iar scoarța le era cenuşie şi pe alocurea sângerie. Mereu se tot gândea la pădurea aceea. Şi aşa, gândindu-se, ațipise. Ațipise adânc

— Se vede că praful îşi făcuse efectul.

Se făcea că se rătăcise în pădure, deşi de fapt nu se rătăcise, ci căutase pe cineva sau ceva, nici ea nu ştia ce anume. Helenka umbla alături de ea şi o întreba:

— Pe cine cauți, mamă?

Iar ea avea senzația ciudată că voia să caute pe cineva şi în acelaşi timp nu voia să-l găsească.

— Pentru Dumnezeau, se adresă ea Helenkăi, dacă-l vezi, prefă-te că nu l-ai zărit.

— Dar… pe cine? întrebă Helenka.

Ola nu voia să-i spună. De altfel, nici ea nu ştia.

Şi deodată, pădurea întreagă i se păru doar un şir mărunt de crengi subțiri ca bățul de chibrit, crengi rupte şi negre, iar

ele, amândouă, în pădurea asta, erau de asemenea tot atât de mici. Uriaş era doar omul ce stătea deasupra pădurii, deşi nici el nu era un om întreg, ci doar jumătatea lui de jos, o burtă uriaşă şi nişte picioare, toate însă într-o culoare ştearsă, de migdale. Pe fondul ăsta se oglindea pădurea, în care erau întinse sârmele, câteva obişnuite, iar restul ghimpate – care începură să-i înfăşoare picioarele până ce o siliră să se aşeze. Se aşeză; şi era întuneric; şi omul acela groaznic dispăruse undeva fără să le observe, lui neputându-i-se vedea decât urma paşilor şi pantalonii de nuanța migdalei, ce-i cădeau în vine.

Alături de ea Helenka-i spunea:

— Ştii ceva? Voi avea un copil.

Şi Helenka avea chiar copilul ăsta, îl ținea în brațe, iar el plângea cu botişorul larg deschis şi încrețindu-şi fruntea, până ce i se coloră ca ceara. Ola se înclină deasupra copilului, îi acoperi gura cu mâna şi, simțind cum îşi contractă buzele, deodată luă mâna de pe copil şi-şi ascunse fața în palme. Atunci, încet, îi apăru înaintea ochilor obrazul femeii din pădure, aceea care zgllțlise marginea căruței şi-i spuse că are copiii în pivnița de cartofi. Cu fața ei lată privea direct spre Ola, ochii devenindu-i tot mai mari şi tot mai larg deschişi. Ola vru să fugă, se agită violent, dar nu se putu smulge din sârma care-i înfăşură trupul. Țipă, dar nu se trezi.

După o clipă încercă s-o convingă pe mama copiilor:

— E dar că v-ați înşelat, nu-i posibil ca toți copiii dumneavoastră să fi pierit, Dumnezeu lasă întotdeauna unul drept consolare; puteți să mă credeți. Ei au pierit în pivnița de cartofi; poate au devenit şi ei cartofi. Ştiți, desigur, cum adesea copiii, în glumă, la joc, se transformă în cartofi. Trebuie să-i căutați bine…

Şi femeia lăsă căruța şi începu să-şi caute copiii pe câmp, tot aplecându-se, ca şi cum ar fi strâns nişte snopi. Dar de fiecare dată când se apleca şi ridica ceva din mirişte, în mâinile ei apărea o baionetă lată, lucioasă.

— Puneți-le jos, puneți-le jos…

Şi femeia punea baionetele. La loc. Din ele se croi o cărare

lungă, până la uşa unei capele mici, scunde şi albe, cărare pe care înainta o doamnă bătrână, cu spatele încovrigat şi purtând un voal de culoare deschisă, însoţită de un domn bătrân, cu jobenul în mână.

— Sunt părinţii lui Chopin, îi spuse Helenka, se întorc de la cununie.

Femeia cealaltă începu însă s-o zgâlţâie pe Ola din nou. Voia să afle neapărat unde sunt copiii ei, şi deveni din ce în ce mai violentă, până când apăru Spychala care, apucând-o pe Ola de mâini, o scoase din braţele femeii aceleia, arţăgoase. Deasupra ei, aproape, Ola zări faţa lui splendidă

— Mai frumoasă decât în realitate – ca a unui împărat roman. Şi aplecându-se spre ea din ce în ce mai mult, deodată un zâmbet rece îi dezlipi buzele şi i se iviră dinţii lucioşi ca nişte baionete. Şi stând aşa, aplecat cu totul deasupra ei, îi spuse zâmbitor:

— Şi de ce nu s-ar mărita domnişoara Ola cu domnul Golşbek?

Ola se trezi scăldată de o sudoare rece.

IX

A doua zi plecară din pădure, pe şoseaua spre Sochaczew, la un punct de lângă Paprotnia. Lipsiţi de orice fel de informaţii – pădurarul nu avea radio şi, de altfel, probabil că nici nu mai emitea – nu ştiau ce se petrece. Dar… vederea şoselei, mulţimile de soldaţi ce mărşăluiau pe jos în rânduri neregulate, puţinii civili şi din când în când câte o căruţă ce încerca să se strecoare pe marginea drumului în direcţia Sochaczew – le dezvălui întreaga situaţie.

Soldaţii, înaintând pe şosea, nu păreau prea obosiţi, în schimb civilii, fie că mergeau pe jos sau călare, erau speriaţi şi arătau nespus de prost. Se vedea bine că apărarea Varşoviei lăsase urme asupra lor.

— Priveşte, făcu Romek adresându-se lui Andrzej care şedea lângă el pe banca din faţă, toţi soldaţii au cingători. Capitulare onorabilă…

Andrzej dădu din umeri.

— Grozavă diferenţă! constată el.

— Fireşte că e o diferență. Germanii vor să păstreze aparențele unui război onorabil…

— Am văzut deja lucrul acesta, interveni Spychala.

— Cât e până la Komorow? întrebă Ola, dornică să iasă cât mai repede din învălmăşeala de pe şosea, fiindcă, înaintând împotriva valului, oamenii se uitau la ei pieziş.

— Mai sunt doar câțiva kilometri, spuse Romek, pe ultima bornă era scris „până la Bieniewiee nouă" şi cotitura e chiar în. Locul acela.

Tocmai atunci le răsări în drum, făcând un zgomot destul de uşor, un autocamion uriaş. Toți se fereau în lături, de parcă ar fi stropit cu noroi.

În autocamion şedeau nişte ostaşi nemți care, cu larmă mare, împrăştiau mulțimea. Lângă şofer un soldat rotofei (când se apropiară Ola observă că era foarte chipeş) avea un bici mare şi lung, luat se vede din mâna vreunul căruțaş întâlnit în drum. Biciul putea lovi departe. Cu capătul lui ascuțit, lung şi alb, atingea pe orice trecător întâlnit în cale.

— Romek, Romek, coteşte spre dreapta! exclamă Ola.

Dar… era deja prea târziu; nu se putea coti spre dreapta, căci acolo era un şanț adânc. Autocamionul trecu în viteză şi soldatul îl atinse cu biciul pe Andrzej. Pentru o clipă capătul ascuțit îi înfăşură capul şi fața, dar când Andrzej se întoarse spre mamă-sa, avea fața tăiată ca şi cu briciul şi sângele-i țâşnea pe haine…

Romek opri caii. În jurul căruței se îngrămădiră soldații. Unul din ei – era se vede felcer, căci avea în raniță bandaje şi iod – i le dădu Olei, care pansă repede rana lui Andrzej, încă puțin sângerândă, cu iod.

Ola îşi privea feciorul plină de spaimă şi incapabilă să scoată un cuvânt. În schimb Romek înjura ca un surugiu, în timp ce Andrzej şedea palid şi tăcut.

— Începe frumoşi, constată Spychala.

Andrzej îşi ținea cu amândouă mâinile bandajul pe față, cu fălcile încleştate.

— Dă-i drumul, Romek, dă-i drumul, grăi Spychala, trebuie să ieşim cât mai repede din şoseaua asta blestemată.

Dar… drumul nu se mai termina. Dimineața de toamnă era minunată şi totuşi Olei i se părea că n-o să ajungă niciodată la cotitura cu pricina.

În sfârşit, apăru aleea castanilor. Până când sosiră în fața casei din Komorow, nu mai scoaseră un cuvânt, în afara lui Romek care înjura spurcat, dar numai cu jumătate de glas.

Îi întâmpină Jadwiga. Se vede că erau numeroase astfel de vizite, căci nu numai că nu arăta nici cea mai mică uimire, dar nu le puse nici măcar o întrebare. Ola îi spuse din capul locului că merg de la Puste Lki spre Varşovia, iar Jadzia – poate că nu se pricepea chiar atât de bine la geografia Poloniei – nu se miră câtuşi de puțin că din Podiasie până la Varşovia s-ar călători prin Sochaczew. Astfel de lucruri se petreceau acum pretutindeni.

Janusz era bolnav, avea un fel de gripă sau ceva asemănător. Era culcat nu în odaia sa – se vede că aceasta fusese transformată într-un azil pentru refugiați – ci într-una din încăperile de sus, unde Ola se duse deocamdată singură.

Mai înainte li se servise ceva de mâncare, lapte cald şi ouă; ceaiul şi zahărul lipseau. Băieții mâncau ca lupii. Jadwiga, fără să întrebe ce însemnează fața bandajată a lui Andrzej, zise doar:

— Ce-i cu tine de eşti atât de palid? Hai, mănâncă. Ai auzit? — adăugă că – pe unchiul l-au împuşcat aici, în alee.

Andrzej nu prea ştia cine.i unchiul Jadwigăi, aşa că nu răspunse nimic. Când Ola se duse sus, la Janusz, ieşiră cu Romek în grădină. Aici dădură de o groapă proaspătă lângă un stejar mare, pe care era înfiptă o cruce simplă, nelustruită.

— Pe cine au înmormântat aici, fir-ar să fie? întrebă Romek.

— Dracu ştie! Andrzej era mânios. Fața îl ardea şi simțea cum se umflă.

Pe iângă mormânt se tot învârtea un băiat tânăr şi negricios. Nici Andrzej – şi cu atât mai puțin Romek, care nu fusese a-'ci niciodată – nu-l cunoşteau. Romek îl întrebă:

— Cine-i îngropat aici?

Băiatul negricios – era într-adevăr negru ca un țigan, doar cu o nuanță liliachie a feței – se uită atent la omul care întreba

şi rosti rar şi neîncrezător:

— Dar voi cine sunteți?

Romek îşi pierdu răbdarea:

— Nu vezi? Am venit doar de la curte.

— Ce mai curte şi asta! zise dispreţuitor băiatul negricios.

— Fireşte că nu-i palat. Dar cum să-i spun?

— Spuneți-i pur şi simplu casă, zise băiatul şi începu să netezească mormântul cu lopata.

— Au ucis nemții aici pe cineva? continuă Romek, impasibil, cercetarea.

— Mi-a spus Jadzia, interveni Andrzej, că aici a fost ucis unchiul ei. El e, desigur. Dar n-am idee cine-i unchiul Jadwigăi.

— Tovarăşul Jan Wiewiorski, zise, cu o voce gravă de bas, băiatul negricios, fără a înceta să netezească mormântul.

Andrzej auzise câte ceva despre Jan Wiewiorski.

— Şi cum s-a întâmplat? întrebă el.

Băiatul negricios încetă lucrul şi se uită cu simpatie la Andrzej.

— Noi am evadat împreună din închisoare, zise el şi scoase din buzunar o țigare. Romek i-o aprinse.

— Ați evadat din închisoare? Din care? întrebă Andrzej fascinat.

— De la Wronki.

— Şi apoi? Ce s-a întâmplat apoi? întrebă Romek.

— Ce să se întâmple? Nimic. Tovarăşul Wiewiorski îi organiza aici în drum pe soldații în retragere. Am vrut să pătrundem până la Varşovia. Varşovia opunea rezistență.

— Da, fireşte, ştim asta.

— Da, dar ați venit dinspre Sochaczew.

— De unde ştii? întrebă Romek, iritat.

— Nu degeaba am ochi în cap, zise negriciosul.

— Şi-apoi, şi-apoi?

— De, nu ne-a reuşit. Pe tovarăşul Jan l-au ucis. Iar eu am rămas aici. Am stat câtva timp în pădure. Aici sunt păduri minunate, adăugă el oarecum într-o doară, dar nopțile sunt nespus de reci. M-am întors. Doamna Jadzia este o fată

crescută de tovarăşul Janek şi-i este nepoată.

Andrzej îşi reaminti acum.

— Da, mi-a vorbit cândva Janusz, sau mi-a spus mama. Ei au crescut-o la Paris.

— Aha, la Paris, zise băiatul negricios.

— Dar dumneata cum te numeşti? întrebă Romek.

Negriciosul se uită atent la Romek. Neîncrederea se trezi din nou în el.

— Mă numesc Lilek, zise rar. Cred că atâta vă este de-ajuns.

Andrzej încercă să repare situaţia.

— Fireşte, e de-ajuns, zise el întinzând mâna băiatului negricios. Iar eu mă numesc Andrzej Golbek.

Lilek se uită la Andrei cu interes.

— Tatăl dumitale a fost patronul firmei la care a lucrat Jadzia?

— Nu numai că a fost, dar este şi acum, îl corectă Andrzej.

— Cine poate şti? bâigui Lilek. Spun unii că toată Varşovia e răvăşită. Au cotropit-o şi dinspre cartierul Praga. Se povestesc astfel de lucruri de nici nu-ţi vine să le dai crezare.

— Trebuie mers acolo, spre a te convinge, zise Andrzej.

— Asta-i chiar aşa, îi dădu Lilek dreptate, dar fără entuziasm.

— Să vă spun ceva, începu Andrzej, o vom lăsa aici pe marna cu Spychala – el este prea bătător la ochi – şi vom merge tustrei în recunoaştere până la Varşovia.

— Vom merge, dar cum? zise Lilek. Trenurile nu circulă.

— Vom merge cu caii! exclamă Romek.

Pentru el totul continua să rămână o aventură.

— De acord, consimţi Lilek, vom merge. Eu am la Varşovia cunoscuţi.

— Am şi eu casă, zise Andrzej. Dar va fi cel mai bine, cred, dacă vom merge până la cartierul Wola. Aici va trebui să lăsăm caii un deva, iar apoi vom merge pe jos până la Varşovia.

— Bine, repetă. Lilek, eu am la Wola o ascunzătoare, poate că a scăpat neatinsă, acolo vom lăsa caii. Şi adăugă: Haideţi la domnul Fibich, să ne dea nutreţ pentru drum.

Romek încearcă să tempereze puţin înflăcărarea colegilor:

— Nu putem pleca chiar aşa, îndată.

Andrzej deveni mai moderat.

— Îndată nu. Dar trebuie să plecăm cât mai repede. Cu cât vom pleca mai degrabă, cu atât va fi mai bine; înainte ca nemții să se cuibărească la Varşovia.

— Se spune că Iiitler va veni la Varşovia, zise Lilek.

— Tocmai, cu atât mai mult, trebuie să ne grăbim.

Andrzej se îndreptă spre casă.

— Îi vom spune îndată mamei, vom vedea ce părere are ea.

Iar Ola se afla în clipa aceea la Janusz.

Janusz nu era prea bolnav; îl mâhnise însă atât de mult dezastrul suferit – pe care de altfel îl prevăzuse – încât nu mai avea putere să se scoale şi să se apuce de vreo treabă.

Ola îi făcea reproşuri.

— Dar… Janusz, şederea asta în pat şi îngândurarea nu au niciun sens. Nu faci decât să zgândăreşti şi mai mult toate îngrozitoarele tale simțăminte.

— Totu-i atât de cumplit, zise Janusz.

Nu putea pricepe cum de a putut Ola pierde legătura cu bărbatul ei şi de ce lucrul ăsta n-a putut fi evitat.

— Dar băieții?

— Ei nu erau cu noi. Erau în armată. Pe

Antek l-am văzut pe drum, la bunica, iar Andrzej este cu mine…

— Nu-mi pot imagina ce s-a întâmplat cu Franio? Şi cum de s-a putut întâmpla aşa ceva? Şi eşti atât de calmă, draga mea Ola!

— Sunt calmă aparent. Căci ce am de făcut? înțelegi doar că în clipa asta nu există altă soluție. Nu mai funcționează nimic, nici poşta, nici presa. Într-un cuvânt, e război. Înțelegi tu?

Se ruşină de iritarea ei.

— Vzi, tu n-ai trecut prin astfel de clipe. Ai stat aici la adăpost şi nu ştii ce s-a petrecut pe şosele. Lucruri îngrozitoare… Dar desigur că ți-au povestit oamenii.

Janusz râse.

— La adăpost, zici. Frumos adăpost, n-am ce spune! Ştii cine a murit împuşcat în camera mea, jos? Janek Wiewiorski.

— Janek? întrebă Ola. Dar el era închis…

— A fost. Dar cine poate sta acum închis? A luptat împotriva nemților, pe şoseaua Sochaszew. Şi a fost împuşcat. L-au adus aici. Gândeşte-te ce coincidență: acolo unde se află şi fata pe care a crescut-o.

— Da, aşa-i, zise Ola, destul de indiferent (folosea tonul ăsta, de câte ori venea vorba de Jadwiga) ştiu că „Jermena” ta este fata pe care a crescut-o el.

— E o rudă apropiată a soției lui.

— Da, da, ştiu.

Ola părea mai afectată de prezența Jadwigăi în casa lui Janusz decât de moartea lui Janek Wiewiorski.

— Uimitor, zise ea, cât de uşor se obişnuieşte omul cu moartea.

Janusz se uită la ea cu oarecare uimire.

— Se obişnuieşte cu moartea? Ce prostii spui, Ola? Doar tocmai acest lucru este îngrozitor. Moartea, care presează din toate părțile şi devine ceva ce seamănă cu plinea şi untul. Şi doar înțelegi că noi, cei vii, trebuie să nu-i uităm pe toți aceşti morți. Eu, de pildă, trebuie să-mi reamintesc acum de tot ceea ce mi-a vorbit Janek… Am sporovăit de atâtea ori cu el şi întotdeauna mi-a spus lucruri ce nu pot fi uitate. Şi doar nu el singur…

— Dragul meu, făcu Ola, dacă vom începe să ne ocupăm de tot ceea ce trebuie să nu uităm, atunci ne va rămâne prea puțin loc în capul nostru pentru propriile noastre gânduri.

— Şi tu ai acum ceva gânduri proprii? zise Janusz, ridicându-se pe pat. E uimitor. Eu nu am niciun gând propriu, sunt atât de amețit, încât pur şi simplu nu pot gândi, mai ales la nişte lucruri vechi de-ale noastre. Noi, amgând it doar întotdeauna că războiul ăsta n-ar fi trebuit să fie niciodată. Iar cel mai important lucru este că gândurile noastre, de dinainte de război, nu mai sunt bune la nimic, nu-şi mai găsesc nicio aplicare. Totul trebuie gândit de la început.

Ola se opuse.

— Nu sunt de părerea asta. Trebuie să avem gândurile noastre proprii şi pe deasupra cât se poate de obişnuite. Omul

nu poate rezista într-un patos atât de groaznic. Războiul, el însuşi, este îndeajuns de zguduitor – iar noi trebuie să ne mai luăm la întrecere şi cu altfel de gânduri extraordinare? Trebuie să ne gândim zilnic, la masa de a doua zi şi la ceea ce este de făcut pentru ca fiecare să aibă cât îi trebuie şi să-şi poată soluționa chestiunile cele mai puțin importante…

Janusz se uită la Ola mirat.

— Poate că e posibil şi aşa, conveni el.

În clipa aceea nu voia o discuție în contradictoriu. De altfel, îşi dădu seama că se petrece ceva neobişnuit cu ea, ceva ce nu era legat de condițiile groaznice ale războiului şi dezastrului. Avea unele chestiuni personale complicate şi dorea să procedeze la rezolvarea lor cât mai repede. Nu-i trebuia balastul nefericirilor generale. Lucrul acesta îl înțelese dar din chiar cuvintele ei.

— Spune-mi, ce-i cu băieții tăi? întrebă el ca să schimbe tema convorbirii.

— Andrzej e într-o formă excelentă, zise Ola, deşi astăzi pe şosea a primit o lovitură cu biciul peste ochi.

— Cu biciul peste ochi? întrebă Janusz uimit. Din partea cui?

Ola zâmbi.

— Janusz, zise ea, suntem doar în război.

— Da, dar socot că nemții nu luptă cu biciul.

— Tocmai asta-i, că şi cu biciul. Un soldat german care se afla într-un autocamion l-a lovit pe Andrzej cu biciul. Era un bici pentru patru cai. Alb ca zăpada. Acum, desigur că este roşu.

Janusz se miră şi mai mult.

— Şi tu vorbeşti atât de calm despre toate astea!

— Sărmanul Andrzej! continuă Ola, şi el fu silit să primească tot calm, lovitura. Dar… asta nu-l va face să-i privească cu ochi buni pe învingătorii noştri… De altfel, i-am văzut în Puste Lki. S-au apucat destul de politicos să gospodărească.

— Ai stat de vorbă cu ei? întrebă Janusz mâhnit.

— Ce era să fac? Am fost silită s-o ajut pe mătuşa Royska.

— Eu voi evita astfel de conversații.

— Nici eu n-am să mă grăbesc să le am; poți fi sigur de asta.

— Şi-acum ce-ai de gând? întrebă Janusz.

— Nu prea ştiu. Trebuie să-l caut pe Franio, dar nu ştiu cum să procedez. Nu cunoaştem deloc condițiile care s-au creat la Varşovia.

— Varşovia e ocupată?

— Tu nu ştii? Capitularea a fost semnată ieri. Mi-a spus aici domnul Fibich.

— Ei nu-mi spun astfel de lucruri, tocmai ca să nu mă tulbure. Cum e posibil să fii delicat într-un grad atât de stupid?…

— Deci, va trebui să văd care-i situația la Varşovia. Dacă permiți, mă voi odihni aici la tine vreo două zile.

În clipa aceea intră, după ce bătu la uşă, Jadwiga.

— Domnule, zise ea, băieții ar vrea să plece încă azi după-amiază la Varşovia.

— Cum asta „băieții44? Dar eu? întrebă Ola.

— Ei spun că dumneavoastră veți rămâne aici şi veți aştepta, iar ei vor pleca. În recunoaştere. Căci nu ştim nimic ce-i acolo, nici chiar dacă locuința dumneavoastră a scăpat teafără. Se spune că pe strada Czacki au căzut bombe. Poate că acolo nici nu mai aveți unde să mergeți.

Ola se opuse.

— Şi cum e posibil să plece ei singuri?

— Vor pleca, doamnă, vor pleca, încercă „Jermena” s-o liniştească, ei au luat legătura cu un băiat care a sosit aici cu, unchiul meu. Se numeşte Lilek. Doresc să plece împreună la Varşovia. E bine să plece, să vadă ce-i acolo…

Janusz se tulbură.

— Nu prea ştiu dacă domnul Lilek va fi o bună recomandație pentru băieții noştri.

Jadwiga se revoltă:

— Ce vorbe sunt astea, domnule! E un băiat de aur. Pe unchiu l-a iubit ca pe tatăl lui. Desigur că-i va călăuzi foarte bine pe băieți. Trebuie să le faceți pe plac.

Ola încercă încă să se opună.

— Iar dumneavoastră, zise Jadwiga adresându-se lui Janusz, trebuie să vă hotărâți şi să vă sculați. Din clipa în care au sosit dumnealor, n-are niciun rost să mai stați culcat în pat.

Janusz recunoscu că Jadwiga are dreptate.

— Bine, vă rog ieşiți, doamnele mele, zise el, am să mă îmbrac îndată.

Cele două femei ieşiră din odaie.

— Şi vă rog, domnule, să vă mutați de-aici de tot, mai adăugă Jadwiga din uşă, să vă întoarceți în odaia dumneavoastră, căci îmi va fi mai uşor să le fac loc aici oaspeților. Vreau să-l găzduiesc în odaia aceasta pe domnul Spychala…

Janusz se ridică într-un cot.

— Pe cine?

— Pe domnul Spychala. A sosit doar cu doamna Golqbkowa.

Janusz rămase tablou.

— Ola, zise el cu glas mirat, tu ai sosit aici cu Spychala?

Dar Ola nu auzi întrebarea. Coborâse repede jos să stea de vorbă cu băieții privitor la continuarea drumului până la Varşovia.

Din îndemnul ei, au amânat plecarea până a doua zi.

De câtva timp Janusz îşi luase deprinderea ca spre seară, care se lăsa tot mai de timpuriu, să iasă în grădină şi, îngândurat, să se oprească sub stejarul sub care se vedea huma galbenă a noului mormânt. Cu trecerea anilor, Janusz devenea tot mai pedant, ținând ca programul zilei să se desfăşoare după tipicul stabilit. Cerințele de punctualitate în ce priveşte prânzul şi cina provocau disperarea Jadwigăi. Aceeaşi punctualitate o aplica şi la plimbările zilnice. Evenimentele politice întru nimic nu-i schimbaseră programul, iar moartea tragică a lui Janek crease doar un nou obiectiv al plimbării lui „de dinaintea cinei”. Nu se poate spune că mormântul ăsta nu trezea în Janusz simțăminte violente, însumând tot ceea ce simțise şi trăise în agitata lui viață. Moartea ce trecuse pe lângă el în repetate rânduri nu-l otelise câtuşi de puțin. Orice om care l-ar fi văzut stând lângă groapa

lui Wiewiorski, nu şi-ar fi putut închipui ce se petrecea înăuntrul lui. Myszynski stătea calm, zvelt şi nemişcat, cu capul uşor înclinat pe umărul stâng – ca de obicei când asculta muzică sau cădea pe gânduri. În tăcerea serii de toamnă omul ăsta grav şi tăcut, în pardesiul lui lung cu pelerină, se contopea oarecum cu natura înconjurătoare. Frunzele stejarului se chirciseră, dar nu căzuseră şi aveau aceeaşi culoare, cenuşie, ca şi pardesiul lui Myszynski. Şi pe Andrzej îl preocupa, de asemenea, mormântul ăsta, despre care nu putuse afla cine ştie ce de la negriciosul Lilek. Văzând că Janusz se îndreaptă intracolo porni pe urmele lui şi, după câteva clipe se opri, de asemenea, la câţiva paşi în spatele lui.

— Unchiule, rosti el în amurgul care se lăsa (Andrzej îi spunea lui Janusz „unchiule44 deşi nu exista între ei niciun fel de rudenie), unchiule, ce-i cu mormântul ăsta?

Janusz tresări şi, ca şi cum s-ar fi trezit, ridică fruntea.

— Janek Wiewiorski a fost ucis pe şosea. Ştii? zise el.

— Ştiu, mi-a vorbit Jadwiga. El e îngropat aici?

— Da.

— Şi dumneata unchiule vii… aici?

— Da, vin zilnic.

— Pentru ce?

— Ciudată întrebare.

— De fapt, pentru ce? Doar nu ai obiceiul să faci rugăciuni.

— Aş fi putut să mă rog pentru sufletul lui în cameră la mine.

— Oare, unchiule, îl simţi aici… mai aproape de dumneata?

— Poate că-i tocmai asta. Îl simt mai aproape. A fost marele meu prieten. Am fost printre atâţia oameni, am cutreierat lumea. El a fost însă prietenul meu adevărat. Îmi spunea: „Iubite…44

— Era comunist.

— Nu ştiu. Era un om adevărat…

— Dar oricum… era comunist.

— Nu şi-a manifestat ura faţă de mine.

— … Şi dumneata, unchiule, eşti tot un om, ca el.

Tăcură pentru o clipă. Dinspre casă se auzeau ecouri

liniştite de toamnă, chemarea adresată unui câine. În boschetul acela cald, întunecos, nimeni n-ar fi spus că războiul e în toi.

— Ce ştii tu, Andrzej, făcu Janusz cu tristețe în glas.

Andrzej se aşeză pe banca de sub stejar.

— Am considerat întotdeauna că dumneata, unchiule, eşti un astfel de om, în toată puterea cuvântului. Un om întreg, care a văzut atâtea lucruri…

— Am văzut poate multe, recunoscu Janusz obiectiv, dar am simțit puțin.

— Oh, depinde…

— Fireşte, zise Janusz şi se aşeză lângă Andrzej, fireşte că depinde. Dar, vezi, vina mea cea mai mare este că am făcut prea puțin.

— Mai e timp, grăi pe neaşteptate Andrzej pe un ton foarte grav, tocmai acum a sosit timpul.

— Pentru ce?

— Pentru a face ceva.

— Nu mă ispiti, Andrzej. Am tocmai impresia că toate posibilitățile s-au spulberat.

— Unchiule, nu crezi în victorie?

— Victorie? Cum îți închipui tu victoria? Hai să zicem că nemții vor fi învinşi de Anglia sau Franța. Poate de bolşevici. Lucrul acesta nu va schimba întru nimic faptele esențiale.

— Cum înțelegi asta, unchiule?

— Nu va schimba faptul, unic, că un astfel de război a putut avea loc. E ceva similar cu păcatul originar care a pătat omenirea. Nimic nu va putea şterge de pe. Filele istoriei că barbaria asta monstruoasă a putut triumfa.

— Va fi poate şi mai rău.

— Desigur. Dar lucrul ăsta va rămâne pe trupul pământului ca o pată: victoria celui mai rău instinct din om.

— Poate instinctul uciderii nu este cel mai rău lucru din om.

— Da. Însă instinctul dispreţului este cel mai rău lucru. Victoria acestui dispreț, iată ce m-a ucis. Nu mai sunt viu. Sunt la fel cu acela din groapă.

— Nu! El a crezut că toate păcatele astea pot fi şterse de pe

fața omenirii.

— Credință naivă. Ştii doar ce s-a întâmplat acolo cu cei ce i-au semănat lui. Au pierit, deşi credeau! Şi au pierit groaznic. E groaznic să pieri, cu toată credința în acela care ucide.

— Cum poți vorbi aşa, unchiule? Nu trebuie.

— De ce nu trebuie? A şti să te uiți direct în ochii stihiei nu este un lucru amoral. E un lucru absolut necesar.

— Nu trebuie să-mi vorbeşti aşa. Nu se poate să-mi micşorezi forțele. Căci, unchiule, dumneata îmi mişcorezi forțele, subminându-le. Iar eu am nevoie de aceste forțe…

— În ce scop?

— Căci eu trebuie să merg. Eu trebuie să mă duc. Pentru mine… şi pentru dumneata, unchiule. Dacă îmi îngădui, unchiule.

— Ce însemnează asta?

— Un lucru foarte simplu. Şi aşa va fi cel mai bine: să-mi dai, unchiule, pe seama mea, tot ceea ce n-ai înfăptuit. Eu le voi realiza, toate astea, pentru dumneata.

— Dar, Andrzej – Janusz îl apucă de mână

— Eu nu ştiu ce n-am înfăptuit. Cum pot eu să-ți transmit ceva ce nu cunosc eu însumi?

— Spune-mi, unchiule, doar atât: „Andrzej, du-te”. Şi eu mă voi duce. Vezi dumneata, unchiule, nici eu nu prea vreau să fac lucrul ăsta. Nici eu nu vreau să aleg! Eu nu vreau să re nunț la ceea ce mi se pare bun, frumos, antrenant în viață. Iar acum – am luat această hotărâre împreună cu Romek – acum a trebuit să aleg ceea ce este respingător şi în contradicție cu întreaga mea natură.

— Lucrul e în contradicție cu întreaga natură umană.

— Nu, unchiule. Omul este o ființă extrem de complexă. Lucrul ăsta îl cunoşti cel mai bine. Poate că el nici nu este în contradicție cu natura umană. A lupta pentru ce-i al tău, a lupta pentru vatră, cu dinții, cu ghearele. A lupta.

— Aş fi preferat ca în locul acesta să fi pronunțat cuvântul: umanitate.

Andrzej râse.

— Asta te caracterizează deplin, unchiule. Umanitatea este

o noțiune foarte nedefinită. La umanitate se ajunge prin națiune. Cel puțin aşa se pare.

— În cazul ăsta, sunt de acord, Andrzej. Îți vei asuma sarcina asta. Şi ce va rezulta de-aici?

— Să nu te mai gândeşti la mine, unchiule. Mă descurc eu. Pentru mine şi pentru dumneata, unchiule. Te rog să nu te gândeşti la ceea ce n-ai îndeplinit. Iau totul ca o sarcină a mea.

— Andrzej, iubite; întrucâtva te compătimesc. Eu, am gândit întotdeauna cu mult mai larg. Mult mai profund. Iar tu, prin forța lucrurilor, va trebui să te limitezi. Să zicem, deci. Că vei ucide un neamț. Ce însemnătate poate avea lucrul acesta față de imensitatea evenimentelor pe care le cuprinde timpul?

— Dar dumneata, unchiule, nu te gândeşti, că lucrul ăsta poate avea şi o însemnătate oarecum metafizică? Uciderea unui -Qamț poate declanşa forte nemaivăzute…

— Unde?

— În mine. În mine, put ri simplu. Atingerea a tot ceea ce este în fața noastră, ascuns de desfăşurarea zilnică a lucrurilor. Ceva ce-i tăinuit, dar există. Ceva ca în dezagregarea atomilor despre care ți-a vorbit cândva profesorul Marres-Chouart. Poate că fapta asta va dezvălui pe neaşteptate forțele tăinuite.

— Omul nu este atom.

— Dar în fiecare om există forțe despre care n-are cunoştință. Poate că am eu o astfel de forță? Nu, nu, şovăi el, nu o am, deloc. Dar o voi trezi în mine. Printr-o uriaşă luptă împotriva a tot ce se opune. Trebuie mai întâi să mă creez pe mine, iar apoi să mă dezagreg…

— Ce să dezagregi?

— Da, pe mine. Nici nu trebuie s-o fac eu. Mă vor dezagrega alții.

Janusz strânse din nou mâna lui Andrzej.

— Despre un singur lucru nu trebuie să-ți faci iluzii. Că va fi ceva mare. Nu, va fi ceva mărunt, mic, cotidian. Nu va avea nimic patetic şi nicio măreție. Va fi numai spaimă, umilință, clănțănit de dinți. Nu aştepta să-ți dea ceva; astăzi nu-ți va aduce nimic.

— Nicio victorie? întrebă pe neaşteptate Andrzej, decepţionat.

— Niciuna. Învingătorii nu au niciodată cunoştinţă de victoria lor, ea are loc în afara sacrificiului lor.

— E ceva îngrozitor, unchiule, zise Andrzej, cutremurându-se.

— Nu, nu-i nici măcar îngrozitor. E ceva obişnuit, de rând. Eşti – şi eu sunt – numai

CAPITOLUL DOISPREZECE

unul din numere, una din cifre. Şi nu noi adunăm cifrele astea. Ele se adună singure.

— Şi care va fi rezultatul?

— Eh, dacă am şti! Nici Janek n-a ştiut. Şi poate că suma lor va fi cea mai mare.

— N-are importanţă, zise din nou Andrzej, cu o voce dură, îmi este totuna. Omul trebuie să fie credincios faţă de el însuşi.

— Iubite, zâmbi Janusz reamintindu-şi de Wiewiorski, însă totul să fie fără patos, fără niciun fel de patos. Totul să fie obişnuit.

Andrzej tăcea.

— Totul să fie cotidian, nu de zile mari. Căci aici nu poate fi vorba de un spectacol teatral. Trebuie să fie ceva ca un program zilnic. La măreţie nu se ajunge prin gesturi mari.

— Dar mie nu-mi trebuie câtuşi de puţin măreţie. Şi, în definitiv, ce este măreţia?

— Nu, nu, se opuse brusc Janusz, să nu pronunţăm astfel de cuvinte. Şi ştii ce vreau să-ţi spun, ce vreau să te rog?

— Spune.

— Să nu mai vorbim niciodată astfel despre aceste cuvinte, care însemnează puţin când sunt pronunţate şi enorm când te gândeşti la ele.

— Cred, unchiule, că nu mă consideri un romantic?

— Consider, sau nu consider e cu totul altceva. Dar… nu vreau să vorbesc despre asta.

— Bine unchiule, făcu Andrzej, blajin.

— Şi acum, hai la cină. Fie ce-o fi.

Se ridicară şi porniră spre casă.

ŞESUL

„… un şes pustiu, deschis şi sălbatic…”

ADAM MICKIEWICZ

I

În toamna anului 1942 totul se stabilizase, în aparenţă. Cel puţin în viaţa familiei Golqbek. Antek încă nu se întorsese acasă, Andrzej şi Helenka mergeau însă la şcoală aproape regulat. Domnişoara Tekla (avea şi ea legăturile ei) făcuse rost lui Andrzej de o *„arbeitskarte*” 1 şi chiar un angajament de formă la un legător de cărţi. În vară, Andrzej împlinise douăzeci-şi doi de ani. Era suplu, înalt, dar nu tot atât de tânăr ca la înmormântarea lui Edgar. El reţinea întotdeauna privirea uimită a Olei, care, examinându-şi mezinul, era cuprinsă de un soi de spaimă.

„Ciudat băiat”. Îl definise domnişoara Tekla. „Frumos, dar fără inimăk’, adăugase odinioară doamna Szuszkiewiczowa. Începuse bătălia de la Stalingrad. Tocmai atunci se hotărâră să-l cheme acasă pe Antek. Dacă, în ultimul timp, Andrzej meditase adesea asupra locului unde se afla, la drept vorbind, viaţa cea „adevărată”, apoi cu atât mai mult avea acum – pe vaporaşul ce-l ducea spre Pulawy – prilejul şi timpul necesar să facă lucrul acesta. Pentru a ajunge până la Antek, mijlocul ăsta de comunicaţie era cel mai sigur. Pe calea ferată spre Lublin raziile fiind numeroase, trebuia să găsească altă cale pentru a ajunge la destinaţie, aşa că au preferat nava „M. Fajans”, care pornea pe înserate de la debarcaderul varşovian.

Seara de toamnă se lăsa călduroasă. Deocamdată, Andrzej îşi alese un colţişor în sala cea mare, unde-şi puse rucsacul şi când vaporaşul, tot poticnind’u-se şi luptând împotriva curentului destul de puternic în acest anotimp, ajunse în afara Varşoviei, ieşi pe punte şi se aşeză pe una din băncile laterale. Întunericul cădea încet. Fluviul – cenuşiu, iar pe alocurea înspumat – îşi întindea malurile lui lungi, netede şi pline de păpuriş ruginiu, pe amândoui\ laturile. În depărtare se zăreau arbori – pe alocurea câte un plop uriaş – nu însă şi case, aflate la o distanţă atât de mare de apă încât nu li se puteau vedea

nici măcar acoperişurile.

Întrebarea: care viață este cea adevărată? se referea, desigur, nu la malurile astea fără țipenie de om, părând că dormitează molcom de la facerea lumii, -”” ci la cele ce se petreceau pe debarcader şi înăuntrul vaporaşului. De altfel, aci, toți cei ce se îngrămădiseră şi se umflaseră în pene pe debarcader se furişau acum într-un fel de ascunzători, ferite de ochii pasagerilor de rând.

Apoi, totul se linişti, se rândui în aşa măsură încât şi călătorii şi echipajul şi chiar femeia de la bufet – asemenea celei descrise de Boguszewska 5 – se pitulară prin toate ungherele navei. Pustiul din jur îl făcu pe Andrzej să se simtă stingher, senzație pe care n-o mai avusese de foarte mult timp. Tot ce simțise după întoarcerea de la Puste Lki, după pogrom, trecuse ca un veritabil iureş, de parcă s-ar fi tot învârtit – de aproape trei ani – ca o biată veveriță. Mirat, se uită îndărăt: trecuseră trei ani şi totul atât de rapid, de febril, ca şi cum şi-ar fi irosit tot timpul în jocuri de societate („inelul*1, ori „pisica şi şoarecele”) în care miza era însăşi viața lui – ceea ce însă îl ajuta să-şi simtă existența, jocul ăsta fiind legat şi de împuşcăturile pistoletelor.

Iar acum, pe măsură ce vasul înainta în susul apei, în timp ce întunericul de toamnă cădea, timpuriu şi cețos, toate celelalte preocupări

i se risipeau, întocmai precum cădeau frunzele copacilor, de altfel nici ele dintr-o dată.

Deşi-l cuprinsese frigul, nu voia totuşi să coboare în cabină; îi plăceau oarecum tocmai gândurile astea, pe care voia să le rețină cât mai îndelung, să se îmbibe cu ele. Voia de asemenea să se îmbibe de plăcerea, constatată acum în modul cel mai ciudat, dar şi cel mai limpede. De-abia acum se convinse cât de mult s-a schimbat în cursul ultimilor trei ani, cât de mult se maturizase.

Uitându-se de aici, de pe fluviu, la el, cel din Puste Lşki,

---

[5] **Boguszewska, cunoscută scriitoare poloneză.**

zâmbea înduioşat, resimţind însă şi un oarecare regret. Ca un naiv mucos îşi i închipuise că era în stare să-şi orienteze viaţa, dar s-a putut convinge că nu fusese decât o iluzie dintre cele mai primejdioase.

Tot ce se întâmplase în decursul celor trei ani

— Socotiţi întotdeauna de la dispariţia tatălui său pe şosea, deşi „totul” începuse cu mult mai devreme – fuseseră lovituri primite în cap, care nu-i lăsaseră măcar răgazul să-şi vină în fire. Zilnic i se părea că lovitura trasă cu biciul, pe faţă, acolo pe şoseaua de lângă Sochaczew, îl frige tocmai ca în prima zi şi că – asemeni unui bondar ce se tot roteşte – aşa şi biciul ăsta îl tot alungă din urmă, silindu-l să se rotească şi el, să se rotească neîncetat, fără să-i îngăduie să se mai gândească la propriile lui senzaţii şi sentimente. Şi acum, când îşi amintea cum fusese el la Puste Lki, îi venea să pufnească în hohote de râs de credinţa lui naivă că va putea să aibă un fel de viaţă „proprie.41

De ambele laturi ale fluviului se întindeau dese tufişuri de răchită. Frunzele înghesuite ale trestiei căpătaţi, în anotimpul acela, o culoare galbenă închisă, iar în umbră, cafenie. Copacii şi arbuştii ciopliţi parcă din tinichea ori din metal acopereau pământul malurilor aproape în întregime, iar aburul ce se ridica de pe luncile din jurul fluviului sporea îndată după tufişurile de răchită, alcătuind un înveliş subţire şi albăstrui deasupra întregului cuprins.

Întinderea asta albastră, ceţoasă şi aurie, cufundată în tăcerea absolută a toamnei – subliniată parcă într-iaidins de plescăitul ritmic al zbaterilor vaporaşului – făcea impresia unei întinderi lipsite de orice suflet omenesc. Chiar dacă nu fusese părăsită de locuitori şi nici, în vreun mod oarecare, lipsită de ei, părea totuşi cufundată într-un somn atât de adânc şi atât de puternic, încât nicio funcţie vitală n-ar mai fi putut avea loc acolo. Nu se vedeau nici coşurile caselor, nici chiar fumurile nu puteau fi bănuite, printre fîşiile largi de păduri, că ar exista dincolo de învelişul siniliu.

Şi tocmai tăcerea asta somnoroasă îl legăna, alene, pe Andrzej, fără să-l adoarmă. Îl calma, reliefându-i îngrozitoarea

inutilitate a neliniştilor, a agitaţiilor şi temerilor lui; totodată însă trezea în el gânduri… reflecţii… şi încet-încet văzu toate clipele, trăite în ultimul timp, într-o perspectivă mai îndepărtată şi mai largă, începând cu cea dintâi preocupare a lui (unde este viaţa cea adevărată?), întrebare care capătă acum unele ramificaţii ce se statorniceau în el. Şi pricepu că visul nu e viaţă! Dar este el oare în adevăr uh vis?

Înţelegea că nu-i decât o iluzie. Se uita la tufişurile de răchită, dar nu izbutea să le străpungă, cu privirea, interiorul lor de aramă. Ceva se petrecea acolo; acolo – în primul rând – se ascundea ceva. Dar… ce anume? — nu era în stare să vadă! în clipa aceea i se părea că tot ce făcuse până atunci la Varşovia fusese mai degrabă un lucru fără importanţă; un fel de sport, de altfel de proporţii destul de reduse. Îl vor prinde sau nu – lucrul nu prezenta niciun interes. Ca şi studiile universitare clandestine (cursuri în case particulare), ca şi „filozofia44 despre care vorbeau profesorii şi care era înrtr-o contradicţie atât de izbitoare cu învăţătura pe care i-o preda strada varşoviană, târgul varşovian sau cartierele lui mărginaşe. Timpul, împărţit între aceste ocupaţii, i se părea un timp pierdut. Totodată însă un timp umplut cu un material înlocuitor – un fel de pâslă sau aşa ceva – ce nu avea nicio valoare în raport cu faptele concrete.

Şi un astfel de fapt concret era înaintarea armatei germane. Kievul ocupat şi Niprul trecut. Nu victorii, ci triumfuri! De ce aceste triumfuri, se întreba el, îl lăsau atât de rece, chiar faţă de singura soluţie previzibilă în momentul acela: nimicirea nu «numai a statului, ci şi a poporului. În clipa aceea, ţelul german era lim pede. Trebuia dar să se aştepte consacrarea lui definitivă pe câmpul de bătălie.

Şi, cine ştie? Poate că în tăcerea celor două maluri netede era cuprinsă chiar resemnarea, aşteptarea ultimei înfruntări, a celei din urmă pierzanii ce avea să se împlinească doar în câteva zile sau săptămâni?

Ceaţa şi întunericul se înteţeau. Bezna se făcea tot mai de nepătruns, iar Andrzej se consola aşteptând să răsară luna.

Din ceaţa asta, din tăcerea monotonă răsări un om scund,

slab şi se aşeză pe bancă lângă el. Nu era încă bătrân, dar era uzat şi mizer. Andrzej oftă, nu era dispus să stea de vorbă. Dar omul, mărunt, tăcu o clipă, apoi începu hotărât:

— Plecați la Dşblin?

— Nu, la Pulawy.

— Aha, la Pulawy!

Omul aştepta, desigur, ca Andrzej să-l întrebe: „Dar dumneavoastră?” Andrzej însă tăcea, aşa că adăugă în continuare:

— Eu merg mai departe, dincolo de Kazimierz, până la Piotrawin.

Andrei socoti că-i obligat să întrețină conversația.

— Piotrawin e departe?

— Cu strachina asta, încă vreo patru ore de la Kazimierz.

— E undeva dincolo de Zawichost?

— Da, încă o bucată de drum. Aşa s-ar părea… pe un fluviu ca ăsta e greu să calculezi exact lungimea parcursului.

Necunoscutul avea o voce plăcută, calmă. Vrând să-l mai asculte, Andrzej îl întrebă:

— Călătoriți pentru întâia*oară în părțile acelea?

— Oho, răspunse omulețul, plec acolo la fiecare două săptămâni, uneori şi în fiecare săptămână…

— Atunci, cunoaşteți drumul?

— Îl cunosc, îl cunosc bine.

— Şi cum este pe-aeolo?

— Cum să fie? Ca pretutindeni. Nicăieri nu-i altfel. În Pulawy, pe pod, nu de mult au spânzurat un preot.

Andi’zej, socotind că nu-i potrivit să discute temele astea cu un necunoscut îl întrebă:

— Nu vă cuprinde plictiseala să tot călătoriți aşa?

— Domnule, mare plictiseală. Astăzi, încă, e vremea bună, va răsări luna. Dar când e noaptea întunecată şi plouă, vaporaşul se opreşte şi rămâne nemişcat până-n zori. Căci pe aici apar mereu noi bancuri de nisip şi nimeni nu pune indicatoare pentru cursul apei. De aşa ceva n-are cine să se ocupe…

— Lucrul ăsta este rentabil pentru dumneavoastră?

— Ce altceva am de făcut, domnule? — şi omuleţul îşi încrucişează braţele, dureros. De profesiune sunt flautist. Sunt flautistul Operei din Varşovia. Dar unde să cânt? Să umblu prin curţile oamenilor… Nu-i mai bine să umbli după carne…

— Dumneavoastră? După carne? se miră Andrzej.

— Am patru copii. Cer mâncare, soţia se ocupă puţin cu comerţul, puţin cu coptul colacilor… Şi aşa o ducem de azi pe mâine. Până acum – şi ciocăni în banca pe care şedea – nu m-au prins încă cu nimic.

— Ştiţi să ascundeţi bine marfa… spuse Andrzej.

— Nici nu vă daţi seama ci te ascunzişuri au marinarii ăştia de apă dulce. Într-una din zile, la Dşblin, ce mai percheziţie!… Au scotocit centimetru cu centimetru, se vede că fusese un denunţ. Şi, uite, domnule, puteţi să mă credeţi, n-au găsit nimic.

— Era ceva de găsit?

— Oho! Atunci transportam un porc întreg. Destul de mare. O sută patruzeci de kilograme.

— Pentru aşa ceva trebuie într-adevăr curaj, rosti Andrzej.

— Nu-i vorba aici de curaj, ci mai ales de nevoie, făcu flautistul cel pitic.

Vaporaşul nu avu însă parte de lună şi fu silit să se oprească lângă ţărm. De-abia acum domni o linişte desăvârşită. La lumina slabă a lămpilor de la mijlocul vaporaşului (lampa frontală fusese stinsă pe tot timpul staţionării), se putea vedea unduirea lipsită de foşnete a trestiilor şi răchitelor lungi, alburii. Liniştea era atât de profundă, încât până şi flautistul amuţi, lăsându-şi capul în jos şi ascultând ceva ce venea dinspre malurile netede şi nesfârşite.

Deodată scoase de la subţioară unflaut mic

— O piculină – şi, lipindu-şi buzele de el, începu să şuiere ca o păsărică. Andrzej tresări.

Pentru o clipă omuleţul îşi luă flautul de la gură şi, zâmbind, îi zise lui Andrzej (zâmbetul ăsta putea fi chiar şi el auzit în glasul lui):

— La Skriabin, în simfonia a doua, există astfel de păsărele; eu cânt ca ele; de fiecare dată când apare o astfel de păsărică – fie în *Pastorala,* fie altundeva – nu flautul prim cântă, ci eu. Nimeni nu se pricepe mai bine…

Câteva clipe fu linişte. Flautistul ridică însă flautul la gură şi instrumentul răsună din nou. Dar de data asta nu mai era o păsărică, ci o melodie cunoscută şi întotdeauna extrem de emoționantă. Andrzej fredonă în surdină:

Luna a răsărit, clinii dorm,

Cineva, dinspre codru a bătut din palme, Desigur, vai, e Filon, iubitul meu,

E sub paltin, aşa cum ne-am înțeles…

Cântecul ăsta îl cânta întotdeauna maică-sa lui Edgar, iar Andrzej asculta de după uşă, necutezând să intre în odaie; de altfel Olei nu-i plăcea când fiii ei o ascultau cântând. Era pe vremea când locuiau încă în strada Czacki; acum maicăsa nu mai cântă… niciodată.

Andrzej simți cum i se strânge inima. Mamă-sa exista încă, doar ea l-a trimis la Antek, să-l aducă acasă, dorind să-i strângă pe toți, la un loc, în casa din Bracka…

Simpla pomenire a casei din Bracka îl făcea să tresară. Se simțea îngrozitor de străin în casa aceea aristocratică, urâtă, incomodă. (Casa era şi frumoasă şi confortabilă, ştia bine lucrul ăsta, dar pentru el era urâtă şi incomodă.) Nu-l va îndemna pe Antek să se întoarcă…

Flautistul îşi închise ochii pe jumătate şi Andrzej văzu cum îşi leagănă tot trupul în tactul cântecului. Se apropie un marinar. Se aplecă deasupra lor – puțea a sudoare şi a fum de cărbune – şi zise:

— Vă rog să nu mai cântați. Nu trebuie să atragem atenția asupra vasului care staționează. Deja, e după ora legală…

Adresându-se apoi lui Andrzej, adăugă:

— Bagajul dumneavoastră l-am dus în cabina numărul doi. Este o cabină pentru două persoane. Acolo va fi mai comod pentru dumneavoastră.

Andrzej se uită atent la marinar. Stătea aplecat asupra lui. În bezna nopții îi văzu doar albul argintiu al ochilor lui enormi.

Nu era însă în stare să apună ceva.

— Mulțumesc, bâlbâi el.

Era foarte uimit. Dar fa şi mai uimit când marinarul îi zise mai înainte de a pleca:

— De-acum puteți merge. Acolo mai este un domn. Veți fi împreună. Şi, salutând milităreşte, plecă. Flautistul amuți. Andrzej simți în întuneric privirea lui iscoditoare. Dând din umeri, bătu pe flautist pe genunchi şi-i zise:

— Într-adevăr, nu înțeleg nimic.

Flautistul îl apucă de umăr şi-i şopti:

— Mergeți în cabină. Trebuie să fie ceva important.

În cabină însă nu era nimic important. Pe măsuță, o lumânare într-un vas rotund de sticlă. Celălalt „domn” se culcase pe una din bănci, dar fața o avea în umbră, astfel încât Andrzej nu-i vedea trăsăturile. Zise „bună seara” cu o voce calmă, serioasă. Se aşeză pe cealaltă bancă, unde se afla deja rucsacul şi câteva pături de culoare închisă. Scoase o țigară.

— Fumul nu vă supără? întrebă.

Celălalt mormăi ceva. Apoi adăugă:

— Şi eu fumez.

Andrzej vru să-i întindă tabachera, dar se răzgândi. Ar fi făcut impresia că vrea să-i vadă chipul, dar necunoscutul evita vizibil să-şi arate fața la lumină.

— Dumneavoastră vă numiți Golqbek? întrebă necunoscutul, cu o voce grea.

— Aşa-i scris în *„Kennkarte”,* râse Andrzej.

— Şi e adevărat?

— În adevăr, mă numesc Golqbek, răspunse Andrzej calm, de unde ştiți?

— Am citit, când ați înfățişat *„Kennkcirte” l*a casa de bilete.

— Aha! Erați lângă mine.

— Da, lângă dumneavoastră.

Andrzej încercă să-şi reamintească vecinii de coadă din fața casei de bilete, dar nu reuşi.

— Sunteți fiul lui Franciszek Goâqbek? întrebă necunoscutul după câtva timp.

— Fiul lui Franciszek, răspunse Andrzej, care nu se miră de

întrebările astea şi nici nu se nelinişti din cauza lor. Necunoscutul trase o gură de aer, adânc, în piept. Tăcu vreme îndelungată. Andrzej, vrând să se culce, apropie rucsacul de el.

— Ce-i cu tatăl dumneavoastră?

Andrzej protestă calm.

— Nu-i timpul acum, domnule, să te poţi destăinui oricui în privinţa treburilor familiare, şi se întinse pe cealaltă bancă.

Necunoscutul tăcu.

— Aveţi dreptate, zise el în cele din urmă, aveţi dreptate. Nu trebuie să vă destăinuiţi.

Andrzej căzu pe gânduri.

— De altfel, pot să vă spun că tata nu se află în ţară.

— Aha, înţelese celălalt, a fost ostaş.

— Ostaş, neostaş, sigur e că nu-i aici, adăugă Andrzej pregătindu-se să doarmă. Se întoarse cu spatele la necunoscut şi se acoperi cu pătura, trăgând-o până sub bărbie.

— Dumneavoastră sunteţi cel mai vârstnic? întrebă el tocmai când Andrzej începea să aţipească.

— Nu. Am un frate mai vârstnic. Tocmai la el mă duc acum.

— La Pulawy?

— Lângă Lublin. Fratele meu este învăţător acolo.

— La o şcoală?

— Nu. La un particular.

Urmă o pauză.

Văd că dumneavoastră cunoaşteţi bine relaţiile mele de familie, întrerupse Andrzej tăcerea, folosind un ton ironic.

— Nu încă deplin, oftă necunoscutul. Dar bunica dumneavoastră, doamna Golabkowa, trăieşte?

— Trăieşte încă. Locuieşte în sat.

— La Bartodzieje? spuse, pe neaşteptate, străinul.

— De unde! Lângă Siedice.

— Lângă Siedice, făcu străinul, insistent şi cu o oarecare uimire.

„Oho, îi năzări lui Andrzej în minte” tipul ăsta ştie că bunica a locuit la Bartodziieje. Însemnează că el este Wladek Golbek,

el, da, el este!”

Câteva momente domni în cabină tăcerea.

Celălalt propuse să se stingă lumânarea. Fu stinsă.

Fireşte, Andrzej nu putea adormi, deşi cu câteva clipe mai înainte îi fusese somn. Căscă; rămase însă cu ochii deschişi. Bănuiala îl făcu să se cutremure. Ce să facă? Să joace cu cărțile pe față? Nu-i cu putință. Omul va nega totul.

Dar… din moment ce el a apărut aici venind din Moscova…

Se întoarse pe partea cealaltă.

— Nu dormiți? întrebă străinul.

„Unchiul!” gândi Andrei, mormăind un fel de „nu.” Acum observă un uşor accent – dar dar

— Rusesc. Poate nu chiar în cuvântul *„spi”* \ unde acest „s” răsună atât de aspru, ci în melodia frazei, în inflexiunea vocii interogative se ascundeau unele sonorități nepoloneze. Totul era acum pentru el cât se poate de limpede.

„Fir-ar să fie de treabă44, îşi zise el în gând.

— Ce se spune la voi, la Varşovia, despre toată chestiunea asta?

Lui Andrzej nu-i plăceau întrebările formulate în felul acesta. Nu înțelegea cum se pot face raționamente atât de generale. „Se spune! 44 Depinde cum spune şi unde spune, depinde dacă vorbeşte, dacă gândeşte…

— Depinde, răspunse el indispus.

„Unchiul44 înțelese în oarecare măsură îndoielile lui Andrzej. Ridică puțin vocea, accentul străin devenind şi mai vizibil. „De altfel nu constituie nicio primejdie, îşi mărturisi Andrzej în sinea lui, liniştindu-se, acum se învârtesc pe aici o mulțime de cetățeni din Vilna şi din Lvov, aşa că nimeni nu va acorda lucrului ăstuia vreo atenție. Oricum, va trebui să facă ceva eforturi să-şi corecteze pronunțarea.44

— Fireşte că depinde, răspunse necunoscutul destul de violent. Depinde de mediu, de clasă, de vârstă. E ştiut însă că toate aceste păreri trebuie să se îmbine într-un fel, să se integreze, să creeze atmosfera.

— N-ați fost la Varşovia? făcu Andrzej cu o oarecare nuanță de dispreț.

Necunoscutul se bâlbâi.

— Am fast… zise el, dar se vedea bine că nu spune adevărul.

— În cazul ăsta, de ce mai întrebați? se indignă Andrzej.

— Cine a fost la Varşovia, acela simte perfect de bine – şi încă imediat, atmosfera ce domneşte acolo.

— Da, aşa-i, se resimte imediat, zise el fără convingere, cu glasul parcă cufundat în umbră.

Câteva clipe… tăcere.

— Dar… care? întrebă străinul.

Andrzej se mişcă pe aşternut.

— Nu vă simțiți comod? zise celălalt.

— Ba da, comod; mă cam jenează rucsacul. Iar după o clipă adăugă: Vă voi repeta cuvintele lui Florian Szary: nu atât rana, cât vecinul rău.

— La ce vecin vă gândiți?

Andrzej tăcu din nou o clipă.

— La amândoi, răspunse el cu o hotărâre subită.

Simți cum vecinul se. Ridică în cot. În lumina slabă ce venea de la luminator – un reflex uşor al Vistulei – îi zări trăsăturile. Se încruntă înăuntrul lui, bănuindu-i răspunsul.

Ştia precis, cunoştea fiecare cuvânt şi asta nu pentru că le-ar fi auzit cândva. Şi nici pentru că le cântărise sau le pregătise în sinea lui. De cuvintele astea – chiar de le-ar fi potrivit cândva în sinea lui – se temea, nu voia să le audă. Cu atât mai mult nu voia să le asculte, cu cât de puteau fi chiar cuvintele unchiului, ale fratelui tatălui său.

Andrzej nu voia să se gândească la tatăl său, se străduia să nu se gândească la el; dorul lui era mare, dar socotea acest sentiment atât de irațional, încât conştiința lui nu voia să-l admită. De ce trebuia să-i fie dor de tatăl său? Era doar un burjui de rând, un burghez.! Să creadă oare în legătura de sânge? Nu voia ca legătura de sânge să atârne asupra cuvintelor pe care urma să le audă.

Se pregătise să spună: „Mai bine, domnule, să nu mai vorbiți44, dar… se reținu.

— Gândeşte-te puțin, omule, îi zise străinul, nu poți trăi având drept vecini doi duşmani; trebuie ales unul. E ştiut, de

altfel, pe cine. Cine-i cu adevărat duşmanul nostru.

Andrzej nu se mai putu stăpâni şi izbucni. Celălalt îl întrerupse de la primul cuvânt cu un lung „tssss”, ce-i fu de ajutor doar câteva clipe.

— Căci dumneavoastră ştiţi totul, continua Andrzej pătimaş, dumneavoastră înţelegeţi totul, ştiţi cum se va rezolva totul şi cum se vor statornici graniţele după război. Pentru dumneavoastră totu-i rezolvat. Vă invidiez, deşi… poate n-ar trebui să vă invidiez. Toată învăţătura dumneavoastră este luată de undeva. Tot ceea ce soluţionaţi, este după modele primite de-a gata. Nimic nu vă aparţine. N-aţi avut timp să deduceţi toate astea dinlăuntrul dumneavoastră. Aţi fost umplut cu învăţătură, acolo. Ştiu de unde veniţi. Nu voi spune nimic nimănui, dar nici nu voi crede nimic din tot ce spuneţi, niciun cuvânt… Totul e neadevăr.

Se miră el însuşi de explozia asta şi, înţelegând că explozia asta, toată, fusese stupidă, amuţi pe loc şi se lăsă să cadă pe rucsac. Faţa străinului dispăruse şi ea din fâşia de lumină, se ascun sese în umbră. Şi nici glasul lui nu se mai auzea.

Andrzej răsufla mai tare. Fireşte, acum nu mai putea fi vorba de somn. Aştepta cuvintele celuilalt şi îşi zicea în gând: „De ce n-o fi spiinând nimic?”

Străinul însă – după câteva clipe mai lungi de tăcere – grăi:

— Înţeleg, zise el. Înţeleg ce resimţi tu. (îi zisese „tu”, Andrzej înmărmuri). Dar dacă gândeşti că n-am avut timp să meditez asupra acestor lucruri, te înşeli amarnic. Am avut foarte mult timp.

— Pricep, mormăi Andrzej.

— Şi mă bucur că tu n-ai avut nici atâta timp şi nici astfel de gânduri. Iar dacă omul îşi însuşeşte astfel de gânduri şi astfel de convingeri „acolo”, poţi să mă crezi că şi le însuşeşte pentru toată viaţa şi că nici ulterior omul nu mai este cuprins de niciun fel de îndoieli…

— Nu este ’cuprins de niciun fel de îndoieli? Chiar *ulterior?*

Străinul tăcea.

Cu o uriaşă convingere lăuntrică Andrzej se porni din nou:

— Căci mie nu-mi place dispreţul acela facil al tuturor celor

ce cred, față de cei ce nu cred, zâmbetul acela cu care întâmpină pe toți cei ce se îndoiesc…

— În întuneric nu poți vedea însă zâmbetul meu.

— O! dar sunt convins că zâmbetul ăsta există. Chiar dacă nu există acum pe buzele dumneavoastră, el este acolo, în inimă… Dumneavoastră râdeți de mine, fiindcă știți şi credeți, în timp ce eu mă chinuiesc…

— Şi eu m-am chinuit!

— Dar dumneavoastră vă aflați sub conducerea unor oameni care – ca şi dumneavoastră

— Cunoşteau totul şi cărora nici nu le putea trece prin cap, că un om1 poate fi chinuit de îndoială.

— Vorbeşti de parcă aş fi un preot.

— Oh, nu. Dar comparația poate fi uşor făcută.

Apoi, sprijinindu-se în cot, vorbi mai departe.

— Dumneavoastră oare v-ați gândit vreodată ce a însemnat pentru mine septembrie? Oare înțelegeți, puteți oare dumneavoastră concepe, măcar pentru o clipă, ce a fost pentru mine prăbuşirea Poloniei? Ştiu ce-mi veți răspunde: Polonia burgheză, aşa cum şi scrieți dvs. V-am citit doar micuțele gazete din Lvov – „Polonia moşierilor şi a capitaliştilor44! Eu însă n-am cunoscut altă Polonie, n-am văzut altă Polonie, era Polonia mea, cea mai importantă şi cea mai esențială. N-are importanță cu ce ni se asurzeau urechile despre Polonia lui Pilsudski şi despre Legiuni; n-are importanță nici c-am învățat pe de rost cum gruparea aceea legionară, puțin numeroasă, a traversat de-a curmezişul Galiția toată – ci faptul că o simțeam în fiecare por al ființei mele. Iar voi vreți să mi-o luați. Şi dacă nu chiar pe ea. Patria mea – căci pământul nimeni nu ni-l poate lua – atunci măcar simțământul ce ea ni-l trezise. Fiecare reflex al ei este reflexul meu. Iar voi numiți asta: naționalism.

— Nu, noi numim asta patriotism.

— N-are importanță cum, dar îl numiți. Iar acest lucru nu poate fi numit. Fiecare formulare înseamnează o micşorare. Voi puneți etichete, clasificați şi puneți totul sub ordinea paragrafelor… Mie însă toate astea nu-mi plac!

— Tot timpul, protestă din nou străinul, vorbeşti cu glasul ridicat. Ce imprudenţă!

— Da, aşa-i, scuzaţi, se linişti Andrzej, nu voi mai vorbi atât de tare.

— Adică aşa impetuos, ca torentul, răbufni deodată străinul, care nu dorea, se vede treaba, câtuşi de puţin o întrerupere a conversaţiei.

— Ce altceva aş putea face? întrebă Andrzej.

— Ai dreptate, poţi fi numai torent, oftă celălalt din colţul lui întunecos.

Deodată, Andrzej îşi pierdu iarăşi cumpătul.

— Nu. Aici nu-i vorba de torent. Mă consider, adică m-am considerat înainte de război, destinat să fac altceva. Voiam pur şi simplu să trăiesc. Nu sunt doar un simbol matematic. Eu exist. Cred că-i lucrul cel mai important. Lucrul cel mai important este a trăi… iar apoi, iar apoi… M-am gândit, adică am vrut să mă gândesc, că menirea mea este să cunosc lumea.

— S-o cunoşti? Dar cum?

— S-'o cunosc, da, s-o cunosc. Aici nu este vorba numai de mine, ca individ. E vorba de toată generaţia mea. Menirea noastră era să cunoaştem lumea.

— În ce mod?

— În mod ştiinţific.

— Sunt curios să ştiu ce socoteşti tu că este modul acesta ştiinţific.

Andrzej ocoli întrebarea.

— Acum însă lumea s-a prăbuşit. Lumea întreagă s-a prăbuşit. Şi nu numai că nu există mod pentru cunoaşterea ei, dar nici chiar pentru reconstrucţie.

— Nu s-a prăbuşit însă lumea întreagă, făcu străinul pe un ton foarte serios. Şi din nou se mişcă pe locul lui.

— Lumea mea s-a prăbuşit, repetă Andrzej cu dârzenie.

— Alege-ţi altă lume.

— Nu-i cu putinţă! Cum aş putea să-mi aleg în clipa asta o altă lume? Lumea mea a încetat să mai existe, înţeleg lucrul acesta perfect de bine, deşi…

— Deşi ce?

— Deşi nu voi înceta să simulez în fața mea, ca şi în fața altora, că lumea asta poate fi reconstruită.

— În fața cui simulezi?

— În fața tuturor. Față de toți aceia pe care îi întâlnesc.

— Lupți?

— Da, asta-i. Patetic, aşa se cheamă. De fapt, este vorba de o serie de întâlniri, convorbiri, chiar acțiuni, oare nu au nicio noimă. Din care va ieşi desigur cu totul altceva decât li se pare oamenilor, oamenilor mei, zise el subliniind cuvintele prin gesturi făcute în întuneric. Unele lucruri nu pot fi reconstruite.

— Dar… poate că nici nu merită?

— Nu m-am gândit la asta. Am hotărât să nu mă mai gândesc. La ce bun? Omul trebuie să-şi fie credincios lui însuşi.

Străinul ridică glasul, şoapta sa deveni mai puternică.

— Aiurezi. Te contrazici. Cum poți fi credincios unei cauze în care nu crezi? Asta te-ar duce pe căi greşite. Într-o astfel de dedublare pierzi simțul realității.

— Lumea nu este întru totul reală. Într-adevăr, uneori am impresia că visez.

— Aici te duce catastrofismul tău. Nu poți vorbi nepedepsit despre fidelitate, dacă nu crezi în nimic.

— Dar tu crezi? întrebă Andrzej*violent, folosind fără să-şi dea seama expresia „tu” şi avî-nd impresia că, învăluit cum era de întuneric, îşi vorbeşte lui însuşi.

— Dacă n-aş crede, n-aş fi aici, rosti străinul pe un ton serios.

— Uite, vezi. Ne-am întâlnit ’pe acelaşi drum, deşi eu nu cred, iar tu crezi, zise Andrzej şi râse încet.

Mai trecură câteva secunde.

— Ai spus că ai vrut să cunoşti lumea. Oare nu ți-a venit niciodată în minte că lumea poate fi schimbată?

— Evident. Oamenii schimbă lumea.

— Da, astea sunt schimbări involuntare; dar n-ai simțit şi atracția unei acțiuni conştiente, care să schimbe lumea? Ca lumea să devină mai bună, mai frumoasă, datorită chiar activității tale şi izbind în tot ce-i împiedică transformarea,

izbind cu toată puterea convingerii?

Andrzej îşi aprinse o ţigară.

— Uite, zise el” şi în lumina chibritului zări faţa concentrată a vecinului, care cu ochii lui mari, albaştri îl privea atent (ciudat, dar ochii ăştia, atât de diferiţi ca expresie, semănau cu ochii tatălui lui, lucru ce-l zgudui până într-atât că-i substitui realităţii coşmarul unei convorbiri de vis, cu cineva mort de demult); uite, vezi, eu nu pot crede că lumea se schimbă. Evident, înţeleg, am vrut eu însumi: ştiinţa. Mi-a vorbit despre lucrul acesta prietenul meu Janusz Myszynski. Ştiinţa acţionează asupra lumii, o schimbă în exterior. Fireşte că astăzi arată cu totul altfel oraşul, agricultura, industria, decât în urmă cu o sută de ani. Evident că la Moscova astăzi este altfel decât pe timpul ţarismului. Înţeleg perfect de bine. Dar…

— Ce fel de „dar” mai poate încăpea aici?

— Foarte simplu. Toate astea sunt lucruri exterioare: accidente. În fond ele rămân întotdeauna aceleaşi, eternul duet Tristan şi Isolda…

— Te gândeşti la dragoste?

— Doamne, ce-ţi trece prin minte? Te poţi oare gândi serios, în clipa asta, la dragoste?

— Atunci ce?

— Am denumit duet etern – şi poate de aceea mi-a venit în gând Wagner şi *„das Ewige”*

— Duet etern am denumit, repet, cele două elemente invariabile care stau faţă în faţă. Până la sfârşitul lumii, până la sfârşitul oricărei lumi, ele vor rămâne faţă în faţă: omul, limitat, întotdeauna limitat în posibilităţile lui şi natura, uriaşăelimitată, de necuprins.

— Filosofie romantică…

Andrzej pufni.

— Aş, de unde! Filosofia romantică vedea în natură o făptură, un gând, o idee, ceva nedefinit şi incoerent. Noi vedem în ea, sau cel puţin trebuie să vedem, forţa.

— Forţa! Ce înseamnează forţa?

— Forţa înseamnează distrugere.

— Înseamnează posibilităţi constructive.

— Sfârşitul vieții pe pământ.

— Frumosul.

— Ştii tu însuți prea bine. Ştii cum este în Rusia, cum este pretutindeni: omul rămâne robul forțelor pe care el însuşi le-a dezlănțuit. Nu am simpatie pentru revoluția voastră, ea nu l-a eliberat pe om.

Străinul se indignă.

— E straniu cum voi aici, deşi nu ştiți nimic despre revoluția rusă, cutezați să o judecați.

Andrzej, fără să acorde vreo atenție cuvintelor acestora, zise:

— La Paris există un profesor, Marres Chouart. Ai auzit de el?

— Nu.

— Niciodată?

— Niciodată.

— Vezi, asta-i. E uimitor cum voi, „acolo”, nu ştiți nimic din ceea ce se întâmplă p pământ. Într-adevăr, e ceva cu neputință.

— Eh, ce ştii tu!

— Din nou formulele tale de bigot popesc. Oare asta se cheamă eliberarea omului?

— Şi ce-i cu savantul tău francez?

— Ştiința burgheză nu are pentru tine nicio însemnătate, deci poate că nici nu merită să-i repet spusele?

Nici nu băgase de seamă cum în disputa asta se egalizase cu omul acela în vârstă. Personalitatea acestuia, în întunericul din cabină, se destrămase, trecuse oarecum în umbră şi Andrzej continua să discute ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi. (Sau poate vorbea cu un înger?) Oricum, îl va înfrunta până-n zori.

— Mi-a vorbit despre el Myszynski. Dezagregarea atomului, afirma Marres Chouart a dezlănțuit forțe atât de uriaşe încât nu numai că nu vor putea fi stăpânite, dar vor aduce chiar pieirea omului.

Străinul se ridică din nou în cot şi, în lumina slabă a luminatorului, îşi arăta fața crispată de grimasa disprețului.

— Deci scopul urmărit este ca forța asta să ajungă în mâinile unor oameni capabili să o folosească spre binele omenirii.

Din nou Andrzej pufni într-un râs scurt.

— Eşti sigur de acest lucru? Eşti sigur că forța uriaşă aflată în mâna unui om, chiar a celui mai bun om, nu va deveni cea mai irezistibilă ispită?

— Tocmai despre lucrul acesta e vorba şi anume ca forța asta să se afle în mâna unui colectiv.

— Colectiv, colectiv! În politică nu există colective. Oare Stalin este un colectiv?

— Pe Stalin l-a ridicat revoluția.

— Tot aşa şi pe Napoleon.

Chipul străinului dispăru din lumină.

— Într-adevăr, e greu de discutat cu tine. Eşti plin de prejudecăți inexplicabile.

— Am impresia că şi tu gândeşti tot ca mine. Nu ți-a venit oare nicicând în minte că toți gândim prin prizma unor prejudecăți? Şi tocmai menirea noastră, a mea şi a ta, ar fi să răsturnăm prejudecățile gândirii. Numai că eu. Fireşte, numesc prejudecată altceva decât tine. Eu numesc prejudecată orice piedică pusă între om şi natură. Orice lucru care ne împiedică să cunoaştem.

— Să cunoaştem adevărul?

— Să-l cunoaştem. Să cunoaştem o serie de adevăruri care ar duce la o adevărată eliberare a omului. Ascultă, eu ştiu cine eşti tu şi nu e rostul meu să-ți dau învățături. Dar pot să-ți spun un cuvânt înspăimântător, spus de Engels al tău, care anihilează toate strădaniile care ar urma să se nască în lumea voastră şi care ar urma să-l „salveze” pe om pe pământ, aşa cum creştinismul a vrut să-l „salveze*4 în cer. Dar omul nu poate fi salvat. Undeva, cândva, a făcut un pas pe o cale greşită, undeva, cândva, n-a înțeles că politica nu-i unul şi acelaşi lucru cu ştiința. Undeva a încurcat ițele puterii lui… Şi totul s-a dat peste cap. Socot că nu există salvare.

— Şi ce-i cu Engels „al tău44? întrebă străinul oftlând adânc.

Andrzej tăcu o clipă.

— Uite, încerc un sentiment de ruşine, zise el pe neaşteptate şi pe un alt ton, cu un alt glas ce ar fi venit parcă din afara lui, ca şi cum n-ar fi fost al lui. Mi-e cam ruşine să citez un cuvânt pe care ar trebui să-l cunoşti. Să nu gândeşti că l-am citit pe Engels. Nu sunt chiar atât de bine instruit. L-aş fi citit, poate, dacă totul ar fi mers normal, dar acum nu-mi stă capul la cititul filosofilor.

— Păcat, se auzi glasul din colț.

— Da, păcat. E păcat, în general, de toată viața. Poate plesni în fiece clipă, ca o băşică de săpun. Dar… nici la asta nu mă gândesc. „A gândit, curcanul… a tot gândit şi… s-a prăpădit…44

— Dai' ce-i cu Engels?

— Cineva mi-a repetat vorbele lui. Am un' coleg evreu, plin de marxism până-n gât. Desigur, se va prăpădi şi el, asemenea curcanului. Îi vor tăia capul…

— Hai, spune!

— Aşadar, cândva el mi le-a repetat. Mi le repeta contrar firii lui, deoarece îl dădeau gata şi pe el. El era „credincios44. Dar, e ciudat cum omul credincios cunoaşte adevărul care-i subminează total credința şi cu toate astea… crede. E o dovadă pentru tine că şi credința nu ai" e nimic comun cu raționamentul.

— Cred că ştii legile dialecticii.

— Nu le ştiu. Nu pricep nimic din ele.

— Deci, ce a spus Engels?

— Îndată, îndată… ceva cam aşa: dacă omul a subjugat forțele naturii, ele se vor răzbuna împotriva-i, impunându-i despotismul lor propriu, despotism ce nu depinde de nicio organizație socială… înțelegi? Despotismul forțelor naturii care cresc pe măsura subjugării lor. Vezi oare în fața omenirii un astfel de viitor?

— Da, îl văd. Ll văd cât se poate de bine. Aici nu au însă nicio aplicație citatele din Engels. Duetul tău dintre om şi natură îmi reaminteşte de Tristan ori de Wagner. Mă tem că eşti fascist.

— Dacă vom discuta astfel, zise Andrzej după o clipă de tăcere, nu poate fi vorba, în general, despre vreo discuție. Voi aveți, întotdeauna, un singur argument: cine nu-i cu noi, acela-i fascist. Şi nu acela care nu gândeşte ca voi, ci acela care nu face ca voi. Iar fapta asta este uneori un lucru nedemn.

— Tocmai asta-i. Dar, să stai cu brațele încrucişate?

— Uite, pot să-ți spun. Nici eu, nici colegii mei nu stăm cu brațele încrucişate. Dacă lucrul ăsta valorează ceva, vom vedea. Adică, nu vom vedea, căci puțini dintre noi vor mai apuca să-l vadă. Viitorul însă va arăta.

— Aşadar, cum rămâne? De ambele părți?

— Nu ştiu. Eu nu cuget. Fac ce mi se porunceşte şi gata.

— Analizezi atât de mult lucrurile, şi totuşi nu cugeți, cine-ți porunceşte?

— Acum ffii-e totuna. Nu prea cred în victorie. În orice caz, nu în victoria în care cred cei de la conducere. Cei ce-mi poruncesc. Ei cred în ceva…

— În ce?

— Că mareşalul se va ridica de sub turnul clopotelor de argint, unde a fost aruncat de cardinalul Sapieha. Eu însă ştiu pe-ale mele.

— Ce ştii?

— Ştiu sigur un luoru: că mareşalul nu se va ridica, clopotele de argint nu vor răsuna şi calul alb nu va apărea.

— Puțini dintre voi văd lucrurile aşa.

— Puțini. Dar poate că-i mai bine.

— De ce mai bine?

— De ce să ştie că luptă pentru o cauză pierdută? Voi veți veni aici…

— Aşa gândeşti?

— Sunt sigur.

— Şi ce?

— Cred că n-am să apuc să văd asta.

— Ceilalți însă vor vedea…

Şi, deodată, Andrzej fu cuprins de regret după viața asta, care în clipa aceea – grea, era oricum pipăibilă, putând fi

atinsă aşa cum atingi trupul unei femei. Într-adevăr, oare, nu-l aştepta nimic mâine, poimâine? Putea, fireşte, socoti viața grea, împovărătoare, dar în acelaşi timp îl atrăgea basmul vieții, precum intriga unui roman captivant. Simțea cum i se strânge inima – inimă de om tânăr – care, oricum ar fi, trebuie păzită, trebuie îndrumată printre toate primejdiile zilei de azi.

— De ce-aî amuțit? Dormi? întreba străinul cu o neaşteptată cordialitate în glas.

Andrzej, rețin u – plin de recunoştință – tonul acesta.

— Trebuie să dormim, zise el, vorbăria nu ne poate folosi la nimic.

— Dar... oricum, e bine să te răcoreşti aşa Vorbind, continuă străinul cu căldură. Mai ales când eşti tânăr.

— Da, asta-i cam aşa, şopti Andrzej cu o oarecare resemnare. Noapte bună.

— Noapte bună.

II

A doua zi, destul de târziu, vaporaşul adormit atinse malul, la Pulawy. Tovarăşul lui Andrzej se sculase devreme şi ieşise. La drept vorbind, Andrzej nu reținuse chipul, nu se putuse uita la trăsăturile lui cufundate în umbră. Îi rămăsese în minte doar glasul, puțin răguşit şi în surdină, rostindu-se cu oarecare efort, ca şi cum cuvintele i-ar fi venit anevoie. Când trebui să coboare, Andrzej se ridică repede de pe banca tare, îşi netezi părul şi ieşi pe bord. Tocmai atunci marinarii înghețați fixau, în mod primitiv, cablurile de stâlpii de pe mal. Tovarăşul de cabină era lângă bord. Schimbară priviri oarecum ruşinate. Convorbirea intimă din timpul nopții părea, la lumina albă a zilei, o aiureală infantilă ce-i dădea lui Andrzej un uşor sentiment de ruşine. Totodată se întreba, în gând, dacă n-a vorbit cumva „prea mult”.

Şi-au strâns mâinile în tăcere. Andrzej evita cu grijă să privească mai atent trăsăturile străinului.

La debarcader erâu doi jandarmi care începură imediat să verifice conținutul coşulețelor şi sacilor femeilor mai vârstnice, în număr destul de mare, coborâte de pe vaporaş. Lui Andrzej

nu i-au dat nicio atenţie. Făcuse câţiva paşi, când i se aruncă la gât o fată tânără.

— Ce bine că ai sosit! exclamă ea tare şi, apropiindu-se de faţa tânărului, îi şopti la ureche: Nu-i nimic, să nu vă miraţi, am spus că îl aştept pe fratele meu. Cred că aveţi actele în regulă.

Andrzej răspunse printr-o strângere de mână şi un zâmbet, căruia îşi dădu silinţa să-i dea aparenţa unei fericiri familiale.

— Caii sunt în orăşel, nu departe de aici, continuă domnişoara apucându-l de mână şi adăugând apoi încet: De ce purtaţi rucsacul acela? Bate la ochi.

Mai făcură câţiva paşi şi, când în jur rămaseră mai puţini oameni, Andrzej o întrebă:

— Sunteţi urmărită?

Ea îl privi atent. Avea ochi mari şi lucioşi. Nu răspunse la întrebare.

— Trebuie să-mi spuneţi pe nume. Mă numesc Krystyna.

— Iar eu Andrzej.

— Ştiu asta, făcu ea râzând. Antek a preferat să viu eu după dumneata. În orăşelul nostru domneşte azi o stare de nelinişte.

Merseră destul de multă vreme.

Îl conduse prin străzi laterale, pe caldarâm şi trotuare umede, pe care se puteau vedea frunze mari de arţari, îngălbenite şi cu nervurile verzi, ca nişte palme. Andrzej nu se simţea în apele lui şi nu scotea o vorbă, ca şi Krystyna. Până la urmă ajunseră dincolo de periferia oraşului.

Pe un loc neted, într-un colţ, sub nişte castani roşcaţi, se afla un mic bric galben, la care erau înhămaţi doi telegari puternici. Vizitiul – lui Andrzej i se păru ciudat de tânăr şi de robust

— Se înclină fără să zică o vorbă.

Se urcară şi porniră.

— E departe? întrebă el după ce făcură o bună bucată de drum.

— Vreo zece kilometri.

— Spre Kazimierz?

— Nu, în direcția opusă.

În cursul drumului, micul vizitiu își întoarse capul o singură dată spre Andrzej, uitându-se atent la el, lucru ce nu-i prea plăcu acestuia.

După o oră, poate chiar mai mult, trecură printr-un sat mare, pătrunseră pe poarta laterală a unui parc – deschisă de un paznic cu hainele oam jerpelite – şi o apucară pe o cărare.

Parcul era nespus de frumos. Înainte însă ca Andrzej să-l poată admira, ajunseră în fața unei clădiri lungi şi spațioase, ce părea a fi foarte veche, deşi poate aspectul ăsta se datora luminii de toamnă şi acoperişului ei cenuşiu şi înalt. Caii se opriră în fața unei intrări laterale, în spatele ’ clădirii.

Pe cerdac… Antek. Andrzej, mai-mai să nu-şi recunoască fratele – nu-l văzuse de peste doi ani – iar anii ăştia lăsaseră desigur urme în înfățişarea lui.

Fără să examineze schimbările de pe fața fratelui, Andrei reținu dintr-o singură privire liniile căzute ale colțurilor gurii, ceea ce dădea o şi mai disprețuitoare expresie trăsăturilor lui frumoase, dar reci. Pe neaşteptate, el îi descoperi firea cu totul ciudată şi care – deplin în tipărită pe chipul lui – îi justifica impresia că se află în fața unei uşi zăvorite.

Nu-şi dăduse seama până acum că-l leagă de Antek doar o simplă obişnuință. Mamei, e drept că-i spunea, întotdeauna, că-l iubeşte pe Antoni şi îl iubea, fireşte, dar pe celălalt Antoni, pe cel de acum trei ani, pe acela pe care îl condusese la gară.

— Ştii cine-i aici, la conac? îl întrebă Antek, fără vreo altă introducere – Marysia.

— Dar Krystyna? întrebă Andrzej, căutând la el cu o privire uimită.

Antek îl conduse printr-un coridor pe scări, în sus, unde era odaife lui. Li turnă apă în lighean şi, curios, se uită cum îşi spală mâinile.

— Întotdeauna ai avut lăbuțe ca de fată, zise el.

Andrzej râse şi, scoțându-şi mâinile din apă, le scutură în aer ca un medic care şi le usucă înainte de operație.

— Dar nu-s deloc ca de fată. Arată-mi, dacă poți, o fată cu labe atât de mari.

— Desigur, nu pot. Dar, oricum, sunt subțiri.
— Mai degrabă seamănă cu ale unui schelet, spuse Andrzej, scufundându-le din nou în lighean.
— Ce bine că ai sosit azi! Tocmai vom avea o petrecere. Este onomastica amfitrioanei.
— Onomastica? Şi cum o cheamă?
— Onomastica sau ziua de naştere? Dracu' mai ştie. Parcă-i zice Filomena, fiindcă azi, după calendar, e Filomena.
— Ce fel de petrecere?
— Vor veni câțiva vecini. Vei cunoaşte câteva figuri interesante.
Accentuând semnificativ vorbele astea, Andrzej îl examină din nou, cu băgare de seamă. Crisparea – în jos – a colțurilor gurii lui Antek mărturisea ceva cinic.
— Ce fel de figuri?
— Aşa şi-aşa. De tot felul. Vei vedea singur.
— Asta nu-mi convine, făcu Andrzej, voiam să stau de vorbă cu tine, în chip serios.
— Vom sta de vorbă mâine.
— Mâine aş fi vrut să plec.
— Mâine nu circulă „vaporul14.
— Aş fi plecat cu trenul.
— Şi despre ce vroiai să discuți cu mine?
— Mama mi-a spus să vorbesc cu tine amănunțit despre tot. Vrea să te reîntorci la Varşovia.
— Ce vorbeşti? răbufni Antek. Şi ce-am să fac eu la Varşovia? Aici m-am aciuat, ca un şoarece sub mătură, nimeni nu mă ştie. Dar la Varşovia?
— Poate că ai avea acolo ceva de făcut.
— Crezi că aici nu-i nimic de făcut? Vei vedea. Eşti flămând?
— Recunosc că aş ciuguili şi eu „din toate câte puțin", cum spunea domnul Koziowski.
— Dar Romek, ce-i cu el?
— E la Varşovia.
— Lucrează?
— Împreună cu mine.
— Îmi închipui cât sunteți de harnici.

— Munca în atelier nu-i cine ştie ce. Dar trebuie să fim prezenţi, atelierul trebuie să producă. Romek e nelipsit, cât e ziua de lungă.

— Acum hai să mergem în sufragerie, să vedem ce-i acolo „din toate câte puţin”.

Coborâră într-o sufragerie uriaşă ce ocupa jumătate din parter. La o masă imensă şedeau Krystyna şi Marysia Tatarska. Andrzej se simţi intimidat. Antek deveni foarte vorbăreţ, era limpede că-i în relaţii de strânsă prietenie cu cele două domnişoare. La drept vorbind, Andrzej nu pricepea ce-i cu persoanele astea, cum de-au ajtes ele acolo şi nici nu ştia cum să-şi explice atmosfera lipsită de griji ce domnea aici.

Un tânăr înalt şi cu încălţăminte de lac intră şi se prezentă:

— Sunt Skrzetuski.

„Eşti tu Skrzetuski cum sunt eu Zagloba”, îşi spuse Andrzej în gând, căutând cu atenţie la noua cunoştinţă, care şi începuse să glumească cu domnişoarele. S-a servit „malinowka” – un excelent rachiu de zmeură – băutură de la care s-a pornit totul. Andrzej fu cuprins de cea mai mare uimire când văzu că băutura şi gustările sunt servite de Anielcia, care nu se uita însă la el; la rându-i, îşi luă şi el o astfel de mutră de parcă lucrul ar fi fost cel mai firesc din lume. Îndată, însă, încetă să mai fie uimit. Era nespus de flămând – pe vapor nu mâvncase nimic –, iar rachiul i se suise imediat în cap. Evident, îşi dădu seama şi se sili să nu vorbească nimic, căci desigur ar fi spus o nerozie.

Nu observă nici cât de repede se umplu sufrageria de oameni. De fiecare dată când intra cineva, Andrzej se ridica în picioare. Antek spunea solemn: „fratele meu”, iar Andrzej se înclina ori întindea mâna şi apoi se aşeza la locul lui.

Într-un târziu – când Anielcia, fără să ţină seama de persoanele ce şedeau la masă, începu să aşeze tacâmurile pentru prânz – se uită el în jurul lui şi încercă să-i numere pe cei prezenţi. Ajungând însă la numărul 12, se încurcă şi luă numărătoarea de la capăt. Deşi era sigur că numără în gând, totuşi peste o clipă Marysia îi spune:

— Ce tot numeri aşa, domnuleAndrzej?

Andrzej n-o observase când se aşezase lângă el, la masă şi-i fu recunoscător pentru întrebare care, deşi n-avea o importanţă prea mare, i se păruse totuşi deosebit de amabilă, de politicoasă.

— M-am îmbătat, grăi el uitându-se la tânăra actriţă şi părându-i-se chiar că o priveşte duios, în timp ce ea gândea că o priveşte doar nedumerit.

Numai când începu prânzul obişnuit, sătesc, putu el să-i numere pe toţi cei aşezaţi la masă. Până şi „malinowka” – i se evaporase din cap. Putu chiar să urmărească conversaţia cu mai multă uşurinţă. Numărul comesenilor era însă tot treisprezece. În afară de Antek şi Skrzetuski, încă patru tineri, cele două domnişoare, în total opt, gazdele, un om mai vârstnic cu mustăţi, după aparenţă administratorul, precum şi un ’copil de doisprezece ani, Jacek, elevul lui Antek. Andrzej era al treisprezecelea şi chiar şedea la masă, oarecum la un colţ, ca un nepoftit. Fireşte, lângă Marysia.

Afară de Anielcia servea şi un tânăr cam de douăzeci de ani; între acesta şi Anielcia, observă Andrzej, exista o oarecare înţelegere. Băiatul era zvelt şi chipeş, cu o privire extrem de vioaie, cum se cade s-o aibă un aghiotant. De-abia după o clipă Andrzej îşi dădu seama că era chiar vizitiul care-l transportase de la Pulawy.

Prânzul, după Curti observă Andrzej chiar din primul moment, nu era o masă obişnuită, de la ţară. Purta toate semnele unui „festiin”, ea de lăsata secului la un preot. La început fură servite numeroase gustări reci, udate din nou cu vodcă, dar de data asta Andrzej se feri şi bău puţin sau mai deloc. Marysia nu-i mai turna, iar o dată chiar îi opri mâna care ridica păhărelul (mai degrabă un păhăroi gros, zdravăn) la gură.

— Nu bea, îi spuse ea.

— De ce?

— Vei vedea.

Serviră apoi, jeiorbă de burtă44 în mici castroane de lut. Era foarte gustoasă, deşi îi lipsea boiauia. În schimb maghiranul inundase toată încăperea.

Masa, la început, nu se distingea printr-o conversație prea vie. Andrzej avea timp să se uite la comeseni. Îl intimida doar privirea cercetătoare a lui Antoni, care din când în când se oprea asupra lui. Privirea asta – era gravă şi pătrunzătoare – îl convinse pe deplin că fratele lui se schimbase enorm.

Se putea vedea limpede că cei trei tineri din societatea adunată la masă „aparțineau44 lui Skrzetuski. De altfel, unul dintre ei – cel mai puțin elegant, într-o uniformă militară simplă, ponosită şi pătată – nu făcea impresia unui subaltern. Era cocoşat, umărul drept îi ieşea vizibil din vestonul de dril, iar capul i se înfunda între umeri. În schimb, avea o astfel de față, încât Andrzej îşi zise în gând: „Dacă aş fi neamț şi l-aş fi întâlnit pe stradă, aş trage în el fără milă.44 Cocoşatul mânca puțin, nu vorbea deloc şi bea multă vodcă.

Întreaga povară a conversației şi în general a conducerii adunării şi-o asumase domnul Targowski, amfitrionul. Făcea eforturi vizibile să dea discuției un caracter cât mai degajat. La început a tot vorbit cu administratorul, domnul Zaorski, despre treburile gospodăriei, despre livrările de Cartofi şi despre recoltarea sfeclei. Discuția consta de altfel din lungi monoloage distincte ale domnului Targowski, la care domnul Zaorski – roşu la față – răspundea prin două cuvinte invariabile: „aşa-i, aşa-i44, sau, uneori, doar printr-o variantă: „aşa-i cum ați &pus, co nasule.44

Doamna Targowska tăcea, se uita în farfurie şi părea uneori că-şi reține cu greu lacrimile, îşi masca nervozitatea ce-o stăpânea prin impecabila ei purtare, îndemnând tinerii ce şedeau alături de ea să mănânce, lucru ce-l făcea doar din considerente de politeță, aceştia neavând nevoie de niciun îndemn. Ei mâncau cât patru iar oastronaşele cu măruntaie erau servite chiar de două ori. Se vedea buna aprovizionare, pentru ziua aceea, a bucătăriei.

În orice caz societatea întrunită nu făcea impresia unor oaspeți de onomastică. De asemenea, nici epitetul de „vecini44 nu li s-ar fi potrivit, decât doar într-un anume sens. Se putea vedea limpede că erau pur şi simplu „vecini de codru.44 Nu se simțeau deloc jenați şi se comportau la familia Targowski ca la

ei acasă. Krystyna îi trata şi ea ca pe nişte colegi.

Unul doar dintre aceşti oameni „de-ai casei44 avea un aspect mai serios, deşi lui Andrzej i se păru antipatic. Vorbea cu o voce nespus de frumoasă, dar spunea nişte banalități atât de enorffie, încât Andrzej simțea că-i vine rău. Lăsând impresia că ar avea unele drepturi față de Krystyna, i se adresa într-un chip destul de intim, încât doamna Targowski însăşi îşi ridică de câteva ori ochii ei mari şi negri asupra lui, cu un fel de nelinişte.

Se vedea bine că toți vorbesc despre totul altceva decât gândesc, lucru ce era cât se poate de enervant, mai ales că masa, servită cam stângaci, se prelungea la infinit.

După „flaki” fu servită supă de carne cu pateuri de creier, apoi urmă peştele şi friptura. Belşugul era aproape necuviincios. La un moment dat Andrzej lăsă furculița din mână şi încetă să mai mănânce.

N-avea nevoie să-şi mai reamintească discuția de ieri, de pe „vapor44; o purta în el. Cuvintele lui şi ale interlocutorului îi răsunau în urechi, ca şi oum toată atmosfera de deasupra mesei era plină de ele. Problemele şi evenimentele ce răsunau în cuvintele astea erau străine şi, desigur, chiar de neînțeles pentru toată societatea întrunită la festinul ăsta. Dacă ar fi început să le vorbească acum, să dea alarma, ori să-i stimuleze pe cei întruniți, nu i s-ar fi răspuns decât prin tăcere sau prin uimire. Peisajul de toamnă de-afară începuse să se învăluie într-o negură subțire, care-i paraliza reflexele. Ştia de altfel, că nimic nu-l putea ajuta.

În clipa aceea întreaga încăpere, tot conacul

i se păru – băuse totuşi prea mult – un fel de corabie, de vapor, ce se legăna în negura alburie, plutind într-o direcție cu desăvârşire necunoscută şi, cert, nu spre Cytera, cu toată frumusețea radiantă a Marysiei, ce se tot apropia din ce în ce mai mult de el.

Un astfel de festin putuse să aibă oricând loc în țara asta, unde la fel benchetuise şleahta din jurul lui Lubomirski 1 pe timpul răzmeriței, după cum la fel trebuie că se petrecuse la Grodno, ca şi la mesele servite în casa familiei Czartoryski 2

din Varşovia, în timpul insurecției. „Pulawy îşi reaminti el, nu-i departe de aici.”

Nu încăpea îndoială că în jurul mesei se întruniseră două grupe reprezentând organizații diferite, ce trebuiau să cadă de acord în unele chestiuni foarte importante. De asemenea, era limpede pentru Andrzej că Antek joacă în adunarea asta rolul unei verigi de legătură. Skrzetuski avea față de el o atitudine cordială, dar rezervată. Discutau fără a se feri de prezența altor terțe persoane, sau a oamenilor de serviciu, despre viitoarea sosire a lui Antoni „în pădure.44 Ieşi la iveală că Antoni predă băieților… literatura polonă. Din clipa aceea conversația căpătă un caracter mai puțin rigid.

— Şi ce predai tu acolo? întrebă Andrzej uimit.

— Ceva… predau. Eu însumi învăț. Căci reacția lor este întru totul specifică. Pun întrebări dt se poate de fundamentale.

— De exemplu? întrebă doamna Targowska, ridicându-şi ochii umezi spre Antoni. Presimțise

— Se vedea bine – o vădită uşurare când invitații începură să vorbească normal despre băieții din pădure.

\ 2 Cunoscute familii de magnați polonezi, renumiți pentru fastul de care se înconjurau.

— Întreabă, de exemplu, la ce poate fi de folos literatura, în general.

— Este o întrebare caracteristică mentalității acestor cavaleri, zise, indispus, domnul Targowski.

Skrzetuski îl privea atent, fără a spune ceva. Avea însă o căutătură foarte rece şi rea.

— Nu, nu, exclamă Marysia când îşi făcu apariția un platou imens cu legume, este imposibil; cine va mai putea să mănânce toate astea?

— Eu, grăi Antoni râzând.

— Eu nu mai pot, zise Marysia, punându-şi şervețelul pe masă.

— Va urma şi ceva dulce, spuse Krystyna.

— Şi cafea neagră, adăugă doamna Targowska. Nu se putură hotărî – în ce priveşte cafeaua – dacă o vor bea în salon

sau la masă. Andrzej se uită la fereastră. Se făcuse întuneric de-a binelea. Aprinseră lămpile şi lumânările aduse de băiatul robust. Cu luminile astea atmosfera deveni şi mai solemnă.

— Aşadar, domnilor, zise la un moment dat domnul Targowski şi vru să se scoale în picioare.

Dar în clipa aceea pătrunse în încăpere, cu paşi repezi, Wladek. Pe faţă i se citea o tulburare atât de mare, încât toţi se înspăimântară. I se împleticea limba.

— Nemţii? întrebă unul din tineri.

— Nu, făcu Wladek, a sosit domnul Royski.

— Doar v-am spus… începu doamna Targowska. Dar… amuţi pe loc. Imediat chiar după Wladek intră domnul Walery Royski. Domnul Targowski se sculă să-l salute, ceilalţi însă nu se clintiră din loc. Andrzej simţi cum îl strânge ceva de gât.

— Sunteţi încă la masă? zise Walerek oarecum uimit. Eu am sosit din Pulawy. Caii i-am lăsat în curte, Căci n-avea rost să opresc trăsura în faţa cerdacului, ca un episcop. De altfel n-am vizitiu; desigur, va avea cineva grijă de cai…

— Evident, răspunse foarte amabil domnul Targowski. Poftiţi, luaţi loc.

— Nu dau mâna cu nimeni, ca să nu deranjez.

Walerek se aşeză lângă domnul Targowski şi îşi roti privirile în jur spre cei de faţă. În ochii lor nu se putea citi nici uimire, nici nelinişte. Mai degrabă un fel de satisfacţie că totul decurgea aşa cum se aşteptaseră.

— O, ce mai faci? zise el, observând la un moment dat pe Andrzej. Eşti de mult aici? Ai venit la fratele' tău?

Andrzej tăcea. De altfel Walery nu aştepa vreun răspuns.

— Desigur că n-aţi mâncat încă nimic, întrebă doamna Targowska, şi cum răspunsul fu afirmativ, porunci să i se servească masa şi oaspetelui neaşteptat. În tot timpul cât au fost aduse tacâmurile, paharele şi toate felurile de mâncare, de la început până la sfârşit, Walery vorbi într-una, repetând atât ştirile de pe front, cât şi bârfelile locale. Printre informaţii indiferente amesteca şi ştiri privind arestările din vecinătate, execuţiile din Pulawy, deportarea oamenilor la Lublin. Vorbi şi despre Majdanek.

Andrzej îl privea neîncetat. Faţa lui Walery se schimbase mult; când se uita în farfurie ori la paharul ce-l ţinea în mână, se vedea bine cum îi căzuseră obrajii, ca şi cum ar fi fost puţin inflamaţi, în timp ce urma sinilie a bărbieritu lui proaspăt avea o nuanţă maladivă. Dar… când îşi ridica ochii şi-i fixa asupra cuiva din cei de faţă (de câteva ori îi oprise şi asupra lui Andrzej). Pupilele lui mari apăreau sclipitoare şi tot chipul îi întinerea, devenind din nou frumosul Walery.

— Ce mai face mama? întrebă el pe Andrzej.

Antek, simţind că s-ar putea să iasă rău dacă, şi de data asta, Andrzej nu-i va răspunde, grăi pentru el:

— Mulţumesc, e foarte bine. Andrzej a adus veşti bune.

— Ştiri bune? O! e foarte bine pentru timpurile astea grele, făcu Walery, ciugulind ceva din farfurie. Acum, de cele mai multe ori veştile sunt rele.

Fraza asta, pronunţată pe un ton normal, cu toată banalitatea cuvintelor pe care le puteai auzi pretutindeni, cutremură pe cei de faţă. Ea răspândea un suflu ameninţător. Comesenii simţiră un fior rece. Andrzej era torturat de o infinită furie. Ura pe omul ăsta, iar primejdia ascunsă în nişte cuvinte obişnuite îl făcu să simtă o pornire atât de nestăpânită, încât îndoi furculiţa ce o ţinea în mână. Simţi atunci privirea pătrunzătoare şi liniştitoare a lui Antoni.

— Ce de lucruri se mai petrec astăzi! continua Walery. Polonezii ăştia sunt într-adevăr ca nişte copii. Desigur, la o astfel de comportare nemţii trebuie să reacţioneze. Norocul meu că vorbesc nemţeşte. E de-ajuns să vorbeşti cu ei în limba lor şi atunci comportarea le e cu totul alta. Nemţii sunt oameni nespus de bine educaţi.

— De! eu n-aş zice asta, grăi, destul de cumpătat, amfitrionul casei.

— Cel puţin cei cu care am eu de-a face, la Puâawy.

Walerek îşi aruncă privirea spre cei' de faţă, ca şi cum ar fi aşteptat o negare şi – în aparenţă pe neaşteptate – îşi opri privirea asupra cocoşatului.

— O! zise el încet către sine; şi din nou lăsându-şi ochii în jos, spre farfurie, deveni un om bătrân, obosit.

„Câți ani să aibă? se întrebă Andrzej în gând. E încă un om în puterea viratei: patruzeci şi ceva, e doar mai tânăr ca mama. Dar… Ce viață duce…”

— Să trecem în salon, rosti doamna Targowska pe un ton distins. Vom lua acolo cafeaua. Băieți – se adresă ea apoi lui Antoni – poate că veți bea şi voi cafea? Ori doriți poate ceai?

— Cu plăcere, doamnă, răspunse, spre uimirea lui Andrzej, Skrzetuski. Eu prefer ceai.

În clipa aceea Andrzej simți privirile lui Walery asupra lui. Îl examina atent.

— Ce păr negru aveți voi, făcu Royski. De unde până unde sunteți atât de oacheşi? Doar ambii voştri părinți sunt blonzi.

— De la unchiul nostru, răspunse Antek, ironic.

— O! eu sunt deja cărunt, grăi Walery trecându-şi degetele prin păr.

Într-adevăr, părul îi era împestrițat în mare parte cu fire cărunte.

Acum abia observă Andrzej că degetele lui erau nespus de lungi şi de subțiri, mâna lui Walery fiind nu numai frumoasă, dar şi delicată.

— Nu mi-am închipuit că vă voi întâlni aici, mărturisi el când toți se sculară de la masă. Se apropie de băieți, ca şi cum ar fi vrut să le spună ceva. Dar… şovăi.

— Hai, spune-mi adevărul, făcu el, adresându-se lui Andrzej, ce-i cu mama? Când vorbeşti tu aşa, oficial, totul pare-n regulă. Dar maicămea mi-a spus că acolo la voi s-au cam complicat lucrurile.

— Locuința noastră de pe strada Czacki nu mai există – răspunse Andrzej, acum locuim la Bilinska, pe strada Bracka.

— Ştiu, ştiu, confirmă Walery distrat şi frecându-şi nervos ochii. Iar de la Bilinska nu sunt ştiri? Se pare că Alo a fost militar?

— Despre asta nu ştiu nimic, zise Andrzej, urmărind din nou, cu atenție, cuvintele lui Walerek, după care adăugă cu oarecare răutate: Amândoi suntem oacheşi, dar avem ochi albaştri, iar dumneata, unchiule, ai ochii negri ca huila! Nu-i aşa?

Walery zâmbi.

— Cu ei însă văd foarte trandafiriu.

— Poți fi într-adevăr invidiat în această privință, rosti doamna Targowska.

Trecerea spre salon se făcea printr-un hol, mai exact printr-o prispă în stil vechi polonez. Tocmai când Skrzetuski o amuza pe doamna Targowska cu obişnuitele fraze pe tema ceaiului – urmați fiind de Royski, căruia domnul Targowski îi exprima regretul că nu se mai poate merge acum la vânătoare – Krystyna îl trase de mânecă pe Andrzej, zicându-i:

— Vino!

Şi se Sitrecurară într-o odaie mică din vecinătatea prispei. Era întuneric. Andrzej abia distingea trăsăturile Krystynei. Cocoşatul şi Antoni răsăriră lângă ei,

— E groaznic, grăi Krystyna, Walery a adulmecat totul.

— Ce face aici?

— Ce face? Spionează! Krystyna, pronunțând cuvântul ăsta prea tare, îşi acoperi gura cu mâna.

— A mirosit totul, sublinie Antoni, încruntat.

— N-avem ce-i face, spuse cocoşatul cu subînțeles. Şi-a pronunțat singur sentința. Nu mai poate pleca de-aici.

— E fără vizitiu, observă Antoni.

— Prin asta şi-a pus şi pecetea.

Tăcură o clipă.

— Aşadar, cum vom proceda? întrebă Antek.

— Nimeni altul decât mine, zise Andrzej, surprins el însuşi de vorbele lui.

— De ce? făcu Krystyna, neliniştită.

— Nimeni nu ştie că sunt aici. Walery va pieri în drum spre Pulawy. Iar toți din casă vor rămâne nemişcați, pe loc.

Urma o clipă de tăcere.

— Ai armă? întrebă Antek pe neaşteptate.

— Aş, de unde? răspunse Andrzej dând din umeri.

— Vei primi, hotărî cocoşatul şi prin cuvântul acesta lăsă impresia că a preluat comanda.

— Deci, cum va fi? mai întrebă o dată Andrzej.

— Du-te sus la Antek, continuă cocoşatul, vei primi acolo,

pe loc, totul – şi instrucțiuni şi armă. Voi mergeți în salon, să nu observe ceva.

— Dar nu va merge la Pulawy, interveni Krystyna, va merge la Golebia, la Gestapo.

— Vom vedea, îi răspunse cocoşatul, oarecum nemulțumit, lucrul ăsta nu poate fi prevăzut.

— Du-te şi aşteaptă-mă, se adresă Antek fratelui său. Voi veni îndată. Nimereşti?

— Nimeresc. Şi fără să mai spună ceva se duse sus, în odaia lui Antek, în care în dimineața aceleiaşi zile îşi spălase mâinile. Nu aprinse lumina şi, nespus de obosit, se întinse pe pat.

— Trebuie să mă odihnesc nițel, gândi el, în starea în care mă aflu, nu-s bun de nimic.

Aprinse o țigară şi observă cu oarecare uimire că-i cam tremură mâna.

„Andrzej, îşi zise el, fii liniştit. Nu-i chiar atât de cumpli't”.

Închise ochii, încercând să ațipească, însă vodca şi cafeaua acționau din plin. „Nu-i deloc agreabil, continuă el în gând, aşa deodată şi fără nicio noimă să trebuiască să-l izbeşti pe propriul tău unchi pe oare-l urăşti.” Plecând din Varşovia – în scopul paşnic de a-l readuce pe Antek acasă – nu se aşteptase la aşa ceva. Şi în pofida gândurilor ce-l bântuiau, i se făcea mereu un gol în minte. E posibil să se scurgă aceste douăzeci şi patru de ore fără nicio pedeapsă?

Deschise ochii. Prin fereastră pătrundea un strop de lumină şi nici nu era complect întuneric. Examina cuprinsul odăii şi… uimire. Totul fusese, poate, un vis? Aproape de el stătea Marysia.

— De ce te-ai ascuns aici? îl întrebă ea după o lungă clipă de tăcere.

Andrzej îşi concentră anevoie gândurile.

— Sunt obosit şi sătul ide toată societatea asta.

— Nu vrei să-l vezi pe Walery?

— Ce-mi pasă mie de el! Nu mă interesează absolut deloc.

— Dar de ce eşti obosit? insistă actrița. Ai luat parte la vreo acțiune?

— Aş, de unde! Ce idei îți trec prin cap! zise Andrzej trăgând

de câteva ori din ţigară. Cred că nu mă bănuieşti de astfel de nerozii?

Nega din instinct. Nu-i plăcea nici vizita asta pe întuneric. Dar ştia, ştia de mult, din momentul acela de la gară, că este o femeie foarte frumoasă şi că va fi a lui.

— Ai avut de-a face cu vreo femeie? întrebă Marysia, înaintând un pas spre pat.

— N-am avut încă niciodată o femeie, grăi Andrzej, rostind cuvintele foarte răspicat şi stingând ţigara în scrumieră.

— Oho, zise Marysia râzând, Antek a povestit cu toitul altceva despre tine!

— Ce ştie el! Nu l-am văzut de la începutul războiului.

— Spunea că de dinaintea războiului…

— Aţi avut conversaţii atât de intime? De ce? Ai vreo combinaţie cu Antoni?

— El este atât de îndrăgostit…

— De cine?

— Fireşte, de Krystyna.

— De Krystyna? se miră Andrzej. N-am ştiut.

— Tu nu ştii, în general, nimic.

— Ba ştiu şi eu câite ceva. VVino – şi o trase de mână spre pat –, vino, căci nu prea avem timp.

Marysia, culcată lângă el, îl întrebă:

— De ce n-avem timp? Noaptea întreagă-i în faţa noastră.

Andrzej înmărmuri.

„De unde ştie ea?” îi fulgeră prin cap.

— Da, zise el cu glas tare, avem toată noaptea în faţa noastră. Dar la Varşovia când te întorci?

— În curând. Trebuie să mă întorc la prăvălie. Ştii, am o cafenea pe Kredytowa şi-mi merge destul de bine.

— Eu nu frecventez cafenelele, răspunse Andrzej.

— Dar ce faci?

— Ce fac? învăţ. Evident, învăţ. Se sărutară.

— Hai, şi acum şterge-o, făcu Andrzej împingând-o uşor din pat, căci îndată va veni Antek.

— Adevărat? De ce?

— Vrei să ştii prea multe. N-ai să trăieşti mult.

— De n-ai vorbi într-un ceas rău. Şi, nemulţumită, Marysia se sculă din pat, pornind spre uşă. Apoi, pe neaşteptate, se întoarse.
— Cred că voi nu-i veţi face nimic rău lui Walery?
Andrzej tăcu, poate cam prea mult.
— „Voi" – adică cine?
Glasul i se păru nefiresc de îngroşat. Scoase a doua ţigaretă.
— Mai ştiu şi eu? Voi, voi toţi, oftă Marysia.
— Cred că eşti orientată; aşa cum s-au adunat aici „toţi", fiecare face parte din altă piesă. Altceva e cocoşatul, altceva Skrzetuski, altceva idiotul acela dulceag ce-i face curte Krystynei.
— Da, şovăi fata, fiecare este altfel, dar fiecare are „pulverizatorul" lui.
— Nu fi proastă, spuse Andrzej supărat, dacă aş putea să am şi eu un „pulverizator"…
— Dacă ai vrea cu orice preţ, ai putea să ai şi tu, răspunse Marysia semnificativ.
— Ar trebui să ucid un neamţ.
— Sau pe Walery.
— El are?
— Ar trebui să aibă.
— Pe mine nu mă interesează deloc.
— Păcat.
— Eşti îndrăgostită de Walery?
— Nu, nu sunt – Marysia ajunsese din nou la uşă, iar glasul ei răsuna în întuneric – dar aş vrea să devin amanta lui.
Andrzej sâsâi prelung.
— Te felicit, zise el după o clipă.
— Mulţumesc.
— Este un bărbat foarte frumos, adăugă el.
— Îi semeni, mărturisi Marysia, oarecum ca un reproş.
— Sunt numai ceva mai înalt. Altă construcţie. Amândoi semănăm cu el, numai că avem ochii albaştri. E doar unchiul nostru.
— Tu ai ochi albaştri? N-am observat.
— Se vede că nu te-ai uitat la mine prea atentă Andrzej se

bucură de aluneeuşul conversației pe alt făgaş – şi totuşi… te culci în patul meu.

— Nu fi ordinar, răspunse Marysia. Vei coborî?

— Pentru ce să cobor?

— Dacă nu pentru altceva, măcar ca să mai stăm de vorbă.

— Vom sta de vorbă la Varşovia.

— Pleci?

— Peste câteva ore. Termin treaba şi plec.

— Ce treabă?

— M-a rugat mama ceva. Vrea ca Antoni să se întoarcă acasă. Trebuie să stau de vorbă cu el. De aceea te gonesc. Pa.

— Dar vei coborî?

— Voi coborî îndată. Voi sta de vorbă cu Antoni şi cobor.

— Atunci, la revedere.

— La revedere. Şi salută-l pe adoratul tău.

— Eşti un porc! spuse Marysia după ce închise uşa. Se auziră apoi paşii ei repezi pe scări.

— Fir-ai să fii, înjură Andrzej. Îl contrariase foarte mult vizita asta neaşteptată. Ptiu… adaugă el cu glas tare, complicații inutile. Dar ce femeie frumoasă!

Apoi ațipi. Îl trezi intrarea lui Antoni.

— Ține – şi-i vârî în mână pistoletul automat. Ştii să-l mânuieşti?

— Ce, ai căpiat? Războiul durează de trei ani.

— Atunci, gata. Vei pleca călare cu Vladek. Wladek singur s-a oferit să ia parte.

— Cum asta: „Wladek singur”?

— Wladek este superiorul coooşatului.

— Nu mai spune…

— Acum nu-mi arde de glume. Cred că-ți dai seama.

— Da. Dar ăsta ce-i?

— Garda populară.

— Habar n-am avut. Iar tu?

— Eu sunt A.K. 1 Skrzetuski nu ştie nimic despre asta.

— Îmi închipui. Se va ajunge la o înțelegere?

— Când Walery va pleca, vom sta de vorbă.

— Dar Wladek are armă?

— Are. Dar vei trage tu.
— Unde?
— Îți va spune el. La kilometrul opt este o cotitură spre Golebia. O troiță şi câțiva copaci. Veți aştepta acolo.
— Noaptea-i întunecoasă?
— Nu prea. Dar se va mai întuneca. El n-o să vă observe. Acolo, sub copaci, e întuneric.
— Walery are pistolet automat.
— Cine ți-a spus?
— Marysia.
— O!”
— Asta complică lucrurile. Şi încă mult. Ea va şti cine a lucrat.
— Fir-ar să fie!
— Dar… nu se poate altfel.
Andrzej sări din pat, plin de energie. Se simți din nou vioi.
— Din păcate, trebuie să-mi iau rucsacul. Nu-l pot lăsa aici.
— Ia-l, că nu strică.
— Mă va împovăra puțin.
Andrzej îşi aşeză rucsacul pe umeri.
— Deci, eşti ferm hotar ît să nu vii la Varşovia? îşi întrebă el fratele. Mama ține mult să vii.
— Eu însă nu vreau. Spune-i mamei…
— N-am să-i spun nimic.
— Cum vrei.
— Aş vrea să ştiu de unde a răsărit aici Anielcia. M-am prefăcut că n-o cunosc. Dar faptul mna mirat.
— E bine aşa. Doamna Targowska nu ştie că e ruda noastră. Wladek nu ştie nici el.
— Dar de unde a venit?
— S-a ținut scai. A venit aici cu mine. A căpătat de lucru, dă-i pace.
— Iar tu ai o combinație cu… Krystyna?
— Tot Marysia ți-a spus?
— Da.
— De, se poate vorbi şi aşa!
— E o fată foarte frumoasă. Şi-acum, pornim, da?

— Da, pornim.

Pe acelaşi drum, ieşiră pe prispa laterală. În interior ardeau lumini puternice şi afară părea că-i foarte întuneric. Dar, după câteva clipe ochii li se obişnuiră cu bezna.

— Vino aici, zise Antek.

Lângă poartă erau doi cai. Wladek îi ținea pe amândoi de căpăstru. Zăbalele sunau uşor.

— Numai să nu faceți prea mult zgomot, adăugă Antoni.

— Roțile au cercuri de fier, vor face ele zgomot, constată Wladek.

Andrzej îi auzi pentru întâia oară glasul. Dens, bărbătesc, cu un admirabil accent polonez, ca glasul unui actor. Nu mai simțea nicio teamă, glasul ăsta îl îmbărbătă.

— Să trag de pe cal? întrebă el.

— E de preferat, răspunse Wladek, calul e obişnuit. Nu se va speria. Aşa o s-o poți lua imediat la goană.

— Încotro?

— Spre Pulawy. Adică spre gară, nu spre oraş. Eu voi lua apoi calul şi dumneata vei merge la gară. Spre Varşovia. Trenurile nu umblă acum regulat dar, oricum, te vei putea strecura în vreunul din ele.

— Numai că va trebui să treceți pe lângă casă.

— Doar doi kilometri. Nu ne va observa nimeni.

Pe neaşteptate Antek îl îmbrățişă pe Andrzej şi-l sărută pe obraz. Îmbrățişarea fu nespus de puternică.

— Cu bine, Andrzeiaş, zise Antoni, în şoaptă.

Încălecară şi porniră. Andrzej se simțea destul de ciudat în şa, cu pantalonii lui lungi şi rucsacul pe umeri; calul însă mergea bine, drept. Simțea cum se linişteşte.

De îndată ce ieşiră pe câmp, fu cuprins de mireasma de toamnă ce se întindea peste şes, concentrând în ea mirosul sudorii de cal, aroma de piele a şeii şi a căpăstrului, ca şi respirația ținutului întins, plin de cartofi scoşi din pământ cu sapa. Mai era şi mirosul reavăn al pământului răscolit, fumul uşor al frunzelor de cartofi arse şi chiar duhoarea ce emana uneori din silozuri, atunci când se aduceau aici grăunțe de secară şi grâu încă nu îndeajuns de uscate. Toate mirosurile

amestecate dovedeau că ogoarele încă nu adormiseră, că pe ele munca era în plin freamăt, cu tot războiul şi întâmplările funeste ce parcă paralizau orice mişcare. După ce înaintară încă un kilometru sau doi, iar drumul pornise să coboare spre vale (cândva aci fusese un pârâu) adierea aerului începu să aducă – în afara tuturor emanaţiilor câmpului – şi parfumul finului cosit şi pus la uscat. Se vede că aici otava fusese cosită peste tot. Întâmpinarea asta nocturnă, pe care şesul harnic şi gata-gata să aţipească în faptul serii de toamnă o dăruia nărilor lui Andrzej, avea în sine nu numai ceva din farmecul liniştii, dar chiar şi ceva dintr-o dragoste calmă, ca şi cum l-ar fi invitat să-şi culce capul pe paie, pe uscatele frunze de cartofi ori de sfeclă, lipindu-se strâns de pământ ca de trupul unei femei.

Era cald – o căldură alinătoare de octombrie, aşa cum ea este cunoscută în întreaga lume numai pe şesul ăsta, iar ca o completare a acestei călduri suna glasul frumos al lui Wladek, care – neintimidat de noapte, de taina şi de aspectul impresionant al misiunii lui dramatice, îi spuse tare şi limpede:

— Peste o clipă vom ajunge la troiţă, unde va trebui să aşteptăm.

Totul decurse simplu. Aşteptară fireşte îndelung şi timpul li se părea că se întinde la infinit, până ce auziră huruitul brecului. Wladek se înclină confidenţial la urechea lui Andrzej şi-i spuse de data aceasta încet.

— Aşteaptă până trece.

Andrzej se indignă.

— Nu trag de la spate, zise el, chiar prea tare.

Şi totuşi fură siliţi să tragă de la spate. În noaptea aceea cerul se luminase într-o parte – probabil că era luna după nori. La lumina asta cenuşie văzură – nu numai că auziră – cum brecul se apropia. Dar, în locul unde era troiţa şi copacii, Walerek coti. Coti spre dreapta, îndepărtându-se destul de repede; Andrzej îi văzu doar spinarea. Zori calul, mai făcu câţiva metri şi trase o serie de gloanţe, cu răsunet destul de slab. Avu impresia că-l izbise în spate pe omul ce şedea în brec

şi care purta un pardesiu de culoare deschisă. Era îmbrăcat uşor, vremea fiind mereu călduroasă.

Calul lui Andrzej bătea pământul pe loc, fără să se urnească, în vreme ce caii brecului se năpustiră înainte, iar Wladek trecu în galop. Se auzea încă huruitul brecului ce se îndepărta. La un moment dat încetă şi acesta. Andrzej strânse cât putu de tare căpăstrul calului care, muşcând zăbala, se ridică în picioare.

— Bravo, căluțute, bravo, îl mângâie Andrzej bătându-l de câteva ori pe grumaz.

În depărtare, pe drum, zări o lumină. Era Wladek cu o lanternă. Porni într-acolo şi, când ajunse, Wladek examina ceva în marginea drumului.

Andrzej descălecă şi, ținând calul de căpăstru, se apropie de Wladek, care-i lumina obrazul lui Walery zăcând pe şosea. Era mort.

— A căzut din brec, fir-ar să fie, grăi Wladek. Cotise spre Golebia, la Gestapo. Vroia să le dea de ştire!

Lui Andrzej i se păru ciudat că Wladek constata abia acum faptul ăsta. Se uită la fața fără viață a lui Walery – aşa cum se uitase la ea de atâtea ori când era viu – cu ură. Marii lui ochi negri erau deschişi, dar sticloşi şi fără expresie.

— Trebuie împins în şanț, spuse Wladek.

— Nu-l atinge! strigă Andrzej. Să zacă!

— Dar… Aşa va fi mai uşor de văzut.

— N-are importanță; oricum, ei vor prinde caii şi vor veni aici în goană. Mai bine să nu-l mişcăm.

— Bine. Atunci, dă-i drumul. Încălecară şi se îndreptară spre casă. Înaintau la trap, fără să se grăbească, în tăcere. Deodată, Wladek întoarse capul

— Galop… direct peste câmp, strigă el şi sări şanțul. Andrzej îl urmă. Galopară prin locurile de unde fuseseră recoltați cartofii. Pe drumul dinspre Golebia apărură lumini. Trei automobile se îndreptau în mare viteză spre conacul Targowski.

Băieții se opriră într-o mică poiană dincolo de câmpul cu cartofi. Caii stăteau unul lângă altul şi scările călăreților se

atingeau.

— Au venit la noi, zise Wladek.

— Ce te-a apucat? de-abia mai târziu înțelese Andrzej. S-au dus la conac?

— Da, la conac.

— Atunci, trebuie să mă duc acolo.

— De ce?

— Acolo-i fratele meu.

— Ai înnebuit? La ce bun?

— Trebuie.

Andrzej strânse zăbala calului şi porni în galop pe câmp de-a lungul drumului. Wladek porni după el. Îl ajunse în apropierea conacului. Apucă bidiviul de căpăstru şi-l opri. Andrzej vru să scape, dar se răsturnă la pământ. Wladek sări de asemenea şi-l apucă de mijloc. Andrzej se zbătu.

— Nu vei merge nicăieri – mormăi Wladek printre dinți – nu vei merge nicăieri. Dă-mi pistoletul.

Andrzej simți în jurul trupului brațele puternice ale lui Wladek. Îl strânse aşa de tare, încât aproape că-şi pierduse răsuflarea. De-abia putu spune:

— Lasă-mă!

În clipa aceea însă răsunară dinspre conac împuşcături surde. Împuşcăturile erau în serie, se auzeau țipete şi undeva în apropiere urla un câine.

Wladek îi dădu drumul lui Andrzej, rămaseră amândoi pe loc şi. Îşi încordară’ auzul. Din nou răsunară împuşcături şi mai puternice.

— Fugi, grăi Wladek, luând arma din mâna lui Andrzej, care-l privea zăpăcit. Nu mai avem ce face acolo. Fugi pe drumul ăsta, ocoleşte oraşul, du-te direct la gară. Ai pentru tren?

— Am, răspunse Andrzej crispindu-şi gura.

— Fugi, repede. Eu pornesc în direcția contrară.

— Dar caii?

— Cailor le dăm drumul. Se vor întoarce singuri. Acum n-am nevoie de cal.

— Spune, ce să fac?

— Fugi repede. La revedere.

Îşi strânseră mâinile. Andrzej porni îndată în direcţia gării, situată la câţiva kilometri departe de oraşul Puiawy. Nu prea îşi dădea seama ce se petrecea cu el. Mergea însă cu toată viteza.

Iii

Trenul spre Varşovia urma să plece de-abia la şase dimineaţa, dar toate încăperile gării gemeau de lume. Şedeau pe bănci, pe saci, pe valize legate cu sfoară şi curele. Despre conţinutul bagajelor nimeni nu se putea îndoi. De asemenea, la toaletă era arhiplin, încăperea asta fusese transformată într-o sală de aşteptare mai elegantă, iar geamantanele pe care şedeau oamenii aveau semnele unei proveniențe „mai bune.” Câteva persoane din toaletă căutau locuri întunecoase. Andrzej îi recunoscu cu uşurinţă: erau evrei. În trecere, se privi în oglindă şi se înspăimântă.

„Şi eu, gândi el, trebuie să-mi caut un loc mai întunecos.”

Arăta îngrozitor. Trăsăturile feţei i se lăsaseră în jos, iar ochii îi luceau.

— Desigur, am febră.

Obrajii nebărbieriţi se trăseseră prea sus într-o umbră vânătă. Era murdar până la genunchi de nisip şi pământ. Scoase din rucsac o perie – meticulosul Andrzej purta întotdeauna cu el asemenea obiecte – şi îşi curăţă pantalonii. Oamenii, înghesuiţi pe pardosea, protestară.

— Nu puteţi să vă curăţaţi afară? se răsti la el un om mai vârstnic.

Andrzej recunoscu în sinea lui că omul are dreptate. Dar, după cele de azi noapte căuta numai locuri închise şi se simţea sigur numai sub un acoperiş. De altfel âncerca şi ciudata senzaţie că n-ar avea deloc cap. Simţea un vid deplin, ceea ce nu însemna însă că nu l-ar fi apăsat pe frunte şi pe creştetul capului o dureroasă str în soare.

„E sigur că nu-s bun pentru astfel de treburi. K’

Nu se gândi deloc la întâmplările de la conac. Nici măcar nu „alungă11 gândul despre Antek, fiindcă nici nu-i venise în minte. În schimb, pupilele deschise ale lui Walerek la lumina

lanternei lui Wladek îi reveneau mereu în fața ochilor.

— Trebuie să dorm puțin, cugetă el.

Găsi un colț în sala principală, care printr-o minune rămăsese neocupat. Puse acolo rucsacul, se aşeză pe pardosea şi, sprijinit pe boccea, adormi. De fapt nici nu era somn, ci o neaşteptată scufundare – grea şi neagră – în beznă şi inconştient.

Se trezi pe la trei. Luminile ardeau mai slab, aşa încât toată sala de aşteptare era cufundată în umbră. Oamenii dormeau de-a valma, unul lângă altul şi respirau greu. În sală domnea zăduful şi aerul acela cenuşiu ce stăruie întotdeauna deasupra mulțimii adormite. Capul continua să-i atârne greu şi totodată gol. Era o senzație insuportabilă; mereu îşi scutura capul, ca şi cum în fiecare clipă s-ar fi trezit din somn, lucru însă ce nu-i fu de niciun ajutor în groaznica apatie ce-l cuprinsese. Din cauza poziției incomode şi a pardoselei tari îl dureau toate mădularele. Îşi frecă ochii.

Şi-i frecă o dată, şi încă o dată, uimit, voind să verifice dacă nu doarme, ori dacă n-are vreun coşmar. Chiar lângă el, atingându-i cu cotul legătura pe oare şedea, se afla interlocutorul lui din noaptea precedentă. Avea doar pe cap un fel de beretă neagră, pe care Andrzej n-o observase pe vaporaş. „Unchiul44 avea ochii deschişi şi se uita la el cercetător şi foarte prost dispus. Fireşte, Andrzej pricepu că avea cunoştință de toate cele întâmplate şi lucrul ăsta, în starea lui de semisomn, i se părea întru totul firesc.

— Nu dormi? zise Wladek Golibek. De-abia acum îşi dădu seama Andrzej că el seamănă ca două picături de apă cu Gorbal.

— Nu dormi? repetă omul ce şedea pe un sac, deasupra lui Andrzej şi poate tocmai lucrul ăsta era cel mai neplăcut, fiindcă i se adresa de sus. Hai, spune, cum îți plac toate astea?

Andrzej, deşi hotărât să nu mai stea de vorbă cu pisălogul ăsta, răspunse însă fără voie la ultima lui întrebare:

— Ce?

— Spune, cum îți plac toate astea?

Din nou vorbiră domol de la gură la ureche, şoapte foarte

încete, ca să nu deranjeze pe cei ce dormeau şi nici să nu-i audă nimeni.

— Ce întrebare! se revoltă Andrzej. Nu-mi place nimic. Nu ştiu, domnule, despre ce vrei să vorbeşti.

— Spune-mi „unchiule.”

— Iarăşi „unchiule44? Domnule, eu nu ştiu cine eşti dumneata.

— Indiferent cine sunt, spune-mi „unchiule.44

— Bine, fie şi „unchiule.44

— Poate că te-am trezit, zise omul şi îşi mototoli bereta neagră pe cap; desigur, ai avut un vis plăcut.

— N-aân visat nimic.

— Mi-am închipuit.

— Păcat.

— Mi-am închipuit că l-ai vizat pe Kmicic ori pe vreun alt şleahtic. Ambuscada a fost aidoma ca la Sienkiewicz. Numai că pe timpul lui Zaglola nu se cunoşteau încă pistoletele automate. Trăgeau cu puşca… Din ce se trăgea în vremurile acelea, Andreiaş?

Deşi întrebarea îl miră, Andrzej răspunse:

— Trăgeau din flinte şi bandolete.

— Da, ai dreptate, trăgeau din flinte şi bandolete, dar tragerea nu era prea uşoară. Trebuia să ținteşti ca lumea şi în plus să cunoşti bine arma: trage mai sus, trage mai jos. Era un lucru destul de anevoios.

Trăgătorii însă erau excelenți.

— Fireşte. Făceau adevărate măceluri, sau cum scrie Sienkiewicz: au ucis zece ostaşi. Au ucis… şi atât.

— Pe vremurile acelea… — mai mult gândi decât spuse Andrzej.

— Da, aşa-i. Pe vremurile acelea… Azi, e pistoletul automat. Ce invenție excelentă. Trrr – tragi seria şi chiar fără să ținteşti omul se prăbuşeşte.

— Eu am țintit, zise Andrzej.

— Ai avut o țintă uşoară. Walery era într-un pardesiu de culoare deschisă, iar acum, noaptea nu-i întunecată de tot.

— E o noapte frumoasă, spuse Andrzej îngâindurat.

— Frumoasă şi caldă, cum e aici de regulă în octombrie. O lună frumoasă. Pe cer stelele ard intens.

— Pe ogoare se înalță miresmele…

— Ai mers de-a curmezişul peste câmp. Te-ai furişat prin noroi ca o lighioană.

— Da, m-am grăbit. N-am avut timp nici să văd cum e vremea. Acum de-abia văd cât de frumoasă-i noaptea asta.

— Şi tăcută. Se întinde deasupra şesului polonez. E o țară foarte frumoasă. Andrzej, ai făcut o treabă bună.

— Dar dumneata, unchiule, de unde ştii?…

— Mi-a spus Wladek. Aici, noi suntem cu toții împreună. Şi-apoi, am văzut' cu ochii mei. Din păcate.

— I-au ucis?

— I-au ucis. Pe toți.

— Şi pe Antek?

— Da, din păcate şi pe Antek. Lucrul ăsta va fi îngrozitor pentru mama voastră.

Andrzej începu să se agite.

— Totul e atât de îngrozitor.

— Aşa ți se pare, şi unchiul îşi întinse brațele; aşa doar ți se pare. În toate astea există un sens.

— Ce sens poate exista în ucidere?

— Tu însuți ai ucis.

— A fost un om nespus de rău.

— Poate ți s-a părut. Un om ca oricare altul.

— Un mizerabil,

— Fiecare din noi îşi are ticăloşia lui. Da, şi el a ucis destui. Mai de mult, dar a ucis.

— Şi ce? Acolo, în casa Targowski…

— Ceva obişnuit. E ceva atât de polonez, atât de în stil de şleahtă… li vor îngropa pe toți într-un singur mormânt şi aşa s-au împăcat, au căzut de acord între ei.

— Nu trebuia chiar să fie ucişi ca să se ajungă la o înțelegere. Avem un duşman comun.

— Tot ce se poate. Unii consideră că avem un singur duşman, alții că avem doi duşmani. Opinii felurite. Dar… se luptă, se luptă bine, ca pe timpurile lui Kmieie. Nu-i aşa?

— Ce altceva pot face?
— O, Doamne. Îşi reaminti el apoi! L-au împuşcat pe Antek!
— Eşti mâhnit?
— Nu. Aşa ceva nici nu-mi pot imagina. A fost întotdeauna lângă mine, de atâția ani, frate mai mare. Nu, nu cred. De unde poți şti dumneata, unchiule?
— Mi-a spus Wladek. El a văzut totul.
— Iau îngropat?
— Aş, de unde? Aşa repede? E doar noapte. Vor aştepta până dimineața. Trebuie să aibă timp pentru săparea gropii. Va fi o groapă mare.
— Şi Krystyna? t
— Şi Krystyna.
— Şi Marysia?
— Despre ea, nu sunt sigur. Se spune că cineva a fugit. Poate însă că asta se spune despre tine?
— Eu n-am fugit.
— Nu. Tu te-ai dus la o expediție cavalerească. Ca la carte. Împotriva pieilor-roşii. Ai tras de la spate asupra unui om fără apărare.
— Avea şi el un pistolet automat.
— De unde ştii?
— Aşa mi-au spus.
— Ai tras într-un om pe care l-ai urât toată viața.
— Se purta jignitor cu tata. Aveam dreptul să-l urăsc.
— Ce spui? Pentru aşa ceva ucizi un om?
— Nu l-am ucis pentru asta. El însă îşi bătea joc de tata.
— L-ai iubit pe tatăl tău?
— Îl iubesc şi acum.
— Tată-tu însă nu mai există.
— E undeva. Se va întoarce.
— Şi va face iarăşi prăjituri…
— Făcea prăjituri? Da. Cineva tot trebuie să facă prăjituri… El era însă tatăl meu.
— Şi pentru el l-ai ucis pe Walery. Te-ai răzbunat nespus de crunt.
— Nimeni altul nu putea face lucrul acesta.

— Da, fireşte. Aşa a vrut soarta. În scopul ăsta ai şi apărut în curtea aceea. Nimeni altul nu putea face lucrul acesta.

— Şi nimeni nu avea motive personale să-l împuşte.

— A fost un om.

— Îngrozitor.

— Îți aminteşti de ochii lui? Avea ochi foarte frumoşi. Identici cu ai lui Anton. Şi ochii lui Anton arată acum la fel. Deschişi şi orbi. Ca ochii unui iepure răpus.

— Toate cadavrele au asemenea ochi.

— Toate cadavrele ’celor ucişi.

— Şi celor morți.

— Celor morți în familie li se închid pleoapele. Îți aminteşti de bunica Michasia?

Andrzej se năpusti brusc.

— De unde ştii despre bunica Michasia? strigă el deodată, tare.

— Tăcere! Lăsați-ne să dormim! Cine strigă acolo? se auziră protestele celor ce dormeau în jur.

Andrzej coborî glasul.

— Tu vrei să regret ceea ce am făcut, să spun „să nu ucizi”, eu însă n-am să spun „să nu ucizi.” M-am învățat să ucid încă de pe băncile şcolii, mi s-a spus că-i o datorie a omului, că-i un meşteşug al bărbatului; m-au învățat cum să folosesc arma, mi s-a cerut să ucid iepuri şi prepelițe. Este o îndeletnicire a bărbatului, iar eu sunt un bărbat, un bărbat adevărat. Ştiu să ucid. Lucru pe care l-am şi dovedit.

Şoptea răstit, dar încet, nu se uita la celălalt, la omul cu beretă neagră şi se mira că aceasta nu reacționează la cuvintele lui. Îşi mişcă aşadar capul greu cât un bolovan – şi-şi îndreptă privirea spre locul unde acela şezuse.

Acolo însă nu mai era nimeni.

Lipiți să lupte pentru locuri. Trebuiră să lupte atât cu cei care erau deja în tren, cât şi cu cei care voiau să se urce. Andrzej, datorită staturii lui domina pe ceilalți şi putea chiar plănui cum să dobândească un loc. Cel mai greu lucru era cu femeile. Sacii, coşurile, în sfârşit volumul lor (erau doar căptuşite cu hălci de slănină) închideau orice acces la uşi şi la ferestre, căci

şi prin ferestrele, în general sparte, oamenii pătrundeau înăuntrul vagoanelor.

Situaţia era, în aparenţă, disperată, dar cu încetul, treptat, totul se potoli. Andrzej pătrunse relativ uşor, puse rucsacul pe podeaua culoarului şi rămase alături, înconjurat de mulţimea compactă a călătorilor. Aşa trebuiau să călătorească până la Varşovia.

Trenul staţiona îndelung, până când, în sfârşit se urni. Oamenii începură să se cunoască între ei, ca vecini. Dar, în, general, erau tăcuţi, nu prea aveau chef de vorbă. De altfel, nu putea şti nimeni cu cine stă de vorbă. Femeile se uitau cu spaima în suflet la boarfele lor aşezate grămadă pe plase, iar bărbaţii – puţini la număr – îşi aprindeau ţigările şi, împrumutând chibrituri, priveau atenţi faţa vecinului amabil.

Drumul nu dură mult. De-abia făcu câţiva kilometri şi trenul începu să micşoreze viteza.

— Ce s-a întâmplat? întrebă o femeie.

— Nu te speria, doamnă, am ajuns la Golqb, o linişti un bărbat solid, care şedea lângă ea.

Deodată cineva strigă tare:

— Văleu, Isuse, jandarmii!

Trenul îşi încetini mersul şi se opri.

De-a lungul peronului un şir de jandarmi care nu spuneau nimic, stăteau pe loc şi… totul era limpede. Femeile, speriate, începură să arunce boccelele prin ferestre, de cealaltă parte a şinelor, iar în tren izbucniră ţipete.

Câţiva jandarmi intrară în vagoane şi poruncіră oamenilor să coboare fără bagaje, lăsând pe loc sacii şi coşurile, valizele şi micile cufere.

Andrzej îşi luă rucsacul pe umeri şi ieşi în urma celorlalţi.

— Ei, rucsacul, rucsacul, strigă la el un jandarm ce-l privea mânios.

— Sunt efectele mele personale, răspunse Andrzej în nemţeşte.

Jandarmul se înmuie.

— Hai, arată-le.

Andrzej deschise’ rucsacul. Jandarmul îl scotoci şi

într-adevăr erau numai lucruri personale. Luă doar o oglinjoară rotundă, mică şi luând-o, se uită – chiar zâmbind – la Andrzej.

— Să mă rad, să mă raid, rosti el în limba polonă.

Andrzej dădu din umeri.

Jandarmul, văzând că nu găseşte înțelegere, deveni din nou amenințător.

— *Heiben sie einen Ausweis?*6

Andrzej îi arătă hârtiile. Totul era în cea mai perfectă ordine.

— Hai, treci la loc, strigă jandarmul şi-l împinse aşa de tare încât Andrzej era gata-gata să cadă. Călătorii, cu mâinile goale, stăteau de-a lungul trenului, între vagoane şi şirul de jandarmi nemți. Femeile, cu o mută disperare priveau cum le cară jandarmii marfa din vagoane. Sacii erau aşezați în grămezi mari la intervale de câteva zeci de paşi. Într-adevăr, cantitățile erau mari.

Nimeni însă nu se lamenta. Din când în când se auzea doar câte o înjurătură şi atunci răsuna glasul jandarmului.

— *Iiuhig!* 1

Andrzej examina oamenii care, deşi mânioşi, se comportau liniştit. Toți stăteau pe un singur rând, destul de înghesuiți, căci numărul călătorilor era mare.

Deodată, la vreo zece paşi, zări o față cunoscută. Părul blond al Marysiei, neacoperit, se distingea uşor din toate baticurile de diferite culori, unele decolorate. Actrița, fără pardesiu, cu capul gol, şedea printre celelalte femei, înghețată, foarte palidă şi cu buzele învinețite.

Andrzej vru să se apropie, dar jandarmul de la spatele lui îi strigă:

— *Ruhig!*

Fu silit deci să aştepte până ce întreaga operație luă sfârşit. Percheziția durase mai bine de o oră. Abia după răstimpul ăsta se auzi:

— *Alles aujsteigen!7*

---

[6] **Tăcere ! (germ.).**

Unii nu se mai urcară în tren, neavând la ce bun să mai călătorească. Una din femei îşi scoase sacul din grămada de pe peron şi, calmă, explica furiosului jandarm că „acolo nu se află nimic”. Spre uimu’ea lui Andrzej, ea izbuti chiar să-şi ia sacul şi să-l tragă în vagon.

De-abia în momentul urcării în vagoane, izbuti Andrzej s-o ajungă pe Marysia.

— Am un pulovăr de rezervă în rucsac, ți-l

voi da îndată.

În vagoane era acum mai puțină înghesuială. Marysia se apropie tare de Andrzej. Tremura toată. Îi clănțăneau dinții.

Andrzej o dădu uşor la o parte, îşi scoase rucsacul, deşi vecinii îşi exprimară nemulțumirea, scoase pulovărul şi o ajută pe Marysia să-l îmbrace.

— Îți va fi mai cald, zise el.

Trenul porni domol.

Nu-şi spuseră niciun cuvânt. Despre ce ar fi putut vorbi? Lui Andrzej i se părea că fiecare cuvânt ar fi fost de prisos. Se vedea însă că Marysia nu renunțase la conversație.

— Pe unde ai mai fost?

Andrzej dădu din umeri.

— A trebuit să plec, trebuie să mă înapoiez la Varşovia.

— Te-ai înțeles cu Antoni?

— Chiar dacă m-aş fi înțeles… spuse Andrzej.

— Şi-apoi? întrebă Marysia. Ce crezi?

— Nu ştii nimic?

— Nimic. Am fugit cu Anielcia. Eram în cămară. Repede, mi-am luat doar sacoşa. Prin parc…

— Şi unde-i Anielcia?

— A rămas. A dat fuga în sat.

— Şi-apoi?

Marysia închise ochii pe jumătate.

— Acolo se auzeau împuşcături, şopti ea.

— Da? A izbutit deci să dea de ştire! zise Andrzej, deşi

---

[7] **Toată lumea urcă ! (germ.).**

simțea că afirmația lui nu părea sinceră.

Marysia îl cercetă cu atenție.

— Crezi? întrebă ea foarte încet.

— Ala al tău, făcu Andrzej.

— Semeni cu el.

— Încetează, ripostă Andrzej amenințător şi-i strânse încheietura palmei. Încetează.

— Eşti atât de nervos, zise Marysia calmă, retrăgându-şi mâna din strânsoiare.

Andrzej văzu cum Marysia se linişteşte treptat şi îşi recapătă întreaga stăpânire de sine. Nu observă când izbutise să-şi strângă părul şi să-şi potrivească pulovărul pe corp, nici când scoase din sacoşă şalul de lână şi şi-l înfăşură în jurul gâtului, transformându-se astfel într-o pasageră obişnuită. Redevenind din nou o femeie aproape frumoasă, câțiva călători se uitară la ea, curioşi. Trenul înainta fără grabă, se oprea în toate stațiile; trecu şi amiaza. Deşi la stații se tot urcau alți călători, totuşi oamenii se instalaseră atât de bine, încât în jurul lui Andrzej şi Marysiei se făcuse chiar un oarecare gol. Acum puteau discuta mai în voie. Fără să revină însă la întâmplările de ieri. Marysia îşi dădu chiar silința să nu pomenească de prietena ei Krystyna.

— Cum îți merge cafeneaua?

— Aşa şi-aşa. Cel puțin am din ce trăi. Mai servesc la mine vreo câteva actrițe. Şi totul… de pe-o zi pe alta. Am însă o locuință perfectă: o mică odaie deasupra cafenelei. Lucrul ăsta e foarte important, fiindcă odăița e astfel situată încât aproape nimeni nu ştie de existența ei.

— Interesant, glăsui Andrzej, aşa ca să spună ceva.

— Nu-i aşa? Mă vei vizita în odăița asta?

— Eu? se miră Andrzej. Şi pentru ce?

— Fiindcă eşti amabil, zise Marysia, deja pe un ton de „flirt”.

Andrzej se uită la ea cu interes. Începuse să bănuiască că ea adusese pe nemți la conac. Walery, oricum, nu putuse face asta, iar ei sosiseră tocmai la timp. Scăpase din măcel. Putea să nu ştie că fusese un masacru, dar putea să-l presupună. Avea desigur pe suflet toate viețile astea omeneşti. Pe măsură

ce însă trenul înainta şi se îndepărtau de locurile acelea îngrozitoare, Marysia, din ființa aceea înspăimântată şi jalnică, devenea din nou o femeie elegantă, frumoasă, plină de farmec şi care dorea să-şi încerce darurile chiar asupra lui Andrzej.

Acesta trebuia să se stăpânească cu toată puterea voinței pentru a discuta cu ea normal, pentru a nu se trăda prin vreo nervozitate sau chiar prin spaimă, să nu dea adică nimic de bănuit acestei frumoase femele. Îşi frână pornirile şi prin asta deveni – în modul cel mai nefiresc

— Rigid.

„De fapt, ar trebui să o lichidez, ca şi pe celălalt, gândi el, numai că n-am armă. Desigur că şi ea este o criminală.44

Presimțea însă, totodată, întregul ei farmec. Avea impresia că cu cât se apropiau de Varşovia, cu atât Marysia îşi recăpăta buna dispoziție, simțindu-se tot mai mult în propria ei atmosferă. Andrzej devenea tot mai nedumerit şi la monoloagele ei mai lungi răspundea doar cu un „da44 sau „nu44. La un moment dat observă că Marysia ținea foarte mult să-l cucerească şi îşi spuse în gând: „Nici să nu te gândeşti, fetițo! Nicicând în lume!” Marysia îi povesti despre viața ei teatrală de dinainte de război, despre aventura cu bătrânul Huby; acum nu se mai jena de nimic şi vorbea aşa de tare, încât toți oamenii din jur puteau să audă limpede fiece cuvânt. De altfel, nu era nimeni s-o asculte, femeile ce călătoreau cu marfă sau după marfă habar n-aveau desigur despre cine vorbeşte actrița asta elegantă şi chiar dacă-i bănuiau profesiunea, îi învăluiau silueta cu priviri pline de aversiune. Urmărindu-le privirile, Andrzej observă că de sub pulovărul prea larg şi din fusta scurtă răsăreau nişte picioare nespus de zvelte. Ciorapii, încălțămintea – totul era de calitate superioară.

— Ce se întâmplă cu Hub-huby? întrebă Marysia pe neaşteptate.

Andrzej îşi încordă urechea. „Prudență44, gândi el şi răspunse indiferent:

— Nu ştiu, nu l-am văzut de mult.

— Se ascunde? întrebă ea din nou.
— De ce să se ascundă? Fabrica au ocupat-o nemții, însă fără nicio opunere. Desigur, studiază sau poate se distrează.
— Veniți împreună la mine, la cafenea, zise ea. Aş vrea să-l văd. E un băiat tare vesel.
— Nu prea e acum timp de veselie.
— Oh, vai – Marysia îşi etală sânii – nu fi aşa de. Virtuos! La mine, în cafenea, este uneori o atmosferă plină de voie bună. Şi întotdeauna e nespus de plăcut. Uneori vine şi Elfbietka Szyller. Trebuie s-o rog să ne cânte într-o zi ceva. Ce părere ai despre un astfel de mic concert?
— N-o să cânte într-o astfel de dugheană.
— Oh, nu-i deloc o dugheană, răspunse Marysia oarecum ofensată.
— N-am vrut să te jignesc, râse Andrzej. Marysia îl privi cu recunoştinţă.
— Ai un zâmbet de, nu ştiu cum să-ți spun… adăugă ea deodată şi fără ezitare.
Andrzej socoti – fără oarecare regret – că lucrurile se desfăşoară prea repede şi se încruntă oleacă. Marysia observă lucrul acesta.
— Nu te posomori, făcu ea, e un compliment, dar… fără nicio semnificație… o şoaptă în vânt.
— Ce vorbă-i asta? îi apucă Andrzej mâna. Nu m-am posomorit c'âtuşi de puțin.
Şi tocmai atunci, pe neaşteptate, îi apăru în fața ochilor imaginea drumului făcut în plină noapte, chipul mortului sub razele unei lanterne slabe şi luciul sticlos al ochilor aceia stinşi. Viziunea asta, toată, i se înfățişă atât de veridic, de parcă imaginea ar fi fost însăşi realitatea din clipa aceea. Fără voie strânse şi mai tare mâna fetei. Ea, înțelegând gestul în felul ei, îi răspunse tot printr-o strângere de mână.
Erau undeva lângă Pilawa.
Lumea se îngrămădea din nou.
Deodată, simți că-l sfredeleşte privirea cuiva. Prin mulțime, deasupra capetelor oamenilor înghesuiți ca sardelele, zări doi ochi negri, mari, pironiți asupra lui. Ai cui sunt ochii ăştia?

Nu-şi dădu seama imediat. Dar… după câteva clipe ştiu. Era Czarny Lilek.

Li zâmbi.

Lilek însă nu-i răspunse tot printr-un zâmbet, ci cu o mişcare abia vizibilă îşi puse degetul cel mare pe buze.

Apoi îi arătă cu ochii pe Marysia. După care-şi întoarse fața în altă parte, privind pe fereastră monotonul peisaj din marginea suburbiei varşoviene, ca şi cum acolo ar fi zărit ceva interesant.

„Fir-ar să fie, îşi spuse Andrzej în gând, ei deja ştiu ceva despre *ea.* «Ei» – adică cine?”

Nu era prima lor întâlnire de la cea din Komorow. Îl mai văzuse – din când în când – fie singur, fie în societatea lui Roman. De câteva ori se întâlniseră în cafeneaua „Lula” de pe strada Zabia. Andrzej înțelesese că Lilek este angajat până peste cap într-o serioasă muncă politică, fără să fi putut afla ceva precis în privința asta.

La drept vorbind întâlnirile – care aveau loc la cererea lui Lilek – erau dezagreabile, lăsând impresia că el ar fi dorit să-i spună ceva lui Andrzej, dar de fiecare dată… din conversația lor nu ieşea nimic. Lilek revenea mereu la vechile treburi, fie vorbind despre moartea lui Janek, fie reamintindu-şi de întâlnirea de la Janusz. Trecea apoi la chestiuni mai generale, comunicându-i veşti autentice de pe front – în care Andrzej, de altfel, se orienta cât se poate de bine – fără să spună însă ceva despre situația internă. În general, conspiratorii tineri nu se ascundeau prea mult unul față de celălalt; chiar dacă nu se întâlneau la vreo acțiune, ştiau totuşi destule unii despre alții, cu toate pseudonimele şi „parolele44 lor, ca şi cu toate celelalte mijloace conspirative asemănătoare. Intre timp Lilek stătuse de vorbă cu Andrzej vreo oră, poate chiar mai mult, dar nu lăsase să transpire nimic, nu-i spusese nimic concret, semănând cu un copoi nepriceput ce dă târcoale urmelor lăsate de iepure. Şi Andrzej avea dorința să se laude cu participarea la conspirație, dar Lilek se făcea că nu-l interesează. În sfârşit, la ultima lor întâlnire, Andrzej nu se prezentă şi-i pierdu astfel urma. Acum îl întâlni din nou, în

împrejurări atât de ciudate ce-i dădeau mult de gândit. Examină din nou trăsăturile feței Marysiei, pe care nu se putea vedea o prea mare oboseală.

„În schimb eu seamăn cu o iapă moartă”, își spuse el în gând.

Ajunseră.

Pe peroane se revărsă mulțimea de oameni din vagoane, înghesuiala crescu și totul deveni cenușiu. Erau puțini jandarmi și nu-i opreau în loc pe oameni; probabil fuseseră informați de desele rețele instalate pe drum.

Când coborî în Gara de Est, deși simți că Lilek e în spatele lui nu-și întoarse capul.

— Joi, la cinci, vino la „Lula”, auzi el.

— Bine, voi veni, răspunse, continuând să privească în fața sa și s-o țină la braț pe Marysia, cu mult mai scundă decât el.

Ieșiră – de-a valma cu mulțimea – în fața gării. Andrzej prinse o „ricșă44 și-o așeză pe Marysia, voind ca ea să plece singură.

— Ce se mai aude? întrebă el pe băiatul ce ședea pe șa.

— Va trece, răspunse el, cu o siguranță calmă.

— Nu mergi cu mine? întrebă Marysia alarmată.

Andrzej șovăia.

„E mai bine poate să mă duc tocmai eu cu ea?” cugetă el căutându-l cu privirea pe Lilek, care însă nu era prin apropiere.

Porni cu ea.

Trenul întârziase și acum era pe înserate. Ziua, scurtă, de octombrie, se termina. Oamenii, toți, erau grăbiți să ajungă acasă înainte de lăsarea nopții. Trotuarele erau pline de lume care mergea tăcută. Andrzej cunoștea prea bine Varșovia de sub ocupație, ca să nu bage de seamă că astăzi se întâmplă aici ceva: execuții, razii? Nu voia să-l întrebe pe ricșar, căci s-ar fi putut să fie un agent – deși, în general, ricșarii erau băieți din organizație.

Și totuși, pe fețele oamenilor, așa grăbiți cum erau, nu se putea citi o stare de deprimare sau de disperare. Dimpotrivă, părea că le înghețase o expresie de dârzenie, de încăpățânată

pornire spre un scop anume. Andrzej înțelese că aerul ăsta nu putea fi pe placul „învingătorilor44, că expresia, dârzeniei şi indiferenței lor trebuie că-i făcea să turbeze, după cum pe cei mai prevăzători îi obliga să reflecteze la viitoarea desfăşurare a evenimentelor.

Cât timp traversară podul Poniatowski, Vistula sclipi argintiu şi soarele, văzut de aici, părea mai dar şi oarecum mai maiestuos, aşa cum era acoperit de nouri. În tot timpul drumului Andrzej ocoli privirile Marysiei.

— Priveşte ce amurg frumos, zise ea.

Scuipând, ricşarul adăugă:

— Şi soarele ăsta care stă şi priveşte senin la atâta ticăloşie!

La aceste cuvinte ei nu reacționaseră în niciun fel. Când ajunseră pe strada Kredytowa, ricşarul se opri în fața casei, iar Andrzej plăti şi vru să plece spre Bracka. Marysia însă îl reținu, apucându-l de mână.

— Vino mai bine la mine; vei dormi cel puțin liniştit.

V

După întâlnirea cu Lilek la cafeneaua „Lula44, de pe Zabia, urmară în viața lui Andrzej săptămâni triste. Până atunci oarecum izbutise să facă față stărilor lui sufleteşti şi dormise relativ liniştit. Povara întâmplărilor de fiecare zi îl apăsa, fireşte, ca pe toți ceilalți, acum însă devenise de nesuportat. Nu cercetase mai adânc cauzele ce-l împiedicau să revină la normal, să-şi regăsească liniştea pe care o avusese înainte de călătoria la Pulawy. Prea multe griji îl năpădiseră în acelaşi timp şi mai presus de orice poziția lui față de

Marysia. Nu putea spune că o iubeşte. Dar feminitatea ei, întrucâtva meşteşugită, îl făcea să alunece mai tare într-un fel de viață mult prea opusă firii lui, pentru a nu-i zdruncina echilibrul.

Nu-i mai rămânea niciun răgaz pentru un examen rațional. Munca la şcoala de ofițeri, unde era deja instructor, serile şi nopțile petrecute cu Marysia, spaima de fiecare zi, ca şi amintirea pe care voia s-o spulbere cât mai repede, asta-i era viața, răvăşită, trăită în iureş şi pe alocurea dezgustătoare. Mult ar fi dorit să se repeadă până la Puste Lqki. I se părea că

acolo, zăbovind nopțile pe terasă, acum mai ales – la început de iarnă când desfrunziți, nu-i vor mai putea tulbura, cu foşnetul lor, şirul gândurilor şi nici nu-l vor mai legăna – va izbuti să uite de război, de sânge, de îngrozitoarea stare de neorânduială şi înstrăinare în oare se afla totul, că va începe să mediteze iarăşi ca odinioară şi că va reuşi să se regăsească pe sine însuşi, din nou, în centrul lumii. Lucrul ăsta însă nu era cu putință.

Într-o zi de decembrie, dis-de-dimineață, se întoarse acasă. Nourii spânzurau jos de tot şi întunericul părea – deşi era aproape opt – că-i ca în zorii zilei. Intră în casa de pe Bracka, străbătu în vârful degetelor scările şi coridorul de sus – ca şi cum într-adevăr ar fi fost miezul nopții – şi se strecură în odaia lui.

Din fotoliu (era fotoliul preferat al domnişoarei Potelos, fosta locatară a odăii) se ridică maică-sa.

Andrzej, puțin cam amețit şi puțin cam zăpăcit din cauza iureşului gândurilor ce-l stăpâneau, se concentră totuşi în sine şi suspinând – ca în clipa de dinaintea afundării într-un bazin – strigă:

— Mamă…

Ola rămasă o clipă fără grai, se uită la el şi deodată îi zise:

— Cât de puțin, aproape nimic, ştiu eu despre tine!

— M-ai aşteptat, mamă?

— O noapte întreagă te-am aşteptat, o noapte, repetă ea puțin neputincioasă şi într-o oarecare măsură absentă.

— De ce?

— Am vrut să te-ntreb ceva.

— De ce însă noaptea? se minună Andrzej, aşezându-se pe pat şi începând să-şi schimbe încălțămintea, căci trebuia să plece îndată „pe teren”.

— Dar când? se rriânie Ola. Tu nu eşti acasă niciodată.

Andrzej ştia deja totul. „încă şi asta!” îşi zise el în gând dar, prefăcindu-se, adăugă:

— Spune-mi, mamă, ce doreşti?

— Ce ştii tu, cu adevărat, despre moartea lui Anton, rosti ea cu un mare efort, sprijinindu-se de brațul fotoliului.

Andrzej fluieră.

— Bănuieşti, mamă, că eu aş şti ceva?

— Desigur! Doar tu ai fost acolo şi ai spus că l-ai văzut.

— Dar nu eu l-am lichidat, zise el cu ciudă.

— Andrzej! exclamă Ola. Cum poţi…

— Ce anume? întrebă Andrzej, obraznic.

— Cum poţi măcar să te gândeşti la aşa ceva!

— Cum adică? Frate pe frate n-ar putea? În zilele noastre? „Nu-i oare totuna, adăugă el în gând, dacă am ucis eu ori amanta mea?”

— Nu înţeleg. Cum de-a fost posibil aşa ceva?

— Un lucru cât se poate de obişnuit. Îndată ce ani plecat la Pulawy, nemţii au sosit, au împresurat conacul şi i-au împuşcat pe toţi. Astea toate ţi le-am povestit mamă de o sută de ori.

— Da. Dar eu nu pricep. Cum au putut?

— Ei pot nu numai atât…

— Şi de ce Walerek, în aceeaşi *zi*?

— Pe Walerek l-au lichidat nemţii fiindcă nu le mai era necesar. Desigur că el a „denunţat44 conacul familiei Targowski şi al tuturor celor de sub semnul lui Skrzetuski şi Zagloba, care se aciuaseră acolo.

.

— Te-ai făcut aşa, nu ştiu cum, suspină Ola… cam brutal…

— Ai vrea oare, mamă, nu-i aşa? să mă giugiulesc…

— Nu-mi poţi spune nimic mai inult?

— Nimic. Atât doar că eşti, mamă, sentimentală ca o domnişoară bătrâna.

— Ah, se indignă Ola, cât eşti de mizerabil!

Şi porni spre uşă.

Andrzej – când ea ajunse la uşă – se năpusti de pe marginea patului şi-i strigă:

— Mamă, mamă…

— Ce vrei? răspunse Ola întorcându-şi capul. Pe neaşteptate, Andrzej o îmbrăţişă, lăsându-se tot în braţele ei şi, ascunzându-şi faţa în umărul ei, o întrebă:

— Mamă, oare mă mai iubeşti încă?

— Aş putea, desigur, răspunse Ola aşezându-şi mâna pe creştetul fiului ei, cu mult mai multă dreptate, să-ți pun eu întrebarea asta. Tu eşti cel ce ai fugit de la mine.

Andrzej se dădu la o parte şi se apropie de fereastră.

— Cred că mă înțelegi, mamă, zise el încet.

Ola scoase un oftat ascuțit, ca şi cum ar fi durut-o inima.

— Nu copiii sunt cei ce îşi pot judeca părinții.

Andrzej întoarse capul spre Ola şi o privi semnificativ.

— Cei ce iubesc au întotdeauna dreptul să judece.

Ola îşi duse mâinile la inimă.

— Numai dacă... în lumea asta, ar avea cineva dreptul, în general, de a judeca.

.rEu nu cred în lumea cealaltă, grăi Andrzej şi apoi adăugă, nervos: Eu nu te judec, mamă, poți fi convinsă de lucrul acesta.

Se mai uită încă o dată la ea cu acea expresie nedefinită, de care erau întotdeauna plini ochii lui mari şi zise grav, cu un glas adânc.

— Mamă, eu te iubesc mult...

Ola ridică mâinile în sus, ca şi cum ar fi fost împuşcată la gât, îşi ascunse fața în palme şi, foarte repede, în foşnetul halatului ei de mătase, fugi din cameră.

O clipă, Andrzej rămase ca amuțit, apoi, uitindu-sc la ceas, porni spre uşă.

— La Mokotow, cugetă el, nu voi putea ajunge la ora zece.

Dar... nu se grăbi. Se mai opri în fața oglinzii, îşi trase mănuşile cu grijă şi îşi examină reflexele feței. În ultimul timp slăbise, iar ochii i luceau ca în febra unei nelinişti.

„Ce-ar fi spus oare tata de toate astea?” se întreba el în gând, depărtindu-se de oglindă.

CAPITOLUL TREISPREZECE

INCA UN CONCERT

I

Cum de reuşea Bronek să se strecoare din ghetou, nu putea şti decât bunul Dumnezeu. Când uneori, pe înserat, apărea în casa din Bracka, nimeni nu-i poate smulge o vorbă pe chestia asta; nici Andrzej, nici Helenka. Surâdea misterios şi nu

răspundea niciunei întrebări.

De regulă, rămânea acolo peste noapte, într-o odăiță de lângă camera lui Andrzej, care însă știa, fără doar și poate, că-și petrecea nopțile la Helenka, după cum socotea că nimeni în casă nu se îndoia de lucrul ăsta. Totuşi se înşela, deoarece nici domnişoara Tekla şi nici Ola nu-şi făceau astfel de gânduri cu privire la vizitele nocturne ale lui Bronek.

Despre şederea lui în gheto, de asemenea, Bro nek nu povestea nimic, iar la stăruitoarele lor întrebări răspundea în doi peri: „Nici nu vreau să mă gândesc acum la lucrul ăsta". Şi toți îi respectau tăcerea, cu atât mai mult cu cât era mai hine să nu te gândeşti la acele grozăvii, față de care nu puteai face nimic.

Asta era părerea generală, pe care Andrzej nu o împărtăşea, deşi în ultimul timp, fiind şi el foarte prins de evenimente – am putea spune chiar: asurzit de ele – parcă nici nu mai lua seama că devine tot mai indiferent. De altfel, nu-i prea plăcea să se întâlnească cu Bronek, iar de la moartea Marysei Tatarska şedea mai mult acasă şi aproape niciodată nu-şi mai petrecea nopțile în oraş.

În locul oricăror lămuriri, Bronek aducea schițele şi desenele lui din ghetou. Era evident că drumul prin care se strecura afară din ghetou era destul de lesnicios, toți bănuind că trecea chiar prin edificiul Justiției, unde păzea un polițist cunoscut şi care nu-i făcea greutăți. În fond lucrul era atât de specific vremurilor, încât nimeni nu mai încerca să lămurească misterul.

Iar drumul era desigur lesnicios, din moment ce putea duce cu el cartoane destul de mari, pe care seara le arăta lui Andrzej şi Helenkăi. Doamna Ola şi Spychala păstrau o atitudine oarecum rezervată față de tineri, iar domnişoara Tekla, şezând în odăița ei, suspina gândindu-se la Alo. Tinerii se adunau în camera lui Andrzej, simulând, față de ei înşişi, că tot ceea ce fac şi vorbesc este cel mai firesc lucru din lume. Uneori Andrzej aducea ceva băutură şi atunci beau destul de mult.

În acele zile, la Varşovia seputeau găsi tot soiul de băuturi scoase din vechile pivnițe din oraş şi chiar din sate, trofee

aduse de nemți din Franța, alcooluri ciudate şi cu desăvirşire necunoscute în Polonia (ca, de pildă: „Mărie Brichard”), precum puteai găsi pretutindeni şi câte ceva interesant în nenumăratele prăvălioare, consignații şi cafenele ale timpului.

Într-o zi, într-un bar, barmanul (unul din cunoscuții regizori de cinema) scoase de sub tejghea nişte vechi sticle cu vin de Rin – cât se poate de ciudate – pe care nu numai Andrzej, dar desigur nici chiar Janusz nu le văzuse vreodată: vin roşu de Rin, cu o atât de puternică mireasmă, încât, desfundând sticlele, camera lui Andrzej se umplea pe de-a-ntregul de o aromă pătrunzătoare şi care semăna întru totul cu cea a florilor.

Helenka denumise vinul ăsta „Sângele eroului’8 şi, cu toate că Andrzej n-o putea suferi pe soră-sa tocmai pentru cinismul ei, totuşi se îmbăta cu „Sângele eroului”.

Era în anul 1943, pe la jumătatea lui aprilie. Bronek sosise mai ponosit şi mai ieşit din fire ca oricând şi cu foarte multă greutate îşi putea menține o formă bună, conversând pe teme de pictură, 1 artistice. Lupta cu dârzenie să nu se descopere la ce anume se gândeşte neîncetat, iar intr-o astfel de atmosferă era cu neputință să nu te îmbeți.

Desenele lui nu erau câtuşi de puțin un reflex al emoțiilor încercate. Nu picta nici „madone din gheto”, nici oameni în agonie, nici morții de pe stradă; nu înfățişa în schițele lui folclorul de coşmar al cartierului evreiesc. Se prea poate că nici nu aducea cu el, dincolo de barierele ghetoului, asemenea desene. Cele pe care le arăta lui Andrzej şi Helenkăi erau nuduri de femei şi bărbați, în exclusivitate. Unele, desenate după natură (se distingeau prin slăbiciunea modelelor), dar majoritatea din memorie. Pe cartoanele lui se îmbulzeau minunate trupuri tinere, de fete şi băieți, în toată frumusețea, farmecul şi puritatea tinereții lor. Uitându-se la desenele astea, Helenka nu scoase nicio vorbă, dar Andrzej nu-şi ascunse uimirea:

---

8 *Constantin Guys* **(1802—1892), desenator şi acuarelist francez.**

— Stranii idei, zise el, de ce oare te preocupă atât de mult un trup frumos?

— O revenire din nou, la Guys ’, în tehnică, răspunse Bronek indiferent.

— Te interesează tehnica desenului? adăugă Andrzej dând din umeri.

— Şi de ce nu? E un domeniu mult mai bun decât altele.

— Admir forța caracterului tău.

— Poate, însă, că-i tocmai o slăbiciune?

Băură din nou câte un păhărel din zisul

„sânge”.

— Vezi – pentru întâia oară Bronek rosti ceva despre lumea cealaltă, zăvorită dincolo de ziduri – uite vezi, acolo, orice s-ar spune, este totuşi viață. Îți aminteşti ce-am spus când Hubert făcea baie în Vistula? Cum te poți sinucide în fața acestei privelişti?

Andrzej îl apucă, pe neaşteptate, de mână.

— Ascultă, Bronek, vreau să-ți spun ceva – şi, examinându-l atent – rămâi aici! Nu te mai întoarce acolo nici mâine, nici… niciodată. Ne vom ocupa de tine.

— Cât de naiv eşti, ca întotdeauna, Andreiaş, râse Bronek. Din păcate, mă voi reîntoarce acolo. E lucru hotărât.

Iar după o clipă adăugă:

— Şi nu se ştie dacă voi ițiai reveni aici, la voi.

Tocmai atunci intră domnişoara Tekla spunând că a venit cineva la Andrzej.

— Poate Hubert? întrebă Helenka.

— Nu, nu-i Hubert.

— Păcat, mi-ar fi făcut plăcere să-l văd, zii; * Bronek.

Când Andrzej ieşi, Helenka întrebă:

— Ds ce vrei să te întorci în gheto?

— Acolo sunt părinții mei.

— Ştii bine că prezența ta nu le poate fi de niciun folos, rosti Helenka cu cruzimea ce-i era proprie.

— Tot ce se poate. Eu însă socot că trebuie să fiu acolo.

— Nu semeni deloc „cu un evreu”, cum se spune azi, adăugă Helenka, şi nu va fi nicio greutate să te camuflezi.

— Nu am nas de evreu.
— Nici caracterul unui evreu.
— Uite, ai grăit acum lucrul cel mai important. Vrei să spui că evreii au un caracter special?
— Nu, răspunse Helenka iritată, n-am vrut să spun asta…
— Fie, bine. Tocmai de aceea trebuie să mă întorc în gheto, pentru că tu spui că n-am caracter evreiesc. E limpede?
— Nu prea. Ba chiar nu-i limpede deloc. groaznic de neclar.
— Prin afirmația ta ai recunoscut că sunt evreu, că trebuie să mă duc acolo unde sunt evreii. Asta-i tot.
— Uite – şi Helenka îi puse mâna pe umăr
— Înainte ai fost, întotdeauna, un om atât de rațional, te-am îndrăgit pentru rațiunea ta. Fiindcă aşa sunt eu țicnită, ştii bine. Şi iată că acum, pe neaşteptate, începi tu să faci pe istericul.
— Stai şi tu într-un astfel de mediu câteva luni, cum stau eu, şi vei înnebuni de-a binelea.
— Tocmai de aceea vrem să te smulgem din mediul acela.
— Asta nu, pardon. Deşi nu am caracter evreiesc…
— Eşti un isteric.
— … acolo, am simțit că sunt evreu. În lume trebuie să existe o solidaritate.
— Poți fi tot atât de bine un polonez „solidar”.
— Nu-i atât de simplu cum ți se pare. Tu niciodată n-ai avut de rezolvat astfel de probleme.
— Sunt fiica unui brutar…
— Bufnița, care a fost fiica unui brutar…
— Lasă gluma.
— Doar nu eu, ci Ofelia a spus: Bufnița, care a fost fiica unui brutar…
— Nu înțeleg aluzia asta.
— Nu înțelegi că eşti o bufniță? spuse Bronek şi o sărută.
— Văd că nu vrei să discuți serios.
Din nou băură câte un păhărel de vin parfumat.
Bronek deveni serios.
— Uite, vezi, nu pot discuta serios. Fiecare conversație

serioasă în clipa de față n-ar putea fi amuzantă şi nici chiar serioasă. Ar fi tragică. Nu încape îndoială că asta e ultima vizită pe care ți-o fac. Şi tocmai voiam să te rog să nu discutăm despre teme., serioase”. Adică putem discuta despre cel mai important lucru, despre pictură.

— Eşti un idiot, rosti Helenka fără mânie, orrie – nirea se prăbuşeşte şi tu afirmi că cel mai important lucru din lume este pictura. Într-adevăr, te admir.

— Uite, vezi, omenirea se caracterizează tocmai prin aceea că după orice prăbuşire urmează reconstrucția. Clădirile, şcolile, muzeele nu prezintă importanță. Cel mai important este omul. Iar un astfel de om – cum sunt eu – se expri mă, în modul cel mai deplin, în pictură. Or, este necesar ca omul să se exprime cât mai deplin. Iar dacă eu dispar, pictura rămâne. Iată genul optimismului meu.

— Un optimism destul de banal, grăi Helenka, cu gura crispată.

— Fireşte, nu-i o descoperire, dar câtă consolare aduce. O consolare poate fi mai puțin importantă dar, oricum, consolare. Şi tu vrei să mă lipseşti de ea.

— Ar trebui, deci, când te afli în pragul celor mai groaznice lucruri să-ți dau o confirmare şi să-ți spun: „Da, Bronek, ai dreptate, nu există pe lume nimic mai important decât pictura14.

— Poți să nu-mi spui chiar aşa. E de-ajuns dacă recunoşti că am dreptate.

— Dragul meu – şi Helenka făou o strâmbătură din buze – cum aş putea să recunosc că ai dreptate? Eu – pur şi simplu – nu vreau să mori.

— Poți să mă crezi, continuă Bronek zâmbind, nici eu nu țin câtuşi de puțin să mor. De aceea nici nu m-am sinucis.

— Cum aşa?

— Părinții mei s-au sinucis. Nu-i adevărat că trebuie să mă întorc la ei; trebuie să mă întorc la alții.

— Nu te-ai sinucis?

— Aşa cum le-am spus cândva, lui Alo şi lui Hubert – Andrzej nu era atunci cu noi – le-am spus: Cum te poți

sinucide în fața vieții?

— Ce însemnează viața» ta?

— Uite, vezi, nu vreau s-o vând ieftin.

— Nu înțeleg.

— Îți plac micile mele desene?

— Da. De ce întrebi?

— Uite, vă aduc nu numai desenele; în ele aduc şi câte ceva pentru ghetou… Pentru evrei.

— Alimente?

— Nu, nu alimente.

— Atunci, ce?

— Nimic! Despre lucrurile astea nu vom mai vorbi.

O sărută. Dar Helenka se smulse din brațele lui care, deşi slăbite, erau încă foarte puternice.

— Ce unelteşti? Ce vrei să faci?

— Eu? Nu! Eu nu vreau să fac nimic. Eu vreau să trăiesc.

— Dar…

— Ce? Bronek o îmbrățişă din nou. Ce vrei să spui?

— Dar…

— Că acolo nu se poate trăi? Că acolo nu există viață?

— Nu, nu.

— Pretutindeni viața este viață. Este întotdeauna prețuită. Dar… tu ai dreptate.

— Eu n-am zis nimic.

— Dar… te-ai gândit. Ai dreptate. Aşa nu se poate trăi. Trebuie să mor, dar nu aşa cum au murit părinții mei…

Helenka se desprinse din nou, se îndepărtă de Bronek şi, întinzând spre el un deget, strigă:

— Voi vreți să luptați? Voi?!

Bronek alergă după ea, o ajunse, o îmbrățişă, îi închise gura printr-un sărut şi apoi continuă:

— Ce-ți închipui tu? Că lupta este doar privilegiul vostru, privilegiul vostru de „goi”? Că a pieri fără sens şi fără țel puteți, de asemenea, tot numai voi, polonezii? Eu, cum aş putea eu să mă încumet şi să-mi însuşesc privilegiile voastre nobiliare, țărăneşti şi muncitoreşti? Eu, un nemernic burjui evreiesc?…

— Lasă-mă, şi Helenka îl izbi cu pumnii în umeri.

— Nu te las, grăi Bronek calm, nu te las. Şi apoi adăugă, cu un glas lipsit de patimă: Evreul nemernic vrea să violeze bufniţa, pe fiica brutarului.

II

Intrând în odaia lui, Andrzej nu-l recunoscu, din prima clipă, pe omul ce-l aştepta acolo. Lângă pat, oarecum în colţ, stătea Lilek, înalt şi dat parcă cu smoală, schimbându-se când pe un ’ picior, când pe celălalt, iar din toată înfăţişarea lui se vedea bine că-i gata s-o ia la fugă în orice moment. Strângea în pumni, la piept, cascheta şi aşa destul de ponosită, iar buzele lui căpătau un aspect ciudat, ori de câte ori voia să spună ceva.

— Andrzej, zise el în sfârşit, puţin gângav, spune-mi: sunt fugărit. Trebuie să înnoptez undeva. Pot la tine?

Andrzej, fără să ştie nici el de ce, încercă o senzaţie cam neplăcută.

— Da, evident, răspunse el. Dar… de ce stai în picioare? Faci impresia unui om care ar tot vrea să fugă, îndată.

— Dacă n-aş putea aici… bâigui Lilek.

— Şezi, grăi Andrzej, aspru.

— Am alergat toată ziua prin oraş. Nu am unde să mă aciuiez.

— Trebuia să vii la mine de-a dreptul, zise Andrzej pe un ton oarecum lipsit de sinceritate, adăugând însă apoi: Şezi, băiete.

— Dacă permiţi, m-aş culca îndată, zise el pe un ton rugător, aşezându-se pe pat, n-am dormit toată noaptea.

— Culcă-te, repetă Andrzej dând din umeri. Faci atâtea fasoane!

— Mă tem… să nu ţi se-ntâmple ceva, explică

Lilek.

Începu să-şi scoată încălţămintea, apoi se vârî în pat şi se înghesui în colţ, lângă perete, ca o jivină alungată.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Andrzej aşezându-se pe scaun.

— Am luat parte la o acţiune.

— Te-aufugărit?

— Nu. Am fugit singur.

— Ce înseamnă „fugit”?

— Am fost anunțat de vecini. Nu mai am ce căuta acasă; acolo i-au cules pe toți.

— Frumoasă treabă… zise Andrzej.

— Ce-am să mă fac acum? se întrebă Lilek fără să aştepte vreun răspuns.

— Deocamdată dormi, răspunse Andrzej, o să ne gândim. Ai îmbucat ceva?

— Nu. Cred că nu. Mi-e sete însă.

— Am să-ți aduc un ceai.

— Dar să nu ştie nimeni că sunt aici.

— Doar domnişoara Tekla, căci ea ți-a deschis?

— Bătrâna aia? Da?

— Nimeni nu va şti nimic! Îți aduc ceaiul eu însumi.

— Cum vrei.

.

— Va trebui să dormim însă într-un singur pat. Întinde-te mai lângă perete.

— Dar ție nu-ți va fi incomod?

— De! n-am ce face.

Când se întoarse cu ceaiul, Lilek dormea. Andrzej trebuise să aştepte până ce fiersese apa, nevrând să se mai întoarcă la Helenka şi neavând niciun chef să bea vin roşu sau să stea de vorbă cu Bronek. Deşi era încă devreme, în casă totul se potolise şi fiecare se retrăsese în odaia lui. Andrzej camuflă ferestrele, aprinse lampa de pe măsuță şi începu să citească ceva. Nu-şi putu însă concentra atenția; Lilek sforăia greu.

Andrzej trase plapoma de sub el şi vru chiar să-l dezbrace, însă prin somn Lilek se opuse. Renunță şi reveni la carte, dar liniştea casei şi a străzii adormite îl făcu şi pe el să moțăie; ochii începură să i se lipească; se dezbrăcă, se duse la baie, se spălă şi se întoarse. În timpul ăsta Lilek îşi scosese hainele, le aruncase pe scaun şi adormise din nou, sforăind. Andrzej se întinse lângă el, stinse lumina şi adormi imediat.

La miezul nopții se trezi. Lilek îl strângea de mână.

— Andrzej, nu dormi?

— Nu dorm, mormăi el somnoros.

— Ascultă! Dar dacă vor veni nemții aici?

— Nu vor veni.

— Dar dacă? Veți pieri cu toții.

— Vom pieri. Într-un fel sau altul, riscul este al fiecărei clipe.

— Viață de câine.

— Dormi, Lilek. Nu-ți mai bate capul. Vom vedea mâine ce-i de făcut.

— Ce să vedem?

— Unde să te trimitem. Trebuie să pleci în pădure.

— Fir-ar să fie, „fritz-ii" ăştia îi prigonesc pe oameni aşa cum copiii fugăresc mițele prin curte.

Acum nu mai puteau adormi. Lilek se mişcă din nou şi întrebă:

— Janusz ăla e unchiul tău?

— Nu. Nu mi-e unchi. Aşa-i spun eu…

— De ce?

— Ne cunoaştem de mult. Cunoaşte pe mama din copilărie.

— Şi cum a ajuns el să-l cunoască pe Wiewiorski?

— Nu-mi aduc aminte. S-au întâlnit la Paris.

— La Paris?

— Doar ştii, Wiewiorski a fost în emigrație. Pe Jadwiga a adus-o de acolo…

— Da, aşa-i. Dar faptul că s-au cunoscut, e ceva de neînțeles.

— De ce? Şi ăsta-i om, şi celălalt tot om este.

— Ştii şi tu, oftă Lilek, oamenii sunt ca lupii.

Se fugăresc.

— Nu ştiu de ce l-ar fi fugărit Janusz pe Wiewiorski!

— Prin însăşi firea lucrurilor.

— Poate. Dar… mai bine dormi.

— Nu, nu. Acum nu mai pot ațipi. Trag cu urechea.

— Ce folos poți avea dacă tragi cu urechea.

Dacă vin, vin.

Tăcură câteva clipe. Noaptea de primăvară era foarte liniştită. Dincolo de geamul acoperit cu hârtie neagră se întindea bezna.

Lilek îl apucă din nou de mână.

— Dar tu, ai fost la Paris?
— Nu. N-am fost.
— Nu ştiu, cam cum poate fi Parisul ăsta, adăugă Lilek, indiferent şi somnoros.
— Un oraş ca oricare altul.
— Cred că nu; unii spun că-i frumos.
— Da, spun.
— Dar omul, „oare, se simte el bine acolo?
— Peste tot este rău.
— Dar ce-i acolo, de se spune că-i frumos?
— De, ce să fie? Străzi frumoase, mari, luminoase. Clădiri, parcuri. Şi o veche biserică gotică, Notre Dame de Paris…
— Cum?
— Notre Dame de Paris, aşa e numele bisericii. Un râu… Sena. Poduri multe… Acolo sunt mulți pictori.
— Pictori?
— Oare pictează tablouri: privelişti, râuri, poduri, flori, fete. Andrzej se simți el însuşi mişcat de enumerarea acestor lucruri pe oare nu le văzuse şi nu le va vedea… niciodată.
— În puşcărie Wiewiorski povestea la fel. Femeile, spunea el, sunt la ei frumoase. Şi fac cu ochiul.
— Oho! râse Andrzej.
— Wiewiorski spunea că nici acolo muncitorii n-o duc bine.
— Da! Acum acolo, în general, lucrurile nu stau bine. Căci şi acolo-i acum război. Femeile fac ai ochiul – de data asta însă nemților.
— La noi niciuna nu se uită la nemți, rosti Lilek, cu convingere.
— Depinde… obiectă Andrzej cu amărăciune. Lilek se mişcă şi se aplecă spre Andrzej.
— Ce spui, Andreiaş? întrebă el cu o neaşteptată duioşie în glas, cum adică, şi ea a umblat cu nemți?
— Mi-ai spus-o tu însuți. Nu mi-ai spus chiar tu? repetă Andrzej, pierzându-şi răbdarea. Şi cred că ştiai bine ce vorbeşti?
Lilek se rezemă de saltea, amuți câteva clipe şi apoi, cu oarecare reținere, zise:

— Da, am ştiut.
— Ascultă…
— Am ştiut, am ştiut, repetă Lilek, şi-a primit pedeapsa pe bună dreptate. Denunța oamenii!
— Da, asta-i, rosti şi Andrzej, indispus.
Mai tăcură câteva clipe. În starea de somnolență în care se afla, Andrzej avea în fața lui două imagini: ochii negri, orbi, ai lui Walery, culcat pe drumul prăfuit, de toamnă, în jurul capului cu pete de frunze galbene şi o altă pată, neagră, ce se prelingea de pe spinarea răsturnată a Marysiei şi peste care se suprapunea icoana barului cu perdelele lui rupte, în încercarea ei de a se sprijini în momentul prăbuşirii.
— Vorbeşti şi tu despre astfel de lucruri, răbufni deodată Andrzej, adresându-se lui Lilek, cu toate că acesta tăcea.
— N-am spus nimic, protestă el în şoaptă, t e-am întrebat doar despre Paris.
— Despre Paris! izbucni Andrzej, ironic.
— Îmi spuneam în gând că tu, om bogat, ai călătorit prin lume şi când colo tu n-ai călătorit nicăieri.
— Ba am călătorit la Puste Lqki.
— Ce-i asta Puste Lki.
— Un sat, răspunse Andrzej, gândindu-se că nu poate explica lui Lilek ce înseamnă pentru el Puste Lqki. Nimănui – chiar unor oameni cu mult mai sensibili – nar putea să explice ce reprezintă locul ăsta. De altfel, nici el însuşi nu-şi prea putea da bine seama ce reprezintă. Casa, parcul, pădurea şi viața lui închisă, închisă toată în locul ăsta. Viața lui nevinovată… viața din aceâ epocă prăbuşită în neant cu desăvârşire. Mergea acolo. Acolo era tata, Walerek, Kasia. Ce-o mai fi cu Kasia? Romek spunea că e acum la Varşovia, soțul ei fusese împuşcat. Pe Romek însă l-au luat la Oswişcim, aşa că acum nimeni nu-i mai poate spune ceva despre Kasia.
— Puste Lqki? repetă el, acolo am avut o fată.
— Era faină?
— Nu ştiu. Dar era. Şi Puste Lqki era. Nu mai există.
— L-au luat nemții?
— Nu. Dar nu mai există. Nu mai există nimic.

— Aiurezi, grăi deodată negriciosul Lilek cu o voce profundă. Nemții doar există încă.
— Da, aşa-i. Nemții există.
— În curând însă nu vor mai fi.
— Nu vor fi la noi. Cam aşa s-ar părea. Dar în general vor fi.
— Îi vor extermina. Până la ultimul copil. Nu-i cu putință altfel. Trebuie să fie nimiciți.
— Aşa cum au făcut şi ei cu evreii, zise Andrzej.
— Ba chiar mai rău. Pe toți. Nu-i chiar mai bine ca ei să nu mai existe?
— Taci, se indignă Andrzej. De nu, te gonesc.
— Nu-i pot suferi.
— Cine-ți cere să-i iubeşti?
— Poftim, ce mai vorbe spui şi tu, rosti Lilek somnoros. Ai dreptate… desigur. Aşa vorbea întotdeauna şi Wijpwiorski. Ce pot eu să ştiu… Am capul greu…
— Lasă, nu mai vorbi aşa. Te vei lumina…
— Wiewiârski toate mi le lămurea în glăvățâna asta a mea…
— Iată, vezi dar că se putea…
— Dar… tot au mai rămas unele lucruri întunecate. Se vede că pe unde m-au tot lovit în cap… Cu cureaua.
— Taică-tu era cizmar?
— Nu… zidar toată ziua. Bunicul era cizmar, tatăl mamei.
— Şi, spune? Te-au bătut?
— N-a ținut mult. Au murit cu toții. Tata trăieşte, dar l-au dus la muncă, în Germania. A scris o dată de la Dresda.
— De ce mi-ai spus că i-au dus pe toți ai tăi?
— Ai mei… şi nu prea. Locuiam la o mătuşă. Va şti ea să iasă din încurcătură, nu-i duc grija. Are însă doi feciori. Băieți unul şi unul; pe ei i-au luat.
— De ce?
— Au mirosit ceva. Acolo noi avem un fel de tipografie.
— Ce spui? Nu la voi acasă?
— Nu. Dar… noi toți, în tipografia asta…
Şi tăcură din nou. Undeva, departe, răsunase o împuşcătură.
— Acolo se întâmplă ceva, şopti Andrej.

— Iar noi, aici, dormim, grăi Lilek, cu părere de rău în glas.
— Dar… numai că nu prea dormim.
— Unul trebuie să vegheze, pentru ca celălalt să poată ațipi.
— De unde ştii tu asta? se învioră Andrzej.
— Aşa mi-a trecut şi mie prin minte.
— E din Shakespeare. A fost un scriitor cu numele ăsta.
— Ştiu, Wiewiorski mi-a vorbit şi despre asta. Poate că tot el mi-a spus că unul trebuie să vegheze, ca celălalt să doarmă. Trebuie să veghem, repetă Lilek, dar parcă îl cotropea somnul.
Deodată se învioră.
— Ascultă, tu ai fost la Moscova?
Andrzej dădu din umeri.
— Aş, de unde. E greu de ajuns acolo.
— Aşa e. Dar cred ca-i un oraş frumos.
— Mare, spuse Andrzej fără convingere.
— Imens, uriaş. Acolo totul e luminat.
— Ai înnebunit. Acum doar şi acolo e război.
— Lor nu li-e frică de război. Kremlinul luceşte deasupra întregii omeniri. Stalin e acolo. El îi iubeşte pe toți muncitorii. I-a strâns la un loc – şi i-a alungat pe nemți.
— E o mare forță.
— De-ar fi şi la noi un astfel de Stalin!
— De-ar fi, oftă Andrzej, dar la noi nu ştii pe cine să crezi.
— Crede în noi, în comunişti, grăi Lilek cu o neaşteptată putere. Vor veni şi aici şi va fi bine pentru toți. Ca în Rusia. Totul va fi egalat, pământul va fi împărțit.
— Numai că pe noi, pe comuniştii polonezi, ne-au cam împuşcat acolo. Mi-a spus-o un om care venea chiar de-acolo.
— Ce spui, frate? Aş vrea să-l văd.
— Nu ştiu unde e. Un astfel de om se ascunde bine.
— Dar tu unde l-ai văzut?
— L-am văzut… acolo. La ce bun să-ți mai spun.
— Şi ce spunea el? E bine acolo, nu-i aşa?
— Poate că-i bine. Dar pe-ai voştri, acolo, i-au cam căsăpit.
— Ce poate şti el. Dacă au fost împuşcați, însemnează că au meritat. Duşmani.
— Comunişti – şi duşmani?

— Stau la pândă. Stalin ştie cel mai bine. Când armata lor va veni aici, cred că voi înnebuni de bucurie.

— Ce spui, omule? Sunt şi ei nişte oameni ca toţi oamenii.

— Da, dar ei nu sunt oameni obişnuiţi. Ei ne vor aduce libertatea cea adevărată.

— Da, desigur. Libertatea…

— Libertatea e pentru fiecare om ca aerul…

— Da, numai că oamenii cam stau cot la cot. E cam prea mare înghesuială. Iar libertatea nu prea iese la iveală.

— Ce spui tu miroase a nerozie…

Lilek se aşeză pe pat şi îşi apăsă mâna pe pieptul lui Andrzej.

— Orice s-ar zice, tu eşti burjui, rosti el fără nicio pornire, tu nici măcar nu-ţi poţi imagina viaţa noastră, proletară. Tu nu-ţi poţi închipui nici fericirea noastră.

— Foarte posibil.

— Oh, iubitule, repetă Lilek pe tonul lui Wiewiorski, eu nu-mi prea pot imagina treaba asta.

— Dar ei, unde sunt acum?

— La Nipru.

— Va trebui să aşteptăm încă mult.

— Mult.

— Numai să apucăm clipa aceea.

— Da, numai să apucăm, repetă Lilek. Dacă nu apucăm noi, alţii or s-or apuce. Vor vedea cu ochii. Ah, nici nu-ţi vine să crezi cât vom fi de fericiţi.

Şi Lilek, în avântul lui, îl sărută pe Andrzej pe creştet.

Nefericirea Elzbietei Szyller era snobismul. De la moartea lui Edgar nu-şi mai putea găsi, propriu-7is, locul. Se gândea, fireşte, la starea ei de orfană – rămasă singură pe lume – la faptul ca numărul contractelor devenea tot mai mic, iar succesele tot mai slabe, determinate şi de împrejurarea că fratele ei nu-i mai era în preajmă. (Nu-şi mai amintea că prea puţin o ajutase Edgar în timpul vieţii lui). Evident, amurgul faimei era un lucru cât se poate de normal; îmbătrânea, îşi pierdea vocea, se îngrăşase mult, iar trăsăturile ei, în trecut fermecătoare, se ofiliseră, pieriseră fără urmă.

Din snobism, desigur, locuia la contesa Caserty; puțin poate şi pentru siguranță; dar atrasă poate şi de luxul vastei locuințe situate la etajul al doilea al unei vechi clădiri (căreia odinioară i se spunea: modernă) de pe strada Baudouin. Contesa Caserty, după cum se ştie. Venise la Varşovia pentru împărțirea definitivă a moştenirii cu Marysia Bilinska, ca şi pentru întocmirea actului privitor la schimbarea a două clădiri – obținute drept moştenire la Varşovia

— Cu o clădire din Roma, oare fusese de asemenea proprietatea prințesei Anna. Venise tocmai la sfârşitul lui august 1939 şi trăsese la o rudă a ei de pe Baudouin, unde o surprinsese războiul. Ruda ei fugise, împreună cu corpul diplomatic, în cursul asediului Varşoviei. Contesa nu „s-a mişcat" şi a rămas – în modul cel mai stupid din lume – în condiții de neînțeles pentru ea. Locuința Elzbietei – o mică garsonieră modernă – fiind bombardată, aceasta şi-a găsit refugiu în apartamentul ocupat de

Roza şi aici a trecut prin cele mai grele peripeții.

Contesa Caserty fiind totuşi cam prostuță, îşi supraprecia poziția, într-o lume care nu-i purta nici cel mai mic respect. Nu înțelegea, câtuşi de puțin ce se petrece în jurul ei şi mai avea şi unele capricii ciudate, pentru a căror acoperire – lipsită de bani cum era (clădirile neaducându-i venituri, iar Szuszkiewicz, aşezat pe proprietățile prințesei Bilinska, păstrându-le pentru Alo) – alerga pe la nişte veri, oare nu voiau şi nici nu puteau s-o ajute. Atâta doar că cu acest prilej se exersa din plin în limba polonă şi nu mai făcea îngrozitoarele greşeli care la început o iritaseră atât de mult pe Elzbietka.

Trebuia să se gândească la nişte venituri mai substanțiale, să contracteze un împrumut, fiind doar sigure că „după război4vor putea restitui totul. Nicio clipă nu le putea trece prin minte că evenimentele ce se apropiau – sau chiar cele curente – vor zdruncina bogăția bancherului Rubinstein sau capitalurile ce zăceau în adâncurile de la Banco di San Spirito din Palermo. Alții totuşi, neputând conta pe eventualitatea asta, nu se lăsau convinşi de cele două doamne că totul se va încheia cât se poate de bine.

Mama Elzbietei, doamna Szyller. Se orientase mai bine. Orice s-ar zice, era soţia unui om realist şi mai pierduse o avere la Odesa. Totuşi, nu reuşise să explice fiicei sale că acum nimeni nu-i va împrumuta bani. De altfel şi ea

— Aşa de îndrăgostită de copiii ei cum fusese întotdeauna, iar acum cu toate sentimentele concentrate în jurul Elzbietei – se cam mira că nimeni nu ţinea să-i ajute fiica, o atât de celebră cântăreaţă.

— O fată atât de fermecătoare! spunea ea, fiindcă în ochii ei Elzbieba rămăsese pentru totdeauna frumoasă şi tânără, meritând pe deplin să i se spună „, fată”.

Acum, Szyllerowa locuia pe Bracka, dar venea des în casa de pe Baudouin, la „lăcaşul” celor două femei frumoase, deşi cam trecute. Îi plăcea atmosfera exotică a locuinţei ăştia, ce se deosebea într-atât de tot ceea ce se petrecea pe stradă. Trecând de pe Bracka în strada Baudouin, Szyllerowa vedea uneori cu mult mai mult decât ar fi putut încăpea în minţile celor două femei nepractice.

Într-o zi din primăvara anului 1943, intrând în locuinţa fiicei sale – unde odăile arătau splendid, în lumina soarelui, perdelele acoperind camuflajul puţin cam uzat, iar culorile covoarelor sclipind de parcă ar fi fost ţesute nu de mult – doamna Szyllerowa se miră, cu spiritul ei practic, că „o astfel de locuinţă” stă nefolosită.

— Ştii ceva? spuse ea fiicei sale, ar trebui să amenajaţi aici un restaurant mic, elegant.

— *„Nur fur Deutche”* \ grăi deodată Roza, prezentă la această conversaţie.

Elzunia dădu din umeri şi, încrueişând braţele, se uită semnificativ la mamă-sa.

— Vai de mine, doamnă, răspunse Szyllerowa, nici nu se cade şi nici nu se va permite.

— Ar trebui să găsim o bucătăreasă perfectă şi să facem un restaurant luxos, scump, exclu-’ sivist.

I Numai pentru germani (germ.).

— Credeţi că vor veni şi nemţii aici?

— Dacă vin, n-avem ce face. Nu-i putem alunga.

— Țineți, doamnă, atât de mult să vină şi ei? întrebă Szyllerowa. Dar nu primi niciun răspuns. Eu totuşi am să te ajut, adăugă ea, adresându-se fiică-sii.

— Da, consimți Elzunia, nerăbdătoare, dar pentru un astfel de restaurant e nevoie de bani. Veselă şi tacâmuri de argint avem aici; trebuie să cumpărăm însă cratițe. Şi câteva mese. Unde pot găsi banii necesari?

Doamna Szyllerowa căzu pe gânduri.

— N-ai încercat la tânărul Bube? îl cunoşti? înainte de război era foarte bogat.

— Se pare că de-abia o mai duce cu restul ce i-a mai rămas.

— Am putea încerca. Ți-l voi trimite prin Andrzej Golşbek.

În felul acesta a luat ființă restaurantul „La Roza”, mic, elegant, şi în curând cunoscut în cercurile largi ale oraşului. El juca şi un alt rol. Hubert şi Andrzej veneau des aici.

— Numai să nu vină prea des, zisese Spychala, care procurase băieților bani.

— E un local de noapte foarte util, spusese Hubert lui Spychala, idioata din Palermo atrage aici nişte nemți atât de importanți, încât celelalte baruri pot rămâne cu gura căscată de invidie. O frumoasă poveste, domnule, repeta el scuturându-şi pletele-i romantice.

Povestea asta a avut şi alte consecințe.

Elzunia era sigură că banii procurați pentru amenajarea restaurantului sunt ai lui Hubert. Lucrul ăsta a înduioşat-o şi nu l-a ascuns tânărului sentimentul. De câte ori Hubert venea în localul „La Roza” ea să vadă ce se mai petrece acolo, îl obosea cu efluviile ei de gratitudine.

Doamna Paulina Szyllerowa îşi petrecea acum toate diminețile la restaurant. Experiența ei gospodărească sprijinea localul atât în privința întocmirii menu-ukti, cât şi a realizării lui. Nimănui nu-i trecea prin cap că bătrâna doamnă prezenta în fiecare seară un raport amănunțit lui Spychala despre persoanele ce frecventează localul în ziua respectivă. Uneori repeta chiar unele cuvinte auzite în treacăt, iar Spychala îi era foarte recunoscător.

Într-o zi, veni acolo şi Spychala, spre a vedea cum

funcționează localul. Fireşte, nu era o inspecție oficială. Venise pur şi simplu într-o zi, cu Ola, să ia masa la barul „La Roza”. (Nu ăsta era numele localului; aşa fusese botezat doar de băieți, pe care îi amuza nespus de mult figura contesei Caserty.)

într-o odăiță mică erau câteva mese, argintul sclipea, şervetele foşneau. Era încă devreme şi mesele nu erau ocupate. Atmosfera restaurantului era uimitoare. Îi salută chelnerul Henryk, pe care doamna Szyllerowa îl ştia încă de pe timpul fabricii de zahăr. Merita o încredere deplină. Era un tip chipeş şi puternic, pe care Spychala îl cunoştea din altă parte. Nu-i convenea deloc să fie chelner, dar ordinul e ordin. Fireşte, simulau că se văd pentru întâia oară.

În momentul când comandau bucatele, apăru pe neaşteptate Elzbietka. Ea socotea că se cuvine să-şi salute cunoscuții, pe primii oaspeți din ziua aceea. Şi erau doar nişte cunoştințe atât de vechi.

Pe atunci, oamenii nu se mai vedeau, uneori, timp îndelungat şi întâmplarea făcuse ca Elzbietka să nu se întâlnească nici cu Ola, nici cu Spychala încă de la începutul războiului. În Bracka, la mamă-sa, nu venea niciodată (sau poate că nu voia?). Aşa că îi vedea acum pentru întâia oară şi anume în noua ei situație, lucru ce o cam tulbura puțin, neştiind ce să facă. Să-şi reamintească oare de timpurile trecute, ori să se comporte ca şi cum nu s-ar fi întâmplat niciodată nimic?

— V-aş sfătui să cereți colțunaşi, îi spuse ea lui Spychala, dându-i mâna, sunt proaspeți şi foarte gustoşi. Bucătăreasa noastră e specialistă în colțunaşi.

— Desigur că mama dumneavoastră a învățat-o, zise Ola, doamna Szyllerowa e doar o strălucită gospodină.

Elzbietka luă loc la masă.

— Da, aşa e, răspunse ea, dar de-abia acum mi-am putut da seama (pentru asta a fost nevoie chiar de un război) că şi eu am moştenit o parte din talentele astea. Şi ce-i mai important, îmi place să folosesc aceste talente tot atât de mult cât îmi place să cânt. Îmi place să gătesc, să întocmesc lista felurilor

de mâncare…

— Într-un cuvânt sunteți, doamnă, proprietarul ideal al unui restaurant, zise Kazimierz.

— O „locandieră41 înnăscută, articulă Elzbieta râzând.

Cuvântul ăsta italienesc o făcu pe Ola să-şi, amintească de muzică.

— Dar dumneavoastră, doamnă, cântați încă, nu-i aşa? întrebă ea.

— Aş, da de unde, am şi uitat că am voce, spuse ea cu o falsă modestie.

— Dar ați avut, doamnă, o voce minunată, rosti Spychala, serios, cu mutra unui director de departament.

Elzbieta zâmbi.

— De ce-mi spui „doamnă41? se adresă ea Olei. Întotdeauna doar ne-am spus pe nume.

Ola nu cuteza să-şi reamintească că, deşi Elzunia îi spunea pe nume, ea în schimb îi răspundea întotdeauna cu „doamnă44, între ele fiind o diferență destul de mare de vârstă.

— Ah, admirabil, răspunse Ola, îți voi spune pe nume. Lui Edgar îi vorbeam întotdeauna aşa.

Elzbietka râse fără nicio noimă, mai recomandă încă un fel de friptură şi plecă.

— Mă tem că am cam şifonat-o, mărturisi Spychala.

— Dacă – şi Ola făcu un gest nedefinit – i-ai trântit-o că a *avut* voce…

— Într-adevăr, n-am prea brodit-o, recunoscu el.

— Nu eşti un bun diplomat, deşi e chiar profesiunea ta de bază.

— N-am fost niciodată diplomat, rosti Spychala, am fost eu toții nişte diletanți.

— Sfinții nu se ocupă de cârpitul oalelor.

— Da, însă oalele astea erau nespus de greu de lipit.

— Totuşi, într-un fel tot se lipeau… te pomeneşti că se lipeau singure?

— Şi tot singure se sparseră, răspunse Spychala râzând. Glumele astea, Ola, sunt nespus de amare.

— Uite, vezi – începu Ola pe neaşteptate, ca şi cum s-ar fi

pregătit de mult pentru convorbirea asta – uite, vezi, în toți, cei douăzeci de ani ni s-a părut că totul e în ordine, că totul e lipit solid. Apoi s-a văzut că nu era decât o iluzie totală… care s-a şi prăbuşit.

Spychala cercetă atent pe Ola, în timp ce Henryk servea colțunaşii.

— Ce-ai vrut să spui? întrebă Spychala, după ce chelnerul se îndepărtă. Ai vorbit despre politică sau despre căsătoria ta?

— Am vorbit despre Polonia, grăi Ola înroşindu-se; căsătoria mea a fost ceva cu totul diferit. Ea n-a fost lipită, ci încătuşată.

— Ai recunoscut de atâtea ori că a fost, din partea ta, o eroare.

Ola nu răspunse.

Elzbieta apăru din nou, spunându-le:

— E şi un delicios curcan cu ciuperci.

— Mama dumitale este în bucătărie? întrebă Ola. Aş vrea s-o rog ceva. E vorba de cheia de la locuință. Andrzej mi-a luat cheia.

— Da! Poftim.

Ola se duse în bucătărie. Spychala rămase singur cu Elzunia, care luă loc.

— Vă amintiți, doamnă, de ziua aceea, de la Odasa?

— Ce zi? întrebă ea, neliniştită. Au fost atâtea.

— N-au fost prea multe, zâmbi Spychala; când a trebuit să mă întorc, îndată, în Galiția.

— Da! Aşa e.

— M-am gândit la ziua când am fost în vizită la Volodia Târlo. Vă reamintiți, doamnă?

— Da, îmi reamintesc perfect de bine. Fiecare amănunt. Unele epoci din viață se şterg, devenind o bandă cenuşie, iar de altele omul îşi aduce aminte aproape amănunt cu amănunt: de zâmbetul cuiva, de o vorbă, de o sclipire…

— Ariadna purta mătănii, continua Kazimierz uitându-se atent în gol, ca şi cum mătăniile ar fi lucit în fața lui, chiar îri colțul odăii.

— Ce s-a întâmplat oare cu Antek? Vă întreb, profitând de

absența Olei, spuse repede Elzbietka.

— L-iau ucis nemții. I-au asasinat pe toți, într-un conac. Noaptea.

— De ce?

— Întrebarea asta nu-şi are rost, când e vorba de activitatea lor.

— Dar Ola?

— Rezistă. Îi are pe ceilalți copii.

— Şi Andrzej este cam primejdios.

Spychala zâmbi.

— Toți tinerii sunt azi primejdioşi.

— Dar cel mai rău este Hubert, adăugă Elzbieta, cu convingere.

În clipa aceea intră un aviator german, înalt, elegant. Îşi înclină uşor capul în fața Elzbietei şi ocupă o măsuță mică într-un colț.

Elzbieta se uită semnificativ la Spychala.

— E Wittelsbach, văr cu soțul Rozei, şopti ea.

— Tot un drac, constată Spychla, în şoaptă.

Elzbieta căzu pe gânduri.

— Care din ei o fi împuşcat-o pe Marysia Tatarska? întrebă ea pe nepusă masă…

Spychala îşi încrucişa mâinile.

— De unde pot eu să ştiu? răspunse el, evi dent în derâdere. Probabil nemții.

— Lasă, domnule, poveştile! se indignă cântăreața.

Spychala duse un deget la buze.

Elzbieta plecă.

Ola reveni, îşi ocupă locul şi, uimită, se uită la ofițerul german.

— Mai rămânem? întrebă ea pe Kazimierz.

— Nu putem ieşi, aşa deodată. Asta poate să atragă cuiva atenția.

— Dar nu e nicio plăcere, spuse destul de tare Ola. Ofițerul o examină fugar.

— Trebuie să rămânem, conchise răspicat Spychala.

Ola tăcu destul de multă vreme. Mâncară.

— Am vrut să-ți spun mai de mult. Nu-i adevărat că am fost încătuşată. Am fost foarte fericită cu Franciszek.

Spychala îşi înălță uşor trunchiul, puse jos furculița şi privind-o câteva clipe replică.

— Asta înseamnează doar că nu eşti fericită cu mine.

— Dar cine ți-a spus că sunt fericită? râse, destul de ciudat, Ola, apoi adăugă rece, ştergându-şi buzele cu şervetul. Gândeşte-te serios: se poate vorbi oare aici despre unele lucruri, cum ar fi de pildă fericirea?

— De ce nu?

— Pentru că sunt noțiuni ale tinereții. Suntem prea bătrâni pentru „fericire". Pentru mine, ca să fiu sinceră, mai importanți sunt copiii mei decât tu şi întreaga ta fericire.

— Nu-i nevoie să-mi spui. Ştiu mai de mult.

— Tocmai. Nu poate fi vorba de chestiuni sentimentale, după cele ce s-au întâmplat cu Antek.

— Asta-i cu totul altceva, încercă Spychala să se apere, destul de slab.

— Dar ceea ce s-a întâmplat cu Andrzej?

— Anume ce?

— A ucis. Înțelegi? Copilul meu, răzgâiatul meu Andrzej… A ucis. Cum a putut oare să facă el aşa ceva?

— Nu-i deloc sigur că a fost el.

Poziția de apărare a lui Kazimierz era tot mai slabă.

— Nu vorbi aşa, îşi încreți Ola sprâncenele, amenințător.

— Ce-i cu tine, Ola? se sperie Spychala.

— Ştii foarte bine ce-i cu mine. Şi de aceea e ridicol când vorbeşti despre fericire. Intru totul ridicol. Iar după o clipă adăugă: Și~ aş spune chiar: e mârşav.

— Nu ți se pare – şi Spychala o privi foarte rece – că foloseşti cuvinte mult prea tari?

Ola izbuneni.

— Dar ale tale nu-s prea crunte? Poți oare vorbi în clipa asta despre viață… despre o viața normală? Căci nu poate fi viață ceea ce străbatem noi acum. Priveşte ce se întâmplă în jur…

— Le ştiu pe toate mai bine decât tine.

— De aceea mâncăm curcan cu ciuperci.

— Gândeşte-te bine, Ola – şi, Spychala, calm, îşi puse palma pe mâinile ei – ce avem de făcut? Mai mult decât facem, nu suntem în stare. Crede-mă, acum totul are alte dimensiuni. Spui că asta nu-i viață, şi te pomeneşti că vom spune că tocmai viața de acum e cea adevărată. Viața adevărată este numai atunci când moartea te pândeşte.

Ola lăsă pleoapele în jos. Îi. Venea să plângă.

— Trebuie să-mi promiți un singur lucru, spuse ea după o clipă, că niciodată nu vom mai reveni aici.

Spychala îşi retrase mâna.

— Dacă doreşti, pot să-ți promit. Astfel de promisiuni, adăugă el, nu pot fi date. Nu ne putem făuri artificial planurile şi năzuințele. Dar dacă va trebui cândva să revenim aici?

Ola suspină.

— Să nu ne făurim planuri artificiale? E greu! Uneori trebuie – şi fără să se mai uite la Kazimierz zise apoi: Uneori, trebuie chiar să schimbăm cursul unui râu cu ajutorul unui *zăgaz* artificia-l. Numai că un astfel de râu nu va avea niciodată apă curată.

Tăeând, Spychala se uita în farfurie, iar Olei
i se părea că fredonează încet un cântec cunoscut.

— Iar uneori, îşi încheie Ola gândul, simți o dorință de neînvins să bei apă curată, de izvor.

IV

Ewelina Royska către Paulina Szyllerowa

„Puste Lqki, 15 IV 1943

Scumpa mea Paulina,

Cred că s-au scurs treizeci de ani de când nu ți-am mai scris niciun cuvânt – ție, prietena mea cea mai bună. Uneori ne-am văzut mai des, alteori, mai rar, dar… n-am mai simțit nevoia să-ți scriu, aşa cum îți scriam din Modlince. Aşa au fost timpurile, că omul nu simțea nevoia să scrie epistole.

Cred că nici acum nu-i potrivit momentul pentru ca penița – intermediul acesta nesigur

— Să fie considerat demn să ne exprime sentimentele. Mă tem chiar că vei fi surprinsă – sensibilă cum eşti – de faptul că într-o vreme atât de primejdioasă şi de complicată, m-am

apucat să-ți scriu. Mă aflu singură în conacul ăsta părăsit şi, deşi gândesc că n-am să mai rămân încă mult timp aici, totuşi pustietatea asta mă apasă, după cum nu-mi dă pace sentimentul că nu mi-am îndeplinit toate îndatoririle. Şi nu am nici cui să-mi adresez gândurile, nici cui să-i vorbesc de mine. Michasia, confidenta mea de totdeauna, m-a părăsit cu câțiva ani în urmă, iar dintre copii, nu mi-a mai rămas nimeni. Fiica Michasiei s-a îndepărtat de mine, mi-a devenit indiferentă. Ştiu bine, am partea mea de vină, alegându-i un soț pe care nu-l iubea. Deci, mi-ai rămas doar tu, singură, care desigur, din cauza scurgerii timpului ai devenit nepăsătoare față de nevoile mele. Totuşi, numai ție îți pot împărtăşi ce-mi apasă inima, căci numai tu, colegă şi de aceeaşi vârstă. Mă poți pricepe. Şi poate, mă vei compătimi puțin. Căci aşa este omul făcut, să aibă nevoie de compasiune, de sentimentul ăsta atât de uşor ce te obligă la atât de puțin şi care poate fi aşa de lesne manifestat.

Tot ce-am avut ascund mormintele, iar ce mi-a rămas este nespus de departe şi învăluit de sentimente ce nu pot să le înțeleg. Nu mi-am închipuit că voi găsi în mine atâta putere de jeluire şi dârzenie, nicio atât de mare pornire de distrugere şi sete de răzbunare. Înăbuş toate astea în mine, dar ele cresc pe neaşteptate înalte, peste capul meu. Acum, odată cu primăvara, supraveghez lucrările de pe ogoare, cum îmi pre tind nemții, dar mă uimeşte pur şi simplu faptul că am putere să-mi pun pălăria (veşnica mea pălărie de paie) şi mănuşile şi să ies acolo unde ară sau unde prăşesc planta cea nouă, adusă din răsărit şi pe care nemții ne cer s-o cultivăm, fiindcă e sortită să înlocuiască gutaperca. În exterior, totul pare un coşmar, iar dacă omul nu are echilibrul interior, astăzi ab solut necesar, este într-o stare apropiată de nebunie.

Închipuieşte-ți însă că au căzut pe capul meu noi sarcini. Şi încă pe neaşteptate. Văduva lui Walerek mi-a adus aici, pentru a o creşte, pe fiica lui – o fată de unsprezece ani (deja!), cu un caracter foarte dificil. E tot ce mi-a rămas; e foarte puțin. Dar e şi foarte mult, căci din nou am o legătură cu viața, care după moartea lui Walerek mi se părea cât se poate de pustie. Un

firicel de ață subțire m-a legat astfel de malul de care cu spaimă – cuvântul ăsta exprimă curatul adevăr – cu spaimă, repet, mă îndepărtam plutind.

Ştii ce s-a întâmplat cu Walery. O soartă grea pentru mine, grea nu numai ca înțelegere a morții propriului tău copil şi în general a morții, a acestui mister, dar şi a faptului – şi lucrul acesta e cel mai greu pentru mine – de a înțelege că aşa a trebuit să fie. Întotdeauna o mamă – acest relativ judecător – are pentru propriul ei copil mii de justificări. Le am şi eu, le ştiu pe de rost, le înşir în mintea mea şi totul mi se pare că-i o nedreaptă acuzație, cea mai profundă nedreptate din care se zămisleşte protestul... Nopțile, îmi vine să uriu: «Nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu-i adevărat, nu sunt de acord, nu sunt de acord!»

Dar... cel mai îngrozitor lucru, draga mea Paulina, este abisul către care mă îndrept uneori. Tocmai în nopțile fără somn, neliniştite, grele. Abisul disperării, când eşti nevoit să-ți spui categoric: aşa a trebuit să fie, altfel nu se putea. Dar clipa asta, cea mai rea, vine foarte rar.

Atunci, îmi îndrept ruga către Jozio – şi el, cu umbra lui pură, îmi vine în ajutor, mă' scoate din abis. Şi, scumpă prietenă, poți să mă crezi, mult mai des simt lângă mine1 prezența fiului cel vârstnic, care a pierit în urmă cu douăzeci de ani, decât a aceluia care s-a dus abia de un an, şi jumătate. S-ar putea – mă întreb adesea şi acum, te întreb pe tine – s-ar putea să nu-l fi iubit îndeajuns? Moartea Helenkăi m-a îndepărtat de leagănul lui, amintirea nenorocirii îmi poruncea să-l neglijez. Şi mă năpădesc iarăşi remuşcările – o viață atât de frumoasă şi de prăpădită. Mi-e dor de ei amândoi – şi, din nou, de micuța Helenka – şi sunt întocmai ca Niobe care-şi întorcea privirile spre fiii ei... Iar ei nu mai există, nu mai sunt şi nici nu vor mai fi.

Şi moartea, atât de defăimătoare a lui Walery al meu, ucis cu gloanțe trase dintr-un ascunziş pe la spate. E posibil oare lucrul acesta? În fond, oare are cineva dreptul să-şi aroge răspunderea de a pedepsi pe altcineva cu moartea?

Şi, în plus, aici circulă insistent zvonul că sentința lui

Walery a fost adusă la îndeplinire de nepotul sărmanei mele Michasia, băiatul acela frumos, ce semăna atât de mult cu Walery. E oare cu putință? E oare posibil – mă întreb uneori noaptea – ca mâinile minunate ale acestui tânăr, frumos, capabil, luminos, să fie acoperite cu pete de sânge, şi încă din sângele unchiului lui, rudă atât de apropiată – şi cel din urmă fiu al mătuşii atât de „îndrăgite14 odinioară?

Îți aminteşti de el? A fost de atâtea ori în Puste Lşki, mai întâi copil, în costum de marinar, apoi ca adolescent, la patul de moarte al sărmanei Michasia! Şi cât era de chipeş, ele parcă o rază căzută deasupra capului îi lumina părul negru. Cât era de sensibil şi de amabil, de delicat şi de politicos, având, întotdeauna, atât de frumoase mâini.

E oare posibil? Şi ce concurs de împrejurări l-a condamnat să apese el, cu aceste mâini, negrul metal al armei automate? Cum a învățat arhanghelul ăsta dulce să tragă cu arma? Cum a putut să se ascundă în umbră, cum a putut sa se împovăreze cu o crimă atât de cumplită?

Paulina mea, nu-mi vine să cred în toate astea. Plâng. Dar îmi spun: nu există fum fără foc.

— Şi-apoi Ola asta! Tu crezi că nu mă gândesc şi la ea? Mi-e milă de ea, dar m-apucă şi mânia! Cum poți să locuieşti tu, cu ei, toți, acolo? ’

Eu însă ştiu. Consimți la toate; şi nu-i vorba, în defectul ăsta îngrozitor al tău, de indiferență, ci de bunătatea ta fără de margini. Şi… o anumită înțelegere a lucrurilor, pe care ți-au insuflat-o chiar copiii tăi.

Cred că eşti de acord cu mine, Paulina mea, că e ceva cât se poate de nefiresc, şi aş spune chiar imoral, când tinerii mor înaintea celor bătrâni. A răpi bătrânilor speranța, înseamnează a le răpi, în acelaşi timp, credința. Şi… poate chiar iubirea. De aici izvorăşte pustiul interior şi uscăciunea dinlăuntrul omului. Nu mă mai pol descurca, nu mai am niciun fel de cumpăt. Până şi urzeala lui e tare destrămată. Sănătatea doar mi-a rămas zdravănă şi, chiar trudită cum sunt în cursul zilei, mă simt ca pe vremuri. Întrebarea «la ce bun?» mă năpădeşte seara ori, dacă nu dorm, în zorii zilei.

Încerc să-mi înlătur starea asta. Am fost neroadă în tinerețe, deşi moartea Helenkăi ar îi trebuit să mă pună în gardă. N-am înțeles avertismentul şi, capră bătrână, plină de îngâmfare, m-am obişnuit foarte încet să-mi arunc ochii şi spre inima mea. Şi… de-abia acum am înțeles cât este de pustie.

Ştiu că Walerek n-a fost un om bun, ştiu că nu există nimic frumos rămas de la el. El însuşi, însă, era tare frumos. Asta nu-i niciun fel de mintuire şi nici consolare – mai ales pentru o mamă – dar jalea nu se micşorează prin aceea că-ți dai seama că-i lipsită de orice sens. Strâng amintirile rămase de la Walerek, le păstrez într-un sertar, sunt puține şi neînsemnate. Iar eu aş vrea, în primul rând, să dau o prețuire vieții ăştia. Dar nu-i cu putință să dai vieții o însemnătate cu sila. Viața – la orice încercare de a o defini – e ceva ce se prelinge, e ca apa ce se scurge prin ochiurile plasei, când pescuieşti. Şi oricât m-aş strădui, apa n-aş putea-o opri. Lucrul cel mai important – în disperarea mea

— Este poate sentimentul că toate eforturile de a construi, de a organiza ceva, sunt zadarnice. Resemnată, trebuie să mă supun curentului, care va rezolva pentru mine totul: şi viața şi moartea. Totuşi, izbutisem să dau vieții şi morții lui Jozio o anumită semnificație, îngropându-i în mauzoleul care, chiar când va trebui să fie părăsit, va rămâne aici, pe lec, aici, unde l-am construit. Văd şi semnificația vieții, atât de scurte a Helenkăi. Ți-am spus doar, a fost un avertisment. Nu pot însă să-mi explic viața lui Walerek. Să fie oare pentru că niciun filosof n-a reuşit să lămurească ce este răul?

Nu-i chip să-mi înțeleg nici propria mea viață. A fost, poate chiar de la început, o mare eroare, eroarea jucătorului, care de la începutul jocului a mizat pe «*rouge*», atunci când a ieşit «noir» şi iar «*noir*»… tot timpul. Astăzi nu se mai poate nimic îndrepta. Dar nu s-ar fi putut oare să i se vie în ajutor, chiar de la început? Oare n-ar fi trebuit să fiu mai neîncrezătoare față de viață? Oare n-ar fi trebuit să mă cutremur de spaimă în fața darurilor ei şi să le resping, să resping totul? Zadarnice sunt toate frământările, văd întreaga lor nimicnicie, dar nu le pot alunga din mine. Şi, ele revin, revin noaptea, căci ziua sunt ca

şi alungate.

Draga mea Paulina, nu-mi lua în nume de rău scrisoarea asta atât de haotică şi, în fapt, atât de lipsită de sens. Dar... mă simt ceva mai bine, după ce am scris-o. Deci înțelege-o şi iubeşte-o pe a ta

Ewelina”

Scrisoarea asta a fost predată doamnei Szyllerowa de bătrânul Kozlowski.. Tot atunci a aflat el şi că Romek a fost deja deportat la Oswițcim. Întrebat de doamna Szyllerowa cum se simte doamna Royska, el i-a răspuns: „Nu ştiu, fața ei e ca de piatră.”

v

Pe Hubert, Helenka l-a întâlnit pe strada Marszalkowska, lângă „Arabul” din colțul străzii Nowogrodzka. Era în aprilie, dar soarele ardea ca în iunie.

— Încotro? întrebă Hubert.

— Nu ştiu nici eu. Unde m-or duce picioarele.

— Vino cu mine la Podkowa, propuse el, îmi vei vedea băieții.

— Ce fel de băieți?

— Cei mai tineri. Astăzi depun jurământul cercetaşii. Hai, vino.

— Bine. Cum n-am nimic de făcut, tot hoinăresc pe străzi.

— Ți-e frică?

— Nu, nu mi-e frică. Dar...

Vagonul electric – aflat în colțul Marszalkowskăi, în fața unei case roşii urâte, unde, în vecinătate, era şi un restaurant cunoscut – se pregătea tocmai să plece. Nu era plin la ora aceea, deşi dimineața şi seara aglomerația era nespus de mare. În vagon, fireşte, n-au discutat lucruri importante, trecând din când în când la mersul vremii, la lumina câmpului, la norii cerului. Şedeau față în față, pe locuri separate.

La hotarul oraşului – unde ultimele case zăceau în ruine, dărâmate pe timpul asediului – intrară doi jandarmi, rămaşi pe platformă, căci nu aveau de gând să-i acosteze pe pasageri. Conversațiile din vagon luară însă alt aspect, într-o poziție

rigidă, simulară cu toţii că nu-i bagă în seamă pe jandarmi. Când aceştia coborâră la staţia Rakow, pasagerii răsuflară uşuraţi, cu toţii.

Deşi vorbeau atât de puţin, totuşi se uitau unul la altul, examinându-se între o frază despre starea vremii şi alta despre frunze fragede. Helenka observă că Hubert se schimbase mult în ultimul timp. Că ascundea un licăr în ochii lui deveniţi parcă mai şterşî şi mai holbaţi, iar cârlionţii, cuibăriţi sub beretă, îi fac faţa mai vizibilă, mai accesibilă şi prin asta mai puţin frumoasă. Pe fruntea destul de îngustă se schiţau riduri transversale, iar gura – din cele două vişine de odinioară – se schimbase în două buze subţiri, incolore, crispate. În lumina de primăvară ce iradia de pe ogoarele tot mai înverzite, se puteau observa limpede toate aceste schimbări, care o şi puseră pe gânduri, şliind bine că Hubert nu-şi bătea prea mult capul cu tragediile ocupaţiei. Simula poate toate astea? Şi aspectul lipsit de griji şi jocul de-a conspiraţia? Ori lua totul în serios? Helenka nu voia să creadă niciuna, nici alta.

În acelaşi timp Hubert se tot uita şi el la Helenka. Ea avea întotdeauna un botişor. De şoricel. În ultimele zile însă trăsăturile i se contractaseră mult. Şi-apoi, expresia asta neplăcută a îndârjirii pe buze, ca şi fălcile ei mereu încleştate! Hubert, în pauzele conversaţiei, tot încerca să-i zâmbească fără însă aă reuşească să obţină drept răspuns un zâmbet din parte-i.

— Fir-ar să fie, rosti el la un moment dat, mi-am închipuit că verdeaţa-i mai bogată. Când colo, pădurile de pe aici sunt transparente, de parcă-s desfrunzite încă.

— Da, mărturisi Helenka, şovăitor, locul nu-i prea sigur.

Dar… întâlnirea fusese fixată într-un colţ din Podkowa Lesna, atât de îndepărtat şi de îngrădit din toate părţile încât, cu toate că erau treizeci de cercetaşi, nu exista nicio priânejdie să fie văzuţi. Se adunaseră pe o cărare anume aleasă, înconjurată de brădet des, amenajat cândva drept loc de vânătoare ascuns. Trecuseră de mult timpurile în care se organizaseră în aceste locuri, vânători, aleile de prin brădet fiind acum năpădite, din toate părţile, de mesteceni şi stejari.

Era o privelişte ciudată – chiar neaşteptată – a unui lucru ce nu putea fi acordat cu realitatea ocupației, atât de grea, de apăsătoare în oraş, pentru Hubert şi Helenka. Cele două rânduri de cercetaşi păreau ceva nereal, ba chiar un fel de jucării, în pădurea asta de un verde proaspăt, printre brazii întunecați şi ale căror lungi cetine mângâiau tânăra vegetație. Acele lor fragede miroseau tare, iar cercetaşii aliniați de-a lungul aleii făceau impresia unor soldați de plumb; cu desăvârşire nereali.

— Ar trebui, spuse Helenka lui Hubert, să aibă şi bonete făcute din hârtie de ziare, ca totul să pară un joc!

Hubert, spre a obține tăcere, făcu un semn cu mâna şi apoi se adresă cercetaşilor.

Helenka nu-l auzise niciodată ținâmd o cuvântare. Fireşte, glăsuia unele adevăruri generale şi destul de banale. Vorbea despre datoriile „polonezului tânăr” şi se putea observa că vorbele astea simple şi uzate i se strecoară prin gâtlej cu oarecare dificultate, deşi vocea lui răsuna răspicat şi convingător (pentru cei mici).

Urmă jurământul. Helenkăi i se păru că vede ’ lacrimi în ochii lui Hubert. Băieții repetau după el cuvintele solemne, ieri fără nicio însemnătate, iar azi însemnând moartea unor copil.

Câteva doamne – mame – din apropierea lor, erau îmbrăcate în rochii colorate, de primăvară. La aripa dreaptă a rî ridurilor aliniate, stătea un băiat chipeş, micuț, ce-i raportă lui Hubert efectivul adunării.

Helenka îl examină atent. De altfel – după comanda „rupeți rândurile”, când participanții la adunare părăsiră, din zece în zece minute poiana – Hubert îl chemă la el:

— Ce mai e nou, Kacus? — la care băiatul răspunse tot printr-o întrebare:

— Dar locotenentul Andrzej?

Helenka se cruci uitându-se atent la Hubert.

„Andrzej n-are oare un nume conspirativ?” grăia privirea ei.

— Uite, vezi, zise Hubert, adresându-se Helenkăi, acesta este Kacus, pupilul lui Andrzej.

Iar către Kacus:

— Locotenentul lipseşte, dar este sora iu'.

Kacus, nemulțumit, se înroşi şi, întinzând mâna'

Helenkăi, pocni câlcâiele.

— Dar pe când? se adresă el lui Hubert.

— Vom vorbi mai târziu, răspunse Hubert şi îşi întoarse capul. Înapoindu-se la stație, Helenka făcu o strâmbătură destul de neplăcută şi spuse:

— În ce priveşte conspirația, n-am ce zice… Puteți cădea în cursă în fiece clipă.

— Da! cam aşa şi e, dar nu ştiu cum se face că totuşi nu cădem.

Iar după ce se mai gândi puțin adause:

— Mi-ar părea rău de băieți. Sunt atât de micuți.

Helenka, clipind din pleoape, se uită la Hubert.

— Am impresia că ai inima prea moale pentru îndeletnicirea asta. Când rosteai jurământul plângeai…

— Nu, n-am plâns. Dar… eram emoționat. Lucru neînsemnat mai înainte, astăzi jurământul e foarte primejdios. Mă întreb, chiar, nu pretindem oare prea mult de la tinerii ăştia?

— Socot, sublinie Helenka, pronunțând foarte rece cuvintele, că de la noi toți se pretinde acum foarte mult. Dar… nu prea mult, din moment ce putem răspunde cerințelor.

— Să răspundem? Cu ce?

— Unii numai cu lacrimi, răbufni Helenka. Câteva clipe Hubert tăcu. Apoi zise:

— Te superi? Asta nu ajută însă la nimic.

Ciad cotiră spre stație, Kacus îi ajunse din urmă.

— Locotenente Eustachy, veniți. Repede, repede, veniți. Să vedeți ceva. Repede, căci nemții se vor întoarce îndată.

Kacus pomi în fugă spre partea de unde veniseră. Alergă cât îl țineau puterile – şi avea destule. Hubert începu să gâfâie, dar alergă şi el. Helenka rămăsese mai la urmă.

— Aici, aici, strigă Kacus, oprindu-se pe cea de a doua cărare a pădurii, vecină cu cea unde avusese loc adunarea. Aici, la spatele brazilor, se ridicau stejarii cei maiestuoşi, dar încă lipsiți de frunze.

— Priviți aici, locotenente, făcu Kacus şi, cu un gest dramatic, arătă ceva ce zăcea în iarbă. Băieții i-au găsit acum câteva clipe. Îndată, aici.

Dincolo de linia brazilor, la poalele stejarilor, printre rădăcinile muşchiuloase zăceau cinci cadavre. Rănile se puteau vedea la cap şi piept; fuseseră împuşcați la nimereală. La încep at Nubert crezu că sunt evrei. Dar nu, poate doar femeia de la margine, aceea roşcată, putea să fie evreică.

— Pădurarul spune, raportă Kacus, care era bine informat, că i-au adus de dimineață şi i-au împuşcat. Din Grodzisk, din Grodzisk Ivlazowiecki, adăugă el, ca şi cum cineva ar fi pus la îndoială informația.

Acolo zăcea un bărbat mai vârstnic, cărunt, iar de amândouă laturile lui doi băieți tineri, lustrei aveau mâinile legate, iar ochii lor mari, albaştri, erau deschişi. Era dar: tatăl cu cei doi fii. Alături, o femeie vârstnică, împuşcată în frunte, într-o rochie neagră de lână; era grasă, cu picioarele urât întinse. După ea, mai încolo şi la câțiva paşi de toți tovarăşii ei de năpsstă, era fata cea roşcată. Numai ea avea gura închisă şi profilul neted. Ochii ei însă, înghețați, de culoarea safirului, erau larg deschişi, de spaima morții.

— Nu stați aşa, grăi Kacuâ trăgând-o pe Helenka de mânecă. Nemții se vor întoarce îndată. S-au dus doar după oameni, la Zolwin, ca să-i îngroape pe ăştia.

— De unde ştii? întrebă Hubert cu glasul înăbuşit.

Helenka se uită la el şi ea, atent.

— Ştiu. Vor veni îndată. Trebuie să fugim.

— Ei au fost de dimineață aici?

— Da dimineață i-au împuşcat, am venit apoi noi, explică Kacus mişcat, şi acum ei vor veni din nou. Oamenii din Zolwin îi vor îngropa.

— Micuțul ăsta ştie tot, spuse Helenka.

— Fugiți, doamnă, insistă Kacus.

— Ştii cine sunt? mai întrebă Hubert.

— Nu se ştie. I-au adus din Grodzisk.

De departe se auzea huruitul unei căruțe.

— Să fugim! strigă Kacus şi se ascunse după tulpina unui

stejar, dincolo de fata roşcată şi de-acolo făcu semne de îndemn către Hubert şi Helenka. Şi ei vrură s-o pornească într-aeolo.

— Nu prin stejăriş, strigă Kacus, prin pădure se vede tot. Pe sub brazi, pe sub brazi…

Hubert şi Helenka porniră pe sub poalele brazilor şi în zece minute ajunseră pe drumul spre Brwinow. Ocoliră stația din Podkowa Lesna. Aşa, era mai sigur.

— Imaginează-ți, zise Hubert, întreaga solemnitate a avut loc în apropierea nemților. Cum de nu ne-au spus nimic oamenii!

— Lângă cadavre, adăugă Helenka.

Hubert observă în vocea ei ceva neobişnuit. Se uită la ea. Era palidă.

— Ce ai? întrebă el.

— Stupidă întrebare! (Helenka se opri pe neaşteptate). Ah, Hubert, tu eşti într-adevăr imposibil. Banalitatea ta este uneori ucigătoare.

— Ce vrei? şi Hubert se opri în fața ei.

— Vai, omule, cum poți să pui astfel de întrebări? Auzi! Ce am? După tot ce s-a întâmplat…

Hubert dădu din umeri.

— N-ai mai văzut cadavre, sau ce-i cu tine?

Helenka nu se mişcă din loc.

— Imaginează-ți: încă nu! Niciodată.

— În anul patruzeci şi trei? N-ai văzut niciun cadavru?

— Închipuieşte-ți! Pricepe! Niciodată n-am văzut un om ucis. Niciodată n-am văzut un om mort.

— Şi ce?

— E îngrozitor.

Helenka spuse aceste cuviințe cu o convingere profundă, zâmbetul ironic dispăruse cu desăvârşire de pe fața ei.

— E îngrozitor, repetă după o clipă, e îngrozitor.

— Lasă. Încetează…

Hubert nu mai ştia ce să spună.

— Şi voi, de asemenea, ucideți?

— Cam prea puțin, zâmbi Hubert, dar ucidem.

— Nu zâmbi! strigă Helenka.

— Nu fi isterică, țipă Hubert, pierzându-şi răbdarea şi apucând-o de mână. Hai, vino, adăugă el, să mergem!

Helenka se smulse.

— Nu mai merg nicăieri! strigă ea şi după câțiva paşi se aşe2ă într-un şanț, lângă drum; rupse un fir de iarbă şi-l examină cu atenție.

Hubert rămase la locul lui, privind-o neliniştit. Era o tăcere deplină.

Hubert se uită în sus, spre cerul pur şi răsărit parcă din adâncuri. Înălțându-se, ciocârlia cânta într-un ritm inegal. Şanțul, pe marginea căruia şedea Helenka, era acoperit cu o iarbă de un verde închis. Ziua era minunată.

Cele două întâlniri de azi, cu băieții cei viteji şi cu oamenii căsăpiți i se păreau, în clipa aceea, un vis. Nu-i venea să creadă că avea în față două adevăruri. Ar fi vrut să se reîntoarcă cât mai. Repede la viața normală. Până şi cerul de deasupra lui – străveziu şi albastru-deschis – era deopotrivă de nefiresc. Ba chiar şi imoral. Nu mai putea suporta tăcerea aceea, iar Helenka şedea în aceeaşi poză şi la fel de concentrată.

— Hai să mergem, grăi Hubert.

— Nu vreau, răspunse ea fără să-l privească.

— Doar nu vei rămâne veşnic aici.

— Sunt obosită. Mă dor picioarele. Am dansat azi până dimineața.

— Unde?

— La Basia Budna. La Powisle. A fost bal.

Hubert se nelinişti. Făcu un pas în dirccția

Helenkăi.

— Cu cine ai fost?

— Am fost singură.

— Bronek n-a venit?

— O, el nu mai vine de mult.

— De mult?

— De mult. Şi a spus că nu va mai veni.

— Îi vor deporta?

— Da, desigur. Dar nu pe el. De altfel, nu ştiu. De unde să ştiu?

Helenka îşi ridică fruntea şi, neputincioasă, se uită la Hubert.

— Nu mai ştiu nimic, şopti ea, cu jale.

Hubert se apropie repede de ea şi se aşeză la marginea şanțului. Câteva clipe tăcură.

— Cel mai prost lucru e că nu se poate face nimic, constată Hubert.

— Nu vorbi aşa. Nu mai vorbi! înțelegi? zise amenințător şi totodată jalnic Helenka, ca un copil, care vrea să înspăimânte. O vorbă ca asta înseamnează consimțire.

— Ce fel de consimțire?

— Consimțire la tot ceea ce se întâmplă, la uciderea copiilor, la asasinarea nevinovaților şi chiar a vinovaților, la închiderea în ghetouri. Nu se poate spune că nu-i nimic de făcut. Eu nu pot gândi aşa, eu nu consimt; înțelegi, eu nu consimt.

— Prea puțină însemnătate are faptul că tu consimți sau nu, rosti Hubert serios, totui se întâmplă în pofida noastră.

— Nu-i adevărat. Dacă vom striga foarte tare, dacă vom crede foarte adânc, nu se vor mai întâmpla astfel de lucruri.

— Țipătul este o armă îndoielnică.

— Bine, dacă nu țipătul, atunci credința. Protestul. Eu nu vreau, eu nu vreau…

— Ce nu vrei?

— Ca oamenii aceştia să zacă acolo, în pădure Nu vreau.

— Da? Totuşi ei zac acolo…

— Nu vreau.

— Ucişi.

— Nu vreau să zăcem şi noi aşa. Înțelegi? Nu. Vreau să mor.

— Dar dacă va trebui?

— Nu trebuie nicicând să mori.

Hubert râse.

— Ai formulări ciudate.

Helenka se întoarse spre el, se adânci o clipă în ochii lui, ca şi cum ar fi avut încă multe să-i spună, dar şovăi… Buzele începură să-i tremure.

— Helenka! strigă Hubert pe un ton convingător.

Fata îl îmbrățișă, îşi ascunse fața în brațele lui şi începu să plângă.

Câteva clipe Hubert rămase răbdător, apoi o bătu uşor pe umeri.

— Ascultă, zise el, îmi uzi noul meu veston, încetează. Nu te ştiam plângăreață. Credeam că nu plângi niciodată.

Helenka ridică fruntea.

— Eu nu plâng niciodată. Doar acum. Fiindcă eu nu vreau…

Şi din nou o podidi plânsul.

— Priveşte ce zi. Frumoasă, rosti serios Hubert. Nu irosi ziua frumoasă de primăvară, adăugă el pe jumătate în glumă, ca un vers, vino, vom merge pe jos până la Brwinow.

Se ridică. O ajută pe Helenka să se ridice şi ea se supuse fără nicio împotrivire.’Nu mai văzuse nicicând o astfel de Helenkă.

VI

Deşi profesorul Ryniewicz era specialist în biologie, totuşi obiectul secundar de care se ocupa era sistematica ştiințelor. În preocuparea asta era adeptul legii limitelor filosofiei (logistica îi era de asemenea de ajutor) şi în realitate avea rezultate mult mai bune în aceste lucrări decât cu faimoasa teorie glaciară, care-l făcea oarecum ridicol ori de câte ori revenea – ca un maniac

— La ea.

Ca „filosof al ştiințelor14, dacă ne putem exprima aşa, şi ca organizator juca un rol însemnat în rândurile tineretului varşovian. În primul rând devenise unul din cei mai angajați organizatori ai cursurilor universitare subterane. Nu-şi dădea seama că marea însemnătate „subterani pe care o avea în fața studenților şi profesorilor, devenise o recompensă pentru insuccesele lui universitare de până atunci, ca şi pentru lipsa lui de popularitate în rândurile tineretului de dinaintea războiului.

Pe la jumătatea anului 1912 fusese arestat pe stradă fiul său, Jerzy, ținut câtva timp ia închisoarea Pawiak şi apoi –

după cum aflase logodnica lui – deportat la Oswiqcim. Peste câteva luni sosise ştirea că: „în urma unui atac de cord a decedat.4 Pe vremea aceea urnele cu cenuşă nu mai erau trimise familiilor, lucru ce fusese doar o glumă la începuturile lagărului de la Oswişcim.

Profesorul nu-şi întrerupse totuşi cursurile predate pe grupe secrete ci, dimpotrivă, se ocupa şi mai zelos de studenți, unele din cursuri şi lucrări ținându-le chiar în locuința lui de pe strada Polna, profesorul găsind – după impresia elevilor – o alinare în societatea tinerilor. Prin predarea teoriilor lui destul de complicate, de inaccesibile, ca şi prin participarea la discuțiile ce urmau seminariilor, el îşi uita parcă de pierderea suferită. Soția, dimpotrivă; fiecare întâlnire cu tinerii o făcea să treacă prin emoții tragice. Deschizându-le uşa – erau cei mult şapte la număr – cerceta pe fiecare student cu priviri disperate şi de fiecare dată simțea o profundă decepție că tânărul ce-i intra în casă nu era Jerzy. Uneori, în cursul prelegerilor, din odaia alăturată se auzea un plâns amar, înăbuşit, nestăpânit şi prelung, pe care profesorul ca şi studenții se prefăceau că nu-l aud. Iar liniştea asta încordată devenea atunci parcă şi mai apăsătoare.

Andrzej şi Hubert făceau parte dintre elevii profesorului Ryniewicz, dar cum îi despărțea un întreg an de studii nu se întâlneau la cursurile pe care ştiau că le frecventează în strada Polna. Andrzej luci'a la legătoria de pe Chlodna – ca să aibă o *„arbeitskarte”* – şi trebuia să fie prezent acolo câteva ore în fiecare zi, ocupindu-se cu tăiatul tipăriturilor. Timp pentru învățătură avea doar după-amiaza, când el şi colegii lui se întruneau în casa familiei Ryniewicz.

Relațiile de atunci, dintre studenți şi profesori, nu reaminteau atmosfera oficială de dinainte de război. Acum „cercetătorii” inaccesibili deveneau prieteni şi cunoscuți apropiați ai imberbilor, nu numai din cauza împrejurărilor în care se țineau cursurile, dar şi din „tensiunea patetică11 a epocii, pe care o resimțeau profund atât profesorii cât şi discipolii lor.

În cele din urmă Andrzej şi Hubert veneau la profesor nu ca

la cursuri, ci, pur şi simplu, să-l viziteze, doarece ştiau că vizita lor îi face bine, îl consolează în tristețea lui îngrozitoare, că – atunci când vin ei – nu se mai simte atât de stingher. Vizitele astea erau rare, băieții având tot mai puțin timp liber, ocupați cum erau, mereu, cu munca profesională (să zicem), cu cursurile, cu învățătura şi cu şcoala militară unde, la început, fuseseră elevi iar apoi profesori.

În cursul unei săptămâni din primăvara asta atât de frumoasă se hotărâră ei să „treacă11 în fugă, între o treabă şi alta, şi pe la Polna. Îl găsiră pe profesor iritat şi mai nervos ca oricând. Doamna Jadwiga, de cum le deschise uşa, le spuse:

— Bine că ați venit.

Se retrase apoi în odaia ei şi n-o mai văzură, îşi deteră însă seama că se întâmplase ceva neobişnuit.

Profesorul îi lămuri, de altfel, îndată:

— Ați aflat. I-au dat drumul lui Gorbal de la Oswişcim. A sosit. A fost la mine.

— I-au dat drumul? întrebă Hubert neîncrezător.

— Da! Imaginați-vă. Dar... de-abia îşi târâie picioarele: e tuberculos. A şi plecat pe dată la nişte cunoscuți, la Otwock.

— Cum a reuşit?

— Se pare că a stăruit cineva. Destul că i-au dat drumul.

Profesorul examină atent pe cei doi tineri, ba pe Hubert, ba pe Andrzej. Apoi porni să umble prin modestul lui cabinet – plin peste tot de cărți – continuând să se uite la băieți, e, a şi cum ar fi vrut să le mai spună ceva.

Aceştia vorbiră despre cursuri, dar bătrânul nu-i ascultă. Deodată, se opri din plimbarea lui nervoasă şi zise calm:

— Gorbal a fost de față la moartea lui Jerzy. A stat alături, în acelaşi rând. L-au împuşcat.

Inimile băieților încetară să bată. Simțiră un fior rece.

— V-a spus el lucrul ăsta? întrebă, în sfârşit, Hubert.

— A povestit totul, în cele mai mici amănunte, răspunse Ryniewicz, şi se aşeză la birou, dar nu voi repeta tot ce mi-a spus.

Tinerii simțiră o uşurare. Le-ar fi venit greu să asculte toate amănuntele. De altfel, relatările despre Oswişcim circulau prin

oraş mai de mult. Toate înfăţişau aceleaşi împrejurări şi aceleaşi moduri de ucidere. Iar din Oswiecim reveneau foarte puţine persoane.

Andrzej preferă să schimbe conversaţia. Venise aici de altfel, trimis de maică-sa.

— Domnule profesor, spuse el, mama vă informează, prin mine, că poimâine la restaurantul „La Roza” va cânta doamna Elibieta. Mama mi-a spus că la Odesa eraţi un mare admirator al vocii ei, poate vă va face plăcere, ori veţi avea o largă destindere auzind-o din nou. Ştiţi unde este restaurantul? La etajul doi, pe strada Baudouin.

Profesorul înlemni. Rămase nemişcat la biroul lui.

— Ai văzut, mărturisi mai târziu Hubert, ce figură a făcut?

De-abia după o clipă se auzi glasul lui Ryniewicz. Băieţii constatară că era cu totul altul decât cel de până atunci, de parcă ar 1 ieşit dintr-un butoi fără fund.

— Mulţumeşte mamei. Poate că m-aş fi dus, mai ales că de foarte de mult n-am mai ascultat niciun fel de muzică.

Şovăi, iar după o clipă adăugă, cu glasul lui obişnuit, de fiecare zi, asemănător celui de la cursuri.

— Nu prea ştiu cum voi reacţiona.

Apoi, pe neaşteptate, când băieţii se ridicară să-şi ia rămas bun, îi opri cu un gest.

— Şi în ucidere trebuie să existe o morală. Şi iarăşi glasul lui păru oarecum înăbuşit, ca ieşind din adânc.

Andrzej şi Hubert se uitară unul la altul, neştiind prea bine ce să facă. Profesorul însă vorbi mai departe:

— Luaţi loc.

Se aşezară din nou.

— Trebuie să aveţi grijă de modul cum veţi ucide. Cum îi veţi,. Lichida”, aşa cum se spune astăzi. De ce să-l chinuiţi pe om…

Băieţii, uitându-se la mâinile lor, tăceau, iar tăcerea asta din încăpere deveni de nesuportat. Se temeau că doamna Ryniewiczowa aude totul din odaia de alături.

— Gorbal mi-a spus, continuă profesorul, că gestapistul l-a ochit îndelung pe Jerzy – poate un minut, poate două, poate

chiar mai multe… până a tras şi l-a rănit pe Jerzy în abdomen. A ochit anume în abdomen. Iar Jerzy, până să se scurgă cele două sau trei minute, a văzut revolverul îndreptat asupra lui. Cât a trebuit să sufere! Nu-i aşa că a suferit? se adresă el băieților, ca şi cum i-ar fi întrebat cel mai obişnuit lucru.

Ei însă tăceau.

— Cred că-i nespus de greu să vezi cum se trage în tine. Dar de ce-i necesar să cauzez; suferințe de prisos? Trebuie, întotdeauna, să tragi pe neaşteptate şi de la spate… Nu-i aşa?…

— Am impresia, se agită Andrzej, că modul ăsta nu-i cel mai nobil. Nu-i prea frumos să tragi de la spate.

Profesorul protestă:

— Prejudecăți medievale! Ce nu e nobil în faptul că-i cruți omului o clipă de spaimă? Evident, cei de la Oswişcim vor să chinuiască cât mai îndelung: trebuie dar adăugate şi aceste două minute la chinurile provocate de ei. Cert e însă că minutele astea sunt grele…

În sfârşit Hubert întrebă:

— Jerzy n-a pierit dintr-odată?

— Nu, nu. Se pare că a mai trăit câteva ore. Nu era îngăduit să fie ucis de-a binelea. A zăcut în noroi, pur şi simplu în noroi… Aşa ne-a spus cel puțin Gorbal, care a stat lângă el până la sfârşit. Apelul a durat câteva ore…

Întrerupându-şi povestirea profesorul se tot uita când la Andrzej când la Hubert, atent, ca ia examen, de parcă ar fi aşteptat răspunsul lor imediat şi concret.

— Aveți grijă, aveți grijă, bolborosi el în cele din urmăj aveți grijă să trageți întotdeauna de la spate.

Hubert, în sfârşit, îşi recăpătă calmul:

— Vai, domnule profesor, dumneavoastră ne vorbiți aşa, ca şi cum de dimineața şi până seara ne-am ocupa doar de execuții.

— Aha, adăugă Andrzej.

— Evident, evident, zise Ryniewicz încurcat, apoi îşi scoase ochelarii şi începu să-i şteargă, asta-i doar o vorbă.

Îşi înălță trupul şi, punându-şi ochelarii, se uită la oaspeți

parcă ceva mai conştient.

— Un fel de vorbire stupidă, adăugă el încet, inutilă. Scuzați-mă. Uneori oamenii vorbesc fără rost.

Băieții se ridicară.

— Mulțumeşte-i mamei, i se adresă Ryniewicz lui Andrzej, poate că voi veni, cu adevărat, la localul ăla. S-o mai ascult puțin pe doamna Elzbieta…

— Va cinta două din cântecele compuse de Edgar şi găsite recent.

Dar şi acum profesorul se prefăcu iarăşi că nu înțelege sau că nu aude.

— Aha, aha, făcu el şi întinse mâna băieților, îngândurat, ca şi cum ar fi fost absent.

În antreu, doamna Ryniewicz le repetă aceleaşi cuvinte:

— Bine că ați venit.

Pe stradă băieții au respirat aer curat; era foarte frumos şi cu pas sigur porniră spre casă. De-abia după o clipă mai lungă, Andrzej întrebă:

— Ei, ce zici? Cum vei ordona cercetaşiior tăi să tragă?

Hubert, reamintindu-şi cuvintarea din Podkowa Lesna răspunse:

— Eu nu le spun să tragă deloc.

— Şi atunci cum să lupte?

Hubert tăcu…

— Uite, am impresia că ceva nu-i în ordine aici, adăugă Andrzej.

Mai merseră în tăcere câtva timp.

— Dar cum să le punem în. Ordine? întrebă din nou Hubert.

— Janusz, râse Andrzej, ar fi spus desigur, pur şi simplu: ucide. Iar eu am preluat solemn funcțiile vitale ale lui Janusz.

— Nici asta nu e în ordine, spuse Hubert.

— Atunci să lupte cu cuvântul, explică Andrzej.

— Dar tu cum tragi? întrebă Hubert oprindu-se pe neaşteptate pe trotuar.

Andrzej se opri de asemenea şi el şi privi, vreme de o clipă în ochii prietenului.

— Uneori de la spate, alteori din față, silabisi el cuvintele

prin dinții încleștați.

— Asta, izbucni Hubert, apucându-l de braț, n-am să ți-o iert niciodată, niciodată! Dacă-i vorba așa, atunci eu trebuia s-o lichidez. Înțelegi? Eu!

— De ce? Andrzej devenea tot mai rece și mai sigur de el. De ce tu?

— Eu am iubit-o!

— Tocmai. De aceea executarea sentinței de tine ar fi fost ceva necuvenit. Ar fi fost chiar o crimă. Tu ai fi ucis-o din motive personale.

— Iar tu?

— Eu n-am iubit-o.

— Poate că da? Ea te-a trădat și pe tine!

— Ea i-a trădat pe toți. Ea ne-a denunțat pentru că acest lucru îi făcea plăcere. A fost o curvă mârșavă.

— Nu vorbi așa.

— Vorbește nobilul Hub-huby? Cavalerul sfântului Hubert?

— Nu vorbi așa.

— De altfel, nu știi nimic. Nu știi dacă eu am ucis-o!

— Nu știu! Însă totuși știu.

— Oh, presupuneri!

— Rana a fost din față.

— Oh, liniștește-te. Cum aș fi putut altfel? Am intrat doar în cafenea, dimineața, când nu era încă nimeni acolo. Stătea în fața mea…

— Se temea?

— Nu se aștepta. Totuși, poate se aștepta?

— Ai ochit îndelung, un minut, două, trei?…

— N-am ochit deloc. Profesorul a spus prostii.

— Nu chiar prostii.

— Așa mi se pare.

— Și n-ai simțit în tine nimic, niciun fel de sentimente personale?

— Nu! Totuși poate?

— Ce anume?

— Părere de rău. Cel mult, părere de rău.

— Oh, cât ești de cumplit, făcu Hubert și porniră din nou

mai departe.

— Şi încă ceva, continuă Hubert, dă-mi satisfacția asta. Mă voi preface că am făout-o eu. Va fi mai verosimil. Voi spune că eu.

— Acolo unde trebuie, se ştie bine cine a făcut-o. N-am făcut-o din voința mea proprie.

— Da, da. Alții însă să-şi închipuie că eu. Aşa va fi chiar mai convenabil pentru tine.

— Să arunc vina pe altul? Lucrul ăsta nu-mi va uşura povara.

— E grea?

Andrzej se opri din nou, dar nu se uita la Hubert. Ochii lui priveau undeva înainte.

— Ce-ți închipui? Că-i pâine cu unt?

— Andrzej, eşti un prost, îi zise Hubert apucindu-l de cot, doar suntem ostaşi.

Andrzej parcă se trezi. Se uită normal, zâmbi şi chiar puțin ironic, dar cu o voce nespus de jalnică rosti:

— Nu ucide!

Şi porniră fiecare în direcția lui.

VII

Ori de câte ori simțea Lilek că-l frige tare pământul sub picioare (de altfel îl simțea întotdeauna pâlpâind), venea la Andrzej, unde uneori rămânea ziua câteva ore, în odaia lui, iar alteori înnopta acolo. În bucătărie îşi avea acum locul doar domnişoara Tekla, care se făcea însă că nu-l vede când se furişa spre coridor.

Spychala, voind să dea de tânărul Golqbek, venise de câteva ori în odaia lui şi-l găsise acolo pe Lilek, cu care se obişnuise. Aflase câte ceva despre el de la Andrzej şi se convinsese că te puteai încrede pe deplin în Lilek.

Intrând într-o zi la Andrzej pe la amiază, îl v găsi de data asta pe Lilek singur. Băiatul întrerupse brusc cititul unei cărți şi căută la Spychala cu o privire pierdută.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Kazimierz.

— Nenorocire, bâlbâi Lilek. Azi a răpit-o pe Basia.

Cartea citită era un volum din *Pan Wulodyjowski.*

— Cât e ceasul? întrebă Lilek.
— Douăsprezece.
— Vai de mine! La unsprezece trebuia să fiu la Mokotow.
— Măi, măi… nu-i frumos, spuse Spychala, care zâmbea mereu, de întârzierea asta pot atârna atâtea…
— De data asta nu, răspunse Lilek puțin cam ruşinat. Kazimierz căzu pe gânduri.
— Te duci la Mokotow? întrebă el.
— Aha.
— Dar unde-i Andrzej?
— Nu ştiu. A spus că nu se va întoarce curând.
— Ai dormit aioi? mai întrebă’ Spychala.
— Da.
— Atunci, e bine. Şi încetând să-şi mai facă gânduri adăugă: Am să-ți dau câteva adrese. Te vei duce şi vei spune atât: mâine la aceeaşi oră, ca de obicei.
Lilek îl examină cu atenție pe Spychala:
— Eu însă nu ştiu, vorbi el rar. Eu nu ştiu despre ce este vorba.
Spychala dădu din umeri.
— Te interesează?
Lilek se bâlbâi, dar izbuti totuşi să spună:
— Da! căci eu nu slujesc oricărei cauze.
Spychala îşi încreți sprâncenele.
— Mai înainte de orice, ostaşul nu cere explicații.
Lilek se uită din nou la Spychala cu dârzenie şi răspunse:
— Diferiți sunt ostaşii şi diferite sunt şi… armatele.
Spychala se supăra de-a binelea.
— Raționamentul e prost. Acum avem o singură armată; a acelora ce luptă împotriva nemților. Hai spune, te duci la Mokotow ori ba?
— Pentru mine este de-acum prea târziu.
— Pentru mine însă nu! Te duci?
— Dar dumneavoastră nu v-ați gândit, spuse Lilek prudent, că aş putea transmite adresa ce mi-o cfeți altundeva?
— M-am gândit. Nu-ți va folosi însă la nimic, răbufni Spychala. De altfel, ştiu. Pot avea încredere în tine ca şi în

Andrzej.

Lilek zâmbi şi în zâmbetul ăsta chipul lui căpătă un alt aspect.

— Puteți avea încredere în mine.

De atunci Spychala îl trimitea pe Lilek când ici, când colo, fireşte destul de rar deoarece îşi dădea seama că Lilek era suspectat, n-avea acte destul de sigure. Dovada că lucrează într-o tipografie în slujba nemților era contrafăcută în mod destul de naiv şi întru totul neconvingător, aşa că putea fi prins în orice clipă.

De meserie era zețar – Andrzej ştia şi-i spusese şi lui Spychala. Faptul îi dăduse însă de gândit: Lilek ăsta se vede că-i amestecat în vreo conspirație editorială. Fireşte, nu-l întrebase nimic. De altfel, nu era greu de ghicit că era o tipografie a Partidului Muncitoresc Polon.

Spychala, prins de treburile lui, nu era prea informat despre acțiunile noii organizații. Nu le dădea importanță şi nici nu-i trecea prin minte că ar putea să fie un lucru important. Cu trecerea timpului Lilek însă i se supunea tot mai puțin. Nu mai voia pur şi simplu să-l ajute la transmiterea informațiilor, deşi toate – ca şi prima – aveau un aspect tot atât de nevinovat.

Cu încetul – şi se vedeau atât de rar – între ei creştea conflictul care şi izbucni înt. R-una din zilele de primăvară ale acelei perioade memorabi le.

Lilek îi spusese în cuvinte foarte rezervate că nu are de gând să mai ajute unei organizații burgheze. Spychala se supărase foc, îl făcuse respingător argat al Sovietelor. Se despărțiră chiar din odaia lui Andrzej. Îndreptându-se spre casă, Spychala simți o oarecare nelinişte, cu toată încrederea ce avea în onestitatea lui Lilek. Chiar îi trecu prin cap gândul că Lilek ar trebui neutralizat într-un fel sau altul. Deocamdată însă renunță la gândul ăsta. Primejdia pândea din atîtea părți şi se putea ivi din cu totul altă direcție. Iar o suspiciune zvârlită asupra lui Lilek, ar fi putut compromite întreaga casă de pe Bracka şi chiar propria lui locuință.

Cu toate astea îşi mărturisi în gând:

„Aş fi preferat să fie ucis pe stradă, decât să-l ridice

Gestapot!ul.

Apoi, uitându-se la ochii albaştri ai Olei, gândul ăsta îlruşină.

„Ea nu ştie nimic despre mine, nu ştie nimic despre astfel de lucruri. Ce-o fi gândind ea despre copiii ei?”

Şi cu glas tare, lipsit de orice noimă, grăi:

— E foarte rea deprinderea de a privi la oa meni întotdeauna din partea lor cea mai slabă…

Ola îl privi mirată:

— Asta te-a învăţat viaţa însăşi.

Nu putu să nu recunoască că Ola avea dreptate.

A doua zi după ceartă, pe la amiază, mergea pe strada Miodowa în dii’ecţia străzii Dluga. Era supărat:

„Acum trebuie să alerg singur pentru orice fleac”.

Şi nici măcar Andrzej nu-i prea era de folos în ultimul timp.

Cineva, aproape în fugă, îi spuse în treacăt:

— Nu mergeţi într-acolo, miroase urât din partea aceea.

Grăbi pasul. În colţ observă un mic grup de varşovieni (neînfricaţi gură cască), patru tarabe aşezate în rând şi un puternic detaşament gestapo.

În poarta unei clădiri, pe care o cunoscuse nu de mult, coti şi urcă la etajul al patrulea. Ferestrele scării dădeau spre strada Dluga. Ascunzându-se după tocul ferestrelor, se uită spre casa înconjurată de nemţi. Lângă tarabe, zări un grup de oameni arestaţi, cu mâinile ridicate în sus. Jandarmii scoteau din casă nişte pachete, casete, maşini şi le încărcau în automobile. „Tipografia11, îşi spuse el în gând. Chiar în clipa aceea zări pe acoperişul de deasupra casei unde se ascunsese, silueta unui om. Se pitula după coşuri, însă destul de stângaci. Se putea vedea că nu-şi stăpânea pe deplin mişcările, făcând impresia că-i puţin cam băut.

„Trebuie că-i rănit11, cugetă Kazimierz.

Îl recunoscu. Omul ce se furişa era Lilek, observat însă şi de cei de jos. Pe scara casei unde se adăpostise Spychala, răsunară, în adevăr, paşi.

„Frumoasă distracţie11, gândi Kazimierz, fără să se

îndepărteze de la fereastră.

Nemții se opriră la un etaj mai jos. Se cam temeau, pesemne „că omul de pe acoperiş era înarmat. De sus, Spychala îi vedea pe jandarmii de jos, dar ei, ocupați cu alte treburi, nu-l observară. Cu zgomot, deschiseră fereastra. Unul din ei trase chiar un foc de armă, ce însă nu-l atinse pe fugar, care îşi dete seama că se trage în el din fereastră. Nu era înarmat. Îşi întoarse capul în direcția aceea şi-şi mişcă mâna ca şi cum ar fi vrut să spună: „Nu trageți11!

— Idiotul, mormăi Spychala printre dinți.

Intre timp şi fără să mai aştepte alte gloanțe, Lilek se ascunse după un coş, dar, după o clipă, probabil nesigur de ascunzătoare, se hotărî să treacă pe acoperişul casei învecinate. Pe neaşteptate, se ivi de după coş şi făcu – asemeni unui echilibrist – câțiva paşi, spre a se îndepărta de locul primejdios. Mişcările lui erau însă nespus de nesigure şi se vedea aoum, limpede, că-i rănit la picior.

Răsună o a doua împuşcătură.

Fără să se clatine, grăbi doar pasul într-un chip nedibaci. Unu-doi, şi pe neaşteptate, alunecând pe acoperişul înclinat, se opri – jumătate culcat – în mijlocul jgheabului.

Acum putea fi văzut ca în palmă. Se mişcă, vru să iasă, dar nu izbuti.

Nemții, jos, pufniră în râs.

Răsună a treia împuşcătură.

Atunci Lilek se răsuci în jgheab – ca într-un pat – dar… în aer şi, greu ca o saltea, răscrăcărat, cu părul vâlvoi se prăbuşi pe trotuar. Jandarmii alergară repede, în jos, pe scări. Spychala era salvat.

„În sfârşit, acum nu ne va mai denunța, cugetă el uşurat „deşi îi părea rău de băiat. De cele întâmplate trebuie însă înştiințat Andrzej.”

VIII

Nemții se hotărâră să predea „familiei14 trupul lui Lilek. Din familie rămăsese doar mătuşa, dispărută – după prevederile juste ale celui ucis

— Nespus de iute din bârlogul ei, unde-şi lăsase însă pe cei

doi fii, pe care nu mai avea să-i vadă niciodată. Cadavrul lui Lilek se afla la morga de pe strada Oczki. Andrzej fu anunțat că joi la orele zece dimineața va porni convoiul de la spital şi că mătuşa hotărâse să-l îngroape pe băiat la cimitirul Brodno, fireşte, pe cheltuiala organizației.

Predarea mortului familiei sale părea un act cu totul neobişnuit, întemeind bănuiala că gestapoul intenționa să-i vadă pe cei ce vor veni la înmormântare şi poate să-i şi aresteze, fie pe drum, fie chiar la spital. De aceea prietenii şi tovarăşii hotărâră să nu însoțească nimeni sicriul. Cum era însă cu putință ca bietul băiat – atât de iubit de toți – să fie dus aşa de părăsit la cimitir şi îngropat în pământul rece? S-a hotărât deci să se procedeze astfel:

Din strada Oczki până la Brodno drumul e foarte lung, aşa că modestul car funerar, cu singura şi prăpădita lui gloabă, avea să facă cel puțin două ore. Toți cei ce voiau să-şi ia rămas bun de la Lilek cel negricios se puteau înşirui de-a lungul drumului, unul câte unul, la colțurile străzilor, mod în care sicriul lui simplu putea fi întovărăşit de un mare convoi cu totul de neobservat, iar micul ostaş putea primi onorurile cuvenite fără să fie nici ele observate. Din colț în colț de stradă, îl întâmpinau gândul şi amintirea celor rămaşi.

Jadwiga, care tocmai se afla la Varşovia în ziua „bătăliei pentru tipografie”, informase pe Janusz despre cele întâmplate şi acesta venise în oraş. Cu toate avertizările, el singur se decise să pătrundă în capela unde se afla sicriul şi să însoțească pe mătuşă-sa în clipa scoaterii trupului.

Când intră în capelă sicriul nu era încă acoperit. Lilek i se păru altfel decât de obicei, nespus de mic față de aşternut, iar părul lui negru, risipit pe perna albă umplută cu talaş, îi încadra capul ca o ramă ce-i micşora fața micuță, lunguiață şi cu trăsăturile contractate. Sprâncenele erau zburlite şi ele, ca în masca aceea de veşnică uimire pe care o. Dobândesc de obicei chipurile oamenilor împuşcați pe neaşteptate. Pleoapele erau deschise, iar de sub genele lungi globul ochilor avea sclipiri de azur, de o atât de intensă culoare, încât s-ar fi putut crede că în viață Lilek ar fi avut ochii albaştri, deşi în fapt

lumina lor fusese foarte închisă.

Mătuşa supraveghea cu grijă închiderea sicriului, netezindu-i şuviţele negre ale părului, mai înainte de punerea capacului. Janusz, privind ceremonia asta, fu izbit de faptul că se desfăşura în mod „obişnuit11, cu toate împrejurările atât de deosebite. „Moartea este întotdeauna aceeaşi”, gândi el. Dar când sicriul fu ridicat şi carul – cu un singur cal – porni, iar mătuşa, neputând ţine pasul începu să alerge în urma lui, îşi schimbă părerea. Rămase pe trotuar la colţul străzii Chalubinski – când carul qel negru coti spre Jerozolimskie Aleje – şi se pierdu în mulţimea de ricşe, automobile germane şi unităţi militare aflate în trecere. Moartea asta i se păru neverosimilă şi cu totul de neînţeles.

Îşi reaminti de moartea lui Janek Wiewiorski

— Numită în amintirea lui „luminoiasă” – şi care nu putea fi comparată cu cea de acum, întregul curs al vieţii lui Lilek, până la moarte, fiind complet diferit. Şi, cu toate că Lilek rămăsese pentru el un fel de urmă a lui Janek, deosebirea dintre ei era atât de mare, încât Janusz nicicând nu se gândise la ce ar putea reprezenta, în realitate, acest Lilek, pătruns în peisajul polonez cu totul neinteresant, ca un bolovan sau ca un pom.

Pentru Janusz – deşi nu voise niciodată să recunoască lucrul acesta – Lilek fusese, întotdeauna, un ins nefiresc, care se angaja orbeşte în viaţă. Că Lilek era dintre oamenii ce nu stau pe gânduri, care nu pot să-şi pună probleme… înţelegea… Dar… chiar în cazul ăsta îi lipsea simţul comprehensiunii. Janusz socotea – sau poate simţea doar instinctiv – că a te afunda într-o acţiune şi a nu vedea nimic altceva decât curentul ce te înconjoară era un lucru neobişnuit.

Asta nu-l împiedica însă să admire o astfel de viaţă şi o astfel de moarte. Examinând mai adânc lucrul, mai ales aici, în strada Chalubinski, el trăi o astfel de clipă, de parcă un sentiment mărunt de gelozie i-ar fi pătruns gândurile. Şi chiar un anumit suspin: aş vrea să fiu şi eu în stare de aşa ceva!

Janusz se cam temea de sentimentul ăsta. Îi prevedea –

dacă sentimentul ar fi fost mai intens – complicații mari. Se temea şi de el însuşi

— Şi poate tocmai din cauza asta evita călătoriile la Varşovia. Vederea oraşului strivit de călcâiul soldatului german, a oraşului viu – şi cât de viu încă! — îi pricinuia sentimente fierbinți… Mult prea fierbinți pentru mine”, spunea el. Şi pe loc se îndreptă spre gară, să întrebe când pleacă primul tren la Sochaczew.

În colțul străzii Emilia Plater, vizavi de marele cub al gării centrale, aştepta Jadwiga. Din gară se scurgeau, în fiecare clipă, mulțimi negre, sărăcite, oameni ce se cocoşau sub povara „sacilor şi valizelor vechi, legate cu sfoară. Femeile se mişcau încet: se vedea că duceau sub fuste ciozvârte de came şi slănină. Pe trotuarul din fața gării, grupuri de jandarmi alegeau la întâmplare ba un călător, ba pe altul, se apropiau de el şi cu un gest liniştit şi sigur îi luau cufărul ori sacul. Unii se opuneau, alții îi rugau umil (mai ales femeile), dar… fără rezultat. Sacul luat nu revenea niciodată la proprietar. Majoritatea însăi consimțea liniştit la pierderea mărfii, pierdere inclusă în contul negoțului întreprins.

Deodată, o vie mişcare se produse printre călătorii care ieşeau. Unii începură să fugă, alții însă se înghesuiau să vadă ce s-a întâmplat. Doi gestapişti conduceau un băiețandru micuț, palid, purtând o valiză mare, prea grea pentru el, desigur cu arme. Nemții, voinici chiar numai prin statura lor, striveau băiețaşul firav şi chiar cam schilod. Jadwiga, îşi reaminti de răposatul nepot al organistului din Lowicz – cu care micuțul semăna nespus de mult. Găsiră îndată o căruță, aruncară băiatul în ea şi gesitaipiştii plecară. Mişcarea din fața gării deveni încet-încet normală.

Jadwiga privise atât de îndelung scena, încât era cât pe-aci să uite de convoiul funebru. Carul înainta la trap şi oarecum lateral spre mulțimea care venea dinspre gară; calul încetini mersul şi mătuşa, alergând din urmă, ajunse cele patru mici colonade acoperite cu un baldachin, sub care era aşezat sicriul simplu şi galben. Jadwiga văzu cum o şuviță din părul lui Lilek ieşise de sub capacul sicriului şi se mişca în vânt, ca o

panglică de mătase.

O recunoscu pe mătuşă; o cunoscuse mai de demult în cartierul Wola, fiind un fel de radă a lui Janek Wiewiorski. După mătuşa asta înțelese ea de unde răsărise Lilek şi de ce se ținuse scai de Janek. Pe de o parte, Jadwiga avea o atitudine de îndoială față de toate chestiunile politice, iar pe de alta prețuia nespus de mult rudenia şi relațiile ei. De aceea, pentru Lilek cel negricios avea mai degrabă un sentiment de jale. Uitându-se la convoiul ce trecea prin fața ei, ochii î se învăluiră de ceața lacrimilor şi-şi reaminti de sărmanul ei „unchi”, la care ținuse atâta.

,. Oare ce vor ei, cu toții? se întreba în gând. Să fie mai bine? Şi-i tot mai rău, e aşa de îngrozitor, încât mai rău nu se poate. E cumplit. Pe străzi aproape zilnic se împuşcă oameni nevinovați. Şi ce va ieşi din sângele ăsta? O viață nouă – şi o nouă moarte.”

Jadwiga nu pricepea ce se întâmplă. Iar Janusz, care nu înțelegea nici el lucrul acesta – dar din alt punct de vedere – prea puțin îi putea explica.

„Nu mi-a explicat nimic. Nu ştiu nici măcar cum a murit Lilek, ce a apărat el. Oare acelaşi lucru ca şi unchiul? Cred că da! S-a apărat pe sine. N-a vrut să ajungă un mizerabil. N-a vrut să se predea. Aşa sunt ei toți, ai noştri.”

Şi ceva ce semăna a falã îi spori răsuflarea în piept.

„Păcat că nu-i aşa şi Janusz”, îşi mărturisi ea în gând privind cum sicriul înaintează repede pe, stradă.

Spychala stătea în colțul străzii Marszalkowska dinspre „Polonia”, lângă florăria Bursiak, în casa familiei Marconi. Se retrăsese de la marginea trotuarului, chiar până sub ferestrele florăriei, de unde avea un larg câmp vizual, putând observa din timp dacă cineva ar fi urmărit desfăşurarea modestei înmormântări. Dar nu văzu nimic, suspect, nemții probabil renunțaseră la planul lor, lucru ce-i umplu inima de bune presimțiri: duşmanii pierduseră de acum simțul ordinii, ce le era atât de caracteristic. Desigur, cineva poruncise ca trupul lui Lilek să fie predat familiei şi ca înmormântarea să fie supravegheată, iar apoi uitind lucrul acesta şi având de

executat lucruri de o sută de ori mai importante, renunțase la primul ordin. Sau poate chiar nu se renunțase, dar desfăşurarea evenimentelor se petrecuse în pofida voinței celor ce poronciseră. Recent, Spychala observase multe cazuri asemănătoare, mai mult sau mai puțin importante, care nu fuseseră duse până la capăt, de unde trăsese concluzia foarte limpede că disciplina şi organizarea lăsau de dorit.

Spychala îl cunoscuse puțin pe Lilek, îl folosise la rezolvarea unor treburi mărunte şi era departe de a-i împărtăşi convingerile. Toată problema tiparnițelor, a organizării redacțiilor subterane de sub egida Partidului Muncitoresc Polon (P.P.R.) se desfăşura în afara lui, dar cum fusese martorul acestei lupte şi al morții tragice a unui băiat ce stârnea râsul, se simțea dator să-i aducă – aşa cum se cinsteşte memoria fiecărui ostaş – ultimul omagiu.

În ultimul timp Spychala nu era mulțumit de el însuşi. Întreaga lui existență din perioada ocupației era ca un fel de vis; nu simțea realitatea, se strecura – într-un mod ciudat – printre diferitele contacte, adunări şi viața personală, care şi ea, de asemenea, spânzura oarecum în vid. De la înapoierea din Puste Lşki privea totul ca o acțiune trecătoare, ba ceva şi mai rău. Credința şi convingerile lui şi le considera tot trecătoare, ca şi mantaua pe care o poți dezbrăca şi atârna în orice clipă în cuier. Avea totodată impresia – tot mai limpede – că mantaua asta va fi atârnată în cuier nu de el însuşi, ci de Tanti Istoria.

Tanti asta era îngrozitoare. Şi niciun fel de raționamente în maniera lui Bamlet nu mai puteau fi de vreun folos, ele rotindu-se în acelaşi vid ca şi acțiunile lui Spychala.

Văzu cum convoiul se apropie, trece pe lângă el şi îşi continuă drumul. Văzu căluțul, sicriul, vizitiul cel scund şi gârbov.

„Nu trebuie să simți tristețe, niciun fel de tristețe, cugetă el, mii, zeci şi sute de mii de băieți asemenea lui pier zilnic. Asta, unul singur, n-are nicio însemnătate. Micul convoi negru este un echipaj strălucit, iar înmormântarea asta – o înmormântare strălucită. Alții sunt striviți în pulbere, arşi,

aruncați pe drumuri sau în pădure.

Ăsta călătoreşte ca un rege spre un cimitir adevărat, ca înainte de război.”

Privi mărunta siluetă a mătuşii, care aproape alerga pe urmele carului funebru şi… chiar zâmbi.

„Atâta doar, să nu te pleci în fața filosofiei suferinței, gândi el, a mitologiei nefericirii. Nu-i cu putință să construieşti o teorie asupra lucrurilor din tot ceea ce se întâmplă azi. Lucrurile, în esența lor, n-au nimic comun cu acel sens pe care noi îl dăm suferinței. Calul e cal, sicriul e făcut din scânduri de brad, mătuşa e o femeie pricepută şi isteață care s-a smuls chiar şi din mâinile gestapo-ului. Toate astea nu trebuie să fie transformate în simboluri, căci astfel nu vom ajunge departe.”

Tot privind cum convoiul trece de Marszalkowska şi se îndreaptă mai departe spre Bracka, Spychala simți deodată o poftă fără margini de lucruri obişnuite, Ar fi vrut – atâta – să trăiască fără patosul existenței, fără fala suferinței, fără noțiunile de eroism şi sacrificiu, cărora nu le corespunde nicio realitate. De fapt nu fusese nici eroism, nici sacrificiu în faptul că Czarny Lilek sărise ca o pisică de pe un acoperiş pe altul şi că tot ca o pisică fusese împuşcat când se ivise de după coş.

La colțul străzii Nowy Swiat stătea Helenka. Ea nu-l cunoscuse pe Lilek; aflase de la Andrzej despre cele întâmplate şi socotind înmormântarea asta – cu oamenii oare conduceau sicriul de la fiecare colț de stradă – drept o admirabilă idee, se hotărî să aducă şi ea, în felul ăsta, un omagiu mortului. De fapt, Helenka trata chestiunea mai degrabă ca un fel de plimbare. Ea singură dintre toți „oaspeții*1 funerari obser-

în

vase că ziua aceea era minunată, timpuriu primăvăratică şi cu nouraşi mărunți răsfirați pe cerul azuriu. Aici, la colțul străzii Nowy Swiat se simțea – dinspre Vistula – o adiere mângâietoare, blândă şi plină de moliciune, care în împrejurările date părea ceva ce nu se cuvenea.

Helenka ridică ochii şi se uită la nouri şi la păsările ce zburau undeva departe. Rândunelele se reîntorseseră, nețінând seama de proiectilele războiului şi undeva, acolo sub

nouri, îşi executau dansurile lor aeriene. Urmărindu-le, Helenka fu cuprinsă de încântare. Oamenii ce treceau pe lângă ea, văzând-o că se uită în sus, îi urmăriră privirile cu nelinişte, crezând că poate nişte avioane se rotesc pe cer. De care? Nu se ştie, dar de aici nu poate ieşi nimic bun. Unii, ridicând capetele observară de-abia acum vremea şi bolta primăvăratică, iar alții – nevăsând nimic neobişnuit – îşi întoarseră privirile din nou spre Helenka şi se uitară la ea dând din umeri: ce-o fi văzând ea acolo?

Până la urmă, Helenka îşi dădu şi ea seama că stârneşte atenția oamenilor – ceea ce, nefiind câtuşi de puțin în intenția ei – începu să privească spre bulevardul Jerozolimskie şi în curând zări convoiul care se apropia.

Ştia că Lilek cu câteva zile mai înainte înnoptase la Andrzej, ştia că a fost tovarăş cu prietenul lui Janusz, că era un om tânăr. Dar pentru că nu-l văzuse niciodată, îşi închipuise că fusese foarte frumos. Sărmanul Lilek ar fi pufnit în râs dacă ar fi putut vedea cum sora lui Andrzej îi zugrăvea chipul în gândul ei. Czarny Lilek fusese scund şi pirpiriu, avusese ochii mari – de culoare închisă – dar asta era singura podoabă a obrazului lui îngust. Se bâlbâia puțin şi cu cât era mai enervat, cu atât mai mult i se împleticeau cuvintele în gură. În gând Helenka îşi zicea: „Păcat de băiatul ăsta frumos.”

îndată însă porni să se gândească la Bronek, care era într-adevăr frumos, avea mai degrabă un tip arab, iar gâtul lui lung (Helenka glumind îi spunea că-i gât „de cal”) avea o culoare de un auriu închis. Îşi aducea aminte de mirosul gâtului lui: amestec de duhoare de croitorie şi aromă de ambră. (Şi să dispară pentru totdeauna?) Helenka privi spre arcul podului Poniatowski şi cuprinse cu ochii din nou cerul albastru de deasupra Vistul ei şi orizontul îndepărtat de culoarea safirului. În loc să se mai gândească la Lilek îşi reaminti de biserica din Rabka – a cărei lemnărie avea tocmai culoarea asta albăstrui-viorie, biserică pe care o vizitase atunci împreună cu Bronek, iar apoi de munții şi de adăposturile din Gasienicowa şi Kryzna. Şi întorcându-şi ochii de la acea îndepărtată imagine – care era totodată amintirea

unor timpuri de mult apuse – la spațiul de dincolo de pod, văzu convoiul ce înainta acum într-un ritm lent, iar carul acela negru i se păru, în conştiința ei, drept un lucru de prisos, zadarnic şi neverosimil.

Îşi reaminti de asemenea de rucsacul lui Bronek, de frânghiile şi sacul de dormit, de întregul lui echipament, începând cu bocancii şi terminând cu bascul şi gândi că, la drept vorbind, ăsta era armamentul pe care ar fi trebuit să-l poarte acum, iar nu curelele, cizmele lungi şi grenadele fabricate copilăreşte.

Şi uitându-se din nou, cu un sentiment de ruşine ori de nedumerire, la convoiul ce sărea peste şinele tramvaiului, se întrebă: „La ce bun toate astea?” gând care, umplând-o pe loc de ruşine, adăugă suspinând: „Ce vină avea el, sărmanul? Tânăr cum era nu ştia nimic despre viață. Poate nu cunoscuse încă femeia. Şi-l năpădise desigur jalea văzând cum alunecă de pe acoperiş. Mai trăia oare în momentul căderii? Oare a mai simțit el ceva, atunci? Regreta el, oare, că-şi pierde viața?”

„Andrzej spunea că-i foarte naiv. C-avea încredere în tot ce i se spunea… Era un om fericit!”

În locul unde podul Poniatowski se înălța deasupra apei, larg revărsată în clipa aceea, stătea Hubert Hube.

Nu-şi bătea capul că statura lui înaltă, ca şi şuvițele de păr risipite atât de ciudat pe frunte puteau fi observate de oricine, precum însăşi înălțimea întreagă a trupului lui, într-o încordare ce făcea impresie, întotdeauna, că-i gata să sară, ca un motan, în orice clipă. Trebuia să ai un car de noroc – aşa cum avea Hubert – pe care jandarmii îl acostaseră atât de rar până atunci.

„Comedia44 – cum îi spunea el – de a împrăştia de-a lungul drumului alaiul funerar al lui Lilek îl amuza şi pe Hubert, socotind-o drept încă o „figură” făcută nemților. Nu se gândea la mort, îl cunoscuse foarte puțin, fusese doar câteva zile agent de legătură între Hubert şi Spychala. Toată înmormântarea asta era pentru el âncă una din aventurile din timpul ocupației, pe care le colecționa cu pasiune, chiar de ar fi fost şi mai primejdioase.

\
Totul pentru el era, în continuare, fantezie şi aventură. Voia să-şi asume totul, întotdeauna, indiferent de consecinţe. Îi purta pică lui Andrzej că o lichidase el pe Marysia Tatarska. Îi făcea chiar reproşuri. Ândrzej nu-i răspundea nimic, în ultimul timp Andrzej se eschiva – de regulă prin tăcere – chiar de la cele mai importante chestiuni.

Hub-huby se aplecă peste balustrada podului pe sub care treceau şuvoaiele cenuşii, umflate, ale apei. Vistula era tulbure, deşi ziua era frumoasă şi cerul albastru. Curentul puternic se izbea de stâlpi, învolburând crestele de apă, albe, frumoase ale valurilor ce purtau ramuri şi chiar crăci mai groase.

„Ce-ar fi dacă aş sări?" gândi Hubert. Să sar, pur şi simplu, fără motiv şi fără ţel." Simţind cât de umilitoare este pentru el supunerea, prefera să facă din proprie voinţă un lucru oricât de stupid, ales însă voluntar dintr-o mie.

Îşi pieptănă cu mâna părul buclat, gest care-l trezi.

,. În lături cu ideile astea, dragă Hubert, cugetă el, în locul lor: soarta. Nu-i acum vremea individualităţilor puternice.41

Şi, zâmbind, adăugă: „Trebuie să recunosc înainte de orice că nu-s o individualitate".

Tocmai în clipa aceea răsunară pe pod copitele gloabei; se apropia baldachinul negru.

„Şi eu sunt unul din «băieţii noştri» care semăn cu ăsta!" gândi el.

Noaptea plouase. Rămăşiţele ploii spânzurau ca nişte zdrenţe albe, de vată, pe cer. Şi podul era umed, iar din loc în loc avea găuri făcute de bombardamentele din 1939. Căluţul înhămat la carul funebru se poticnea în ele. Vizitiul îl ajuta să se ridice. Calul îşi îndrepta trupul şi pornea câţiva paşi la trap. Mătuşa alerga, dar se poticnea şi ea în aceleaşi găuri. Căzu. Hubert, văzându-i faţa şi ochii speriaţi îndreptaţi spre ei, sări şi o ridică.

— Ce faceţi, domnule? grăi bătrâna. Lăsaţi, nu-i nevoie.

Hubert o ţinu câteva clipe de braţ, apoi îi dădu drumul şi plecă. Pe pod era pustiu, nimeni nu văzuse întâmplarea.

Hubert nu se putu abţine şi, călcând ordinul, înaintă pe pod, uitându-se mereu la carul funebru.

„Şi tu eşti unul ca ăsta, pe care-l duc cu «carul»; ține minte, Hubert, să nu-ți închipui dracu ştie ce.” (îi trecuse prin minte că tatăl său folosea expresia învechită „dracul ştie ee”). Mai făcu câțiva paşi, dar de departe văzu pe Andrzej care stătea la capătul celălalt al podului. Silueta lui înaltă, zveltă, era uşor de observat. Se opri.

Andrzej, care stătuse îndelung pe locul acela, îşi pierduse răbdarea, dar când zări carul afiropiindu-se, porni spre el şi încă destul de repede. Trecu în grabă peste spațiul carosabil şi se opri în fața rondului. Washington, de unde-l putea vedea cum înaintează şi apoi cum se îndreaptă spre cimitirul Brodno. Nu stătu pe gânduri. Voia să fie cât mai mult timp în apropierea lui Lilek. Voia să participe mai din plin la înmormântarea lui.

Din clipa când aflase de la Spychala de ciudata moarte a băiatului, nu ineetase să se gândească la el. Se gândise la el de fapt, şi mai înainte, chiar din clipa în care Lilek petrecuse noaptea în odaia lui şi poate tocmai din clipa aceea Andrzej începuse să simtă – mai puternic decât până atunci – toate îndoielile. O astfel de credință, o astfel de siguranță în justețea comportării este ea oare un lucru bun? Cugetind, fu cuprins, ca de obicei, de îndoială. Se simți răpiit de valul general şi dus ca un bețişor, îi veni însă în minte vorba lui Pascal: trestie gânditoare.

Ce valoare avusese pierduta viață a lui Lilek? Pentru el însuşi – imensă; pentru societate – minimă. Ce însumează oare valorile astea minime? Da, desigur, dar cine-i în stare să-şi dea seama de suma asta?

De câtva timp, în general, începuse să-l stăpânească sentimentul rătăcirii. Se apăra cât putea şi încerca să se convingă că în tot ceea ce face exista o finalitate, un plan. Că totul trebuie să aibă un sens. Căci altfel e oare cu putință?

Adesea însă – ca şi în clipa de față – îşi spunea: „Lucrul ăsta nu are nicio însemnătate, nu-i decât un vis fără niciun fel de proorocire.”

Carul mortuar trecu pe la marginea drumului carosabil, chiar pe lângă trotuar şi Andrzej văzu inscripția de pe sicriul sărăcăcios: *„Juliusz Syga, 23 ani”.* Şi-şi reaminti cât de greu respira Lilek culcat lângă el şi ce dogoare emana trupul lui. Iar acum era rece ca gheața. „Lucrul cel mai rău este lipsa fluidului, lipsa căldurii, pe care o resimțim când ne aflăm lângă un cadavru”, îşi spuse el în gând.

Carul funebru descrise un arc şi porni de-a lungul parcului Skaryszewski, mătuşa mergând după el la o distanță de vreo cincisprezece metri. Andrzej, simțind că-l năpădesc lacrimile, zâmbi.

Rămase îndelung pe loc. Carul înainta sărind pe caldarâmul cu gropi, cubul galben al capătului sicriului cu pata lui neagră de tinichea se estompa, mătuşa îşi încorda pasul, dar era tot mai departe de jalnicul baldachin, iar pe copacii tineri din parcul Skaryszewski – mesteceni şi carpeni – tremurau uşor şi lin frunzele de un verde palid.

— Li! ek nu mai e, şopti Andrzej şi lăsându-şi brațul să cadă în jos, în semn de neputință, se întoarse în oraş.

IX

Doamna Szyllerowa izbutise să înduplece pe Elzbietka să dea un concert – în scopuri numai de ea cunoscute – şi care. Avu loc în micul restaurant de pe Baudouin, în ziua de nouăsprezece aprilie, fără ca organizatoarele să-şi dea însă seama că ziua cădea tocmai în Săptămâna Mare: amărâtă, Roza le ceru să introducă, neapărat, în program doar cântece „evlavioase”, lucru ce nemulțumi pe Elzbietka.

— De unde să iau astfel de cântece? întrebă ea supărată. Azi, de altfel, aşa s-au amestecat toate, încât nimeni nu mai ştie dacă-i Duminica Floriilor sau Joia Mare. Voi cânta din Chopin şi Moniuszko şi va fi bine.

— *C’est vrui,* observă Roza, *ces chansons ne sont que des* litanii.9

Doamna Szyllerowa – care era de altă părere

---

9 **Nu va fi un concert ca altădată (fr.).**

— Întrebă:

— N-ai vrea să cânți vreo arie de Edgar?

— Dar Edgar n-are aşa ceva. N-am mai cântat nimic de el de atâta timp. Nu ştiu dacă voi reuşi…

1 Ai dreptate, cântecele acestea nu sunt decât un fel de litanii (fr.).

— Dar… pentru cine ai vrea să reuşeşti? o chestdonă Roza. *Ce ne sera pas un concert comme autrejois.* 1

— E adevărat, oftă Elzbietka.

— Nu va fi un adevărat concert, glăsui răspicat doamna Szyllerowa.

Vestea, deşi răspândită numai prin viu grai, stârni interes. Multă lume întreba de data concertului, iar când frumoasa zi de primăvară se apropie de sfârşit cele două sălițe ale restaurantului gemeau de auditori.

Apăru din păcate şi aviatorul german – admiratorul sau „vărul44 Rozei. Se ştia bine că nu va denunța concertul, dar din toate celelalte privințe organizatorii trebuiau să fie cu ochii-n patru.

Ola şi Helenka şedeau la o măsuță din fund, la dreapta intrării, ascunse într-un loc mai dosnic, ales anume de Ola, spre a fi cât mai puțin la vedere, fiindcă se temea că va fi prea emoționată.

Acompania un muzician tânăr, „de familie bună44 (peste trei luni, cu gura plină de un căluş de ghips, avea să piară împuşcat, împreună cu alții, lângă remiza de tramvaie de pe Pulawska), firav şi temător, dar totodată nespus de atent, fiecare putându-e aştepta la orice. Elzbietka, când nimerea o notă bună, făcea un neaşteptat „fermato14, iar dacă sunetul nu-i reuşea, accelera subit ritmul, cântând într-un cuvânt, oarecum manierat.

Doamna Szyllerowa – aşezată undeva „în culise”, la trecerea dintre sufragerie şi bucătărie

— Îşi dădea perfect de bine seama de lucrul âcesta. Şi aşa CUm îşi pierduse soțul şi fiul, acum pierdea şi glasul de care fusese mândră atâta vreme, făcându-şi chiar reproşuri că odinioară, cu mulți ani în urmă, nu ştiuse să folosească pe

de-a-ntregul putința de a savura glasul fiicei sale. De altfel, tot aşa nu prețuise nici creația lui Edgar. Cu oarecare părere de rău îşi reamintea de seara când – după concertul de la Filarmonică – cântase cu soțul ei cvartetul lui Beethoven la patru mâini, încercând pare-se să-şi şteargă din minte atât impresia ce-i lăsase muzica fiului ca şi glasul fiicei care o neliniştise peste măsură.

Elzbietka alesese câteva cântece de Chopin, nereuşite însă. Nedispunând de simplitatea corespunzătoare, cântăreața încercase să le „interpreteze”, ceea ce nu se potrivea cu cântecele astea simple, scrise – ca şi cuvintele lui Witwieki – în stil idilic. De-abia când intonă *„Din munții, de unde purtară povara”,* emoția o cuprinse şi pe ea, şi pe ascultători. Interzisul ChopiiT. Ca şi cuvintele dureroase despre cei pe care nu-i pomenea nimeni se potriveau de minune cu clipa trăită.

Atentă, Ola asculta, privind-o continuu pe Helenka, din al cărei profil întors spre ea reieşea că-i foarte abătută şi în acelaşi timp neliniştită. Ola nu putuse să nu bage de seamă cât de mult se schimbase timbrul glasului Elzbietkăi şi, ceea ce era şi mai important – cât de deosebit era modul ei de a cânta, cât de mult îi lipsea libertatea, cât de prudent ataca notele înalte, cât de greu executa fiecare crescendo.

În acelaşi timp însă Ola, care nu mai auzise de multă vreme pe cineva cântând, descoperea, oarecum din nou, magia muzicii. Uimită, îşi dădea seama că, alături de lumea îngrozitoare în care trăia, alături de sângele care păta mâinile criminalilor, ca şi ale copiilor ei, alături de lumea chinului zilnic, exista o altă lume neatinsă şi intangibilă, către care se putea întinde mâna, o lume care ți se supunea, ți se deschidea. Puritatea, specifică muzicii, nu i se păruse niciodată mai cristalină ca în clipa aceea, când devenea pentru ea şi o salvare din propria-i viață

— Oricum, atât de îngrozitoare. Şi se mira, ea însăşi, că având leacul şi otrava asta la îndemână, nu -întinsese nicicând mâna s-o ia. La sfârşitul cuvintelor ultimului cântec de Chopin simți cum o năpădesc lacrimile.

Când se auziră aplauzele (reținute, căci se temeau de

manifestație), Helenka, adresându-i-se cu mânie, îi spuse aspru:

— Ce-i cu tine, mamă? A fost ceva îngrozitor…

— Helenka, zise Ola zâmbind, iarăşi nu înțelegi nimic.

Helenka amuți şi îşi întoarse capul.

După o scurtă pauză Elzbietka reveni şi începu să cânte arii de Moniuszko. *Trandafirul de câmp* nu făcu nicio impresie. Urmă *Morel.*

Cântecul ăsta Ola îl ascultă cu încordare, aşteptând modulația minunată de la finele strofei. Şi tocmai în clipa acelei modulații, simțind lângă ea o mişcare înceată, întoarse capul. Andrzej, intrând pe neobservate, aşeză Stent scaunul chiar lângă acela al mamei, atât de aproape, încât o atinse cu întreaga sa făptură.

Ola întinse mâna stângă şi dădu peste cea a fiului care, cu o mişcare hotărâtă, o apucă de încheietură, strângând-o puternic, fără să-i mai dea drumul. Şi,. Ținându-se de mână ca doi amanți, ascultară continuarea ariei.

De la convorbirea matinală şi, mai degrabă, încă din noapte când fusese în camera lui Andrzej, Ola nu mai schimbase niciun cuvânt mai intim cu fiul ei. Iar audiția de acum nu era nici ea o convorbire. Ola înțelese că şi pentru Andrzej era o clipă de destindere, şi poate chiar o clipă de regăsire a unei alte vieți, un curcubeu înălțat deasupra unei văi cumplite.

În acelaşi timp – Ola simțea acest luoru şi pentru ea şi pentru Andrzej – era clipa regăsirii amintirilor celor mai vechi: regăsirea copilăriei. Şi deodată se revăzu margând pe strada Czacki – o stradă liniştită şi tăcută – în mână cu mânuța micului Andrzej, simțind cum mânuța asta, cu încredere deplină, firească şi fără sfială se lasă dusă în voie de ea, în direcția spre care îl conducea. Acum simțea însă că niciodată nu va mai regăsi încrederea aceea, contopirea aceea mutuală, Andrzej putându-i reproşa atâtea, iar ea având atât de îngrozitoare suspiciuni față de el.

Totuşi şedeau atât de aproape unul de altul şi se țineau de mână, aşa cum nicicând nu face o mamă şi un fiu, când fiul e matur, deci pierdut pe vecie pentru mamă.

În capul Olei năzări ideea ciudată – poate chiar cumplită – că în clipa aceea Antek este şi mai mult fiul ei, iar fiindcă e mort, cu atât mai mult trăieşte el, pentru ea. Îşi reaminti de Jozio, de mătuşa Royska şi de tot ceea ce era în legătură cu ei.

„L-a îngropat într-un mauzoleu, în timp ce eu nu ştiu măcar unde zace al meu. Cugetă ea. Dar e totuna, şi mauzoleul se va face pulbere… ca totul…”

Inima îi fu străpunsă de jale şi spaimă la gândul că şi Andrzej va putea să devină, în acelaşi chip, „şi mai mult fiul ei” osândindu-se în sinea ei atât pentru că se împăcase cu moartea lui Amtos, cât şi pentru că întir-un fel oarecare îi şi glorificase moartea. „Nu! Nu! nu trebuie să yândesc aşa! I s-ar putea întiâmpla «aşa» şi lui Andrzej!” Îi strânse şi mai cu putere mâna, ca şi cum l-ar fi îmbiat să nu plece, să mai reziste, să fie mereu lângă ea… că ea nu-i va mai pune nicio întrebare.

Prinse din zbor căutătura uimită a Helenkăi care nu auzise când Andrzej se strecurase la măsuță – în ochii căreia citi spaimă şi nerăbdare. Aplecându-se spre el şi descoperind mirată că se țin de mână – Helenka îi întrebă în şoaptă:

— Ce se mai aude?

Andrzej dădu din umeri.

— Tmaginează-ți! Nemții sunt la Varşovia.

— Eşti un prost, îi zise Helenka, revenind la poza ei indiferentă, de mai înainte.

Elzunia sfârşi ciclul ariilor lui Moniuszko.

Urmă o pauză mai îndelungată. Se servi cafea şi bucăți de tort mokka sau cu mac.

Ola şi Andrzej se îndepărtară unul de celălalt şi fără să se mai privească băură cafeaua. La măsuță domnea tăcerea.

Veni şi doamna Szyllerowa care, luând loc, începu conversația. Ola făcea oarecare efort ca s-o asculte, iar Helenka nici măcar nu simula că vorbele acesteia ar ajunge până la ea. Era nespus de abătută. Fața ei părea de gheață, iar două brazde îi apăruseră în jurul gurii.

— Imaginează-ți, Ola, vom avea o surpriză. Elzbietka a găsit printre hârtiile ei două cântece necunoscute ale lui Edgar, de

fapt două schițe.

— Doamne! zise Ola, ce cântece or mai fi şi astea?

Şi cugetă: „Dacă ar fi fest acum câțiva ani!”

— Sunt compuse pe cuvintele lui Kochanowski din *Psaltirea lui David.* Una este *La apa Vavilonului,* iar a doua, nu mai țin minte din ce psalm, dar... numai două portative. Sunt foarte emoționante, adăugă doamna Szyllerowa cu vocea mişcată.

Andrzej se uită la maică-sa, pe care ştirea despre găsirea necunoscutelor cântece ale lui Edgar se pare că o interesa.

După o clipă Elzbietka apăru în mână cu un caiet mic, roşu, în care îşi însemnase cuvintele ariilor ce urma să le cânte, deoarece în ultima vreme memoria o cam făcuse de ruşine.

— Ascultați, dragilor, le zise doamna Szyllerowa, rămasă la masă, ca şi cum îndemnul ar fi avut vreo însemnătate. Ola şi aşa era numai urechi, iar Helenka se gândea aiurea.

Elzbietka, pornind să execute întregul său repertoriu, se uită mai întâi la vârful pantofilor, apoi înălță capul cu o mişcare sigură – şi când tăcerea domni în sală, schimbă o privire cu acompaniatorul, căruia îi făcu un semn afirmativ.

Răsunară acorduri ciudate, doar patru la număr, care coborau de sus în jos, întocmai ca în ultima baladă a lui Chopin. Elzbietka începuse foarte încet şi parcă fără siguranță.

Şi deodată, simțind prezența fratelui, porni să cânte ca şi cum însuşi Edgar ar fi acompaniat-o. Cântecul era simplu şi nespus de expresiv.

— E minunat, şopti Ola.

Bătrâna Szyllerowa dădu afirmativ din cap. Ceremonia asta îl făcu pe Andrzej cam nerăbdător şi, mirat, se uită la maică-sa.

Ola, într-adevăr, se schimbase la față. Pe când trăia, îl considerase pe Edgar drept unul din prietenii ei, acum însă când îi asculta muzica asta necunoscută, de dincolo de mormânt, i se părea că n-a fost niciodată un om care să-i fie atât de apropiat. Gândea că poate lui – şi numai lui – ar fi cutezat să-i vorbească, pe şleau, şi despre Kazimierz, şi despre moartea lui Antek, şi chiar de spaima cu care se gândea la

Andrzej. În fața notelor înalte, pe care fără stridență şi cu uşurința de odinioară le emitea acum Elzbietka, simți cum o cotropeşte jalea pentru ea însăşi şi pentru copiii ei încât se temu că va izbucni în hohote de plâns. Tonurile pline ale psalmului răsunau şi ele tot ca o jelanie, ca o tânguire.

Astfel, pentru Ola luă ființă un Edgar nou şi necunoscut, nu acela din salonul ei de pe strada Czacki, nu omul agreabil, puțin stins şi foarte trist, ci altul, unul nou şi exuberant. Fusese, fireşte, trist, dar nu ca flautistul dintr-o ulicioară orientală, trist de o tristețe mai mare şi mai deplină decât tot ceea ce poate exprima muzica. Nu era acea „mică tristețe” din peisajele franțuzeşti, ci tristețea atotcuprinzătoare a existenței. Tristețea aceea care spune clipei îngrozitoare: clipă, tu vei trece, veți trece cu toții, aşa cum am trecut şi eu şi cum veți trece şi voi toți, ca umbre, ca reflexul sălciilor pe apele Vavilonului.

Aşa de mişcată şi de adâncită în gânduri cum era, Ola nici nu observă începutul celui de al doilea cântec. Totul se îmbină pentru ea într-o singură impresie amețitoare, plină de uimire.

— Edgar al meu, rosti doamna Szyllerowa, când Elzbietka termină.

Nimeni din public nu aplaudă. Elzbietka ieşi, iar doamna Szyllerowa se ridică şi-şi urmă fiica.

Programul anunța încă două arii din operele italiene. Ola se întrebă dacă nu-i mai bine să plece acasă. Dar… până să se hotărască, cântăreața reapăru şi începu ultima parte a concertului.

Pe la jumătatea primei arii Ola observă că pe scaunul pe care şezuse Szyllerowa se instalase altcineva. La început nu-l recunoscu, dar când acesta se aplecă spre Helenka, iar şuvițele de păr i se zburliră, observă că era Hub-huby şi auzi chiar cum îi spunea prietenei lui:

— Ce v-a venit să stați aici? Nu ştiți? A început.

Inima Olei se contractă violent, în timp ce copiii ei rosteau aproape în acelaşi timp: -

Andrzej:

— Ce a început?

Helenka:
— Eu, ştiam.
— Ce, ce? se nelinişti Ola.
Hub-huby izbucni:
— Voi şedeţi aici, iar evreii se bat de dimineaţă în gheto.
— Ce spui? întrebă Andrzej.
Helenka, necăjită şi lăsându-şi mâinile să cadă în jos, zise:
— Să-ţi spun drept, Andrzej, eu m-aş ruşina de-aş fi în locul tău.
Fără voie abordaseră convorbirea cu un glas mai tare; câteva persoane chiar sâsâiră, iar Elzbietka, în pauză, căută neliniştită în direcţia lor. Apoi se uită şi în direcţia aviatorului german, care şedea cât se poate de calm şi o fixa cu privirea lui fascinată. Lucrul ăsta o linişti pe deplin şi începu să atace din nou notele înalte, în timp ce acompaniatorul, cu un succes nu prea mare, încerca să redea, modest, orchestraţia lui Verdi.
— Şi acum, ce-i de făcut? întrebă Andrzej. Dar noi?
— Noi, e o chestiune aparte.
Helenka se amestecă din nou:
— Fireşte, voi – e o chestiune aparte. Iar ei n-au decât să crape, dacă vor!
— Îi vor masacra până la unul, declară Hubert.
— Dar tu, Helenka, de unde ai ştiut, şopti Andrzej violent, ţi-a spus Bronek?
— Bronek ducea arme printre desenele lui.
— Vai, Doamne! se cutremură Ola, deşi nu era fricoasă din fire.
În clipa aceea Elzbietka termină şi aria a doua, se produse mişcare, răsunară aplauze. Ascultătorii se grăbeau spre ieşire, căci până la ora de închidere nu mai era mult.
Băieţii, folosind prilejul, începură să se certe ridicând glasul.
Andrzej susţinea că „nu există niciun ordin". Helenka, privindu-l cu dispreţ, se adresă mamă-si:
— Dă-le pace (deşi Ola nu se amestecase în conversaţie), hai la Elzbietka.
Şi merseră într-o odăiţă ce servea drept „cameră pentru

artişti44. De aproape Elzbietka părea urâtă, avea fața congestionată, iar pe pielea ei trasă şi unsă cu un strat de grăsime pudra nu stătea prea bine, produsele de cosmetică din timpul ocupației nefiind de calitate. Profesorul Ryniewicz, roşu la chip ca un elev, stătea în fața ei şi repeta într-un a:

— Minunat, minunat, ați cintat atât de minunat, doamnă!

Doamna Szyllerowa, la spatele fiicei, zâmbea blajin.

— Nu-i aşa, profesore, spuse ea, ne-am reamintit de Odesa?

Şi Elzunia se gândea la Odesa. Dar aşa, ca la un miraj, ca la o fata morgana.

— Odesa noastră nu mai există, făcu profesorul.

— Şi acest Edgar… şopti Elzunia, în extaz.

Între timp băieții ieşiră pe stradă. Era cald, senin, primăvăratec.

— Ce vreme, exclamă Hub-huby.

— Ascultă, Helenka asta e ceva de necrezut, zise Andrzej. Cum îşi face ea ouraj! Acolo-i doar Bronek.

— Mai repede, mai repede, îi îndemnă Hubert.

Alergară prin strada Mazowiecka, apoi prin

„piața Hitler", prin piața Teatrului şi ieşiră în piața Krasinski. Văzură un carusel şi leagănele lui. Iar dincolo de „Orăşelul vesel44 – un zid încremenit.

Dincolo de zid se înălțau nori de pulbere şi fum. Unele case ardeau. Din când în când răsunau împuşcături.

X

În a doua zi a răscoalei din gheto, luptele s-au dat în piața Muranowski şi pe străzile Mila şi Sapiezynska. Bronek se afla în Mila, la etajul doi al fabricii de perii.

Când se lăsă seara, atacurile germanilor încetară şi se lăsă o stranie tăcere. Din cazemate nu mai ieşea nimeni, iar liniştea subteranului era încă o completare a tăcerii generale. Se simțea că oamenii bătrâni, ca şi cei înspăimântați se daseră undeva la fund, în aşteptare, cu frica în sân.

Luptele de pe Mila, din după-amiaza aceea, fuseseră nespus de înverşunate. Pe clădirea în care Bronek îşi revenise în fire după încordarea unei întregi zile, flutura mai departe steagul roşu, necucerit, deşi zdrențuit de gloanțe. Într-o sală

spațioasă, răsculații stăteau culcați pe jos, unul lângă altul. Ieri încă, mai toți erau pentru Bronek nişte necunoscuți, iar astăzi îi distingea nu numai după nume, dar le cunoştea chiar şi caracterul, aşa cum ieşise deplin la iveală din modul cum trăgeau cu puşca, din spiritul lor de inițiativă, din cantitatea de vorbărie, sau pur şi simplu din modul cum pronunțau blestemele şi ordinele. Iată-l pe Mendel, metalurgist, tip de muncitor corpolent, puternic, negricios, care foloseşte cuvântul „curvă” ca un sufix, ca un punct după fiecare frază, dar mai ales după fiecare împuşcătură. Celălalt, Maniek – corectând pe oricine-d spunea Moniek – nervos, mărunt, neliniştit, textilist, şi care aducea în luptă ceva ce-i reamintea profesiunea, ceva de finisaj şi ceva de încâlcire a ițelor. Bronek ştia perfect de bine că Maniek se teme îngrozitor şi că înăbuşe spaima printr-o mobilitate neobişnuită, în loc să stea la o singură deschizătură, el sărea de la o fereastră la alta cu carabina (o mare raritate) în mână şi împuşcând destul de la întâmplare. Când au trebuit să iasă în stradă, el a ieşit pr-intre cei dintâi.

„Ce-l costă?” îşi spuse Bronek în gând.

Alături erau doi gemeni, ucenicii unui croitor. Nimeni nu ştia cum îi cheamă. „Gemenii” şi…

Gata. Ei trăgeau dintr-un singur pistolet, când unul, când altul, erau mereu împreună şi se îmbrățişau fără întrerupere. Bronek ştia că la serate dansau mereu împreună, n-aveau nevoie de fete. Iar acum stăteau culcați foarte aproape unul de altul. În amurgul care se lăsa, se putea însă vedea că nu dorm. Dimpotrivă; țineau larg deschişi ochii, ca şi cum s-ar fi crucit nespus de mult de ceva.

În liniştea serii apărea pe fețele tuturor expresia asta de uimire. O avea şi alergătorul din rândurile sportivilor roşii Naum Fryde, mare, alb şi gol puşcă. El stătea într-un colț al sălii ca o statuie şi doar respira, din adânc.

— Naum, ce-i cu tine? întrebă unul din cei culcați.

— N-am nimic, nu cred nici în mine, răspunse el.

Bronek se apropie de fereastră.

Unul din gemeni se ’mişcă.

— Bronek, nu te apropia de fereastră, strigă el. Ştii, niciodată nu poţi fi sigur de nimic.

— Au plecat deja, grăi Naum.

— Niciodată nu poţi fi sigur, repetă gemenul, somnoros.

Bronek se mişcă dincolo de cercevele, privind spre stradă. Era pustiu, domnea o tăcere deplină. În nemişcarea asta totală, singurul semn de viaţă era adierea caldă a serii, stârnită de viratul dinspre Vistula, care mătura străzile cu rafalele lui mărunte, lente. În clădirea din faţă, care era

— Ori poate doar părea – cu desăvârşire pustie, la etajul al treilea atârnau prin geamurile sparte nişte perdele albe. Fluturând clipă de clipă, fă~ ceau impresia că-şi scot capul afară spre stradă. Casa aceea exala o duhoare de arsură, deşi nu fusese incendiată şi nici nu ardea. Poate că mirosul venea de la alte case, din strada întreagă, deşi aveai impresia că el vine, în mod special, din ferestrele ei inerte. Bronek le vedea ca un cel de ochi mari, negri, larg deschişi spre el şi cu aceeaşi întrebare, cu aceeaşi uimire ce se putea citi în ochii albului Naum sau în cei ai gemenilor îmbrăţişaţi, Bronek se lăsă pe vine sub fereastră. Se aşeză pe pardosea, căci aici cel puţin ajungea suflarea vântului ce punea în mişcare fumul şi perdelele, având însă şi ceva din puritatea îndepărtată a apei. În sala întreagă domnea duhoarea unor trupuri de mult nespălate, asudate în decursul celor câteva ore de luptă intensă, de spaimă şi de bucurie. Duhoarea era foarte puternică şi, deşi Bronek se obişnuise de-acum cu mirosurile grele, totuşi nu o mai putea suporta.

— Ce zici, Bronek, te-ai fi aşteptat la aşa ceva? spuse lângă el un glas slab.

Observase că lângă locul unde se culcase Zaczek se aşezase un om de statură scundă, dar puternic, un hamal care îi servise cândva ca model. Singurul model viu, după care desenase câteva schiţe în gheto.

Bronek nu răspunse, ci doar întinse mâna şi-l strânsese pe Zaczek de braţ.

— Ai ucis un neamţ? întrebă Zaczek.

— Nu ştiu, răspunse Bronek. Am tras la înlimplare. Încă nu

m-am obişnuit.

Zaczek suspină.

— Omul nu se poate obişnui cu astfel de lucruri, zise el mai mult în şoaptă, dar cu convingere.

— Uite, vezi, zise Bronek. Dar nemții? Îi vezi cum ucid ei, maşinal, ca un automat.

Zaczek se mişcă şi gemu uşor.

— Nemții sunt altfel zidiți, spuse el, ei sunt aşa încă din născare. Pe ei pământul n-ar trebui să-i poarte.

— Ai dreptate, făcu Bronek. De ce gemi?

— Mă doare, sunt rănit.

— Cum aşa, doar s-a spus că nu există răniți.

— De ce m-aş fi lăudat, adăugă Zaczek, am fost împuşcat în talpă. Desigur, un ricoşeu.

— Te doare tare?

— Eh, puțin.

În clipa aceea intră în sală, dinspre scara din afară comandantul lor, Nuehim. Om înalt, zvelt, iar de ieri şi mai zvelt (avea în picioare cizme germane) el strigă din prag:

— Bronek!

Indispus, Bronek se ridică într-o poziție ce nu era deloc militară şi se duse la Nuchim care-l prinse de mână.

— Vino, zise el.

Îl trase spre scară şi îl întrebă:

— Tu ştii unde este casa aceea?

— Ce casă?

Bronek nu avea putere nici să se mire.

— Casa care are o trecere spre oraş.

— Există o astfel de casă?

— Da, există.

— Şi ce dacă? Nu ştiu.

— Trebuie să te duci acolo.

— E departe?

— Câțiva paşi. Vei trece pe sub ziduri. De altfel, nemți nu mai sunt, iar poliția evreiască s-a ascuns; nu te va acosta nimeni.

— Şi dacă se leagă de mine?

— O! se impacientă Nuchim. Bronek se uită atent la fața lui mare, albă, care lucea în umbră, parcă ar fi fost fosforescentă. O, vei spune parola. O cunoşti?

— Tu vrei să le ştiu pe toate?

— De, dacă te cheamă pe tine?

— Mă cheamă? Pe mine?

— Aşa mi-au spus. Trebuie să te duci la casa aceea, Muranowska 6. Te cheamă, au adus arme pentru tine.

— Arme?

— Pentru tine şi tovarăşii tăi.

— E ceva monstruos! zise Bronek dând din umeri.

— Du-te, îl îndemnă Nuchim şi-l împinse uşor. Sunt doar câțiva paşi. Muranowska şase, chiar lângă zid. Să nu iei însă pe nimeni cu tine.

— Şi dacă?

— Şi nu vorbi cu nimeni, înțelegi? E secret militar.

— Am înțeles! oftă Bronek.

— Şi fii atent la statul major. E casa cu steag.

— Şi de ce-i roşu? întrebă Bronek.

— Hai, du-te, burjui ce eşti.

Pe stradă aerul era şi mai îmbătător. Bronek mergea foarte încet pe sub zidurile caselor. Mergea ca la plimbare, pe Corzo. Cu cine? Ce Corzo…

Din strada Mila şi până la Muranowska erau câțiva paşi. Bronek se balansa de pe un picior pe altul, ca un marinar, coborât de pe navă pe țărm. Repetând parola:

— „Jan – Warszawa”, „Jan – Warszawa”, întocmai ca într-o povestire pentru copii. „Şi când te gândeşti, cugetă el, că astfel de lucruri există cu adevărat!”

îşi aduse aminte de romanul lui Przyborowski

— *Bătălia de la Raszyn* pe care i-l citea, când era băiețaş, bătrâna lor bucătăreasă, spre disperarea doamnei Zlota.

— Bucătăreaso, nu-i împuia micuțului capul cu asemenea prostii.

— E o carte foarte frumoasă, răspundea aceasta, adăugând răspicat: şi-i atât de poloneză!

Acum, aici, în strada Mila, înainte de a trece spre

Muranowska, Bronek se gândea:

„N-avem oare de-a face cu o influență a cărților poloneze? Răscoala asta? Moartea asta? Căci numai în Polonia moartea, aşa cum reiese din cărți, este un rezultat concret.

Îşi zâmbi sie însuşi.

„Şi în *Bătălia de la Raszyn* există o astfel de trecere subterană.”

La Muranowska îl aştepta un evreu-luptător, înalt. Fu condus într-o pivniță, apoi printr-un pasaj îngust – unde de-abia se putu strecura

— Ieşi într-o pivniță mai spațioasă, fără podele, în care ardea un bec electric, iar pe doi saci cu cartofi, aduşi, se vede, de asemenea nu se ştie cum (căci de zid nu se putea nimeni apropia, iar casa asta „liberă” era lipită chiar de zid) şedeau doi inşi. Unul din ei se sculă când apăru Bronek, şi-i întinse mâna.

— Eu sunt, rosti Andrzej.

Celălalt ins se depărtă şi el îndată, ca şi ghidul lui Bronek. Rămaseră singuri.

Bronek, fără să rostească vreo vorbă se tot uită la Andrzej, neştiind ce să-i spună. Nu se putea concentra şi tăcea.

— Eu sunt, repetă Andrzej, am adus arme pentru ai tăi şi-i arătă un cufăr mic, de lângă saci.

— Cam puține, grăi Bronek, scoțând cuvintele parcă cu cleştele.

— Armele astea sunt ale noastre, personale, glăsui Andrzej, ale mele şi ale lui Hubert. Le-am păstrat pentru noi înşine.

— Veți primi altele.

— Poate, răspunse Andrzej, astea sunt însă armele lui Hubert. Încă de pe timpul fabricii,. Splonka”.

Bronek zâmbi.

— Pe tata l-ar fi amuzat lucrul ăsta.

— Da, aşa-i, îngăimă Andrzej nedumerit (nu se ştie de ce), aşa se întâmplă câteodată.

— De, ai dreptate, dar, adăugă Bronek, cum te-ai strecurat până aici?

— E o poveste lungă. Am să ți-o povestesc acolo, „în

libertate'4.

— Frumoasă libertate, halal să-i fie, scăpă Bronek, fără să mediteze asupra cuvintelor lui Andrzej, ce mai libertate!

— Nu filosofa, se oțărî acesta pe neaşteptate, du armele la ai tăi şi vino înapoi. Te voi aştepta. Bronek dădu din umeri.

— Să aştepți? Ce să aştepți? Până vom începe să tragem? Asta nu se va întâmplă însă imediat.

Apropiindu-se de el, Andrzej îi mărturisi:

— M-a trimis după tine Helenka. Urmează să te conduc acolo.

Bronek se dădu un pas înapoi şi o clipă căută în ochii lui Andrzej.

— Helenka? Cine-i asta? zise el.

Andrzej avu senzația că încremeneşte.

— Nu face pe prostu. Nu-i momentul potrivit, spuse el nerăbdător. Şi se apropie din nou de Bronek, încercând să-l prindă de mână.

— Nu mă atinge, strigă Bronek, eu put.

Şi într-adevăr, în nările lui Andrzej pătrunsese de câteva clipe duhoarea din jurul lui Bronek, de sudoare, de excremente şi de umezeală, de ceea ce francezii numesc mirosul oamenilor săraci. Iar sub toate duhorile astea se ascundea mirosul greu şi pătrunzător de cadavru, de fum, de arsură.

— Eşti un prost, rosti Andrzej mânios, cu toții puțim când suntem închişi. Du-te, du armele şi întoarce-te. E deja după ora fixată de poliție. Ne vom strecura până la Bracka. Am cheia de la poartă. În centrul oraşului patrulele sunt destul de rare, iar aici, cum o vrea Dumnezeu. Trebuie să te conduc până la Bracka. Ai un loc rezervat undeva acolo, la Otwock. L-a găsit Hubert. Hai, mişcă.

Bronek, subit, se aşeză pe sacul cu cartofi.

— Află că sunt obosit, vorbi el pe un ton cu totul firesc, nu sunt obişnuit să trag cu puşca; mă doare groaznic mâna, iar brațul mi-e strivit. Mă tem că trag ca un orbete.

Andrzej se aşeză pe celălalt sac.

— Spune, îl întrebă Bronek, ce mai e nou pe la voi? Ce face

mama, Helenka?

— Imaginează-ți, îngăimă Andrzej neştiind cum să înceapă, n-am aflat nimic despre toate astea. Hubert a venit de-abia în timpul concertului, după-amiază... De dimineață eu am fost la instrucție.

— Ce concert? făcu Bronek, curios,

— A cântat Elzbietka. În localul ei. Mama a ținut să mă duc cu ea.

— Mama se simte bine?

— Destul de bine. Nu vorbeşte niciodată despre Antek.

— Da. Asta înseamnă că mereu se gândeşte la el.

— Cred că-i aşa. Mama l-a iubit mai mult decât pe mine.

— Aşa ți se pare. Şi ce-a cântat doamna Elzbieta?

— Chopin, Moniuszko, Edgar. A cântat foarte frumos.

— Şi ce-a cântat din Edgar?

— Uite, au găsit acum două cântece necunoscute. Pe versuri de Kochanowski, din psalmul: *La apa Vavilonului,*

Bronek râse:

— *La apa Vavilonului!* Mereu, tot evreii ăştia!

Andrzej se mişcă din loc.

— Mai rămâi puțin, glăsui Bronek pe un ton simplu, natural, stăm atât de bine de vorbă!

Andrzej zâmbi.

— Eh, mai las-o, zise Bronek.

— Mai spune, ce mai faci? Ieşi desigur la instrucție cu ai tăi. Lucrul ăsta e acum plăcut. Avem, azi, o zi nespus de frumoasă, nu-i aşa? Am ieşit şi eu de curând şi totul mi-a părut primăvăratec, deşi la noi nu se vede nici măcar o frunză.

Andrzej vârî mâna în buzunar.

— Uite, vezi, şi-i arătă în palmă o frunză verde, mică, am rupt-o din grădina Krasinski.

— Dă-mi-o, îl rugă Bronek.

Andrzej i-o dete. Bronek o cercetă o clipă şi apoi o ascunse în buzunar, întrebându-l jumătate serios, jumătate în glumă.

— Te pomeneşti că joci cu cineva „de-a frunza verde”?

Lui Andrzej i se lungiră trăsăturile.

— Ai înnebunit? Cu cine aş putea să joc „de-a frunza

verde1’?

— Ai dreptate, îşi reveni Bronek. Mi-a vorbit Helenka.

— Nu prea îmi arde de-aşa ceva…

— Da. Dar ai rupt frunza. Bine ai făcut. Foarte bine. Foarte, foarte bine. Ai rupt frunza.

— Lucrul ăsta nu înseamnă nimic.

— Desigur. Nu înseamnă nimic şi, totuşi, înseamnă.

Bronek se ridică.

— La revedere, zise el, simplu. Uite, întâlnirea noastră m-a înviorat. Eram atât de obosit. Şi, recunosc, puțin nedumerit. Ne-a mers prea bine în primele zile. A fost un semn rău.

Andrzej tăcea.

— Iar dacă ar fi fost un semn bun, ce-i? grăi Bronek mai departe. Frunza asta-i un semn bun. Dar păcat de cufăraşul ăsta, adăugă el luându-l în mână. Se va strica; şi-i atât de frumos!

— E un cufăraş vechi, al tatălui meu, zise Andrzej.

— Şi ce-i cu tatăl tău?

— E în Brazilia, am primit ştiri de la el pe o cale foarte ocolită.

— E departe, zâmbi Bronek; aşa ne-am risipit cu toții. Rămase puțin pe gânduri şi adăugă: Căci şi eu sunt foarte departe.

în

Apoi îi dădu mâna lui Andrzej şi, mişcând atent cufăraşul greu, se îndreptă spre trecerea îngustă. Din deschizătură îşi întoarse fața spre Andrzej:

— Dar muniție este în cufăr?

— Puțină, dar este, răspunse Andrzej, maşinal, stând nemişcat.

— La revedere, grăi Bronek, aproape voios şi în clipa în care dispăru, rosti: Salut-o pe Helenka!

CÂPITOLUt PAISPREZECE

LOCUL RETRAS

I

Până în toamna anului 1943 Janusz se aciuase în Komorow şi acolo trăise în tihnă. Era, fireşte, o tihnă cu totul relativă.

Personal, de Janusz nu se agăţau, deşi el avea mereu de-a face ba cu o întâmplare, ba cu alta. La Sochaczew funcţiona centrala deportărilor în Germania şi în lagăre, bunurile mai mari fuseseră luate pentru *„liegenschaft”*-uri, iar în pădurile din apropiere Dumnezeu ştie ce se mai întâmpla. Tinerii trebuiau salvaţi din mâinile *„Arbeitsamt”-uhxi* şi Janusz mergea personal cu brecul pentru astfel de treburi sau altele asemănătoare. Observând însă că nici el, nici avutul lui nu erau prea cunoscuţi la oficiile germane, încetă să mai intervină, în dorinţa de a rămâne şi pe mai departe în anonimat. Acum îi trimitea la district pe Ignacy sau pe Jadwiga, dar de cele mai multe ori pe domnul Fibich, care, ţinând seama de numele lui, putea fi socotit un *„volksdeutsche”*. Domnul Fibich rezolva de asemenea pentru Janusz toate repartiţiile de materiale ce-i erau necesare, în condiţiile de atunci, la extinderea gospodăriei.

Avuseseră parte în anii războiului şi ocupaţiei de vreme, frumoasă şi recolte bune. Îndată, chiar din primul an şi imediat ce dobândise convingerea că un obiectiv aşa de mărunt cum era Komorow-ul nu va fi luat de administraţia germană, Janusz începu să construiască o seră mare, cu nişte bani găsiţi cu greu (ajutat fiind în această privinţă şi de domnişoara Tekla). Mica instalaţie existentă şi cunoscută încă de la prima conversaţie cu Zosia, fusese dărâmată din porunca lui. Nu-i plăceau lucrurile ce-i aminteau de ea.

După cum s-a putut repede convinge, investiţia pentru sera de mari proporţii fusese foarte rentabilă şi, cu toate că nu era uşor, întotdeauna, să se obţină cotele de cocs, cultura roşiilor pe scară mare începuse să aducă bune venituri, toamna fiind consacrată numai culturii florilor. Deşi Komorowul era departe şi de orăşel şi de gară, domnul Fibich organizase vânzări şi livrări lesnicioase, cu autocamioane închiriate „pe sub mână”.

Jadwiga, cu o mână energică, menţinea şi ea gospodăria femeiască; găinile, gâştele. Şi raţele tăiate ajungeau adeseori chiar până la Varşovia, iar fata ştia să se comporte aşa încât jandarmii nu se legau de ea. Dintre toţi locuitorii din

Komorow, Jadwiga era aceea care pleca cel mai des la Varşovia; venea acum aici mai des decât înainte de război şi de fiecare dată se oprea în casa din Bracka, aducând provizii pentru doamna Golqbek şi pentru domnişoara Tekla.

În toamnă, într-una din seri, Jadwiga se întoarse de la Varşovia, întovărăşită de cineva. Stând la fereastră în „prima" cameră Janusz zări, în amurgul nesigur, că din brec coboară încă o persoană măruntă şi bănui, mai degrabă decât o recunoscu, pe Helenka.

Fata intră în odaie în chipul cel mai obişnuit din lume, îl salută pe Janusz ca şi cum ar fi plecat din Komorow abia de-un ceas şi fără a zice măcar o vorbă despre cauza sosirii ei.

Îndată după ea apăru şi Jadwiga spunând:

— Domnişoara Helenka va locui la noi câteva zile. Bine?

Janusz se uită la Helenka fără să se mire şi răspunse ceva mai târziu.

— Admirabil. Vei avea, Jadzia, societate…

Jadzia nu părea însă încântată de societatea asta. Consimțise s-o ia pe Helenka la Komorow la rugămintea insistentă a domnişoarei Tekla, față de care avea un sentiment de respect şi chiar un soi de spaimă. Nu-i plăcea frumusețea încruntată – dar impresionantă – a Helenkăi şi preferase dintotdeauna pe Andrzej.

Acum însă, cu o expresie senină, aduse tacîmurile şi servi masa întârziată.

Janusz, ca de obicei, vorbi puțin cu Helenka. Îi puse doar câteva întrebări cu privire la cei de-aeasă. Era cât pe-aci s-o întrebe şi de Antek. Pentru o clipă uitase că nu mai trăia. Helenka, mâncând cotlete cu varză de Bruxelles, întrebă pe un ton indiferent:

— Dar nemții nu-şi vâră ei nasul aici, la unchiu'?

Helenka nu-i spusese niciodată până în prezent lui Janusz „unchiu'". Începuse acum să-l imite pe Andrzej. Desigur, rudenia asta fictivă îi putea folosi la ceva.

Janusz negă. Nu veniseră niciodată.

Se obişnuise să nu pună întrebări. Nici mai înainte nu fusese curios şi cu atât mai mult acum. Helenka ocupă una

din odăile de la etaj, de unde cobora numai la masă, lucru ce nu-l interesa pe Janusz aproape deloc.

Îl neliniştise, la început, prezența ei la masă. Nu se putea obişnui cu frumusețea şi mai ales cu asemănarea ei cu Jozio Royski care-l împiedica să converseze cu ea liniştit, fiecare cuvânt, fiecare zâmbet al Helenkăi trezindu-i vise de mult uitate. Dar după câteva zile se obişnui şi cu asta.

Privind ochii luminoşi, ai Helenkăi, ridicați oblic în sus, îşi reamintea mai degrabă de vorbele spuse în munți: „Tu nu vei mai fi niciodată cu ei”, decât de timpurile mai vechi. Fireşte, atunci n-a putut fi cu ei. Din clipa în care a observat că Helenka nu mai este ca atunci – voioasă şi capricioasă –, că poate fi sora lui întru tristețe, decepție şi nefericire, simți față de ea o simpatie de neînlăturat. Nu mai era aşa de frumoasă ca în urmă cu câțiva ani, dar părea oarecum mai apropiată. Diferența mare de vârstă dintre ei se estompase puțin ca urmare a nefericirii. De aceea, după câtva timp, observă unele schimbări în el.

Deşi de la începutul războiului, ba chiar mai dinainte, de la întoarcerea din Spania şi Roma, Janusz se adâncise într-un fel de prostație – o stare de spirit care putea fi uşor rezumată în cuvântul „nu merită” – peste câteva zile îşi dădu totuşi seama că, după sosirea Helenkăi, s-au schimbat multe în Komorow. Se schimbase lucrul cel mai important: atmosfera. Şi dacă atmosfera se schimbase, atunci s-au schimbat şi toate celelalte. Nu se mai resimțea melancolia pasivă, pe care o răspândea Janusz în juru-i şi față de care se subordonau toți lucrătorii lui. Ceva se întâmplase în casa asta. Janusz nu ştia cui s-o atribuie: frumuseții Helenkăi sau pur şi simplu tinereții ei. Toate celelalte preocupări de viață erau doar urmarea prezenței acesteia în casa lui.

Janusz observă şi în el însuşi o anumită schimbare. Un fel de trezire spre ceva nou. Ceva ce semăna cu o umbră a unei umbre de speranță. Te pomeneşti că nu va fi atât de rău, cu toate cele întâmplate, cu războiul şi în general cu omenirea întreagă?

Când tustrei şedeau la masă, lui Janusz îi era de-ajuns să

se uite la şuviţa aurie fluturând în inele deasupra frunţii „micuţei44, la raza de lumină care se reflecta în încolăcirile acelei şuviţe, la luciul zilei de toamnă răsfrint în pupilele ei, spre a resimţi schimbarea. Erau clipe când gândea că nu există război, că nu există nici monstruoasa teroare ce se dezlănţuise în toamna aceea cu toată furia, ci doar acest soare de toamnă răsfrânt în sclipiri luminoase din părul tinerei fete. Janusz nu conversa aproape deloc cu Helenka. Era foarte ocupat cu lucrările din seră şi de construcţia unor noi aripi ale acesteia; de asemenea, schimba de-abia câteva cuvinte cu Jadwiga: s-a expediat cutare şi cutare lucru? Cineva va pleca la Sochac'-ew? Nu trebuie să meargă cineva la Varşovia?

Jadwiga nu se lăsa însă păcălită de indiferenţa asta şi-i zise, într-o zi, când rămaseră singuri în odaie:

— Poţi să-mi spui de ce stai la masă ca viţelul la poarta nouă?

Janusz dădu dgar din umeri.

— *Je t'embete, oui!* \ exclamă, încruntată, Jadwiga şi ieşi trântind puternic uşa.

I Te plictisesc, asta-i! (fr.).

„Asta îmi mai lipsea44, îşi mărturisi Janusz în gând.

Seara însă, la cină, îşi reaminti:

— V-am văzut cândva în munţi, la Hala Gşsienicowa…

Helenka se uită la el atent.

— Când ne-ai văzut, unchiule? întrebă ea.

— Chiar în ajunul războiului. Erai cu Andrzej şi cu încă un băiat brunet…

— Era Bronek.

— Mergeaţi spre Krzyzna?

— Da. Andrzej voia să ne facă o surpriză şi nu ne spusese ce privelişte ai în faţa ochilor, uitându-te de sus…

— Frumoasă privelişte.

— O întreagă panoramă.

— Aţi avut o mare surpriză…

Da, zise Helenka ca şi cum ar fi fost năpădită de gânduri, de fapt în drumul ăsta am avut una şi mai mare…

— Care? întrebă Janusz.

Helenka se învioră pe loc. Janusz nu o văzuse nicicând aşa şi lucrul îl puse, la început, pe gânduri, apoi însă înțelese. În groaznica viață a unei tinere fete, în timpul ocupației, excursia de atunci constituia o amintire luminoasă; singura întâmplare la care voia să revină cu gândul era plimbarea aceea pe jos împreună cu fratele ei şi cu prietenul acestuia care, desigur, atunci a devenit iubitul ei.

— A fost o excursie nespus de plăcută, zise ea zâmbind şi lepădându-se parcă de gravitatea de conspiratoare a unei fete ce ştie atât de multe lucruri.

„Sunt. Curios să ştiu dacă are la ea cianură de potasiu?”, se întrebă, fără voie, Janusz, în gând, în clipa aceea.

— A fost o excursie nespus de plăcută, repetă Helenka fără să se uite la Janusz, dar îndreptindu-şi privirile spre fereastră, ca şi cum ar fi văzut acolo drumul făcut odinioară: căci am mers pe jos… Bronek spunea mereu: „Am mers pe jos de la Cracovia până la Zakopane”, afirmație însă inexactă, căci până la Mysleniee am călătorit cu autobuzul… iar de-abia apoi am pornit pe şosea.

— Ați mers mult? întrebă Janusz.

— Trei zile, răspunse Helenka şi, uitându-se la Janusz, adăugă cu un suspin: Au fost zilele cele mai fericite din viața mea.

— Şi care a fost surpriza de care ai pomenit?

— Am trecut nu pe şoseaua care duce direct la Klikuszowa, ci am cotit spre Rabka. Nu fusesem nicicând în Rabka şi nu ştiam cum este acolo. Ai fost cândva la Rabka, unchiule? adăugă ea cu un neaşteptat interes.

Janusz o privi atent. Era cu totul schimbată, parcă era o altă fată. Trăsăturile ei fermecătoare îşi pierduseră rigiditatea de lemn – zâmbetul lăuntric o făcea să radieze. Îşi umfla gura splendidă, în jurul ochilor i se formau încrețituri fine şi apărea acea gropiță singuratică pe obraz, care era unul din farmecele ei de-atunci.

— Nu, n-am fost niciodată răspunse el. Şi ce-ai găsit acolo atât de interesant?

— Ah, a fost o adevărată surpriză, când ne-am apropiat de

vechea biserică! Eram foarte obosită şi m-am prăbuşit ca o văcuță sub primul copac de la margine. Ştiam că arborii sunt bătrâni şi imenşi, dar nu observasem că sunt chiar atât de mari…

— Cred că erai tare obosită. E o trăsnaie s-o porneşti aşa razna pe jos…

Janusz îşi dădea silința să vorbească în stilul Helenkăi, în timp ce ea îşi uitase de expresiile ei obişnuite şi vorbea într-o limbă literară foarte curată, lucru ce-l izbi pe Janusz.

— Arborii, ca arborii, continuă ea, dar când m-anii uitat la biserica însăşi, am înlemnit de admirație, l-am apucat doar pe Bronek de mână şi am strigat: „Priveşte, priveşte…”

— Este o biserică de lemn?

— De lemn de zadă. Dar, când o vezi prinsă între tei şi frasini înalți, uriaşi, pare ceva cu totul nefiresc. Construită parcă dintr-o altă materie, nu din lemn. Face impresia pur şi simplu că este ridicată toată din draperii de mătase. Îți vei râde de mine, unchiule, glăsui deodată Helenka, şovăind, poate chiar mă vei dispreţui căci cu adevărat, eu n-am văzut încă nimic; mi se pare însă că biserica asta e nemaipomenit de frumoasă. Oriunde, ar fi fost o minunăție.

— Desigur, confirmă Janusz gustând schimbarea neaşteptată a Helenkăi: desigur. Lucrurile astea sunt foarte frumoase.

— Şi nu în înțelesul unei frumuseți arhitecturale, continuă Helenka, cel puțin aşa spunea Bronek; ci în acela al frumuseții materiei. Pe tema „frumuseții materiei” Bronek era înnebunit. Vorbea aşa despre tot. Şi despre biserica din Rabka şi despre frasinii de lângă Klikuszowa… îl încânta materia. Spunea că numai Constantin Guys fusese în stare să redea această „frumusețe a materiei”. Mereu îl pomenea pe Guys.

— Dar tu ai văzut, vreodaita, desenele lui Guys?

— Eu, habar n-am avut, unchiule, mărturisi Helenka pe un ton vizibil mai domolit.

— Andrzej a fost cu voi? întrebă Janusz, cu un sentiment, oarecum, de gelozie.

— Da, a fost.

— În vacanța aceea nu s-a dus la Puste Lki?

— Ah, nu, făcu Helenka cu o seacă malițiozitate. Iubita lui tocmai se măritase. Iar pe soțul ei îl turnaseră la dubă… Se temea de vreo ispită.

Zâmbi, cinic. Janusz era nedumerit.

„Jermena” chicoti, privind la Janusz triumfătoare, ca şi cum ar fi vrut să-i spună: „Vezi cum sunt copiii ăştia?” Dar… nu spuse nimic.

Janusz îşi pironi ochii în farfurie simțind cum

i se strânge inima. De-abia după o clipă răbufni.

— Helenka! nu eşti deloc bună…

— Nimeni nu-mi cere să fiu bună. Şi mai ales cu ceea ce se petrece în jurul meu, grăi Helenka destul de aspru. Pe fața ei stăruia un zâmbet răutăcios. Andrzej, el este cel bun. El a putut fi ridicol de îndrăgostit de o fată simplă, de cea mai simplă fată din lume.

— Vai de mine, cum de le ştii tu pe toate, Helenka, spuse Jadwiga, puțin şocată. Ții minte tot ce a fost în urmă cu patru ani. Dar de ce oare n-ar fi permis să iubeşti şi pe fetele, –, simple”? adăugă ea după o clipă.

Helenka nu răspunse nimic. Se duse în odaia ei şi în ziua aceea nu mai coborî.

Zilele treceau în conversații aspre sau într-o tăcere şi mai aspră. Abia după câteva săptămâni

Janusz şi-a dat seama că dorea ca tăcerea asta să dureze o veşnicie, ca şi *conversațiile* în doi peri de la masă, ca şi *hârşâitul* uşor de sus – semn al vieții de la „etaj”, până atunci mereu pustiu, iar acum locuit de cineva. Nu voia să recunoască în sinea lui că în cursul toamnei ăsteia, când soseau veşti tot mai rele nu numai din Varşovia, dar şi din Sochaczew, avea în inimă senzația plinului, pe care n-o resimțise de mult şi o atribuia ştirilor ipocrit de bune de pe fronturi, ceea ce nu-l împiedica să urmărească fiecare pas al Helenkăi.

Cu încetul se convinse că şederea ei la Komorow nu era o fugă din Varşovia şi înțelese că Helenka are de îndeplinit o misiune. Ieşea la îndepărtate plimbări în direcția Sochaczew,

dar pornea şi spre păduri, în direcția opusă. A văzut-o într-o zi plimbându-se pe alee însoțită de un tânăr, lucru ce l-a mâniat. I se părea chiar că ar trebui să fie furios din cauza acestei afişări, prea fățişe, a micuței.

— Şi asta numesc ei conspirație? se întrebă el adresându-se Jadwigăi.

Menajera îl examină atent şi apoi plecă fără să răspundă, tăcere de care Janusz nu fu prea mulțumit.

— N-au decât s-o numească cum le place, mormăi ea, când el îi repeta altădată acelaşi lucru.

În Komorow nu era un secret pentru nimeni că în pădurea de dincolo de Brochow şi de Kampinos staționează un detaşament de partizani. Era unitatea cea mai apropiată de Varşovia dar, după cât se părea, extrem de activă. Janusz bănuia că Helenka era agentul de legătură dintre acest detaşament şi Varşovia. Ulterior se convinse însă că nu.

La sfârşitul lui octombrie avură zile călduroase, însorite. Pădurea părea o sculptură în aramă. Dimineața, cerul senin de culoarea safirului biruia ceața.

Sentimentul *plenitudinei* se ințețea. Încerca să înfrângă tot ceea ce era „provizorat4'. Privea întâmplările ca din înălțimea unui munte, ştiind totodată că aceste senzații obiective se vor contopi în scurtă vreme înăuntrul lui. Se hotărî să-şi noteze câte ceva. Acum, dimineața se aşeza la birou unde scria, iar alteori schița.

În dimineața aceea lucrase, de asemenea, preț de vreo două ore. Obosit, se decise să trebăluiască puțin şi în seră. Ieşi bucuros în curte, lăsând hârtiile pe birou dar, ajuns în seră, Ignacy îl anunță că două femei insistă să-l vadă.

— Ce femei? zise Janusz impacientat, care femei?

— Femei din pădure, domnule. De dincolo de Brochow.

— Şi ce vor?

— Au venit, domnule, din Lucyna.

— Din Lucyna? Ce-i asta?

— Un sat, zise Ignacy, în fundul unei păduri. Unde, ştiți dumneavoastră, conaşule…

Ignacy îi făcu cu ochiul în chip semnificativ. Janusz ştia că

omul citea gazeta subterană şi ascultă în şură posturile de radio, şi înțelese la ce face aluzie.

„Lucyna, îşi aminti el, este un sat uitat în adâncul codrului şi stăpânit în întregime de partizan i.4'

— Hai, cheamă femeile, rosti el resemnat.

Intrară două femei înalte, bronzate, Vorbind tare. Erau ciudat de îndrăznețe şi foarte simpatice. Janusz le zâmbi chiar din primul moment al apariției lor. Femeia mai înaltă aşteptă până ce Ignacy ieşi din seră şi începu fără nicio introducere:

— Noi am venit aici, conaşule, cu o rugăminte.

— Nu-i rugămintea noastră, adăugă femeia mai tânără.

— Dar a cui?

— A celor din pădure, spuse femeia mai vârstnică, pe şleau.

— Ce anume vrei? întrebă Janusz rece.

— Uite, conaşule, ei au acolo doi englezi şi nu se pot înțelege cu ei…

— Însemnează că trebuie să mă duc acolo, la „oamenii din pădure44? Să le slujesc drept tâlmaci?

— Au rugat să veniți de îndată, e ceva foarte urgent. Pe englezii ăia trebuie să-i expedieze, sau aşa ceva… Ei nu se pot înțelege în niciun fel.

— Până acolo însă e departe, chiar foarte departe, nu-i aşa?

— Eh, un fleac pentru picioruşele dumneavoastră. Doar vreo doisprezece kilometri… Numai că ei vă roagă să veniți pe jos, neapărat. Căci brecul şi calul, şi toate celelalte bat îndată la ochi… Dar… cu adevărat nu-i departe, doar doisprezece…

— Ce vorbeşti acolo, o întrerupse femeia mai tânără, până la Lucyna sunt opt kilometri, iar de acolo încă vreo doi, trei…

— Trebuie să ocolim… nu prin sat. Aşa că tot vreo treisprezece… Cale de două ore.

— Dar cum să nimeresc până acolo? întrebă Janusz, din ce în ce mai indispus.

— O să vă conducem. Doar de-aia am venit.

— Care va să zică să mă pregătesc şi să pornim îndată?

— Da, conaşule, până-i cald şi luceşte soarele. Noi vom porni înainte…

— Numai să nu pățim ceva…

— Şi dumneavoastră, după noi. Noi vom întoarce mereu capul, să vedem dacă ţineţi pasul.

Femeile râseră. Janusz se simţi jignit.

— Nu vă temeţi, zise el, mai am încă putere în picioare.

— Noi vom merge numai pe mejdină, hop, hop, ca iepurii.

— Până aici, n-am făcut mai mult de o oră.

— Dacă-i aşa, şi eu voi merge pe mejdină, spuse Janusz zâmbind. Trebuie însă să luăm şi ceva de-ale gurii. O zi întreagă o s-avem de furcă.

— Nu merită, conaşule, căci doar acolo o să vă dea de-mbucat câte ceva. Şi la noi, în Lucyna, veţi fi ospătat. Nu merită să vă împovăraţi la drum.

Janusz nu mai ieşise la câmp deschis de mult. Acum păşea vioi după cele două femei vesele, care înaintau uşoare ca nişte ţigănci. La început doar, i se cam oprise puţin răsuflarea de iute ce porniseră. Îşi tot întorceau capul şi se tot răsuceau, de parcă ar fi fost într-o expediţie erotică. Şi i se părea ridicol să gonească prin brazde, „pe mejdină”, „hop, hop, ca iepurii”, pe urma femeilor. Cu toată vremea de toamnă, simţise, pe neaşteptate, un element nou, ce-i pierise de mult din minte, noţiunea de iubire, de prietenie, de lucru amabil, frumos.

Nu spuse nimănui unde merge, Helenka şi Jadwiga, întâlnindu-l în grădină, se neliniştiră puţin de expresia lui încruntată. Trecu pe lângă ele fără să le spună ceva şi, îndreptându-se spre deschizătura din îngrădirea de piatră a livezii de pomi, ieşi pe câmp, unde văzu că cele două femei stăteau la cotitura zidului, căutând în direcţia lui. Spre a le linişti le făcu un semn cu mâna.

Femeile nu porniră însă direct spre codri ci, printr-un ocol mare înconjurară Komorowul, traversară şoseaua şi de-abia de cealaltă parte o luară spre fâşiile de pădure galbene şi sinilii, către orizont.

„Mă voi putea întoarce prin aleea de castani, îşi spuse Janusz în gând, aproape alergând pe mejdină; în felul ăsta ele scurtează o bună bucată de drum.”

Femeile se îndreptaseră spre ogoare. Mergeau pe mejdine, iar de departe păreau că merg chiar de-a curmezişul lor. În

curând dispărură printre primele lăstare de stejăriş, dar broboadele lor negre-verzui răsăreau din când în când printre tulpini.

Janusz îşi întinse picioarele, simţind cum aerul proaspăt îi accelerează circulaţia sângelui. Respira aşa, de parcă i se împuţinaseră anii, încetind cu desăvârşire să se mai gândească la ceea ce-l aştepta. La început nu fusese prea bucuros de întâlnirea cu partizanii, de convorbirea desigur dificilă cu paraşutiştii sau cu aviatorii englezi rătăciţi. Ajuns în pădure pe cărarea dintre stejari, uită însă cu totul scopul excursiei.

Nu ştia de ce – şi desigur n-ar fi fost în stare să concretizeze asociaţiile astea – îi tot venea în gând tinereţea lui de demult. Dar…

Poate că ştia? ţjn drum asemănător, însă cu mult mai puţin nisipos, ducea, fireşte, de la Mankowka la Molince. Trebuia să mergi tot aşa, pe un drum şerpuit printre stejari bătrâni. Un astfel de vechi stejăriş nu era un lucru obişnuit nici în Ucraina şi nici aici. Janusz privea stejarii înalţi şi le admira culoarea de aramă a frunzelor, care se zbârceau din ce în ce mai mult, dar nu cădeau. Domnea liniştea şi nu sufla nici măcar vântul care ar fi putut să le împrăştie în văzduh. Deasupra pădurii de bronz se întindea cerul fără nouri, albastru-închis, de nuanţa safirului şi nespus de înalt: cer italian.

Janusz îşi reaminti de plimbările lui zilnice între cele două case ale copilăriei. De câte ori nu făcuse el drumul – uneori chiar de mai multe ori pe zi – când era în Mankowka. Bătrânul Myszynski îl tot trimetea la familia Royski cu tot felul de treburi mărunte: un bilet către domnul Royski cu rugămintea să-i împrumute puţin zahăr, ori pentru schimbul ziarelor, deoarece la cele pe care le citeau membrii familiei Royski nu se mai abona şi Myszynski.

Nici nu trecuse poate un sfert de ceas de când mergea prin pădure şi iată, nu mai ştia nici unde se află – deşi fusese nevoie de multe întâmplări ciudate şi chiar îngrozitoare pentru a se găsi aici, iar nu între Mankowka şi Molince.

Cu totul firesc, timpul scurs îl uşurase – ca şi cum mâinile

cuiva i-ar fi luat din cârcă povara vieţii lui aspre şi triste – transformându-l iarăşi în tânărul Janusz, îndrăgostit n-u atâta de Ariadna, cât în general de viaţă, în tânărul Janusz ce alerga prin pădure dintr-un loc într-altul. Începu să fluiere încet motivul *Concertului nr. 2* de Chopin şi chiar să mişte mâna, în mers, aşa cum obişnuia să facă atunci când în tinereţe mergea la plimbare. Învăţase acest gest la excursiile gimnaziale din Zytomierz. Atunci toţi băieţii dădeau din mâini aşa după pilda soldaţilor ţarului.

Zâmbi.

Se siimţea foarte bine în pădurea aceea. Cu adevărat bine. De mult nu se mai simţise atât de fericit. Fireşte, fericirea izvora din faptul că cineva îi luase povara vieţii de pe umeri. I-o luase aşa ca pe o manta, estompându-i toate încercările suferite în viaţă, moartea celor mai apropiaţi, decepţiile, rigidităţile, temerile, tot ce
i se întâmplase în Spania. Îi lăsase doar credinţa mare şi marea bucurie din ajunul plecării lui din Molince la Odesa, când îşi repeta în sinea lui:

„Totul va fi bine, ai să vezi, dragă Janusz, totul va fi bine.”

Şi atunci îşi spusese chiar pe nume: „dragă Janusz”, ân clipele de linişte supremă.

Acum adăugă însă:

„Iubite, va fi bine.”

Şi iarăşi zâmbi, deoarece cuvântul ăsta îi reaminti de Jan Wiewiorski, de marea lui bunătate, de radiaţia ochilor pe care i-a închis apoi el însuşi cu mâna lui. Nu, nu i-a închis, căci toate astea n-au fost… încă n-au fost.

A fost doar amarul tinereţii, având gustul primei frunze de mesteacăn muşcată cu dinţii.

Şi lucru ciudat: viaţa deplină lipsea. Scăpase de o strivitoare povară. Mergea atât de uşor, atât de uşor – şi nu simţea deloc oboseala. Nu se gândea că trebuie să meargă în urma unor femei şi păşea pe urmele lor parcă instinctiv. Şi, deşi viaţa asta nu era el, ea exista în afara lui şi se ântindea între tulpinile mestecenilor şi stejarilor, ca o mare cuvertură. Privea, acum, la întreaga ei întindere, la viaţa imensă, lungă – cum i se părea

– şi întru totul nerodnică, şi o vedea ca un tot întreg. Îl uimea faptul că-i atât de împovărătoare, atât de grea, deşi nu conținea o mare cantitate de muncă creatoare, că era pustie şi grea ca plumbul. Atât de grea poate, fiindcă era pustie.

La un moment dat, pe negândite, se opri şi exclamă:

— Doamne, uite, povara e atât de mare! Viața lui cuprindea atâtea necazuri şi frământări deşi îşi dăduse toată silința să le împuțineze. Dar, din prima clipă a vieții… Care fusese oare prima clipă a vieții lui? Evident, vederea Ariadnei în rochie albă pe treapta de sus a scării straniei locuințe a familiei Târlo din Odesa… Din prima clipă a vieții totul îi mersese „pe dos”. Din te miri ce se isca o problemă, iar toate problemele astea nu-şi găseau o rezolvare, ci se prăbuşeau, nesoluționate, în prăpastie, ca nişte bucăți răsucite de fier vechi. Iar întrebările zăceau într-un atât de mare număr – amestecate şi încolăcite – în adâncul vieții lui. De fapt, nu ştia pentru ce se căsătorise cu Zosia, şi mai puțin ştia de ce o pierduse. Şi de ce, după pierderea asta, totul mersese de-a-ndoaselea. Călătoriile absurde, cu gândul la zâmbetul micuței Malwinka. Nu numai nerozie, dar chiar crimă! Acea groaznică şedere în Spania… Dar moartea Ariadnei?…

În clipa aceea simți un soi de cutremur, căci viața ce se desfăşura în ochii lui ca ceva străin, indiferent şi plictisitor, devenise pe neaşteptate şi din nou propria lui viață şi-l strângea puternic de gât. Ariadna – dedesubtul automobilului care, impudic, îi sfâşiase şi-i ridicase fusta – zăcând într-o baltă roşie, cu ochii deschişi şi dintr-odată morți, nemişcați, ca la un iepure împuşcat – nu putea să-i fie ceva străin, îndepărtat. Era atât de adânc pătrunsă în însăşi existența lui, încât în niciun chip nu se separa de propriul lui eu. Nu o putea smulge şi din cauza ei nu putea să-şi recapete inocenta lui tinerețe, uşurătatea plimbării între Mankowka şi Molince. Pretutindeni, chiar când păşea prin pădurea de stejari a tinereții – purta toate cadavrele astea pe umeri.

Numai Janek Wiewiorski rămăsese oarecum în afară, nu-i pătrunsese în viață ca un piron bătut în palmă – şi doar la el se gândea acum

— Tot mergând înainte – şi oarecum cu bucurie. Simțea un fel de uşurare că – dacă nu chiar înăuntrul vieții lui – undeva totuşi existase un astfel de om, cu părul lui bălai-gălbui, cu ochii lui albaştri şi cu vorba lui plină de bunăvoință.

„Iubite”, repetă el.

Şi atunci, stejarii îngălbeniți se transformară sub vraja ouvântului fermecat din O *mie şi una de nopți,* în arbori verzi, primăvăratici. Tot mergând aşa prin pădure de timp îndelungat, Janusz fu cuprins de nerăbdare: „De ce, fir-ar să fie, n-o văd pe Mankowka aia?” Şi… numai când tulpinile se răriră, când ieşi la margine şi văzu pajiştea largă din mijlocul codrului – unde fumegau căsuțele Lucynei – îşi dădu seama că-l înconjură un peisaj de toamnă.

Femeile, oprite lângă o troiță la încrucişarea drumurilor, făcură semn de departe cu mâna, să dea ocol satului. Acum, una numai mergea de-a lungul mej dinei spre pădurea de dincolo de sat, cealaltă, cu pasul ei elastic țigănesc, îndreptându-se spre casa din hogeacul căreia se ridica un fum gros, pufos.

Femeia cea tânără ocoli zăplazul şi o tuli dincolo de sat, iarăşi spre pădure. În locul acela codrul fiind mai tânăr arborii lui creşteau mai des.

Când Janusz intră sub bolta de frunze, misterul i se păru şi mai mare. Îşi dădu seama, pur şi simplu, că încet-încet se apropia de sediul partizanilor. Dar merse prin lăstare încă vreo trei sferturi de oră. Nu-şi mai aduse aminte de nimic şi nici nu mai făcu vreo reflecție. Spori doar atenția să nu piardă cumva urma femeii, a cărei broboadă lucea din nou, ici şi colo, printre arbori. Pinii se amestecau cu stejarii, iar pe alocurea erau şi tei înalți, bătrâni, mai bătrâni decât toată pădurea.

„Ce lucru absurd, gândi Janusz, să meargă mereu înaintea mea când aici puteam foarte bine să mergem împreună.”

Şi deodată îl cuprinse dorința – mai ales că se simțea tânăr şi vioi – să se plimbe prin pădurea verde cu femeia asta, să meargă cu ea mână-n mână, să glumească prosteşte şi să râdă de orice fleac. Într-un cuvânt, să fie tânăr. Ar fi putut să sacrifice chiar şi luna – ca în romanța țigănească – şi tocmai

astăzi, când, pe deasupra, era lună plină…

Na proşceanie şali s kaimoiu Tî zaviajeş na grudi,
*Kak konţî iego s soboiu Mi shodiliş eti dni…*10

Şi-l cuprinse o nesfârşită jale după tinereţea pierdută, după iubirea pierdută. Deşi – gândi el „drept consolare" – n-avusese o tinereţe adevărată, dar nicio iubire adevărată… Cu nimeni nu fusese atât de puternic „legat" cum erau capetele şalului de pe pieptul Jadwigăi. Nu o iubea pe Jadwiga, Helenka venise prea târziu. Da, hotărât lucru, acum îşi dădea seama bine – ori i se părea doar că vede bine – niciodată nu fusese stăpânit de un sentiment adevărat. Sau poate, altfel spus: niciodată nu avusese parte de o iubire fericită… (E o deosebire.) întotdeauna totul a fost sau un lucru nereuşit, sau suspendat în vid. Atunci, singura dată – când Zosia l-a sărutat pe gură, îndată după căsătorie –, simţise o nelinişte deosebită. Dar… lucrul nu s-a mai repetat niciodată. Şi poate că n-a fost deloc fericire? Iar ceea ce a fost cu Ariadna – învăluit cum era de pulberea uitării, de zgura timpului, de cotidianul cenuşiu al zilei de azi nu-şi mai aducea aminte.

Eto bâlo davno,
Ia ne pomniu kogda eto bâlo…
Mojet bâti, nikogda? 1

Poate că n-a fost niciodată?

„N-a fost? Slavă Domnului că n-a fost – zise în sinea lui cu glas tare. N-a fost Ariadna; n-a fost iubirea; n-a fost moartea. N-a fost moartea Ariadnei, n-a fost automobilul alb «Lincoln», nici balta de sânge. Ce-i mai bine? Să nu fi fost nici iubire şi nici moarte? Sau să

I A fost demult,
Nu-mi amintesc, când a fost… Poate că niciodată? (rus.).

fi fost o inare, o minunată iubire, iar apoi
— Moartea?"

---

[10] **La despărţire şalul cu chenar îl vei lega / pe piept, aşa cum legi capetele lui, aşa am / fost noi legaţi în zilele acelea... (rus.).**

În clipa aceea dădu de călăuza cea tânără; stătea de vorbă cu un partizan care-i cerea, după cât se pare, un bilet de voie formal, în timp ce femeia executa totul pe bază de ordine date prin viu grai.

— Mi-au poruncit să-l aduc, l-am adus, turui ea energic, e moşierul de la Komorow, şi urmează să stea de vorbă cu englezii voştri. Hai, lăsați-ne să trecem, pentru Dumnezeu! Faceți atâtea fasoane, de parcă n-am fi la noi.

Janusz se apropie de tânărul partizan. Era un om scund, blond, frumuşel, însă de o frumusețe comună. Avea ochi albaştri mari şi favoriți de culoarea paiului. Lui Janusz omul i se păru îngrozitor; simți față de el o antipatie de neînfrânt.

— Mergeți înainte, zise el în sfârşit, adresându-se lui Janusz pe un ton foarte aspru, pe cărarea asta, drept înainte.

Şi-l conduse, ca la o execuție prin împuşcare.

Ajunseră la zaplazul dincolo de oare se afla sediul agentului silvic, o casă de proporții nu prea mari, vopsită în cafeniu, acoperită cu şindrilă. Prin curte se mişcau oameni cu o înfățişare destul de mohorâtă.

La fântână scârțâia cumpăna.

„Ca în romanele lui Sienkiewicz14, gândi Janusz.

Un partizan mai vârstnic se apropie şi-l conduse pe Janusz într-o clădire mică, ciudată, ce semăna cu o magazie de lemne sau mic depozit. Pe pereți atârnau zăbale şi hamuri. Omul cu favoriți atinse în trecere nişte zurgălăi, care sunară reamintind de iarnă şi de săniile ce lunecă. Erau şi carabine acolo.

— Ehei, strigă omul vârstnic din pragul magaziei către cineva care se învârtea prin curte, condu-l pe conaşu' la armurărie.

Janusz fu dus la un scăunel în fața unei mese de lucru, pe care desigur reparau hamurile şi carabinele. Aici era o grămadă de bucăți negre de piele, câlți murdari, ştergătoare de țevi şi şuruburi ruginite.

— Şedeți aici, zise omul mai vârstnic, în timp ce partizanul cel tânăr se postă în fața uşii, ca santinelă improvizată în pripă. Lucrul acesta nu-i plăcu lui Janusz.

— Uite, adăugă interlocutorul, trebuie să le explicați că azi

sau mâine va ateriza avionul pe şoseaua din apropiere, ei urmează să se urce şi să plece spre Rusia, spre *„viatuşka Rasici”,* înțelegeți? Şi să nu-şi închipuie că pot fi transportați la Londra. Lucrul e imposibil. Nici în vis să nu-şi închipuie aşa ceva.

— Dar cum au ajuns aici? întrebă Janusz.

— Iac-aşa, au căzut din cer, răspunse omul vârstnic.

Deodată santinela, omul cu favoriți, interveni şi el cu o voce răguşită şi foarte neplăcută:

— V-aş sfătui să nu puneți mereu întrebări.

— Vorbiți cu mine, domnule? întrebă Janusz, uitându-se la el foarte mirat.

— Dar cu cine? răspunse soldatul pe un ton ordinar, poate cu mămica dumitale?

— Linişteşte-te, Zbyszek, grăi vârstnicul, vizibil jenat. De ce faci aşa pe grozavul?

În clipa aceea introduseră pe cei doi „domnişori44. Într-adevăr erau ca de la Picadilly. Unul era blond, suplu, cu nasul scurt, în genul lor dului Douglas. Îngeraş. Al doilea era mai Scund şi mai brun, cu ochi negri, de tip mai bărbătesc. Se opriră de partea cealaltă a mesei de atelier şi dădură din cap în acelaşi timp în direcția lui Janusz.

— *Good afternoon*[11], ziseră amândoi odată, ca doi băieți cuminți.

Janusz cu greu îşi reținu zâmbetul.

În anturajul straniu şi brutal, printre partizanii hăituiți şi colțoşi. Deasupra cărora moartea atârna de un fir de păr, cei doi englezi politicoşi păreau într-adevăr ridicoli şi înduioşători. Erau atât de siguri de valoarea lor!

Unul din ei purta în jurul gâtului un fular scoțian colorat, iar din buzunarul trendului celuilalt scotea capul un volumaş legat în marochin cenuşiu. *Biblia* sau poezii?

„Desigur, *Paradisul pierdut* de Milton”, gândi Janusz şi le zise:

---

[11] **Bună ziua (engl.).**

— Domnilor, pentru Dumnezeu! De unde ați picat aici? Ce faceți? Trebuie să plecați de-aici cu prima ocazie. Se pare că veți avea acest prilej zilele astea. N-ar trebui să faceți niciun fel de fasoane, ci să vă urcați în avion şi s-o ştergeți!

— *AII rigt,* zise brunetul, noi însă cerem, în calitate de ofițeri activi, să fim trimişi în Anglia.

— Bine, bine, consimți Janusz, vă înțeleg, dar trebuie să țineți de asemenea cont de posibilități. N-avem legătură cu Anglia...

— Noi însă nu vrem să plecăm în Rusia, spuse blondul, căutând la Janusz cu o expresie jalnică.

— Dacă nu putem pleca în Anglia, atunci preferăm să rămânem aici, adăugă brunetul.

— Acum însă e război, le explică Janusz, aici nu puteți rămâne.

— De ce?

— Aici este primejdios.

— De ce?

Janusz lăsă să-i cadă brațele în jos.

— De ce? De ce? Nu pricepeți oare în ce situație vă găsiți?

Atunci, santinela de la uşă, uitându-şi din nou funcția, se apropie de masă şi se adresă lui Janusz, pe un ton aspru:

— Ce le îndrugați atâtea? Îi învățați „Tatăl nostru” ori vreo altă trăsnaie? Trebuie să le spuneți că vor pleca în Rusia şi gata.

Janusz se uită mânios la tânărul cu favoriți şi, ridicând de asemenea tonul, strigă şi el:

— Vorbesc cu ei aşa cum trebuie, iar dacă nu aveți încredere în mine, nu trebuia să mă chemați.

— Ce vor ei de la dumneavoastră? întrebă blondul cu teamă. Soldatul ăla, zise el, arătându-l cu degetul, se poartă foarte neplăcut cu noi.

— Dă-i pace, Zbyszek, încercă din noul omul mai vârstnic să domolească pe soldatul de pază. Astâmpără-te, nu mai face pe grozavul.

— Eu n-aş avea încredere într-unul ca ăsta, mormăi Zbyszek şi se retrase din nou la uşă.

Janusz se adresă aviatorilor englezi cu toată amabilitatea de care era în stare:

— Din păcate, nu pot discuta mai mult cu dumneavoastră. Sarcina mea a fost să vă comunic că urmează să plecați cu cel mai apropiat prilej. Am impresia că mai degrabă ar trebui să cedați. Nu există altă ieşire. Iar opunerea în cazul ăsta nu este indicată.

— Adică cum? De ce nu este indicată?

— Este primejdioasă, răspunse Janusz, pe un ton categoric.

— Adică ne vor ucide? întrebă brunetul.

— Ai înnebunit! se indignă blondul. Doar noi suntem ofițeri ai Forțelor Aeriene Regale şi ne aflăm în mijlocul aliaților noştri. Nu ne poate amenința o atare primejdie.

— Da, dar dacă nemții înconjoară pădurea, se impacientă Janusz, vor masacra în bucăți întreaga unitate de partizani, şi atunci ce va fi? Vă sfătuiesc, domnilor, să ascultați de sfatul ce vi se dă. Vă aflați într-o țară ocupată. S-ar putea spune că sunteți un fel de prizonieri…

— Suntem printre prieteni, spuse răspicat blondul idealist.

— Da, însă… zise Janusz lăsând mâinile în jos. Eu mi-am îndeplinit misiunea. Nu vă mai pot spune nimic. Şi, adresându-se omului care-i condusese pe englezi, declară: Gata, am terminat.

— Gata, mergem, se adresă el străinilor, mergem.

Capetele „domnişorilor” se aplecară scurt din nou, asemenea unor păpuşi chinezeşti.

— *Good bye!* ziseră în acelaşi timp şi ieşiră liniştiți, cu paşi egali, din „armurărie”.

Janusz rezumă convorbirea cu englezii în fața partizanului mai vârstnic, care făcea impresia că este cel mai de înțeles din întreaga societate de acolo.

Partizanul ascultă relatarea şi ieşi îndată.

Atunci Janusz se adresă tipului cu favoriți, care continua să stea ca santinelă la uşă: – Misiunea mea fiind încheiată, pot pleca acasă?

— Aşteptați, răspunse tipul mohorât, şi, spre marea uimire a lui Janusz, îl lăsă singur lângă hamuri şi carabine, destul de

îndelung.

„Mereu aceeaşi pierdere de timp” oftă Myszynski.

În sfârşit, Zbyszek, cu favoriţii lui, se întoarse şi-i spuse oarecum cu tristeţe:

— Da, asta-i totul. Nimeni nu mai are nevoie de dumneata.

Îl

Un partizan tânăr, cu aspect de urs, surd de-a binelea la încercările de a intra în vorbă cu el, îl conduse pe Janusz până la locul unde se despărţise de femeia care-i fusese călăuză. Din punctul acela Myszynski merse singur.

Se opri în sfârşit la marginea pădurii şi se uită în direcţia satului. Lucyna era liniştită şi, în lumina soarelui de toamnă, părea pustie. Dincolo, se întindea din nou pădurea, prin care trebuia să treacă spre a ajunge la Komorow.

Se gândi că nu simte nicio spaimă, deşi, desigur, îl pândeau şi aici destule capcane.

Şederea la oamenii din pădure îi înlăturase sentimentul primejdiei directe. Dacă n-a păţit nimic acolo, apoi cu atât mai puţin aici.

Voia să pornească mai departe, când fu oprit de un glas. Se uită în jur fără grabă. În sine, simţea nevoia de a medita şi de a fi singur; un glas de femeie îl scoase din starea asta.

Căută şi văzu femeia ce-l condusese la sediul partizanilor.

— Dragă domnule, vorbi ea, de ce v-au lăsat să plecaţi aşa, ca nişte păgâni? Desigur că sânteţi flămând, aţi umblat o bună bucată de drum. Poftiţi, veniţi cu mine. Vom merge în căsuţa mea.

Janusz observă că, de data asta, femeia – poate unde era lipsă tovarăşa ei – i se adresa într-un limbaj mai ales; în care nici expresiile, nici vocabularul n-aveau accente vulgare.

Nu ştia nici el de ce, dar faptul ăsta făcu asupra lui o impresie negativă.

— Desigur, dumneata te afli aici după terminarea studiilor? întrebă el.

— Eh, aşa studii… răspunse femeia.

Janusz, fără să fie prea bucuros, o urmă.

Merseră în direcţia satului Lucyna. Deasupra căsuţelor

fumul se ridicase drept în sus.

— Ce vreme frumoasă, grăi Janusz.

— Ce vreți, domnule? E toamnă. La noi toamna este frumoasă întotdeauna.

Vorbe groaznic de banale.

— Soțul nu-i acasă, a plecat la Varşovia, dar noi cu vecinii („în sfârşit o expresie cât de cât umană”, îşi zise Janusz în gând) am pregătit câte ceva pentru dumneavoastră. Am ştiut din capul locului că partizanii ăia n-o să vă ofere nimic.

— Ceva mi-au dat, zise Janusz, gândindu-se însă la cu totul altceva. Nu la pâine.

Mai departe merseră în tăcere. Satul făcea impresia unei aşezări curate, dar sărace.

În căsuța a treia de la margine intrară singuri. Nu întâlniră pe nimeni în cale, nici vreun copil şi nici chiar vreo altă viețuitoare. Nu lătră nici măcar un câine.

Se pomeniră singuri într-o încăpere destul de întunecoasă. Ferestrele erau umbrite de tufe şi de copaci înalți – aşa cum creşteau aici pe lângă căsuțe – ca urme vizibile ale fostei păduri.

— Voi veni îndată… zise gospodina şi dispăru în cealaltă parte a casei.

Janusz rămase singur. Nu voia s-o recunoască pe față, dar tabăra de partizani făcuse o impresie puternică asupra lui.

0 Mare impresie făcuseră asupra lui şi englezii. Şi atitudinea lor naivă față de situație. Voiau să ajungă neapărat în Anglia – şi doar era ştiut că nu puteau fi transportați acolo.

„N-au decât să li se pară că zboară spre Anglia, cugetă el, iar când vor ateriza la Saratov, lucrurile se vor aranja… într-un fel.”

Şi gândi mai departe: „Oare, într-adevăr, vor fi ei trimişi la Saratov?”

1se făcu milă de englezi şi-şi imagină mutra ce-o vor face „domnişorii41.

Căci, părăsind tabăra partizanilor, se mai întâlnise încă o dată, pentru câteva momente, cu ei.

De când fusese părăsit de santinelă şi până să întâlnească

femeia ce-l strigase, trecuse pe lângă nişte tufe dese de aluniş, apropiindu-se de poiana unde era satul Lucyna. Într-un tufiş, stăteau, aproape nereali, cei doi englezi. În spatele lor se profila o siluetă, probabil a partizanului celui bun, care le permisese să se mai întâlnească, pentru ultima oară, cu Janusz. Acesta intră la ei în mijlocul tufelor de aluni, care mai purtau încă frunze dese, chircite, de culoarea bronzului.

Cei doi tineri erau pur şi simplu înecaţi de tufe, de lumina irizată a crengilor dese ca şi de restul frunzelor de toamnă. Petele de soare le cădeau pe obraji ca într-o acuarelă.

Fără să spună vreun cuvânt – mormăind doar un *„good bye”,* îi vârâră în mână două obiecte. Unul – cel tânăr – volumaşul legat în marochin („Shelley”, spuse el), iar celălalt

— Un pistolet „Colt” mare, rece, plat.

Acum, şezând în căsuţă şi aşteptând gustarea, Janusz îşi mărturisi:

— Iată-mă înarmat, pe viaţă şi pe moarte.

Şi trebuie recunoscut că pistoletul vârât în buzunar avu darul să-i schimbe oarecum starea de spirit.

Era obosit şi i se cam părea că visează.

Cercetă din ochi încăperea: câteva scăunele şi un pat. Şedea lângă o masă netedă, veche, lustruită de îndelungată folosinţă. Era ceva firesc, ca pe o astfel de masă să apară o bucăţică de pâine neagră şi o ulcică de lapte acru. Călăuza însă, care se numea Sabina (după cum află Janusz mai târziu) aduse un platou mare, alb, de casă mare, iar pe el o gâscă friptă, bine mirositoare şi înconjurată de cartofi prăjiţi. Era şi o bucată de costiţă, ceapă tăiată în felii subţiri, pătlăgele roşii.

Fireşte, apăru şi pâinea, albă, precum şi puţin rachiu într-o sticlă.

Abia acum simţi Janusz cât este de flămând şi se apucă să înfulece de zor.

— Iată, domnule, vedeţi, v-aţi fi întors flămând. E bine că ne-a venit în minte ideea, mie şi Z of iei, să vă ospătăm omeneşte.

— Straşnică mâncare, constată Janusz.

— Eh, la noi altceva nu există. Doar sărmanele astea de

păsări, pe care le tot tăiem, le tot tăiem. Când nu-i rață, e gâscă, iar când nu-i gâscă, e găină. Chiar şi făina pentru tăieței lipseşte în ultimul timp.

— Ouă aveți?

— Când în apropiere este o astfel de tabără, e greu să poți strânge un cu. Le scotocesc singuri în zorii zilei prin coteţe... O adevărată pacoste...

Gospodina nu gustă nimic, în schimb ciocni paharul cu Janusz o dată, şi încă o dată.

— Sunt de mult aici? întrebă Janusz, prudent.

Sabina se uită la el atent. Dar în privirea ei nu era vreo bănuială, ci mai degrabă o tristă indulgență.

— Da, sunt, sunt, răspunse ea, sunt de mult. De la începutul iernii.

— De fapt pentru mine e totuna, adăugă Janusz, dându-şi seama că întrebarea fusese lipsită de tact, am întrebat şi eu aşa, într-o doară. În timpurile noastre eu ştiu că-i mai bine să nu pui întrebări.

Sabina zâmbi oarecum ciudat, auzind spusele lui Janusz.

— Dumneavoastră sunteți un om atât de învățat, zise ea, un om cu studii înalte...

Janusz se cam impacientă.

— Nu vă mai prefaceți, doamnă, glăsui el, bănuiesc că aveți şi dumneavoastră studii.

— Nu prea înalte, zise Sabina, zâmbind din nou.

Zâmbetul ei era într-un fel cordial, poate, gândi Janusz, chiar matern. Îi păru rău că-i vorbise cam aspru. Era vizibil că nu voia să vorbească despre sine. Era un lucru cât se poate de firesc.

— Ce-ați vrut să spuneți? o întrebă el mai blând.

Rachiul i se urcase deodată la cap. Băuse pe stomacul gol două pahare mari. Simți un fel de comuniune cu femeia asta şi gândi că amândoi urmăresc acelaşi lucru.

— Nu, nu. Tocmai eu am vrut să vă pun o întrebare, spuse Sabina, dar dacă spuneți că în timpurile noastre nu trebuie să punem niciun fel de întrebări...

— Depinde ce fel de întrebări, încercă Janusz să o

domolească.

— Tocmai, că întrebarea mea e destul de complicată, preciză Sabina, apropiind platoul de Janusz. Poftiți, serviți-vă, domnule, îl îmbie ea, mai aveți cale lungă de făcut. Eu şi Zofia v-am spus că nu e lungă doar aşa... Ne-am temut că veți refuza.

— Mult aş fi vrut să pot refuza. De altfel am şi fost primit nespus de neospitalier. Aveau oare bănuieli în ce mă priveşte, ori era altceva?

— Nu-i de mirare; ei trebuie să fie prudenți față de oricine... Sunt doar siliți să se ascundă tot timpul.

— Da, aşa-i, recunoscu Janusz fără a fi însă prea convins.

— Şi tocmai vroiam să vă întreb, continuă Sabina, ce credeți? Vor putea ei să se mențină oare încă mult timp aici?

Janusz râse.

— Doamnă, credeți că-s atoateştiutor?

— Cum, nu ştiți?

— Dragă doamnă! Stau închis în casă cu patru zăvoare şi nu ştiu nimic. Dar chiar dacă aş fi stat la Varşovia, sau la Londra, sau la

Moscova, încă n-aş fi putut răspunde la întrebarea asta.

Sabina se cam miră.

— Locuiți în Komorow, nu-i aşa? Şi apoi adăugă: Şi nu faceți n-i-m-i-c?

Janusz era puțin nedumerit.

— Ce-aş putea să fac? Nu ştiu dacă toată conspirația asta are vreun sens.

Sabina căzu pe gânduri.

— E posibil să nu facă mare ispravă... dar n-ai încotro, fiecare bărbat vrea să meargă. Soțul meu nu este la Varşovia, ci cu totul în altă parte...

— Nici n-aş vrea să ştiu, spuse Janusz.

— Dar dumneavoastră, cine sunteți? întrebă Sabina.

Janusz nu răspunse.

Tăcură câteva clipe.

— Poftiți, domnule, mâncați, îndemnă Sabina.

— Nu mai pot.

— Vă voi servi îndată un pic de cafea. Mai am puţină. Aici nimeni nu bea, voi putea să vă fac o cafea.

Şi dispăru de cealaltă parte a pridvorului.

Janusz căută din nou în jurul lui. Rachiul băut acţiona şi observa acum în încăpere cu totul alte lucruri decât cele văzute la început.

Pe pereţi erau atârnate fotografii, vederi din Sochaczew, o poză din Zelazowa Wola.

„O căsuţă sentimentală”, gândi el.

De fapt, căsuţa era sentimentală deoarece Janusz fu cuprins de cu totul alt soi de gânduri. Puţin îl făcuseră să mediteze şi cele spuse de gospodină: „Şi nu faceţi nimic?”

Ar fi putut face şi el la fel ca cei pe care-i vizitase cu câteva clipe mai înainte. Simţea totuşi – cu toată părerea de rău faţă de sărmanii ăştia de oameni – un fel de antipatie şi, constat în d prezenţa unui atât de urât sentiment, se ruşină şi porni chiar să se cheme la ordine.

Deopotrivă nu era în stare să înlăture nici sentimentul unei nepotriviri de ordin moral, ceva ce nu constituia un mister şi pe care nu-l putea domina. Avea o înnăscută repulsie pentru tot ce este acţiune, constată el acum şi, evident, nu pentru întâia oară. Iar acţiunea din tabăra militară şi pregătirile pentru luptă îl făceau să simtă şi acum aceeaşi repulsie. Cugetă la Andrzej. Era convins profund că firea acestuia seamănă cu a lui. Convorbirea lor de sub stejarul din Komorow, în anul treizeci şi nouă, fusese plină de subînţelesuri? Pricepu însă că luând oarecum asupra lui sarcina de a acţiona pentru el, acceptând deci povara răspunderii, Andrzej se căznea să-şi violenteze propria lui natură.

„Da „şi pe undeva a şi reuşit”, îşi zise el în gând.

Îşi reaminti ce se spunea de ultimele acţiuni întreprinse de Andrzej (i le relatase Jadwiga, la întoarcerea ei din Varşovia) şi care, toate, îl amărâră fiindcă ţinea nespus de mult la Andrzej şi ştia perfect de bine că nu-i fusese uşor să se transforme într-un ucigaş, că, desigur, îndură şi el chinuri, în sinea lui.

„Va trebui să-i retragi împuternicirea dată, gândi el. Trebuie

să-mi asum eu însumi toate treburile”, adăugă el.

În urechi îi răsuna încă întrebarea Sabinei: „Dar dumneavoastră cine sunteți?”

Voi să mediteze asupra ei, dar firul ideilor i se încâlci, oarecum. Ce-ar fi putut răspunde la întrebarea asta? La drept vorbind cine este el? Ce însemnează prezența lui în lumea asta atât de stranie, de cruntă? Ce semnificație are existența lui? „Cine se gândeşte la mine? Cine îşi aduce aminte de mine?”

Şi gânduri nespus de ciudate îi veniră în minte: poate, că îşi aduce aminte de el – undeva acolo în îndepărtata Rusie – Volodia, prietenul din întâmplarea aceea neverosimilă. Începu să-şi imagineze care putea fi în fapt, în clipa asta, poziția lui Volodia față de societatea polonă. Ce gânduri are el acum când armatele sovietice se îndreaptă spre frontiera polonă.

„Desigur, îşi aduce aminte de convorbirile noastre de la Odesa, de întâlnirile noastre neaşteptate şi atât de stranii, ca şi de toate lucrurile acelea pe care am apucat să ni le spunem.

Desigur, îşi reaminteşte şi de unele lucruri pe care n-am apucat sau n-am cutezat să ni le spunem, lucruri pe care nu ni le-am spus până la capăt, dar care au avut o adâncă pondere asupra istoriei prieteniei noastre întregi.”

„E o chestiune foarte ciudată, îşi spuse el în gând, când pe prieteni îi desparte ceea ce n au cutezat să-şi spună. Tot ceea ce a rămas în fundul frazelor, în fundul inimilor, în fundul cuvintelor şi care, de fapt, în convorbirile lor, nu însemnau ceea ce ar fi trebuit să însemneze.”

Volodia nu-i prea iubea pe polonezi şi nu ascundea lucrul ăsta față de Janusz. Nici chiar nu-i prea prețuia, deşi recunoştea bucuros că-s buni ostaşi. În schimb, în toate convorbirile, Janusz avusese întotdeauna impresia că era fascinat de Polonia, că nu spunea niciodată ceea ce simțea, ci numai ceea ce i se părea că ar trebui să spună. Îl fascina originea lui, căci purta doar şi un nume polonez.

„Şi Ariadna recunoştea că este de origine poloneză”, îşi mărturisi el în gând.

Iar numele ăsta: „Ariadna44, spus cu jumătate voce, în împrejurări atât de specifice, îl făcu să-şi dea seama de

întreaga ciudățenie a situației lui. Ceva mai mult: îşi reaminti de ciudățenia vieții lui – atât de mult neadaptată la realitatea care de atâția ani îl înconjura. Viața
i se părea nemeritată, nepoloneză, înscrisă oarecum pieziş pe marginea a tot ceea ce se petrecea. Astăzi scrisese o epistolă lui Alo, lăsată neterminată pe masă. Şi acum, şezând aici într-o căsuță țărănească, săracă, între pădure şi tabăra partizanilor, scrisoarea asta care se referea – o, Dumnezeule! — la întreaga istorie poloneză,
i se părea artificială, inutilă şi în realitate nezugrăvind întru nimic situația lui. Cel mai rău lucru era, de fapt, chiar neadaptarea asta: a te gândi la problemele externe – cum făcuse în fața partizanului cu favoriți –, a-ți făuri o lume artificială asaltată de realitatea polonă, a acorda însemnătate propriei tale vieți şi o semnificație pe care aceasta nu numai că n-o avea, dar nici măcar n-ar fi putut-o avea! Ce importanță putea să aibă viața lui individuală față de satul ăsta, de partizanii ăştia, de colectivitățile acelea ce dispăreau şi ele în înghesuiala generală? Atribuise întâlnirii cu Ariadna o nemăsurată însemnătate, deşi ştia chiar ân clipa de față – când pronunță numele ăsta ciudat în pustia căsuță țărănească – că atât întâlnirea cât şi toată viața ei nu avusese nicio însemnătate.

„Aşa… nu se mai poate44, cugetă el.

Şi gândi că scrisoarea către Alo nu era decât efortul de a da însemnătate pustiei lui vieți. O încordare a tuturor forțelor intelectuale şi a tuturor simțămintelor, ca să lase după el urme

— Aşa cum nu lăsaseră, generații după generații, cei ce se născuseră, munciseră şi muriseră în Lucyna, în casa asta. Doar straturile de cochilii – ce formau zăcămintele cretacice –, numai ele rămaseră pe loc. Se îngrozea văzând că-i doar o efemeridă, o viețuitoare de o clipă – dar simțea că ăsta-i destinul lui.

— Să te revolți împotriva destinului? Este cu neputință, zise el din nou, cu jumătate voce. Şi, totuşi, o astfel de revoltă…

Chiar atunci se auziră în pridvor paşii gospodinei şi Sabina

intră cu o mână destul de misterioasă.

Ducea în mână ibricul nu prea mare, cu cafea, li turnă lui Janusz într-un pahar. Lichidul avea o culoare deschisă, dar Janusz, care nu mai băuse de mult timp cafea, se bucură de tratația asta.

— Eu am crezut, vorbi Sabina, aşezându-se în fața oaspetelui, că dumneavoastră sunteți un om foarte învățat.

— Învățat? se miră Janusz.

— Da, aşa se spune aici, în sat. Cu alte cuvinte, că sunteți un om care a citit mult, cum spuneți dumneavoastră.

Janusz cercetă femeia cu neîncredere. Făcea tot mai puțin impresia unei femei de la țară şi tot mai mult se vedea în ea cineva ce se aciuase doar în sat. Începu deci să fie ceva mai prudent.

— Şi ce anume am citit?

— De altfel termenul de „om ci. Tit” nu are aici nici cea mai mică însemnătate, preciză Sabina, liberându-se oarecum de resturile aparenței ei săteşti, şi nu-i vorba de lucrul ăsta. Dar aş fi vrut să ştiu cum apreciați, la nivelul şi cultura dumneavoastră, situația noastră.

Janusz zâmbi.

— Am impresia, doamnă, că ați greşit adresa cu desăvârşire. Ați văzut doar cum locuiesc. Acolo, la mine, nu pătrunde nici chiar ecoul războiului, cu atât mai puțin ajung nişte chestiuni politice mai esențiale. Nu mă ocup de politică.

Sabina dădu din umeri.

— Asta-i numai un fel de a vorbi, spuse ea, turnându-şi cafeaua. Oricum, trebuie o oarecare concepție.

Janusz întinse mâna spre ea.

— N-aş vrea nici măcar să vă amintesc concepția asta. E foarte pesimistă.

— Pesimistă?

Janusz, socotind că na înțeles cuvântul, vru să-i dea lămuriri. Sabina îl opri însă cu o mişcare a mâinii şi-d zise:

— Am absolvit gimnaziul!

— Uite, doamnă, vedeți, de la început trebuia să vorbiți aşa. Bănuiesc că aveți şi bacalaureatul. De altfel, nu mă

interesează. Dar soțul?

— Soțul meu este un țăran adevărat, în privința lui nu încape niciun ascunziş.

— Aha, făcu Janusz, în semn că a înțeles.

— Deci, de ce pesimistă? insistă Sabina. În prezent doar e limpede de partea cui va fi victoria.

— Tocmai. Dar eu pot să afirm că-i cunosc pe ruşi.

Sabina deveni nerăbdătoare.

— Cum îi puteți cunoaşte pe ruşi? Ați fost acolo, desigur, la începutul revoluției, ați fost un latifundiar, n-ați avut de-a face cu poporul. Nu aveți nicio idee despre ei.

— Dar dumneavoastră?

— De, nu ştiu nici eu nimic despre ei.

— Deci cum se poate formula o ecuație cu atâtea necunoscute? Cu un întreg popor necunoscut, ce va deveni peste câteva luni un popor al învingătorilor şi va dicta întregii Europe voința lui?

Sabina sorbi o înghițitură de cafea, în care turnă rachiu.

— Sorbiți prelung, după câte văd, doamnă.

— Asta înlesneşte situația, zâmbi femeia. Cred că vă imaginați, domnule, că situația mea este foarte dificilă. Care a fost contactul dumneavoastră cu revoluția?

Janusz medită.

— Tocmai mă gândeam – cât ați lipsit din încăpere – la timpurile acelea. Mi-am reamintit de prieteniile şi gândurile mele de atunci. N-au fost, evident, prea înțelepte, din moment ce m-au dus la o viață de pustnic şi în poziția de a nu putea răspunde limpede la întrebările pe care mi le-ați pus.

— La care dintre ele? Eu v-am pus mai multe, iar dumneavoastră ați avut grijă să nu răspundeți la niciuna.

Janusz râse sincer.

— Nu cu intenție. Pur şi simplu, la întrebările acestea eu nu sunt în stare să-mi dau nici mie însumi un răspuns şi evit să cuget asupra lor.

— Ce lucruri?

— Să parcurgem pe rând întrebările examenului dumneavoastră.

— Vi le-ați întipărit pe toate în minte?
— Da, fiindcă am avut impresia că mi le puneți după un anumit plan.
— Anume?
— Încă atunci când erați o țărancă mi-ați pus întrebarea cea mai importantă: „Cine sunteți dumneavoastră, domnule?”
— O repet şi în noua mea ipostază.
— Da, asta-i. Dar dacă v-aş pune şi eu aceeaşi întrebare?
— Evident că în clipa de față n-aş putea să vă răspund. Dar aş putea să-mi dau mie însumi, fără şovăire, un răspuns. Eu ştiu cine sunt.
— O, ce fericită persoană sunteți! Aş putea într-adevăr să vă invidiez, dacă… ’
— Dacă ce?
— Dacă aş crede cât de cât în asigurările dumneavoastră. Nu-i de loc uşor să-i defineşti unui intelectual polonez esența existenței lui.
— Nu consider că fac parte dintre intelectuali… Şi nu dintre intelectualii polonezi…
— Nu vă simțiți poloneză?
— Cred că nu. Încă înaine de război am căpătat repulsie pentru genul ăsta de definire.
— Bine. De ce vreți însă să aflați cine sunt eu?
— Pentru că aş vrea să mă pregătesc puțin pentru timpurile care se apropie.
— Veți ieşi din anonimat?
Sabina căzu pe gânduri.
— Sunt, adică voi fi, desigur, într-o situație cam falsă.
— O femeie poate să iasă din orice situație.
Desigur, voind să câştige timp pentru răspuns,
Sabina întrebă:
— De ce nu turnați rachiu în cafea?
Janusz răspunse fățiş:
— Dacă-i vorba de aşa ceva, aş prefera rachiul gol.
— Îmi rămâne deci întrebarea a doua, zise ea uitându-se atent la Janusz.
— Care a fost a doua?

— N-o mai țineți minte? Şi v-ați lăudat că aveți o memorie bună. Ea a fost doar foarte uşoară: care a fost contactul dumneavoastră cu revoluția? O întrebare de simplă memorie. Aveți o memorie bună, rămâne doar să vă reamintiți.

— Dar dumneavoastră? Veți putea ține bine minte tot ce vă voi spune?

— Fiți fără teamă. Nu chiar aşa de bine. Nu vă voi aduce aminte… mai târziu.

— Dar, nici nu mă tem, deloc. N-am nimic pe conştiință. Poate doar o poziție prea rece față de prieteni… ori poate prea fierbinte… M-am îndrăgostit. Şi ăsta a fost lucrul cel mai rău.

— Era primăvară? întrebă Sabina, nu fără oarecare perfidie.

— Întrebările dumneavoastră devin tot mai caustice. Încă vreo câteva expresii de astea şi voi putea răspunde definitiv la prima întrebare… mie însumi. Evident, era primăvară…

— Vă gândeați numai la dumneavoastră?

— Nu. Tocmai că mă gândeam numai la ea.

Janusz simți că rachiul acționează. Se aplecă peste masă şi zise:

— Ascultați, doamnă. Vă voi spune totul. N-am vorbit de mult despre toate astea.

Luă în mână paharul cu rachiu şi se uită la el.

— De altfel, n-a fost în primăvara revoluției. A fost un an mai târziu. În anul 1918…

Sabina se aşeză mai bine pe scaun, ca şi cum s-ar fi pregătit să asculte o povestire interesantă.

— A fost chiar atât de frumoasă? întrebă ea.

Janusz se gândi câteva clipe, uitându-se mereu la paharul pe care-l ținea în mână, ca şi cum ar fi zărit acolo portretul Ariadnei. Nu al Ariadnei de mai târziu, un pic cam greoaie, cu trăsături estompate şi pe care timpul – fără a-i răpi aspectul tineresc – le lipsise tot mai mult de frumusețe. În mintea lui niciodată Ariadna nu fusese o femeie rotofeie, pe cale de îmbătrânire, cum o văzuse la Roma. Pentru el fusese întotdeauna fata tânără în rochie albă şi în sclipirea

podoabelor artificiale.

*O, tiomnâi parus V zeleonoi dali…*12

— Fireşte, nu pot să vă povestesc cum a fost ea. Am în fața ochilor imaginea tinereții ei. De altfel, în urmă cu câțiva ani am fost la Odesa. Am întâlnit acolo un minunat fenomen: era nepotul ei. Cânta pe scenă… Era cu mult mai frumos decât ea, dar nici despre el, cum arată, nu pot spune nimic. Am impresia că cea mai mare calitate a Ariadnei…

— Se chema Ariadna?

— Ariadna Târlo. Am impresia că cea mai caracteristică trăsătură a frumuseții ei, era un farmec special, nu acela al femeii, ci vraja pe care o au numai rusoaicele… Originea ei era poloneză, mai târziu în Apus a vrut să fie considerată poloneză, dar era rusoaică în semnificația deplină a cuvântului…

— A fost artistă?

— Nu ştiu. Nu. Cred că nu. Tot ceea ce face un artist adevărat este pe măsura lui, îi îmbracă mâna ca o bună mănuşă. Iar la Ariadna totul era neverosimil. Nu chiar neverosimil, ci artificial. *Factice,* cum spun francezii. Toată viața ei a fost neverosimilă.

— Cum poate fi viața neverosimilă?

— Uite, doamnă, nu puteți înțelege lucrul ăsta. Viața dumneavoastră este foarte îngrozitoare – şi interesantă şi fierbinte – şi cât se poate de adevărată. Din nefericire. Toate momentele trăite de dumneavoastră sunt veridice. Nu ştiți lucrul ăsta. Nu-l puteți pricepe – Janusz se gândi o clipă – dar, cu un oarecare efort reuşiți totuşi să-l înțelegeți. Fiindcă poate că experiența v-a învățat – să zicem în munca dumneavoastră – ca uneori să spunem că se întâmplă ceva şi de fapt să se petreacă altceva. Nu, altfel. Când nu simțim ceea ce facem, nu avem un contact lăuntric cu fapta noastră. Omul care simte ceea ce face este un om armonios. Fratele ei a fost întru totul armonios. Făcea revoluție. Făcea ceea ce simțea, cum

---

12 **O, velă întunecată în depărtarea verde... (rus.).**

înțelegea şi ce înțelegea. Intre sentimentul lui de adevăr şi fapta lui nu există contradicție. Eu am reținut aspectele astea deoarece vă interesează desigur în raport cu viața proprie.

— Da, mă interesează.

— Cred că cel mai bun lucru este ce poate simți omul: ca să nu fie în contradicție. Iar la Ariadna totul era cu totul altfel. Ce făcea ea: la început a declamat, apoi a făcut artă plastică, decoruri la teatrele pariziene – toate astea ea nu le simțea, săvârşind marea eroare de a fugi din calea destinului. Niciodată nu poți fugi din calea propriului destin.

— Credeți în Soartă? Sau în Dumnezeu?

— Nu cred în cuvintele mari. Să nu le folosim doamnă.

— Ah, mie nu-mi plac cuvintele mari. Nu cred în ele.

— 1 O! minam închipuit cu totul altfel. După aspect, cuvintele mari ar fi trebuit să vi se potrivească.

— În clipa asta?

— Clipa asta-i trecătoare.

— Dar le va influența pe următoarele…

— Se prea poate. Uneori trebuie să ne liberăm de clipele trecătoare. Nu, să nu folosim mari comparații. Când bei rachiu, poți uşor să aluneci spre vorbe patetice.

— Nu, nu-i nevoie de vorbe patetice, răspunse doamna în negru (care cu câteva clipe mai înainte era încă o țărancă în negru).

— La ea – prin prisma asta – totul părea fals. Chiar şi ceea ce simțea cu adevărat.

— Şi ce simțea ea cu adevărat?

— Aha! Tocmai asta nu ştiu; gândesc că era religioasă cu adevărat.

Janusz suspină.

— Dacă aş fi ştiut asta la timp, poate aş fi fost acum mai liniştit.

Sabina se uită la el atent.

— Şi acum sunteți neliniştit? De ce sunteți neliniştit?

— Nu, nu vă legați de un cuvânt al meu, zise Janusz, ca şi cum ar fi avut în fața lui mai mulți interlocutori (în afară de cazul că începuse să vadă dublu). Nu sunt neliniştit. Numai

că…

— Aveți mustrări de conştiință?

— Nu. Pentru aşa ceva n-am nici cel mai mic motiv.

— Oare n-ați apucat şi dumneavoastră pe o altă cale decât cea predestinată?

— Vreți să spuneți că ar fi trebuit să rămân în Rusia? Vedeți, doamnă, pe vremea aceea, în toiul evenimentelor, încă nu’ se putea şti, mai îndeaproape, ce va ieşi.

— Unii ştiau.

— Da. Unii. Şi Volodia ştia. Dar eu nu. Eu eram un mic polonez de rând şi aveam impresia că trebuie să plec altundeva. Nu, destinul meu nu era acolo. În afară de cazul…

— Niciodată nu putem şti.

— Evident. Aşa că poate am greşit drumul, dar… n-am abandonat-o, acolo; dimpotrivă, am plecat după ea, aici. De altfel, nu i-am făcut vreun rău. Mai degrabă mi-a căşunat ea mie, prin plecarea în Apus, prin toată legătura ei cu ofițerul… Iar eu am iubit-o cu adevărat, adăugă el, în pofida gândurilor pe care şi le mărturisise în pădure, mai înainte.

Sabina mai turnă rachiu şi se apropie de masă, ca şi cum ar fi vrut să marcheze că prețuieşte pe deplin intimitatea neaşteptată a confesiunilor.

— De altfel, astea sunt expresii sentimentale, folosite fie din obişnuință, fie în lipsa altora… „L-a nedreptățit, a nedreptăți t-o… „am iubit-o”, „l-a iubit”… De fapt, ele nu însemnează niimic, sau… prea mult… La drept vorbind, viața fiecăruia păşeşte strâmb. Chiar şi viața dumneavoastră…

Sabina se mişcă neliniştită.

— Vă rog să nu vorbiți despre mine. Despre mine nu ştiți chiar nimic.

— Şi nimic nu trebuie să ştiu. În fața mea văd un obraz bun şi plăcut, spuse el, privind-o binevoitor, o persoană care m-a condus până la partizani. A fost vorba oare, într-adevăr, să explic englezilor lucruri pe care şi aşa ei nu le-au înțeles?

— Domnule, sunteți bănuitor, răspunse calmă Sabina, n-ar trebui să vă faceți chiar astfel de gânduri.

— „Chiar astfel” poate nu, dar „astfel”?

— Nu, repet, zise ea, pe un ton blajin, nu trebuie să vorbiți de mine. Chiar v-aş ruga, domnule, să nu vă gândiți la mine.

— Să nu mă gândesc?

— Să nu vă gândiți… când vă veți întoarce acasă.

— Ah, aşa! Fireşte. Voi avea multe alte subiecte la care voi fi silit să mă gândesc.

Sabina se ridică în picioare şi-i puse lui Janusz pe farfurie şuncă şi ceapă.

— Mâncați, este grasă, face bine după alcool.

— Nu sunteți cumva artistă? întrebă Janusz.

Sabina puse degetul pe buze.

— Ne-am înțeles să nu vorbim de mine.

— Şi nici măcar să nu ne gândim, râse Janusz. Într-adevăr, poate nu mă voi gândi la dumneavoastră, aşa cum nu ne gândim la ceea ce am visat alaltăieri noapte. Nu-i doar decât un vis.

— Am fost artistă, mărturisi Sabina, care se vede că voia şi ea, contrar aparențelor, să se destăinuiască, dar nu mai e nimic de făcut.

— Nimic?

— Credeți că după un astfel de război omul mai poate să-şi recapete echilibrul, mai poate să cânte iai'ăşi? Niciodată…

— O, omul este o vită vârtoasă, cum spun unii… Revine la treburile lui uneori chiar de foarte departe.

— Nu, nu, domnule. După cum ați văzut, trăiesc aici foarte aproape de partizani. Nu numai că am fost La ei, dar am şi trecut prin foarte multe încercări. Ați văzut vreodată lanuri pline de cadavre – oameni nevinovați şi fără apărare? Credeți că dacă după război aş ieşi pe scenă şi aş începe să cânt din Mozart sau Schubert…

— Cântăreață? întrebă Janusz aproape în şoaptă.

— … nu mi-ar răsări, pe loc, în fața ochilor, cadavrele acelea, sângele lor şi mâinile întinse spre mine?

— Nu! nu, glăsui calm Janusz. Doamnă, nu vorbiți aşa. A fost vorba să nu fim patetici. Iar ceea ce spuneți e cum nu se poate mai patetic. Aşa ceva nu se întâmplă niciodată. Veți ieşi pe scenă şi vă veți gândi la Mozart sau Schubert, şi chiar la

acel de diez înalt din final, dacă va ieşi bine. Din păcate, omul este numai om. *Perdrices, perdrices,* cum spunea sfânta Tereza, observă Janusz. Rachiul acționase şi asupra femeii care, sub influența alcoolului, ajunsese la tonul acela patetic… nedorit. Şi-şi zise în gând: „Desigur, n-a priceput ce-am spus despre Ariadna; şi ea are o oarecare artificialitate. Nu este ca Elzunia."

— Doar şi dumneavoastră ați văzut asemenea lucruri, adăugă Sabina.

Janusz, scărpinându-se în cap, zise:

— Am fost în Spania…

— Cum? se crud Sabina.

— Nu, nu, nu vă mirați. În calitate de corespondent.

— Aha, întotdeauna… ca observator.

— Uneori omenirea are nevoie de observatori. Nu-i aşa?

Sabina tăcu.

— De altfel, locuiesc în Polonia, iar războiul durează de patru ani. Am văzut destule.

Sabina reveni însă la tema care o interesa.

— Dar de ce v-ați dus în Spania? Ați stat liniştit la Madrid, în calitate de corespondent. Mergeați la plimbare şi vi se spunea doar că ăsta-i frontul. Ați fost pe câmpul de luptă.

— O singură dată, dar am fost.

— Spuneți, cum a fost acolo?

— Cum să fie, foarte simplu. Au venit la mine cu parola. Am predat scrisoarea şi… am rămas. În calitate de ziarist. Apoi m-au ajutat să mă strecor prin contrabandă la Madrid.

— Ați fost chiar în stare de aşa ceva? întrebă Sabina ironic. Ați avut preocupări strict intelectuale, o punere la încercare a sensibilității…

— Pentru acele timpuri grele poate că a fost chiar bine…

— Şi cum a fost în Spania?

— A fost groaznic. Janusz se ridică de la masă şi se plimbă prin casă. Înțelegeți, doamnă, îngrozitor. Fireşte, ai impresia apoi că nu vei mai putea trăi, dar… trăieşti… N-a fost un război adevărat… Când nu aveai în cine său tragi, trăgeai în ai tăi. Mi se părea chiar că omul poate găsi plăcere în ucidere.

Fiecare om… Şi apoi, omul continuă să trăiască, aşa cum vedeți, doamnă. O viață ca vai de ea, dar… într-un fel… totul durează… Te laşi stăpânit de toate rânduielile pe care le creează viața omenească zilnică.

’ – Omul trebuie să fie uneori crunt, rosti Sabina, cu o expresie mohorâtă a feței.

— Aici nu-i vorba de oruzime. Fireşte, toate astea-s îngrozitoare, nişte locuri bombardate, un câmp de bătălie – cum au fost aici lângă Sochaczew… nişte dealuri, cadavrele unor oameni tineri, nu, nu de asta-i vorba. Ceea ce vreau să spun, e că la toate asasinatele astea unii vin şi-şi etalează ideile. Înainte sau după. De sub îngrozitorul instinct de asasin apar nişte scopuri superioare. În privința asta ai exemple (sub influența alcoolului Janusz începuse să voi’bească „per tu” cu Sabina) în tot ceea ce ne înconjoară. Doar e bine ştiut că toate „ideile” lor pornesc de sub coada diavolului. Iar uneori chiar şi coada asta este falsă, este lipită. Nu-i vorba aici de cruzime, ci de cinismul lor. O descompunere totală…

Sabina îşi încrucişă mâinile, ca şi cum s-ar fi mirat.

— Aveți nişte păreri destul de ciudate. Pe om nu-l vedeți aşa cum ar trebui. Poetizați puțin lucrurile. Nu scrieți cumva versuri?

Pe loc şi părând încurcat Janusz se porni să înfulece repede din şunca grasă şi să muşte din roşii, parcă spre a demonstra că nu-i poet, că-i un om cât se poate de obişnuit, ce se hrăneşte ca toți ceilalți şi căruia îi place şunca grasă şi pătlăgelele roşii.

— Cândva… am încercat.

— Da, zise Sabina atentă, nu sunt sigură, dar aşa mi s-a spus cândva… Am impresia că lu crurile astea trebuie separate. Dacă scrieți versuri, de ce v-ați mai dus în Spania?

— Poftim, din nou întrebări! Oare mi se ia aici un interogator?

— Ferească Dumnezeu! Însă, oricum, nu vă înțeleg.

— Într-un cuvânt, mereu întrebarea: „Cine sunteți, domnule?” Ar fi mal bine să repetați întrebarea cu acelaşi accent ca orice babă din sat. Sunteți de acord? Aşa cum m-ați

întrebat şi la început.

Sabina râse şi repetă „țărăneşte14:

— Dar… cine-mi eşti dumneata?

— Nu ştiu şi nu spun. Nu vreau să fiu informatorul dumneavoastră, mai ales în ceea ce priveşte propria mea persoană.

Sabina rămase pe gânduri, uitându-se drept înaintea ei.

— Uite, mă gândesc: cum ați fi fost astăzi, dacă n-ați fi trăit clipele revoluției în Rusia, dacă n-ați fi fost în Spania, dacă, acum, n-ați fi avut contactul cu nemții…

— Cu nemții n-am niciun contact.

— Nu de asta-i vorba. Dar nu mi-aş fi putut închipui un om atât de impermeabil ca dumneavoastră. După atâtea încercări prin care ați trecut, continuați totuşi să fiți închis în dumneavoastră, izolat de tot ce vă înconjoară…

— Câtuşi de puțin. Atâta doar că ştiu… ştiu că totul trece şi încă nespus de repede. Nici chiar nu trece, fiindcă revoluția doar n-a trecut, totul însă se schimbă foarte repede. Iar viața omului este aşa de scurtă, scurtă de tot şi-mi dau silința să rămân – în tot răstimpul ăsta aşa de scurt – neschimbat, E oare un păcat?

— Față de schimbările ce vă frământă, poate că nu-i prea bine.

— Văd că sunteți o femeie tare învățată. Mă tem însă că prețuiți mai mult teoria decât practica. Dați importanță excesivă unor lucruri, care – din păcate – pot fi supuse nespus de uşor schimbărilor…

— Anumite principii vor rămâne neschimbate.

— Altele însă ondulează ca valurile mării. Aşa este, doamnă Sabina. Cu adevărat. Puteți da crezare unui om mai Vârstnic, încercat.

— Mai vârstnic, de acord, zise Sabina zâmbind (în sfârşit!), dar încercat?

Janusz nu răspunse zâmbetul ui tot pr într-un zâmbet. Dimpotrivă, se uită grav la mâinile Sabinei, întinse acum pe masă.

Mâini îngroşate, murdărite, în întregime țărăneşti, dovadă a

muncit zilnice, grele. Se putea ghici că au fost cândva frumoase, dar cât de înăsprite, cât de acoperite de bătături, de degerături. Şi… poate că purtau nu numai urmele muncii gospodăreşti.

— Trebuie să vă spun, mărturisi el, că mi-am schimbat cu desăvârşire opinia asupra ființei dumneavoastră. Am impresia că stau de vorbă, în clipa de față, cu un ostaş. Oare pe mâinile dumneavoastră nu există şi urme de… carabină?

Sabina căută la mâinile ei de parcă i-ar fi fost cu totul necunoscute.

— Nu ne cunoaşteți viața. Nici nu bănuiți, domnule, ce fel de femei se află în rândurile partizanilor.

— Cum să nu, ştiu foarte bine: dintre cele mai felurite. Vă văd şi pe dumneavoastră în rolul ăsta.

— Lucrul ăsta nu poate fi nicicând un „rol44.

— Fireşte, mă exprim ca la balul sfântului Vincent a Paulo. Aşadar?

— Nu, nu. Cu adevărat nu. Cel mult am purtat cazanul cu supă de arpacaş.

Sabina, printr-o mişcare bruscă, îşi sumecă mâneca bluzei albe. Pe antebraț se putea vedea un număr şters.

— Ah! exclamă Janusz şi se aşeză din nou. Dumnezeule, ce faceți?

— Mă ascund, zise Sabina zâmbind şi făcând aluzie fățişă la o anecdotă cunoscută.

— Nu, nu, dar de ce-mi arătați semnul acesta? Nu trebuie să vorbiți nimănui despre lucrul ăsta.

— Eu şi aşa am unele intenții în ce vă priveşte, şopti Sabina destul de misterios, oricum, trebuie să vă destăinuiesc unele lucruri.

— Nu prea înțeleg.

— Trebuie doar să vă gândiți că va veni cândva o vreme când toate dărâmăturile, văgăunile subpământene, tranşeele vor înceta să fumege… Peste ruine va creşte iarba. Totul va înverzi. E adevărat că va fi aşa?

— Da, fireşte.

— Şi aş vrea să ştiu care va fi atunci rolul omului.

— Din nou „rolul”, de data asta de pe buzele dumeavoastră. Categoric, jucăm un fel de teatru.

— E posibil, făcu Sabina, dar sub fiecare rol, sub fiecare teatru trebuie să fie o căptuşeală. Vă spun pe şleau că la dumneavoastră eu nu văd căptuşeala asta. Sau mai degrabă văd că-i invariabilă.

Janusz se ridică din nou, brusc.

— E admirabil, exclamă el, e tocmai aşa cum spuneți. Doar trebuie să existe cineva care să-şi mute căptuşeala dintr-o epocă în alta. Dacă-i vorba de cultura omenirii, ea trebuie să fie continuă. Eu răspund de mutarea dintr-o epocă în alta a propriei mele căptuşeli. Involuntar, ați definit acest lucru singură. Ați răspuns singură la prima întrebare, cine sunt eu?

— Nu ştiu dacă am făcut-o involuntar, răspunse Sabina rar, lăsând să-i cadă privirile pe mâinile ei prăpădite. Am ştiut de mult.

— Ce-ați ştiut?

— Că scrieți versuri.

Janusz râse.

Începu să vorbească puțin cam ironic, dar şi puțin cam emoționat.

— Nourii se vor risipi şi soarele va străluci. Florile înfloresc şi păsărelele cântă, toate mormintele din codrul Kampinoski sunt acoperite de vegetație suculentă. Şi atunci, în poiana plină de margarete, intră Orfeu, adică Janusz Myszynski... Intră, cântă, ține în mână lira de aur, iar tovarăşa Sabina îi spune:

— Ce-i spune?

— N-am să vă spun, doamnă, ce-i spune. N-aş vrea să vă pricinuiesc o neplăcere. Dar nu-i va plăcea nici lira, nici cântecul şi nici nu va iubi margaretele...

— Nu-i adevărat, exclamă Sabina violent, desigur că nu-i adevărat. Margaretele trebuie să înflorească.

— Da. Dar eu voi scrie versuri despre război.

Sabina zâmbi ironic.

— Despre război să scrii e foarte greu, drăguțule, grăi ea pe un ton deja foarte colegial. Ştii cum a scris Tihonov despre

Spania:

Ce-ai spune despre chinurile astea,

Nu-i nici aşa, nici altfel şi-i… prea puţin……Acelaşi lucru poţi spune despre fiecare război.

Janusz repetă:

— „Nici aşa, nici altfel şi-i… prea puţin”.

— Prea puţin, prea puţin, prea puţin, strigă Sabina, cuprinsă parcă de isterie.

— Da. Pentru a vorbi despre război, trebuie să ştii unde se află hotarul războiului, glăsui Janusz.

— Cum aşa? Ce este hotarul războiului?

— De! războiul este război. Şi alături de el, în om, există şi instincte ce păşesc dincolo de problema războiului… Iată ceea ce aş vrea să ştiu.

Sabina se uită atent la Janusz.

— Nu mai beţi, zise ea.

— De ce, doamnă? îmi limpezeşte creierul. După vizita asta în tabără, mă simt înviorat. Ei sunt întotdeauna atât de dezagreabili?

— Au o viaţă dezagreabilă, observă Sabina.

— Şi încă cum, recunoscu Janusz.

Apoi, pe neaşteptate, adăugă.

— Viaţa în general este dezagreabilă. Pune în faţa noastră probleme surprinzătoare.

— De exemplu?

Janusz se gândi o clipă.

— De exemplu. S-a întâmplat ceva; e mult de-atunci, omul aproape că a uitat că s-a întâmplat ceva. Şi, pe neaşteptate, porneşte să gândească că totul a fost cu totul altfel decât i se păruse…

— Nu pricep, mărturisi Sabina.

— Uite, doamnă, este ceva care nu mă lasă nopţile să dorm. V-am spus că ea era cu totul alta… când am întâlnit-o după mai mulţi ani. Nu mai era frumoasă, era insuportabilă, isterică. Ne-am întâlnit la Roma. Şi…

— E captivant, zise Sabina pe un ton plictisit, pe care însă Janusz nu-l observă.

— Şi ne-am oprit într-o zi la Monte Pincio, chiar pe bordura trotuarului – şi, şezî-nd la masă, arăta situaţia cu ajutorul a două cuţite şi o furculiţă. Eu am văzut doar că automobilul se apropia. Se apropia, uite aşa! Atunci ea făcu pasul acela (tacâmurile îi căzură din mână pe masă cu zgomot mare, dar fără să i se acorde vreo atenţie). Eu aş fi putut-o opri, apucând-o de mână. Dar… n-am făcut-o. N-am făcut-o intenţionat…

Janusz, pe scăunel, nu se uita la Sabina, care dădea din cap.

— Şi acum vă năzare aşa să înşiraţi la fantezii.

Janusz îşi ridică ochii şi se uită la ea.

— Da, asta-i fantezie, dar ea nu mă lasă să dorm nopţile… Aş fi putut-o opri şi n-am oprit-o. Şi… din cauza asta am simţit o bucurie… Am iubit-o pe soţia mea şi am iubit-o şi pe ea. Deşi niciuna nu mai trăia, pe amândouă le aveam acum, la discreţie.

— Trebuie să luaţi valeriană la culcare. Altfel nu veţi ajunge departe, îl povăţui Sabina.

Se ridică şi începu să strângă masa. Janusz şedea îngândurat, cu capul plecat.

— Am impresia, zise el după o clipă, când Sabina se întoarse din bucătărie, că nu va ieşi nimic din lira asta şi nici din margarete.

— Eh, mare scofală, rosti ea sentenţios.

Janusz se indignă.

— Văd că mă luaţi aşa, peste picior! Aş putea să mă supăr şi să fug. E deja târziu.

— 7— Într-adevăr. E târziu, făcu Sabina. Va trebui să plecaţi îndată. Iar eu, la drept vorbind, n-am ajuns încă la sâmburele problemei.

— Vorbim, vorbim, ca şi cum nici n-ar fi război, spuse Janusz. Dar oare e posibil ca într-o astfel de conversaţie „să ajungi la sâmbure”?

— Dar nici nu mă gândesc la sâmburele filosofic, răspunse Sabina, fireşte însă că-i o vorbărie goală. Niciunul din noi nu va ajunge mai înţelept după o astfel de conversaţie.

— De, nu ştiu, răspunse Janusz, eu unul m-am ales cu multe.

— Adevărat? Cred că nu din cuvintele mele?

— Nu, nu din cuvintele dumneavoastră. Dar din cuvintele mele. Unele din lucrurile ce-am spus mi-au dat mult de gândit. Şi-apoi rachiul ăsta? E din secară?

— Nu, din zahăr. V-a plăcut?

— De plăcut, nu mi-a plăcut. Oare, poate plăcea astfel de rachiu? Mi-a înviorat însă gândurile. Mi-a dat, cum am mai spus, de gândit. Presupun că a descătuşat în mine multe… Dar… până la ce „sâmbure” ați vrut să ajungeți?

Sabina se aşeză la masă, ca şi cum s-ar fi apucat din nou de o discuție serioasă.

— Am vrut să vă cer un sfat, mărturisi ea.

— În ce chestiune?

— Într-o chestiune foarte importantă. Fireşte, importantă pentru mine. Nu poate avea nicio influență asupra lucrurilor generale, dar aş fi vrut să-mi spuneți ceva.

— Bine, doamnă Sabina, de acord. Dar ce rost are pregătirea asta atât de lungă?

— Conversația noastră întreagă n-a fost decât o pregătire. Am vrut să mă orientez…

— Cine sunt? Nu-i aşa?

— Întocmai. Şi dacă mă pot încrede,

— Şi la ce rezultat ați ajuns?

— Cred că-i favorabil. Ascultă, domnule Janusz.

Pentru întâia oară îi spusese: „domnule Janusz”, iar cuvintele avură un răsunet solemn.

— Aici am pe cineva, la adăpost.

Janusz se aplecă pe scaun.

— De ce-mi spuneți lucrul ăsta? Cred că-i bine ascuns!

— Da, dar el nu vrea să se ascundă.

— Cum aşa? Oare nu-l amenință primejdia la orice pas?

— Nu-i evreu. E ofițer rus.

Janusz sâsâi.

— Şi dumneavoasti’ă îl adăpostiți?

— Da. Stă bine ascuns, nimeni, dar absolut nimeni nu ştie,

şi ar putea sta până la sfârşitul războiului în ascunzătoare. Dar… nu poate să mai rabde.

— Se plictiseşte?

— Da, desigur, e un om foarte tânăr. A fugit din lagărul de prizonieri sovietici de lângă *Sochaczew.*

— Cum a fugit?

— E secretul lui; nici nu l-am întrebat. Probabil în timpul transportului.

— Trebuie să fii norocos…

— Uneori reuşeşti… alteori nu, grăi Sabina uitându-se, trist, la Janusz.

Amuțiră pentru o clipă.

Sabina se sculă.

— Am să vi-l arăt.

— Este aici?

— Da, aici, în prispă.

Sabina se sculă, deschise puțin uşa şi zise încet:

— Kola, vino…

Apăru un om mărunțel, încă foarte tânăr, zvelt şi nu prea frumos. Purta resturile unei tunici, dedesubt o cămaşă poloneză colorată, cu un guler prea lung. Făcea impresia unui om bolnăvicios.

Îi întinse mâna lui Janusz fără să spună o vorbă. Trăsăturile lui subțiri se colorară de un zâmbet sincer, simplu şi cordial de parcă în încăpere se făcuse mai multă lumină.

— Dragă doamnă – Janusz se adresă Sabinei – atât de plăpând şi cum a fugit?

— V-am spus că nu ştiu.

Ofițerul se adresă Sabinei:

— *Cito on govorit? Cito on govorit?*

Sabina traduse, deşi avu unele dificultăți cu cuvântul „plăpând44. Kola râse.

— *A vî ne piote?* îl întrebă Janusz, arătându-i sticla de pe masă.

— *Kak je, ocevidno piu*[13], răspunse ostaşul cel măruntel.

Lui Janusz îi era foarte greu să-şi închipuie că are în fața lui un ofițer. Sabina turnă în pahar puțin rachiu.

— N-ar trebui să bea, glăsui ea; adresându-se lui Janusz.

— Multe lucruri n-ar trebui făcute.

Tânărul se aşeză pe scaunul liber.

— Mă bucur foarte mult că vă văd, rosti el, fireşte, în limba rusă, cu atât mai mult cu cât dumneavoastră vorbiți admirabil ruseşte.

— Am terminat gimnaziul în Jitomir, lămuri Janusz.

— Nu ştiu nici măcar unde vine localitatea asta, eu, preciză Kola, sunt din Siberia.

— Unde nu-i împrăştie războiul pe oameni!

Spuse Sabina.

În limbajul ei reveni accentul „țărănesc11. Se ascundea oare şi față de Kola?

Micul ofițer se strămută în fața lui Janusz, pe scaunul unde şezuse mai înainte Sabina. Începu să povestească, viu şi răvăşit, despre patria lui siberiană. Se vedea bine că-i foarte mişcat de întâlnirea cu un necunoscut, comportarea lui mărturisind că n-avea prea des prilejul să vadă oameni.

Janusz nu-i prea asculta destul de lunga lui povestire, în schimb îl privea foarte atent.

Deşi măruntel, era puternic, avea fața lunguiață şi neregulată, iar ochii lui mari şi nespus de albaştri luceau acum de o mare înviorare, sclipirea lor crescând pe măsură ce povestea, pe măsură ce se topea şi rachiul din pahar.

Nu avea nimic neobişnuit, dar, în acelaşi timp, era ceva exotic în el, ceva proaspăt. Privirile lui curate şi sigure de sine n-aveau nimic dintr-nn vânat fugărit. Nimeni n-ar fi putut să bănuiască măcar că-i un om „ce se ascunde”.

„Iată, el este noul care se apropie, el este victoriosul14, gândi Janusz, care-l şi întrebă întrerupându-i povestirea:

— Ați fost la Stalingrad?

---

[13] Cum nu, sigur că beau (rus,).

— Nu, răspunse Kola puțin mirat şi-şi curmă povestirea, văzând că pe Janusz nu-l interesează.

— Deci tocmai despre asta-i vorba, interveni Sabina, el nu ştie ce are de făcut.

— Ce să facă? Să stea!

— El spune că nu poate.

Janusz dădu din umeri. Nu pricepea despre ce-i vorba. De ce i l-a arătat?

Sabina se aşeză la masă pe un scăunel.

— Vrea să vă întrebe, zise ea în limba polonă, dacă trebuie să se alăture partizanilor la care ați fost.

— Vrea să meargă la partizani? deschise larg ochii Janusz.

— E doar limpede, grăi Sabina, nerăbătoare, vrea să facă parte dintr-o organizație.

Janusz îşi încrucişă mâinile.

— Şi ce-aş putea eu să-i spun? Să meargă…

Sabina se uită atentă la Janusz.

— Aşa credeți dumneavoastră?

— Evident. Ar trebui să-l primească ca pe un frate.

Kola îşi îndreaptă privirile când la Janusz, când la Sabina. Înțelegea, fireşte, ce spun ei.

Deodată, Janusz simți că nu el poate hotărî pentru altcineva şi-i spuse Sabinei. Aceasta, vădit nedumerită de atitudinea lui, zise:

— Eu nu l-am lăsat.

— Ce vorbă-i asta, făcu Janusz, fireşte, trebuie să meargă…

Kola înțelese pe deplin cuvintele. Se ridică repede de pe scaun şi se năpusti să-l îmbrățişeze pe Janusz, strângindu-l puternic, copilăreşte, în jurul gâtului.

— Doar asta-i tot ce vreau, grăi el, când în sfârşit îl lăsă pe Janusz să-i scape din îmbrățişare.

Fără să spună ceva, Jadwiga şi Helenka, după ce-l văzură pe Janusz plecâind din Komorow. Se întoarseră acasă într-o ciudată stare de spirit.

Au mai rămas câtva timp la cotitura zidului, privind cum înconjoară ferma, într-un arc, cum traversează şoseaua şi se îndreaptă spre pădure. Amândouă au bănuit ce înseamnă

lucrul acesta, cu atât mai mult cu cât, deşi văzuseră cum cele două femei trec pe acolo, nu-şi făcuseră însă niciun fel de prepus, pe tema asta.

Jadwiga merse la treburile ei gospodăreşti, iar Helenka în odaia,. De jos”, la cititul lui *Lord Jim* şi aşa le trecu timpul până la prânz. Dincolo de ferestre se profilau copacii îngălbeniţi şi lumina cerului albastru, însă liniştea din natură o tulbura pe Helenka. Literele cărţii îi săreau în ochi şi uneori îşi dădea seama că nu înţelege ce citeşte.

La prânz se aşezară. La masă pe la ora unu. Pe Helenka o mira faptul că Jadwiga era foarte amabilă cu ea; o invita să mănânce, îi aşeza mâncarea mai aproape. Helenka nu prea avea foame în ziua aceea. Legumele excelente, cultivate de domnul Fibich şi preparate de Jadwiga după metoda franceză, fuseseră luate de pe masă aproape neatinse. De asemenea, Jadwiga mâncă puţin. Nu pomeniră deloc de Janusz, nici de ciudata lui expediţie, deşi era limpede că şi una şi cealaltă nu se gândea decât la asta.

După masă, Helenka se duse sus în camera ei, se culcă pe canapea, ţinând mereu cartea în mână, fără însă să citească. Crengile merilor înalţi atingeau ferestrele şi, din pricina frunzelor lor îngălbenite, în cameră parcă era mai luminos, mai însorit. Helenka şedea însă posomorită şi nesigură. Nu-i plăcea expediţia lui Janusz, nu pentru motivul că s-ar fi temut să nu păţească ceva – ea avea doar inima oţelită – dar îi era frică să nu fie „luaţi cu toţii la ochi” din cauza asta. Un cât de mic pas greşit al lui Janusz putea avea atâtea urmări şi, mai ales putea atrage Gestapoul în această odăiţă în care şedea ea acum, lucru ce nu putea avea un sfârşit bun nici pentru ea, nici pentru prietenii ei.

Trăsăturile Helenkăi reci, contractate, se zgârciseră parcă în efortul concentrării de gândire. De la moartea lui Bronek nu-i mai păsa de nimic. Mai degrabă devenise calculată. Calculul ei din acea clipă n-avea însă rezultate bune.

„De, n-am ce face”, îşi zise în gând.

Deschise uşa sobei şi, pentru orice eventualitate, începu să ardă unele hârtii. Jadwiga o găsi tocmai în cursul acestei

operații.

Jadwiga nu venea niciodată aici. De altfel, Helenka nici nu se aştepta la posibilitatea unei astfel de vizite. Lăsase uşa deschisă.

— Arzi hârtiile? întrebă gospodina cu nelinişte în glas.

— După cum vedeți, răspunse Helenka cu un ton neplăcut, ard…

— Tu încă ne poți expune la ceva rău, zise Jadwiga şi, neinvitată, se aşeză pe un fotoliu. Helenka, aplecată la uşița sobei, o măsură cu o privire răutăcioasă. Înțelese din comportarea ei că vizita va dura ceva mai îndelung. Tăcu o clipă.

— Tocmai de aceea ard hârtiile, grăi ea după o clipă, umflându-şi dispreţuitor buzele, ca să nu vă expun la ceva rău.

Jadwiga examină în tăcere lucrul Helenkăi.

— Unele hârtii le pui de o parte, zise ea, nu le arzi pe toate.

— Da, pentru că pe unele nu mi-e permis să le ard, răbufni Helenka, le voi purta la mine.

— Te aştepți la vreo percheziție?

— Nu. Dar nu-mi place expediția lui Janusz.

Câteva clipe tăcură.

— Ascultă – glăsui în sfârşit şi cam cu greutate gospodina – oare n-ai putea să-ți muți întreaga ta muncă în altă parte? Trebuie neapărat s-o desfăşori în Komorow?

Uitându-se la flăcări, Helenka zâmbea. Luciul roz al focului îi limpezea luminos fața ei severă, iar zâmbetul îi înmuia trăsăturile sculptate în lemn. Cu oarecare spaimă Jadwiga îi observa frumusețea.

Helenka nu răspundea.

— De ce taci? reveni Jadwiga.

— Vă temeți? întrebă în sfârşit micuța. Aveți teamă?

— Ştii bine că nu. Eu cel mai puțin… Aici nu-i vorba de politică…

— Dar de ce-i vorba? întrebă Helenka cu indiferență, aruncând în foc o nouă hârtie.

— Ştii prea bine, grăi Jadwiga cu un ton tragic.

Helenka se uită la ea din nou, cu o privire fugară. Scântei rău prevestitoare i se aprinseră în ochi.

— Vai de mine, doamnă, răspunse ea, la aşa ceva nu m-am aşteptat.

— Janusz nu-i bătrân… şi-i văduv.

— Doamnă, credeți că vreau să mă mărit cu Janusz? Ar fi ceva grozav. Doar el e mai vârstnic decât mama. Cum de pot să vă treacă prin cap astfel de lucruri…

— Janusz poate încă să mai placă," mult de tot, şopti Jadwiga cu convingere.

— Ar putea să placă? Da, pentru că vă place dumneavoastră! Glasul Helenkăi răsună de o reținută indignare. Ciudate idei aveți, doamnă!

Câteva clipe Jadwiga rămase tăcută.

— Da, desigur, îmi place, mărturisi ea, în sfârşit, mi-a plăcut o viață întreagă.

Şi apoi continuă, stăpânită oarecum de un sentiment de încântare şi fără să-şi dea măcar seama dacă Helenka o asculta sau nu.

— Încă din prima clipă când l-am văzut la Paris mi-a plăcut atât de mult, încât plângeam în hohote… Nici eu nu ştiu de ce am plâns. Am spus, aşa, că-i o temă dificilă, tema era însă uşoară. De aritmetică. Tema. Însă de a pătrunde aici, la Komorow, a fost nespus de grea. Şi migăloasă. Şi acum n-am să cedez, mă înțelegi, micuțo, n-am să cedez…

Helenka se uită încă o dată, cu dispreț, la Jadwiga.

— Vă deplâng, doamnă, zise oftând şi se ridică din fața sobei, scuturând rochia murdărită de hârtiile arse. Am terminat cu hârtiile, restul am să-l port asupra mea.

Se aşeză pe sofa, destul de departe de Jadwiga. După expresia feței se vedea bine că abia aşteaptă s-o vadă plecând. Ochii-i păreau şi mai piezişi şi, jucându-se cu cartea, lăsa impresia că ar vrea să înceapă din nou s-o citească.

Deodată, determinată de o hotărâre neaşteptată, Jadwiga se mută de pe fotoliu pe sofa, foarte aproape de tânără fată. Instinctiv, Helenka se îndepărtă, fața ei – cu toată stăpânirea de sine – refleotând o expresie de nerăbdare şi poate chiar de

aversiune.

— Draga mea, începu Jadwiga să vorbească repede (vorbea greu, ca şi cum expresiile amabile şi frazele lungi i-ar fi fost ceva cu desăvârşire străin), draga mea domnişoară Helenka, te rog să nu mi-l iei! Te rog să mă crezi, şi pentru el e mai bine să mă aflu lângă el. El n-are doar pe lume niciun suflet binevoitor, şi n-are lângă el pe nimeni. Pe nimeni. Şi spune numai aşa că n-are nevoie de nimeni; nu există pe lume om care să n-aibă nevoie de nimeni… Are nevoie, are nevoie şi are chiar foarte mare nevoie. Dar ce i-ai putea da dumneata? Nu-i bun să-l iei de bărbat. Pe Zosia a chinuit-o; la drept vorbind, ea a fost o femeie nefericită. A chinuit-o cu adevărat. Aşa se va întâmplă şi cu dumneata.

Cu o grimasă de aversiune Helenka îşi puse palma pe mâna Jadwigăi.

— Dragă doamnă, grăi ea, ce rost are vorbirea asta? N-am nici cea mai mică intenție față de Janusz. Nu vreau nimic de la el. Liniştiți-vă, doamnă!

Cu o mişcare destul de aspră Jadwiga împinse palma Helenkăi şi porni să-i vorbească tutuind-o:

— Eu ştiu, da, eu ştiu, repetă ea, l-ai avut pe evreul ăla al tău.

Helenka se cutremură şi se înfăşură mai bine în şalul cu care fusese tot timpul acoperită, în odăi fiind rece, din pricina cărbunelui care se economisea. Jadwiga o domina prin forța ei naturală. Ca, de altfel, de fiecare dată.

— Tu, micuțo, zise ea ridicându-se şi părăsind cu desăvârşire tonul folosit mai înainte, tu nu te mai chirci şi nu te mai preface că eşti o mică inocentă. Pe Bronek al tău nu-l va mai învia nimeni, dar, până una-alta, poți deveni contesa Myszynska. Pentru o domnişoară Golqbek este o partidă nespus de bună. Tata cocea torturi şi prăjituri… Doar am lucrat şi eu la tăticul tău. Va fi bine chiar şi atunci când vor veni aici bolşevicii. Contesa Prăjitură…

Helenka îşi înalță trupul, zvârlindu-şi şalul. Făcea impresia că se pregăteşte de apărare şi vrea să aibă mâinile libere. Gâfâia groaznic.

— Încetaţi doamnă, rosti ea forţându-se să se stăpânească, şi părăsiţi odaia. Nu vreau să mai ascult stupida dumneavoastră vorbărie. Înţelegeţi?

În mijlocul odăii, cu trupul încordat şi drept ca o strună, Jadwiga părea imensă. Ochii îi sclipeau.

— Tu, viperă, exclamă ea, tu, mucoaso! Dacă nu te cari imediat…

— Ce, dacă?

— Dacă nu te' cari, fir-ai să fii, atunci ştiu eu cum stă treaba!

— Ce ştiţi, doamnă?

— Văd eu cum te priveşte Janusz… Dar tu, fată, să nu te joci cu focul…

Şi… aplecându-se deasupra fetei care şedea pe sofa, ridică deasupră-i amândouă palmele, strigându-i într-o şoaptă înăbuşită.

— De nu vei pleca de-aici, voi chema gestapoul… voi informa jandarmii despre tine, sunt în stare să fac şi aşa ceva. Afară din curtea mea…

— A duma tale? exclamă Helenka, cu dispreţ.

— Da, a mea… Prin munca mea îndrăcită am dobândit toate acestea, prin truda mea, fir-ar să să fie…

— Aţi înnebunit, doamnă! glăsui Helenka. V-aţi pierdut minţile? Ce vreţi, doamnă, de la mine?

În clipa aceea se auzi un zgomot pe scări şi cele două femei săriră spre uşă, izbindu-se una de cealaltă. Uşa fu deschisă violent de fiul lui Ignacy, acum adolescent. El era acela care aducea, de regulă, ca un trimis al zeilor, veştile funeste. Acum se opri în prag cu acelaşi cuvânt pe buze:

— Nemţii!

Jadwiga alunecă fără zgomot în jos. După ea se repezi Helenka, cu pardesiul aruncat pe umeri.

Jadwiga coborî repede la biroul lui Janusz, de unde luă hârtiile aflate acolo. O scrisoare a lui Janusz – neterminată – o mototoli şi i-o dădu Helenkăi.

— Ce-i asta? întrebă Helenka.

— Zboară, îi zise Jadwiga, peste zid, în direcţia pădurii.

— Aveți ce-ați dorit, doamnă, rosti Helenka, pe şoptite.

Jadwiga nu dădu însă atenție acestei şoapte.

— Avertizează-l pe Janusz, grăi ea repede şi încet, dacă-l vei întâlni. Iar eu voi avea grijă să fiu în aleee… dacă va fi posibil.

Helenka se năpusti spre fereastra ce dădea în livadă.

Jadwiga o opri însă apucând-o de mână:

— Şi ține minte, Helenka, n-am făcut-o eu. Ține minte, nu eu.

— Nu se poate şti, spuse ea.

— Nu eu, ține minte, nu eu. *Bonne chance*14, adăugând văzând cum fata deschide fereastra.

Pe prispă se auzea deja bocănitul cizmelor şi glasurile puternice ale celor sosiți. În timp ce Helenka, sărind de pe fereastră, se afundă în aleea din livadă care acum se întuneca, iar Jadwiga, făcându-şi cruce, ieşi în întâmpinarea nemților.

IV

Când Janusz porni spre casă, ziua – şi aşa scurtă – era pe sfârşite.

După ce făcu câteva zeci de paşi pe cărarea din pădure, zări cum din frunzişul galben al arborilor, de dincolo de orizont, răsare scutul lunii, mai şi alb, ca o anafură.

Din acel punct până la Komorow mai erau vreo opt kilometri, ceea ce nu era puțin luoru pentru un om ca Janusz, neobişnuit cu lungi preumblări pe jos. Dar… noaptea de toamnă care se apropia – cu frigul ei – ca şi primejdia crescândă a unei astfel de drumeții îl făcură să iuțească pasul. Înaintând destul de repede, socoti că peste vreo oră şi jumătate va fi acasă.

Totuşi, răsunetul convobirii avute cu tânărul bolşevic, precum şi surescitarea alcoolului avură ca efect – după oarecare timp – încetinirea paşilor. Nu se mai gândea la peripețiile care-l pândeau. Mergea ca la o plimbare, cu totul indiferent la primul frig de toamnă, pe care-l simțea însă tot mai mult. După o clipă îşi dădu seama că gândul la

---

[14] **Noroc (fr.).**

convorbirea cu Kola era un fel de joc secundar, pe primul plan plasându-se plăcerea ce i-o dădea cărarea asta din pădure, uneori pietroasă, alteori ca nisipul.

În scurtă vreme cărarea şerpui pe marginea pădurii, aşa că-l despărțea de ogoare doar un singur şir de arbori – stejari impozanți, puternici şi cu ramurile întinse. În spațiile dintre arbori se vedeau ogoarele de toamnă, deja arate şi care, întinse până hăt departe, erau luminate de razele alburii ale lunii care tecmai răsărea, ca şi ale ultimelor luciri reci şi verzui ale zilei ân amurg.

Janusz nu regreta ziua ce apunea, având chiar senzația – care i se întâmpla atât de rar – a ceva deplin şi care îl făcea să încerce un sentiment de bucurie.

Spațiile dintre arborii negri păreau acum albicioase, făcând impresia unor făpturi mari ce merg alături de el, pe aceeaşi cale – impresie ce i se impuse de la sine, aşa că începu să se întrebe în gând care dintre morți ar fi putut să-l însoțească în drumeția asta, ce ar îi r.'Ut să-i spună fiecare în parte, şi ce anume ar fi putut să răspundă el însuşi fiecăruia. Îşi zise, în gând, că, de fapt, cele mai multe lucruri i le-ar fi putut spune lui Jozio, deoarece acesta ştia atât de puține despre viața sa. Desigur, Jozio s-ar fi crucit dacă l-ar fi văzut – douăzeci de ani după moarte – pe prietenul de odinioară umblând stingher prin pădure şi iarăşi pe timp de război, după cum s-ar fi crucit văzând cum acesta ducea din când ân când mâna la buzunar, spre a simți oțelul rece al pistoletului primit din partea paraşutiştilor englezi.

Unul dintre spațiile albe dintre stejari îi reaminti de ființa lui Edgar, deşi nu ar fi avut ni mic să-i povestească: s-ar fi temut să nu-l supere. Nu şi l-ar fi putut închipui, pur şi simplu, pe Edgar îmbătrânit şi tot pe fundal de război, cu privelişti la fiece pas, atât de crunte şi cu moartea hâdă pândind de pretutindeni. Edgar avusese doar o moarte frumoasă – lucru despre care nu se ândoia nicio clipă. Nu ştia că prietenul lui avusese gânduri frumoase înainte de moarte şi că acestea se aşternuseră – pentru somnul de veci – ca nişte straie de mătase într-un minunat sipet de stejar, în bună ordine. Edgar

avusese desigur o moarte frumoasă. Şi… nici n-ar fi trebuit să ştie ce fel de moarte avusese Ariadna. Pentru el fusese tot o moarte frumoasă. Nu-i aşa?

Îşi reaminti cum cântase Elzbietka de mult *Erlkonig* şi cu ce expresie dramatică îl liniştea ea pe copilul bolnav:

— *Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif…*15

Dacă ar fi vrut să-i spună ceva despre coşmarul vieţii şi morţii, Edgar i-ar fi repetat aceste cuvinte liniştitoare. Tot ceea ce-i îngrozitor în viaţă nu-i decât o iluzie, o fâşie de ceaţă.

„Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif…” Tot repetând cuvintele astea, zări între două siluete negre de arbori apropiindu-se un spaţiu alb, mărunt. Era ceaţa de pe ogor, spre care ducea cărarea.

…Şi din tot drumul parcurs numai în clipa aceea simţi o nelinişte, ceva asemănător unei uşoare strângeri de inimă. Ce-ar fi putut oare să le spună?

Dacă printre morţii ăştia care-l însoţeau ar fi apărut în calea lui şi femei, n-ar fi ştiut cum săreacţioneze. Chiar faţă de Ariadna ar fi rămas mut. Ele nu l-ar fi putut înţelege acum. Nu l-au înţeles în toată viaţa. Poate că nicio femeie nu este în stare să înţeleagă neliniştea unui bărbat.

Se îndreptă drept spre spaţiul acela mărunt dintre cei doi stejari, care avea forma unei femei scunde. Mergea de-a dreptul spre ea, ca şi cum ar fi urmat să întâlnească acolo pe cineva, desigur să întâlnească… însă, când ajunse, spaţiul acela îşi schimbă forma, devenind un simplu gol, dincolo de care se ântindea câmpul obişnuit, noaptea, lumina albă de pe crestele arăturii… Şi preferă să iasă din pădure, deşi îşi dădea seama cât este de primejdios. Într-o astfel de mărşăluire – prin ogoare bine luminate şi deasupra cărora se înălţa praful doar din când în când sub forma unui nour – ar fi putut fi zărită de departe mişcarea unui om.

Trecu dincolo de marginea pădurii. La rândul lor acum stejarii de la margine i se păreau că-s tot fiinţe. Dar… nu din

---

15 **Fiul meu, nu-i decît o umbră de ceaţă... (germ.).**

viața lui, ci prieteni morți: Edgar, Jozio, Walerek, micul Sobariski. Arborii voiau să-l oprească înăuntrul lor, să-l ascundă, să tragă cu labele lor, jucând rolul lui Erlkonig. Nu voiau, pur şi simplu, să-l lase să trăiască.

Şi doar pricepuse,   cel puțin un lucru, că tot ceea ce fusese până în prezent, numai viață n-a fost, ci o simplă vegetare. Nu putea înțelege că

— În răstimpul ce-i fusese predestinat – ar fi trebuit să poarte pe brațe un lucru atât de prețios, că ar fi trebuit să meargă, că acum ar trebui să înceapă acea numită „continuare*1. Nu, acum nu mai visa. Visase înainte. Acum se trezise.

Şi fără să stea mult pe gânduri – vru să reflecteze măcar o clipă – se întinse pe pământ. Era rece, dar oarecum binefăcător. Îl simți sub el ca un aşternut natural. Culcat cum era în mijlocul unui mestecăniş des, vedea – în lumina razelor lunii – desenul frunzelor lui rare, plăpânde şi înțepenite de frigul toamnei. Nu departe, la marginea pădurii, se profilau alți stejari singuratici, în poziții diferite. Se aplecau unii spre alții şi parcă puneau la cale ceva… privelişte ce-i reaminti, însă, pe loc, altceva.

Trecuse pe aici în urmă cu câțiva ani cu Adas… îl uitase cu desăvârşire pe omul ăsta: Adas Przebija – Lşcki… ca şi amintirea hoinărelii lor prin Cracovia, convorbirile de mai târziu, înmormântarea lui Edgar… Adas: un om ridicol. Nu însemnase nimic pentru el. Şi se sinucisese. Da, se sinucisese. Îşi luase viața pentru un motiv neverosimil.

Janusz zâmbi dispreţuitor: ce idiot!

Comoara asta – cea mai mare – nu-i un lucru „de luat". Acum ştie precis că a fost şi este cel mai de preț lucru. Deşi trecuse prin clipe îngrozitoare, cu toate că păşise până acum ca prin vis şi că fusese înconjurat de o ceață de nepătruns – viața era lucrul cel mai de preț.

Totul – şi războiul şi incendiul şi moartea celorlalți – fusese ceva amețitor, puternic, uriaş. Privea la nourii care se rostogoleau – ca nişte pânze de corabie sfâşiate – prin luciul lunii şi avalanşa lor îl pătrundea ca o înverşunată muzică.

Să suporți toată viitoarea asta, să trăiești mai departe în pofida ei şi să simți viața cu fiecare fibră a trupului tău! E un lucru atât de tulburător.

Comoara asta, incomensurabilă, era propria lui personalitate.

Brusc, se ridică din nou, gândindu-se mereu la Adas. N-avusese nici treizeci de ani, iar acum se făcuse pământ, răsuflând împreună cu iarba, cu frunzele.

Iar el, Janusz, având aproape cincizeci, înțelege de-abia acum ce înseamnă să trăieşti. În fața morții de fiecare zi a celorlalți pricepuse valoarea vieții.

Porni repede. Îl cam cuprinsese frigul cât stătuse întins pe pământ. Iarba se întărise, ca şi cum gerul i-ar fi pătruns în adânc. Pasul lui grăbit – până la transpirație – îi descărca neobişnuita încordare senzorială şi-i împrăştia aburii alcoolului.

Începu să gândească mai calm, mai rațional, îşi dădu seama că se mințise pe el însuşi când spusese că a trăit ca în vis. Nu, tinerețea lui fusese reală. În ea nu fusese loc pentru vise; fusese o trezire dureroasă. Numai ultimii ani îl învăluiseră în negură: anii leneviei spirituale şi prostrației, ai aversiunii față de lume. Şi-o irosise, fără îndoială. Acum, va fi o altă viață.

Îşi aminti de privirea Helenkăi, uitându-se după el când pornise spre partizani; în general de Helenka îşi reamintea încă din clipa când o zărise prin fereastra cabanei Bustrycki. „Este ea oare un simbol al vieții?”, se întrebă el în gând.

Dar Ko'a? El nu este oare prevestirea unei vieți noi?

Janusz iarăşi se nelinişti, dar apoi paşii egali ai marşului îi treziră alte gânduri. Începu să reflecteze la ceea ce nu-i spusese până la capăt Sabinei. Voise să-i spună totul despre Volodia şi Ariadna, dar pe ea n-o interesau lucrurile astea.

Îşi aminti de întâlnirea din şură. Propriu-zis nici nu-şi aminti, căci se gândise la el în tot răstimpul ăsta.

Voia acum să precizeze care fusese conținutul esențial al întâlnirii de atunci. Despre ce au vorbit? Nu-şi mai aducea aminte! îşi reamintea însă de convorbirile lor de la Odesa, în locuința aceea îngrozitoare, unde o iubise atâta pe Ariadna. Şi

dear întâlnirea lor fusese importantă. Şi cât de puțin îi influențase viața! „Cum am putut să-l uit? Cum s-au scurs apoi anii unei vieți triste, inerte, acoperite de o negură deasă?” Acum nu va mai fi posibil. O va ajuta pe Helenka, îi va ajuta pe băieți, va fi împreună cu ei. Păcat de Lilek! Nu se va mai refugia în niciun colț liniştit. Va păşi înainte purtând – cum i-a spus Sabinei? — lira… Ha-ha-ha! Lira!

De-abia acum va începe viața, adică lupta pentru ceva important, nespus de important: pentru propria lui ființă.

Se opri o clipă. Îşi aminti de broşură. Nu citise nicicând nimic din ea, în afară de numele autorului de pe copertă. Nu ştia nici conținutul ei. Căruia Volodia îi atribuise o atât de mare însemnătate.

Unde poate fi broşura asta acum? În ce sertar? A pus-o undeva împreună cu diferite însemnări inutile, din expediția de război şi nici măcar nu-şi mai aminteşte locul unde se află. Dar undeva există – desigur există – i se pare că nu de mult o şi văzuse printre hârtii. Acum trebuie s-o găsească.

Grăbi pasul şi înaintă cu atâta încordare, ca şi cum de citirea articolelor lui Lenin despre Tolstoi depindea însăşi viața lui.

„Acum totul se va schimba”, îşi spuse în gând.

„Am un scop!” gândi el cu glas tare.

Deci tot ceea ce spuneau oamenii care aveau un scop în viață nu era o aiureală? Deci poți crede şi trăi, iar nu numai să-ți visezi propria ta viață?

„Mai repede, mai repede”, repetă el.

Acum mergea de-a lungul unei mejdine dintre pământul arat şi o mare suprafață de câmp, unde creştea iarba calului. Tulpini înalte – în care, se cuibărise roua cu răcoarea şi umiditatea ei – îl acopereau dinspre drumul pietruit, pe unde puteau trece patrulele şi autovehiculele germane. Iarba calului, luminată de luna plină, lăsa o umbră lunguiață şi adâncă, prin care Janusz s-ar fi putut strecura. Dâra asta însă nu ocupa un spațiu prea mare. În curând ieşi la câmp deschis. Ar fi fost cu mult mai prudent să treacă repede, direct, până la şosea, să o traverseze sărind, să ajungă acasă dinspre cealaltă

pădure, prin livada de pomi şi să intre pe din dos fără a traversa curtea, dar… Janusz se grăbea atâta să caute broşura, încât nu se gândi măcar să fie cât de cât prudent. Ajunse repede, pe mejdine, până la şosea, iar pe şosea – pe deasupra şanțului – cât putu de repede până la aleea care ducea spre aşe area din Komorow.

Era deja foarte târziu, meditațiile îi răpiseră mult timp. Luna urcase sus pe cer şi Janusz resimțea o oboseală mare. Aproape întreaga zi o petrecuse în aer tare, de toamnă. Nu mai umblase de mult atâta.

În locul unde, de la drumul principal, se desprindea o alee secundară care ducea direct la Komorâw, aproape de locul unde căzuse rănit

Janek Wiewiorski, cineva îl apucă tare de braț şi-l trase în umbră.

Era Jadwiga.

— Ascultă, zise ea violent, fugi. În casă sunt nemții.

Janusz înlemni. Nu înțelese deloc ce-i spusese Jadwiga.

— Bine ai făcut că ai venit pe aici. Pe Ignaț l-au arestat în pădure şi l-au vârât într-un automobil.

— Cum aşa? Au venit? Când au venit?

— În amurg. Te aşteaptă pe tine: Fugi.

— Este desigur o confuzie, grăi Janusz, trebuie să mă duc acasă. N-am să pățesc nimic. Şi se smulse din mâinile Jadwigăi. Îl ajunse din urmă pe alee, gâfiind din greu.

— Ai înnebunit?! Te vor lua cu ei. Ignacy e în maşină…

— Unde este Helenka?

— Nu ştiu. S-a ascuns. A fugit când au sosit nemții. N-am văzut-o.

— Cum aşa? Nu ştii unde este Helenka?

— Nu ştiu… A fugit în livadă. Trebuia să te aştepte din partea aceea.

— Nemții n-au văzut-o?

— Nu ştiu. Te-am aşteptat pe tine. Au vrut să mă înhațe şi pe mine, dar… nu m-am lăsat. Am glumit. Unii vorbesc franțuzeşte. Ți-am adus un fular călduros şi nişte bani. Mai mult n-am. Ține…

— Eu trebuie să mă duc acasă.

Se smulse încă o dată din mâinile Jadwigăi, care se căznea să-l oprească. Se năpusti înainte pe aleea, neagră şi albă succesiv, apărând în fața femeii – care nu putea să-i țină pasul – doar în spațiile dintre umbrele pomilor. Inima o durea, iar gâfâitul îi tăia respirația. În sfârşit se opri. Îl urmărea fugind, ea însăşi nemaiputindu-se mişca din loc. Îşi frângea mâinile şi nemişcată, privea la omul ce se îndepărta.

— Spre două lucruri în viață s-a grăbit el aşa, povestea apoi oricui sta s-o asculte: spre căsătoria cu Zosia aia a lui şi atunci spre nemții ăia.

Iar Janusz, aproape în fugă, ajunse în dreptul porții.

În fața casei stătea o maşină neagră sub pază; nemții nu-l opriră. De asemenea nu-l opriră nici când trecu repede prin curte. Dinspre şoproane şi şuri îl ajunse doar, din urmă un fel de şoaptă. Era, oricum, un avertisment.

Intră repede pe prispă şi în odaia „de jos”, la stânga.

Înainte de a-i vedea pe nemți, zări că biroul fusese scotooit de-a binelea, scrisoarea începută azi dispăruse, iar un vraf de hârtii şi hârțoage zăcea pe podea îngrămădit, în dezordine. Chiar deasupra – văzu el cu precizie şi totodată ca în vis – era broşura îngălbenită cu inscripția: „Lenin.” Broşură din anul 1920.

Ridică ochii în sus şi văzu stând în dosul mesei un neamț cu cască şi uniformă.

Neamțul salută în glumă.

— V-am aşteptat mult, domnule, zise el foarte calm. Ce treburi aveți, domnule conte, în pădure? Şi încă atât de departe?

„Mă caută adică pe mine, îşi zise Janusz în gând, nu pe Helenka.14

— Dar de unde ştiți că am fost departe? întrebă el.

— Pentru că v-am aşteptat îndelung, răspunse, pierzându-şi calmul, gestapovistul din spatele mesei.

Janusz nu acordă nicio atenție celor spuse de neamț. Vru să se aplece deasupra broşurii lui Lenin şi să citească subtitlul. Oare într-adevăr era o broşură ’despre Tolsoi? Dar pe copertă

nu scria nimic de conținutul cărții. Vru s-o ia în mână.

Dar… atunci neamțul strigă:

— *Hănde hoch!*16

Myszynski nu se supuse ordinului. Se aplecă în ciuda lui deasupra grămezii de hârtii şi apucă broşura. O ridică la ochii săi miopi şi întoarse pagina cu titlul.

Germanul în uniformă se înfurie ca un dement:

— *Hănde hoch! Hănde hoch! Hănde hoch!* începu el să urle isteric.

Janusz se uită la el cu spaimă, dar ca la o fiară neînțeleasă şi ridică amândouă mâinile în sus. În mâna stângă ținea broşura.

Deodată, simți că din spate îl cuprind nişte palme puternice care-l scotocesc de sus şi până jos. Răsună un chicot sarcastic şi mâinile care-l scotoceau scoaseră din buzunarul de la spatele pantalonilor lui Janusz un revolver englezesc lucitor.

„Am uitat, îşi spuse Janusz în gând. Am uitat ca de moarte, trebiua să-l azvârl undeva pe drum. În iarbă, sau sub un arbore… Acum sunt pierdut."

— *Na,* se auzi glasul omului care-l percheziționase, *da haben wir ein kleines nettes Spielzeug gejundet. Es stammt – glaube ich – aus dem Walde*!…

Neamțul, care stătea la spatele lui Janusz, aruncă revolverul pe masă, în fața ochilor colegului său. Glasul omului care-l percheziționase îi reaminti de glasul lui Schelting, lucru ce-i aduse în fața ochilor imaginea vechiului şi preafrumosului Heidelberg. Îşi întoarse privirile în spatele lui.

— *Ruhing, sonnst schiesse ich!* strigă neamțul din fața lui Janusz. Se putea simți şi încă foarte dar că-şi pierde stăpânirea de sine. Nu întâlnise desigur niciodată încă atâta neobrăzare la oamenii pe care îi percheziționase.

La spatele lui Janusz stătea un gestapovist înalt, tânăr, nespus de chipeş.

„Nu seamănă deloc cu Schelting, îşi mărturisi Janusz în

---

16 **O, am găsit o splendidă jucărie. Socot că provine din pădure... (germ.).**

gând, doar accentul este acelaşi. Probabil că şi el este tot din Heidelberg".

Şi, dând glasului tonul cel mai amabil, îl întrebă:

— *Sind Sie în Heidelberg zu Hausel*17 Tânărul nu răspunse nimic; îl izbi doar cu ţeava revolverului în spate, împingându-l înainte spre acela care-l aştepta, la spatele mesei.

„M-am săturat de toate astea, îşi spuse în gând Janusz, şi aşa totul e pierdut. Nici nu mă gândesc să fiu un martir..."

Făcu încă un pas spre neamţul ce stătea în faţa lui, cu casca pe cap şi mutând broşura din mâna, stângă în cea dreaptă îl lovi uşor cu ea peste nas pe gestapovistul care uriaşe.

— *Ruhe!* grăi el foarte calm, dar cu glas puternic.

Au fost ultimele lui vorbe pe acest păminrt. Răsunară două împuşcături, asurzitoare, în odăiţa neîncăpătoare. Janusz se rezemă cu pieptul de masă, apoi, alunecând, se prăbuşi ca un manechin pe grămada de hârtii. Sângele începu să-i şiruie pe vraful de însemnări, notiţe, ca şi pe versurile – încărcate de inteligenţă – întotdeauna tăinuite. Izbuti încă să cugete că orice sfârşit este atât de surprinzător de absurd.

— Şi iată că n-am să mai pot face nimic, încercă el, chiar, să şoptească.

Dar... un nour mare, roşu, îi acoperi repede starea de conştiinţă, ca şi cum mâinile morţii ar fd rupt marginile propriului lui scut, iar apoi ar fi lovit în chiar mijlocul lui – şi astfel totul se sfârşi.

— *Na, dar ist jertig,* zise neamţul înalt, chipeş, din Heidelberg.

CAPITOLUL CINCISPREZECE

PRIMA ZI

I

Spychala locuise câtva timp în casa din Bracka 20, în fosta odăiţă a lui Janusz. Se mutase acolo pe când trăia încă Myszynski – cu asentimentul acestuia – care, în timpul ocupaţiei, nu venise aproape niciodată la Varşovia. Însă,

---

17 **Sînteţi originar din Heidelberg ? (germ.).**

tocmai când Janusz pieri, Kazimierz se mută, cedând odaia tatălui lui, spre marea indignare a domnişoarei Tekla.

Toamna târziu, în 1943, bătrânul Spychala apăruse la Varşovia cu mintea aproape rătăcită. Întreaga lui familie fusese asasinată de naționaliştii ucrainieni la Baranowka, unde continuaseră să locuiască. Bătrânul era plecat după cumpărături, petrecuse în oraş şi se întorsese destul de târziu. Asta îl salvase de la moarte. În schimb, Sonka, mama lui Kazimierz, cu doi copii zăceau în casa incendiată – dar care nu arsese – cu gâtul spintecat într-un lac de sânge şi cu ochii holbați. Sabina, cu geometrul ei plecase încă din anul patruzeci la Lwow şi pierise undeva fără urmă. Bătrânul venise la Varşovia şi, într-o zi de noiembrie, foarte mohorâtă, apăruse la Spychala. Cine âi dăduse adresa, cum ajunsese la hotărârea să-şi caute fiul era imposibil de aflat. Natura primitivă, de om simplu, a bătrânului, instinctele ei îl conduseseră din Baranowka devastată până la Varşovia, iar aici până la micul palat al familiei Bilinski.

Desigur, fusese vorba doar de instincte, căci prea puțină minte mai rămăsese în capul bătrînului. În primul rând nu înțelegea nimic. Nu înțelegea cine i-a asasinat familia, ce legături puteau să existe între naționaliştii ucrainieni şi germani, cine sunt bolşevicii, ce armată înaintează tară preget spre Apus… Nu înțelegea nimic! Toate problemele generale erau înăbuşite de tragedia lui personală. În fața ochilor avea mereu cadavrele familiei asasinate şi dacă vorbea – devenise nespus de vorbăreț – nu vorbea decât despre ceea ce văzuse. Domnişoara Tekla trebuia să asculte mereu, ore întregi, aceeaşi istorie.

.. Din fericire, părinții mei n-au avut parte de o astfel de grozăvie44, îşi încheie el povestirea pe un ton sentențios.

Şi, lucru ciudat, în capul bătrânului Spychala totul se învălmăşise în aşa hal, încât i se părea că, laolaltă cu leşurile familiei uoise, rămăsese în casa scăpată de la focul ce-i fusese pus şi cadavrul fiului lui mai mic, Jasio, care – se ştia prea bine – răposase cu mulți ani în urmă pe când erau încă în Solowiowka, la căile ferate. Pentru Spychala, cel mai rău lucru

era tocmai pomenirea asta a miculyi Jasio – a cărui moarte fusese cel mai groaznic moment din frageda lui tinereţe, după cum faptul că, în sporovăiala lui fără sfârşit, bătrânul nu amintea măcar de uciderea mamei şi a surorii sale, revenind continuu doar asupra morţii lui Jasio, devenise ceva de nesuportat.

De altfel, Spychala avea prea puţin timp să asculte lamentaţiile tatălui, întrucât lipsea de acasă mai toată ziua şi adesea nu se întorcea nici noaptea. Locuia într-un mic budoar alături de dormitorul Olei, fără s-o vadă însă cu săptămânile. În schimb, bătrânul Spychala, mirosind că fiu-su nu putea fi uşor găsit, se scula din pat la diferite ore, coborând jos în micul budoar

— Unde dormea Kazimierz – ca să „stea de vorbă44 cu el. Pe Kazimierz îl jena nespus de mult faptul că bătrânul nu putea pricepe în niciun chip unde se află „că nu-şi dădea seama de stările care domneau în casă şi mai ales că Ola nu era una şi aceeaşi cu Marysia Bilinska, şi bănuindu-l chiar, mereu, că-i spune el doar aşa, ca să nu se „dea de gol.44

în dimineaţa zilei de 1 august 1914 – o zi însorită – bătrânul Spychala se sculă repede din pat, pe la orele cinci, se îmbrăcă cu ce găsi „la îndemână44 şi, strecurându-se pe scările de serviciu ce scârţâiau, se duse la fiu-su. Tare se miră când îl găsi pe Kazimierz deja îmbrăcat, bărbierit şi gata să iasă în oraş.

— Ce-i, mă, cu tine de te-ai sculat cu noaptea-n cap? îl întrebă el aşezându-se pe un scaun chiar lângă uşă. Şi încotro te grăbeşti aşa?

Spychala tăcea.

— Şi de ce nu răspunzi, măi, ca oamenii?

Bătrânului nu-i trecea deloc prin cap că, acum, nu se putea vorbi despre toate şi că cel mai bun lucru era să nu pui întrebări.

Deodată bombăni.

— Unii spun că Rusek e la Praga.

Uimit, Spychala se uită la bătrân. Nu-şi putea închipui că el ştie ce este cartierul Praga şi cu atât mai puţin că are astfel de

veşti. De fapt, de ieri circula insistent zvonul că ruşii au forțat trecerea lângă Dşblin şi că avangarda lor ajunsese până la Praga. Îl nelinişti gândul că bătrânul ar avea cunoştință şi despre alte lucruri.

— Cine ți-a spus, tată?

— Mi-a spus aseară… Tekla.

Iar apoi, gândindu-se o clipă, adăugă:

— Unde-i Praga asta? Departe?

Întrebarea îl linişti pe Kazimierz. Prefera negura din capul tatălui său unei vizâtmi clare a stării lucrurilor. Îşi zise în gând că, cu tot talentul varşovienilor de a răspândi zvonuri şi cu toată neverosimila imprudență a acelor zile, ştirea despre hotărârea luată ieri după-amiazâ nu ajunsese încă la „ştabul" Bracka 20. (Helenka denumea „ştab44 compania domnişoarei Tekla, a doamnei Szuszkiewiczowa precum şi a bătrânului Spychala).

Îl expedie repede pe taică-su. Se grăbea, trebuia să plece şi nu voia să observe bătrânul cum scoate pistoletul din ascunzătoare.

— La revedere, tată, zise el, şi astăzi să nu ieşi din casă.

— Şi-apoi, de ce? întrebă el pe fiu-su din prag.

— S-ar putea să se tragă, răspunse Kazimierz.

— Şi cine o să tragă? se cruci bătrânul.

— Cine? Nemții, fireşte, glăsui Kazimierz.

Bătrânul se grăbi să plece, târşindu-şi picioarele spre scară.

Văzând neliniştea lui taică-su, Spychala căzu pe gânduri. Neliniştea asta era ceva cu totul de neînțeles, de straniu. Bătrânul îi reaminti de pasărea care presimte furtuna.

Nu mai avea, de altfel, timp să-şi bată capul cu asemenea chestiuni pur personale. Ce-i drept, era ajutorul comandantului de sector, dar şi unul dintre puținii ofițeri care de ieri seară avea în buzunar hârtia respectivă.

„Alarmă. Către comandanții de sectoare, personal. Ziua de 31 VII, orele 19. Ordon – «W» *pe ziua de! VIII, – orele 17…"*

Simțea cum i se strânge inima şi fu cuprins pentru întâia oară în viață de ceva ce aducea a spaimă. Avea impresia că un nour mare, greu, se apropie de el. Dar… nu putea da înapoi. Îşi

dădea bine seama de insuficienţa ordinelor ăstora, de tot felul. Înţelese că nu mai era nimic de făcut, că totul va decurge de la sine.

Se grăbea… încă o întâlnire. Deşi era foarte devreme văzu (sau poate i se păi'u) că pe străzile Varşoviei domnea o circulaţie mai mare ca de obicei pentru o oră atât de matinală. Trecu prin Marszalkowska şi prin Ogrod Saski. Coti spre Elektoralna. Nu bănui că ziua se va face atât de frumoasă, ba gândi chiar că îndată dupăamiază nu va mai fi frumos. La începutul străzii Elektoralna era casa în faţa căreia se oprea adesea, casă în care locuia Antoni Malezeeski. Spychala îl simpatizase întotdeauna pe acest poet-ostaş. Între el şi Kazimierz nu exista niciun punct de contact şi totuşi se opri şi de data asta. Casa, deşi nu mare, era construită foarte armonios. „Ce pricepuţi au fost oamenii aceia44, îşi zise în gând Spychala… banal. Era totuşi un gând pur exterior, „demonstrativ44 (pentru el însuşi). Căci în spatele lui se ascundea un alt gând împovărător. Spaima.

În locuinţa de pe Chlodna erau mai puţine persoane decât ieri seară. Zarurile fuseseră aruncate, dar nu prea ştiau despre ce ar putea discuta. Spychala avea impresia că se află într-o gară, conducând pe cineva care porneşte într-o călătorie îndepărtată (Bilinska?), că trenul urma să se urnească de îndată – aşa că discuţia „esenţială” nu mai merită să fie începută, nimănui nemai arzându-i de banalităţi – şi că stând în faţa vagonului şi uitându-se în ochii femeii conduse… tăceau amândoi. Într-o încăpere banală, printre domni neliniştiţi care şed ân fotolii, convorbirile… se ântrerupeau de la un moment la altul, în aşteptarea celor ce întârziau sau nu veneau deloc, schimbând între ei cuvinte indiferente. În sfârşit şi-au dat seama că n-au pe cine aştepta. Comandantul şef le vorbi despre chestiunile ce depindeau de desfăşurarea acţiunii, ca şi cum el însuşi ar fi avut asupra lor o influenţă exclusivă, decisivă. Era vorba, de altfel, de amănuntele transmisiunilor. Cu acest prilej Spychala află, mirat, despre mutarea statului-major în cartierul Wola.

De câteva clipe, în faţa lui, la masă, observase un om pe care

nu-l cunoştea şi care nu fusese aici nici ieri, nici alaltăieri.

Era un ofițer (fiecare mişcare trăda în el pe ofițerul de carieră) de talie scundă, gras, chel, pe față cu pete de roşeață, şi ai cărui ochi mici, convecşi, foarte albaştri, i se păreau lui Spychala deosebit de cunoscuți.

Pe omul ăsta îl cercetă cu privirea în aşa fel, încât nici nu auzi măcar cum de izbucnise cearta. Ofițerii îşi imputau reciproc superficialitate, şi incompetență, fără ca Spychala să poată înțelege care-i obiectul conflictului. Omul din față, şi încă destul de vizibil, se interesa şi el de persoana lui Kazimierz.

În larma iscată se auzi, pe neaşteptate, mugetul sirenelor. Cineva căută pe fereastră, dar nu văzu niciun avion. Cei întruniți se uitau unul la altul fără să vorbească. Şuieratul sirenelor nu le spunea nimic. Poate că le spunea ceva nemților?

Atmosfera deveni şi mai încărcată. Cearta se întrerupse, iar după câteva clipe se întrerupseră şi conversațiile. Începură să-şi ia rămas bun. Făceau luorul acesta cu indiferență, fără a-şi mai reaminti cele ce urmau să aibă loc dupăamiaza. Spychala primi sarcina să fie lângă clădirea PKO – Casa de Economii – la intersecția străzilor Swietokrzyska şi Iasna.

Ca de obicei ieşiră câte doi. Coincidența făcu să iasă împreună cu ofițerul chel şi Spychala. Pe scară îşi reaminti cine era: Stas Czyz.

— Ce-i cu tine? îl întrebă el când ajunseră afară.

— După cum vezi nimic deosebit, răspunse Czyi calm, zâmbind. Ne întâlnim în acelaşi loc.

— Cu singura deosebire că a trecut, de atunci, un sfert de veac.

— Un veac atât de neliniştit.

Porniră amândoi. *Ciyi* dădea însă semne de tulburare.

— Ar trebui să ne separăm, zise el lui Spychala, cu timiditate.

Kazimierz râse.

— Uită-te numai în jurul tău, spuse el, nu noi suntem cei ce facem larmă.

Cei doi ofițeri mergeau agale; pe lângă ei treceau oameni mai tineri mergând cu paşi iuți. Erau sute de tineri, bărbați şi femei, ce grăbeau spre locurile lor de întâlnire. Numeroşi băieți aveau cizme, canadiene şi rucsacuri. Mai fiecare purta o valiză, un sac sau un pachet mare. Buzunarele le aveau pline până la refuz. Din când în când treceau patrule germane care se prefăceau că nu văd nimic.

În strada Zabia intrară într-o cafenea mică (îi spuneau „Lula"), aproape pustie la ora aceea. Se aşezară într-un colț şi în tăcere se uitară unul la celălalt, descifrându-şi din nou trăsăturile. Ale lui Czyi păreau înmărmurite. Liniile lor se concentrau în jurul gurii, care era crispată. Buzele trandafirii şi destul de moi – pe care Kazimierz le ținea perfect de bine minte aşa cum arătau la tânărul de atunci – deveniseră acum şi ele înguste, crispate. Spychala constată că-s dezagreabile, pur şi simplu, şi regretă pe bărbatul de altădată, proaspăt, nespus de roz. În fața lui şedea acum cineva cenuşiu, absolut necunoscut. Dar... Cu toată impresia asta, nu trase nicio concluzie din schimbările suferite de tânărul Stas, cel de odinioară – lipsă ce şi-o reproşă mai târziu, pentru un diplomat o atare greşeală fiind într-adevăr de neiertat.

În cele din urmă, punându-şi mănuşile pe masă, alături de ceaşcă, Spychala zise nerăbdător:

— Uite, vezi, fără să ne dăm seama am pierdut cel mai mare atu al acțiunii noastre: surpriza.

Stas Czyz, fără să rostească vreun cuvânt, se mişcă doar tulburat pe scaunul lui. Spychala, de altfel, nici nu aştepta vreun răspuns de la el.

— Hai, grăi el, adresându-se lui Czyz pe un ton poruncitor, spune, ce se întâmplă cu tine?

— Ce pot eu să fac? Am căzut aici ca o prună în băligar. Până acum am fost în pădure.

— Tocmai asta e. Nu te-am văzut.

— Da, pentru că mă aflu aici numai de câtva timp. Nu neam întâlnit, pur şi simplu.

— Aha, continuă Spychala cercetarea. Dar frații?

— Au pierit. Doi la Katyn, unul la OSwişcim. Mai sunt doi:

unul la Londra, al doilea aici.

— Uite, vezi, dar tu, tu ce-ai făcut în cei douăzeci de ani trecuți?

— Mi-am pierdut vremea prin garnizoane mărunte: Kielce, Grudziqdz…

— Te-ai plictisit?

— N-am avut timp. Am avut soție, copil…

— Acuma n-ai?

— N-am! Sunt liber ca o pasăre.

— Aha! Grozavă libertate.

— Dar tu? Numele tău rar a ajuns până la mine. De la înălțime.

— Sper că ai uitat cum sună.

— Ştiu, eşti maiorul Kotlarz.

— Da, chiar aşa.

Se examinară atent unul pe celălalt.

— Şi ce spui tu de toate astea? îl întrebă Kazimierz.

— Are vreo importanță? Nu sunt decât un minuscul cățeluş, făcu Czyi cu falsă modestie.

— Maică-ta a murit? îl întrebă Spychala pe neaşteptate.

— Da, a murit.

— Tatăl meu mai trăieşte, vorbi Kazimierz, oarecum lăudăros.

— Adevărat? grăi Czyz, indiferent, pe un ton din ce în ce mai rece.

— Hai, spune, ce gândeşti de harababura asta?

Nedumerit, Czyz dădu din umeri.

— Spun ba că răscoala nu va izbucni, ba că va izbucni. Dimineața într-un fel, după prânz în altfel. Nici măcar ordinele n-au fost expediate ia timp.

Din nou Czyi mormăi ceva.

— De ce? zise el apoi. Azi au avut o dimineață întreagă.

— Nu huli, omule, făcu Spychala frângându-şi mâinile, n-au avut decât câteva ore! Aici doar e vorba de o adevărată mobilizare. Şi, oare, ne putem noi gândi la vreo ofensivă? Iar în defensivă nu putem face nimic, totul se va spulbera. Şi gata!

— Şi ăia sunt tineri, preciză Czyz, făcând un gest nedefinit

spre stradă.

— Şi pentru că sunt tineri trebuie să piară? îi vor căsăpi ca pe nişte berbeci.

— Cel mult îi vor împuşca, zise Czyi, tot mai rigid.

— Ai auzit, desigur, ce au spus şi azi şi ieri. De nu există destul armament, să li se distribuie topoare, târnăcoape şi baroase. Auzi, Stas! repetă Spychala cu disperare în glas, topoare, târnăcoape, baroase. După şase ani de pregătire

— O neaşteptată improvizație.

Czyi nu-şi băuse cafeaua. Ochii i se îngustau tot mai mult.

— Aşa a trebuit să fie. Sovieticii se apropie de Praga. Trebuie să luăm în stăpânire Varşovia, înainte ca ei să sosească. Aici trebuie să fim noi stăpâni…

Spychala râse.

— Mereu stăpâni… glăsui el.

Ofițerul cel chel îşi înălță rigid puțintică lui făptură, iar fața îi deveni de piatră.

— Maior Kotlarz, grăi el, în şoaptă, ca pe scenă, gemeni panică, maiorule. Trebuie să fii pmdent, altfel…

Spychala se trezi.

„Sunt un idiot, cugetă el, ca întotdeauna, o supremă inabilitate. Nu ştiu măcar cine este el. Nu l-am văzut de peste douăzeci de ani. Şi ce importanță poate să aibă colegialitatea născută în expedițiile unor imberbi… Atunci era doar o jucărie, iar acum e vorba de încleştări mortale. Cu oamenii din lumea asta e din ce în ce mai rău…”

Căută adânc, deschis, în ochii lui Czyz şi începu să vorbească despre altceva.

— Uite, vezi, spuse el privindu-l atent pe Czyi, nu ne-am văzut de atâția ani. Eu am avut impresia că nu s-a schimbat nimic, că suntem amândoi tot ăia de acum douăzeci de ani. Şi toate astea nu-s decât iluzii. Nu rămânem pe loc. Uite, să ştii un lucru, adăugă pe un ton de confidență şi aplecându-se deasupra măsuței spre Stanislaw, niciodată nu trebuie să revenim la lucrurile apuse, din trecut. Încercarea se răzbună crunt. Astea sunt, crede-mă, cele mai rele decepții.

Celălalt nu înțelegea nimic. Clipea din pleoape, iar ochii lui

mici, albaştri deveniseră două dungi subțiri.

— Maior Kotlarz, repetă el, nu mai vorbiți pe ocolite. Eu ştiu ce gândiți.

Spychala îşi mărturisi în gând că Czyz – cu ochii lui mici şi cu genele lui albe – seamănă acum leit cu un porc. Şi-şi dădu seama totodată, că până atunci nu fusese cu nimeni atât de sincer.

„Arunc perle la porci”, cugetă el.

Se trezi.

— Ştii ceva, Stas, rosti el rar, te sfătuiesc să nu te legi de mine. Alții – mai grozavi – şi-au frânt gâtul.

Czyz amuți.

— Maior Kotlarz, zise el, voi raporta comandantului.

Spychala se ridică, îşi luă mănuşile de pe masă şi zise:

— Adio, colega.

Şi ieşi trântind uşa cofetăriei.

II

Dimineața era proaspătă şi luminoasă. Cerul azuriu se întindea deasupra oraşului, anunțând amăgitor, vreme frumoasă, durabilă. Andrzej, gata să plece dis-de-dimineață, îşi aruncă doar ochii în odaia mamei. Domnişoara Tekla în „sufrageria mică” (cea mare fusese ânchiriată cuiva) pregătea dejunul de dimineață. Chiar şi interiorul micului palat – întunecos, fiind înconjurat din toate părțile de construcții – respira văratic.

Spre uimirea domnişoarei Tekla, bătrânul Spychala se strecurase pe scara frontală – pe unde nu fusese niciodată văzut – şi se îndrepta spre ieşire.

— Încotro? îl întrebă domnişoara Tekla.

Bătrânul, mişcând mâna, răspunse:

— Mă duc la Praga, vreu să văd tancurile sovietice.

— La Praga? Ați căpiat? exclamă Tekla. Acolo e plin de nemți. I-am văzut ieri, s-au scurs toată ziulica.

Dar bătrânul nu o ascultă. Uşa principală se închise cu zgomot.

— „Ştabul44 se fărâmițează, auzi domnişoara Tekla glasul ironic al Helenkăi, care traversa holul.

Andrzej apăru din nooi.

— Domnişoară Tekla, zise el violent, cum obişnuia, repede cafeaua, mă grăbesc.

. Domnişoara Tekla îmbătrânise în ultimul timp, se mişca tot aşa de maiestos ca şi mai înainte, dar scăpa totul din mâini. Şi acum, lă țipătul lui Andrzej, scăpă lingurița care, lovind farfurioara, îi făcu o spărtură semicirculară.

— Mare necaz cu băieții ăştia.

Andrzej nu avea câtuşi de puțin aparența unui băiat. Era un bărbat voinic, chipeş, muşchiulos şi bronzat. Avea umerii largi, iar scurta din pânză de casă, frumoasă şi foarte lungă, stătea lipită de el ca pe un manechin.

— Spuneți-i mamei că voi fi la cafenea, zise el sărind ân hol.

Trânti apoi uşa, zbură peste cele câteva trepte ale scării şi dispăru pe poartă. De câte ori se uita la poarta asta deschisă, domnişoara Tekla vedea ân ea automobilul cu care plecaseră ân necunoscut Marysia şi Alo. De la Alo sosise o veste prin „cineva” (numele nu trebuia rostit nici măcar în gând). Domnişoara Tekla avea ân „biblioteca41 ei o carte veche cu rețete pentru tot soiul de prăjituri, plină de scrisul decolorat al străbunelor ei din Podolia. Acolo era o rețetă „pentru cozonaci sacramentali – de la cineva14. Domnişoara Tekla era obişnuită cu genul ăsta de anonimat.

În rochie de culoare deschisă coborî şi Ola. Era foarte calmă, deşi calmul ăsta lăsa impresia de ceva artificial. Îi zimbi domnişoarei Tekla.

Biesiadowska ura din suflet zâmbetul ăsta ce cuprindea – în părerea ei – întreg parventismul doamnei Golqbek. Cu tristețe recunoştea că doamna Ola devenise oarecum mai frumoasă cu vârsta. Făcea o impresie tot mai plină de noblețe, ca şi cum faptul de a locui într-o casă care văzuse în încăperile ei câteva generații de mari doamne ar fi influențat-o şi ar fi făcut din ea o matroană cu maniere şi cu pas solemn, asemenea prințesei Anna Bilinska. Iar lucrul ăsta o umplea de nespusă amărăciune pe domnişoara Tekla. Culmea răului era însă faptul că Ola se încăpățânase, de câtva timp, să bea dimineața fierturi de ierburi – ceaiul era îngrozitor şi lipsea – preferind

mușețelul. Bătrâna gospodină considera lucrul ăsta – care ar fi fost o nimica toată pentru bătrâna prințesă sau pentru Marysia – drept o culme a pretențiilor, ce o făcea în sinea ei să turbe de ciudă.

— Domnişoară Tekla, o întrebă Ola, ceaiul meu de mușețel e servit?

— Am pregătit infuzia, răspundea laconic domnişoara Tekla. Şi adăuga mormăind pe sub nas: „Domnişoară Tecia, domnişoară Tecia! Nimeni nu mi-a spus vreodată domnişoară Tecia… Doar Alo.”

— V-ați îmbrăcat în albastru, doamnă Ola? glăsui ea, privindu-i rochia şi punându-i ceaşca de mușețel pe masă.

— Ce mai albastru! doar nişte puncte invizibile pe un fond cenuşiu.

De la moartea lui Janusz domnişoara Tekla îşi dăduse silința să fie întotdeauna îmbrăcată în negru, sau în ceva de culoare foarte închisă, ceea ce, de altfel, nu-i cauza nicio dificultate, dulapurile de sus fiind pline cu tot felul de vechituri. Rochiile bătrânei prințese – era secretul ei cel mai mare – le vânduse teatrelor germane. Doar Hubert avea cunoştință şi Marysia Tatarska care făcuse pe intermediara, până ce se prăbuşise moartă în cafeneaua de pe Marszalkowska. Acum, se spune că a împuşcat-o Hubert.

Faptul că Ola se îmbrăca în culori deschise, se coafa la frizer, umbla în halate cu dantele

— Îi lua domnişoarei Tekla somnul de pe ochi.

— Auzi… în acelaşi pat, îi şaptea ea doamnei Szuszkiewiczowa, în care dormise şi Marysia, după ce petrecuse un an pe malul lacului Boden cu Stas Dygat şi apoi apăruse din nou în casa din Bracka. Şi cavalerul ăla cu ce se putuse făli? E doar slab ca o mârțoagă…

— *Sans doute îl possede* des *qualites secretos!* zicea doamna Szuszkiewiczowa, cu zâmbetul indulgent al femeii măritate.

Ola se impacientă uşor, auzind observația făcută de Tekla asupra rochiei sale.

— De altfel, v-am spus de atâtea ori, preciză ea, nu port

doliu din cauza copiilor. Doresc să-şi aducă aminte de mine ca de o femeie senină. Doliul adevărat, adăugă ea, se păstrează în inimă, domnişoară Tecia.

— Oh, din moment ce simți doliul în inimă, nu-ți mai arde, pur şi simplu, să îmbraci rochie de culoare deschisă.

Ola se strâmbă.

— Domnişoară Tekla, continuă ea aspru. Am pierdut un copil, mai am însă încă doi. Trebuie să trăiesc pentru ei. Înțelegi, domnişoară? Trebuie să simulez în fața lor că nu sunt tristă, că nu mă tem…

— Dar pentru ce?

— Pentru că şi ei s-ar teme.

— Oh, desigur că copiii dumneavoastră nu s-ar teme. Nu vă cunoaşteți copiii.

— Nicio mamă nu-şi cunoaşte copiii. De altfel, cu tinerii este atât de greu. Ei nu vor niciodată să-şi recunoască propriile lor sentimente. Uneori ai impresia că nu au niciun fel de sentimente…

— Ah. Doamnă dragă, au, au! zise domnişoara Tekla şi, deodată, se aşeză la masă în fața Olei, parcă neputincioasă, parcă ostenită. Atât de mult se chinuieşte omul cu ei, continuă ea pe un ton cu totul schimbat, pe tonul unei confesiuni… Cu Janusz, cu Alo… Şi care-i rezultatul?

— Janusz a fost o persoană nespus de nefericită, oftă Ola, iertându-i în clipa aceea domnişoarei Tekla toate aluziile neplăcute.

— Ah, ei sunt toți la fel… răspunse domnişoara Tekla suspinând… Şi era greu de ştiut ce putea să însemne afirmația asta.

De câteva clipe Helenka se aşezase la masă şi acum i se auzi glasul:

— Nu sunt de părerea asta, bombăni ea, Janusz a fost foarte fericit.

Doamna Ola, nevăzând-o intrând, tresări la sunetul aspru, plin, cu timbru profund, al glasului fiicei ei.

— De ce? întrebă ea uimită.

— A fost atât de adâncit în buricul lui propriu, încât n-a

văzut în jur nimic, răspunse Helenka. Şi-i doar o adevărată fericire să nu pricepi nimic din ce-i pe lumea care te înconjoară.

— Dar tu, Helenka, înțelegi multe?

— Mai mult desigur decât Janusz. Helenka continuă să păstreze tonul aspru: Ştiu, cel puțin, cum trebuie împinsă lumea pentru ca bombele să nu cadă ân cap mai târziu…

— Slavă domnului, Helenka, zise domnişoara Tekla, cel puțin acum ştim cine va câştiga războiul. Domnişoara Helena Golabkowna… — şi domnişoara Tekla pronunță pronumele fetei pe un ton foarte ironic.

— Acum, socot eu, nu există nicio îndoială cine va câştiga războiul! răspunse Helenka dând din umeri.

— Da, dar în ce situație ne vom găsi noi? întrebă Ola, neputincioasă.

— E uşor de ghicit, răbufni Helenka. Cu lațul de gât.

— Vai de mine, nu putem spune aşa ceva, negă mama.

— Aşa vi se pare vouă, tuturor…

— „Vouă", „vouă", repetă Ola, ce înseamnează „vouă"? Dar tu ce faci? Unde eşti tu?

Helenka tăcea.

Domnişoara Tekla se folosi de acest moment pentru a le comunica:

— Andrzej a spus că va fi la cafenea.

— Ah, adevărat, se repezi Ola, trebuia să mă întâlnesc acolo cu mătuşa Royska.

— Doamna Royska este la Varşovia? întrebă mirată domnişoara Tekla.

— Da, zise Ola puțin jenată, urma să sosească astăzi. Dar… din Zabia Wola, lângă Zyrardow, unde se află de trai zile. Acolo a sosit cu un autocamion. Cu vaci, cu provizii.

— A plecat din Puste Laki? glăsui Helenka mirată şi ridicând ochii spre maică-sa.

— Da, a plecat, zise Ola, crispându-şi brusc gura, Puste Lki nu mai există, continuă ea, rostind cu greu cuvintele.

— Cum aşa? făcu Helenka cu un glas mult mai potolit.

— Acolo sunt deja bolşevicii. Tu nu pricepi lucrul ăsta?

spuse doamna Ola.

Tekla, cu capul aplecat, se uita în farfuria din fața ei.

— Vin pretutindeni pe urmele noastre.

— Din fericire nu după noi, ci după nemți, preciză Helenka, cu un accent de triumf în glas.

— Doamna Royska n-a venit la noi... constată domnişoara Biesiadowska, fără să-şi ridice capul.

Ola se prefăcu că n-o aude. Ieşi în antreu, şi, luându-şi doar umbrela, se îndreptă spre stradă.

Strada Bracka era scăldată în soare. Umbrele erau scurte şi albastre. Ola se obişnuise deja cu strada asta, care era cu mult mai zgomotoasă decât strada Czacki. Îi plăceau mişcarea şi magazinele ei pline de viață. În colțul cu strada Chmielna era magazinul Pakulski, care era în stare – chiar în clipele acelea grele – să expună în vitrine nişte fructe şi legume, şi să vândă şi ceapă cu aspect – din cauza soarelui ce lucea aici – de mere aurii. Ola mergea gustind voluptatea căldurii şi clipind din ochi se uita la trotuarele ticsite.

„Nimic nu ne poate doborî, gândi ea, suntem o forță vitală.

Şi tocmai sub soarele ăsta, în strălucirea lui văratică, îi veni în gând Aratos. La drept vorbind el n-o părăsise nicicând. Nu era o simplă frază când spusese domnişoarei Tekla că doliul se poartă în inimă. Ola avea cauze cu mult mai mari să fie în doliu, deoarece o mustra conştiința. Consimțise ca Antek să rămână la țară prea uşor şi îi ceruse, categoric, să se întoarcă la Varşovia, prea târziu. De altfel socotise, cât se poate de sincer, că la țară va fi mai în siguranță. Totuşi, e aici, rezultase pentru ea, şi o stare de comoditate. Prezența unui fiu matur în casă, în casa nouă de pe Bracka, ar fi fost jenantă. Se temea de o convorbire fățişă cu fiul ei: violent, bărbat. În ochii lui Andrzej citea, din când în când, numai un reproş mut. Chestiunea „abandonării44 tatălui pe şoseaua de lângă Siedice o discuta doar cu Helenka şi numai atunci când voia s-o necăjească sau să-i facă în ciudă.

Porni cu paşi domoli pe Chmielna.

Îngusta stradă era toată într-o umbră albastră. De amândouă laturile străzii micile magazine erau pline cu tot

felul de vechituri. Oamenii vindeau ce puteau ca să trăiască. Dar cine cumpăra? Cine putea să aibă bani?

Îi apăru în gând Antek. Cel mai rău lucru era că nimeni nu ştia cum a pierit. Anielcia îi adusese portofelul şi ceasul. Era cu mult mai mâhnită decât te-ai fi putut aştepta de la o rudă îndepărtată. În pofida tuturor lucrurilor, Ola nu se putea împăca cu gândul că în viaţa fiilor ei ar fi figurat şi nişte femei. Îşi imaginase însă totul despre Antek şi Anielcia. Aceasta îi povestise îndelung că Antek locuise la ei îndată după începutul războiului, lucru despre care Ola avea cunoştinţă. Pe atunci Antek scria însă destul de des. Numai după aceea dispăruse fără urmă. De ce părăsise căsuţa bunicii? Anielcia nu-i putuse explica lucrul ăsta, după cum nu-i spusese nimic despre cauza care-l făcuse să se găsească în casa familiei Targowski.

Pe Chmielna, colţ cu Nowy Swait era o casă distrusă. Strada Foksal avea însă un aspect voios, cu copacii verzi şi cu cerul ce continua să fie curat, făcând impresia că-i iunie, iar nu august.

Ola intră într-un mic local al firmei Wedel, cafeneaua „Manilla” de pe strada Nowy Swait, iar apoi, prin local, într-o mică grădiniţă. Sub umbrele mari în dungi albe şi roşii şedeau la măsuţe mici amatorii de cafea bună. De unde provenea cafeaua asta în timpul ocupaţiei, nu-şi puteau imagina nemţii, dar era, şi încă de bună calitate. Andrzej o aştepta pe maică-sa într-un colţ. Umbrela îi acoperea faţa bronzată, iar după bărbieritul proaspăt obrajii îi avea albăstrui. Ola nu se întâlnise de mult cu fiul ei „în oraş”, iar acum se uita la el ca la un străin. O uimi prin farmecul şi prin maturitatea lui. Era un bărbat în toată puterea cuvântului.

„Când s-a întâmplat?”, cugetă Ola, luând loc la măsuţă.

— Mamă, bei o cafea? întrebă Andrzej simplu, dar şi cu grijă.

Ola se uită la mâna lui aşezată pe măsuţă. În cealaltă ţinea o ţigaretă. Avea mâinile nespus de frumoase, cu degete foarte lungi. Degetul mic era aproape tot atât de lung ca şi al patrulea. Unghiile lungi şi convexe, tăi'ate foarte scurt. Pe

mână, deasupra, creştea un păr mărunt negru. Andrzej era totuşi un brunet de culoare foarte închisă.

— Da, zise ea, aş bea cafea; n-o mai aştept pe mătuşa Royska. Mi-am dat întâlnire cu ea aici.

Andrzej îşi aplecă puțin capul şi lăsă palma în jos, strângând între degete țigara care se stingea.

— Regreți Puste Lşki? îl întrebă mama şi regretă pe loc întrebarea. Andrzej îşi înălță ochii de la pământ şi o privi oarecum mirat, ori chiar speriat.

Îi veni în minte micuțul Andreiaş alergând în fața casei din Puste Lqki. Îi văzu picioruşele slăbuțe şi primele lui jocuri cu câinii. Apoi, adolescent, cum îl zărise într-o zi – de pe cerdacul din Puste Lşki – îndepărtându-se în fundul parcului, spre pădure, împreună cu taică-su. Plecau aşa, fără să se uite îndărăt. Atunci simți ea în inimă înțepătura invidiei, zicându-şi în gând că niciodată Andrzej nu se va înclina aşa spre ea, mergând pe stradă sau pe alee, că niciodată nu-i va arăta o astfel de încredere, că pentru ea are respect, dar mai puțină dragoste…

Mai puțină duioşie.

Şi acum, când îşi privea în cafeneaua asta fiul, străin de ea, şi care voia să stea de vorbă aşa cum stă un fiu cu mamă-sa (aşa îşi închipuia ea), văzu, pe neaşteptate, distanța imensă ce-i despărțea, pe amândoi, de vremea de odinioară. Răstimpul acesta întreg îl resimți transformat şi oarecum concentrat în țigara aceea a lui fumată pe jumătate (când a început el oare să fumeze?) ca şi în privirea lui nemulțumită, întrebătoare față de indiscreția ei.

Din nou Ola îşi lăsă ochii în jos, spre mâinile lui.

„Niciodată n-am băgat de seamă că are mâini atât de frumoase. În copilărie n-a avut astfel de mâini… Sau de-abia acum mă uit eu la mâinile lui?” îşi spuse Ola în gând, repetând într-o doară:

— Da, te rog. Comandă o cafea mică.

— Şi prăjitură?

— Da. O bucată de cozonac cu brânză.

Andrzej tăcu câteva clipe; aştepta să i se’

aducă prăjitura şi cafeaua, lucru ce urmă nespus, de repede.

Oarecum lacom, ca un ostaş, Andrzej se aplecă asupra cafelei, încât Ola fu înduioşată. Apoi îşi ridică brusc trupul, îndreptându-şi-l. În ceaşcă rămăsese doar jumătate din licoare.,

— Mamă, ai ceva să-mi spui? întrebă el deodată cu o aparentă indiferență. Şi de-abia acum observă Ola la el o fărâmă de nelinişte.

„Cât e de copilăros, gândi ea, orice s-ar zice, e copilăros.’4

Apoi zâmbi.

— Desigur, placi mult femeilor, îi spuse ea (surprinzător chiar pentru ea însăşi).

Andrzej se înroşi. Fața lui brună deveni purpurie de tot şi se uită la maică-sa cu reproş.

Niciodată nu mi-ai vorbit aşa, mamă, zise el.

Olei îi păru rău.

— Ah, dragul meu, mărturisi ea cu tristețe „ți-am vorbit aşa de rar!

Andrzej se linişti. Lăsă ochii în jos, şi-i acoperi cu pleoapele ce aveau gene aşa de lungi „femeieşti. Rumeneala îi dispăruse de pe față „iar chelnerița care strângea ceştile care strângea iar chelnerița, oare strângea ceştile de pe masa vecină, se uită la el cu admirație.

— Mai degrabă e vina mea. Eu ți-am vorbit atât de rar, mamă. Şi tocmai despre lucrul acesta aş vrea să vorbim în şoaptă.

— Şi tu ad vrut să-mi spui ceva?

— Evident. Altfel nu te-aş fi rugat să ne întâlnim la cafenea… doar aşa pentru o plăcere.

Cu mine, mamă, n-ai umblat prin cafenele.

— Acesta n-a fost un obicei al meu.

— Da, aşa-i, azi este o zi importantă: am fericirea să stau de vorbă cu mama!

— Andrzej, nu vorbi aşa, făcu Ola, punindu-şi palma pe mâinile lui şi simțind sub palmă pumnul lui osos, asemenea unui crab de mare, oarecum fragil, uşor de frânt.

„Asta-i mâna fiului meu?” cugetă ea.

— De ce oare copiii noştri ne sunt atât de străini? spuse ea cu glas tare. Niciodată nu ştim nimic despre ei.

Andrzej se miră.

— Mamă, răspunse el voios, nu-i, cred, momentul să filosofăm.

— Asta-i mâna ta, zise Ola, continuând s-o ţină în mâinile ei, şi doar sunt pete de sânge pe ea..

Andrzej deveni grav, îşi trase mâna din mâinile maieă-si, ascunzând-o oarecum fără să vrea sub măsuţă.

— Despre asta ai vrut să-mi vorbeşti, mamă? întrebă el.

— Dar tu? răspunse mamă-sa pr, într-o altă întrebare.

— Nu, eu nu despre asta făcu Andrzej, ţuguindu-şi buzele întocmai ca Helenka.

— Dar despre ce?

— Acum îmi vine cam greu, vorbi Andrzej rar; când ai început, mamă, atât de patetic, m-am speriat. Căci eu vreau să-ţi vorbesc simplu de tot. Nicicând n-aş fi cutezat să spun lucrul ăsta…

Andrzej se întrerupse şi, scoţându-şi mâna dreaptă de sub măsuţă, începu să-şi privească unghiile. Se vedea bine că se chinuieşte, dar

Ola nu putea să-l ajute deoarece nu ştia ce vi’ea să spună. De-abia de presimţea ceva, dar se cam temea de ceea ce Andrzej ar fi vrut să-i mărturisească.

Fiul, luându-şi ochii de pe unghii, se uită pe neaşteptate drept la maică-sa. Ochii lui mari se deschiseră atât de luminoşi şi de imenşi, încât Ola fu cuprinsă de emoţie. Andrzej era în clipa aceea deosebit de frumos. Se uită la maică-sa câteva clipe cu o cordialitate puţin ironică, ca şi cum – undeva adânc înăuntrul lui – şi-ar fi râs puţin, foarte puţin, de ea. Dar cu o imensă duioşie.

Apoi îşi acoperi din nou ochii cu pleoapele şi zise, bâlbâindu-se puţin, ca doamna Royska:

— Astăzi însă pot vorbi.

— Ce? întrebă Ola, tulburată.

— Ah, mamă, nimic. Am vrut numai să-ţi spun că te înţeleg

deplin. Ai vrut să ai în viață puțină fericire. Nu-i aşa?

Ola simți că-i vine să leşine. Lumea toată se năpustise parcă asupra ei prin glonțul acela mic, rece, ce-l simți sub inimă.

— Fiule! zise ea pe jumătate implorându-l.

N-ar fi vrut să-i vorbească despre chestiunile astea, dar înțelese că-i hotărî t să-i spună totul. Se mai uită la ea încă o dată şi-i zise foarte înduioşat, cu glas mai îngroşat, ca şi cum s-ar fi adresat unei iubite:

— Mamă, să nu-ți fie frică. Nu-ți voi spune nimic rău. Tu eşti doar mama mea. Iar eu sunt un bărbat matur. Înțeleg totul. Nu te teme.

Ola ridică mâna înmănuşată spre obraz, voind să-şi acopere ochii.

— Lindşteşrte-te, mamă, continuă Andrzej şi mai cordial, oamenii se uită la noi. Nu te înduioşa – dar şi el era înduioşat – , eU âm vrut anume să mă întâlnesc cu tine la cafenea, ca să vorbim între oameni.

— Andrzej, grăi Ola, deja calmă, ce-ai vrut să-mi spui?

— Ți-am spus tot, suspină Andrzej, nimic mai mult.

— E puțin, zâmbi Ola trist.

— Vai de mine, mamă, protestă Andrzej, e foarte mult. Tu nu înțelegi oare lucrul ăsta? Cred că-ți închipui cât de greu mi-a fost să-ți spun ce ți-am spus.

— Greu, ce?

— Cum ce? Că nu-ți reproşăm nimic. Pentru mine e un lucru foarte greu, căci ştii cât l-am iubit pe tata.

— Cum îl iubeşti.

— Cum l-am iubit. Doar nu-l mai pot iubi acum, când el e acolo, în Brazilia lui…

Faptul era surprinzător. Andrzej, cu un calm aparent, părând deplin stăpân pe sine, vorbea despre cea mai grea temă pe care o putea aborda un fiu într-o convorbire cu mama lui. Şi când se porni să-şi reamintească de taică-su, de faptul că-i părăsise, glasul îi tremura. Ola îl privea uimită.

— Vorbeşti aşa, zise ea, de parcă în toate cele întâmplate el ar fi fost de vină.

— Da, aşa-i, consimți Andrzej, ne-ați părăsit amândoi. Dar

nu sunteți vinovați de fapta asta. Asta am vrut să-ți spun, mamă.

— De ce tot revii la tema asta?

— Fiindcă este tema… arzătoare. Este unica temă care m-a preocupat în ultimii ani… în afară de tema luptei… De ce părinții îşi părăsesc copiii?

— Oare resimțiți voi atât de mult lucrul ăsta? Şi tu şi Helenka?

— Dar Antek?

— Cum aşa: Antek?

— Doar Antek de aceea n-a vrut să se întoarcă la Varşovia, deoarece nu voia să-l întâlnească pe domnul acela pe care noi îl întâlneam zilnic.

— Fie-ți milă, Andrzej, gemu Ola.

— Da. Întocmai. Cine ştie, poate că Antek la Varşovia ar fi pierit dintr-odată! Aşa, a mai viețuit câțiva ani, s-a îndrăgostit de Anielcia… Poate oare omul să ştie cum, unde şi în ce fel?

— De ce-mi vorbeşti despre toate astea? întrebă Ola cu disperare în glas – şi încă tocmai azi?

— Încearcă să ghiceşti, zise Andrzej, uitându-se atent la maică-sa.

Privirea ochilor lui limpezi era calmă şi, oarecum, nespus de grăitoare. Iar în jurul gurii, aşa de frumoasă, mică, subțire şi reliefată, flutura un zâmbet. Era în el puțină ironie şi puțin regret, adânc.

Ola îi întinse mâna; el însă nu şi-o apropie pe a sa. Acum zâmbea vizibil. Tristețea zâmbetului era şi ea vădită.

— Ghiceşte, repetă el.

Ola se dădu înapoi şi-şi încrucişă mâinile pe piept.

— Nu-i cu putință… şopti ea.

— Încet, mamă, fii calmă, zise Andrzej, fixând-o mereu cu privirea.

— La ce oră? mai întrebă Ola.

— La cinci, zise Andrzej. Sper că nu se va mai revoca de data asta. Ca ieri. Ola se uită la el, încremenită.

— Mamă, ne privesc oamenii, o avertiză Andrzej.

Ola începu să mestece cu lingurița cafeaua de mult răcită.

Îşi aruncă privirea pe deasupra umbrelei la cerul albastru, ca şi cum ar fi aşteptat de acolo vreun semn.

— Acum trebuie să plec. Zise Andrzej, rar, la postul meu… De aceea am vrut să-ți spun…

— Ai ştiut încă de ieri?

— Da de unde! Ieri s-a revocat. Închipuieşte-ți, mamă. Trebuie să-i conduc pe băieții mei ziua-n amiaza mare. Iar noi ne antrenasem mereu pentru un atac de noapte. Trebuie să-i conduc… Dar cum? O să ne împuşte ca pe nişte rațe.

— Andrzej, cum poți vorbi aşa! şopti Ola.

— Crezi că nu se poate să fie aşa? Aşa trebuie. Pe noi o să ne împuşte, iar voi veți avea o Polonie oarecare. Aş vrea să ştiu, doar, cum va fi ea…

— Andrzej, nu te poți duce aşa, zise Ola pe un ton aspru, trebuie să crezi.

— În ce?

— În faptul… că veți învinge.

— Şi dacă vom învinge, ce? Ce va fi atunci?

Ola îşi putu opri lacrimile cu greu, suspină şi se dădu înapoi.

— Bine, bine, făcu Andrzej, trebuie să plec.

— Deja? întrebă ea.

— Da, mormăi el şi se uită la ceas, deja.

— La revedere, şopti Ola.

Andrzej se aplecă şi-i sărută mâna. Cu trupul drept, Ola şedea şi privea atentă la capul fiului ei ca şi cum ar fi admirat o nestemată expusă într-o vitrină. Îi vedea forma capului, părul întotdeauna răvăşit şi ca şi cum ar fi fost sculptat în piatră, grumazul subțire, dar frumos, şi culoarea de bronz a pielii. Nu-l sărută pe Andrzej; cu un mic gest, doar, îi atinse uşor părul negru.

Andrzej se ridică şi plecă fără să-şi întoarcă capul. Se putea vedea bine că este emoționat, deoarece se împletici printre scaunele goale din cafenea. Înalt şi slab, se încovoiase puțin şi Ola observă acest lucru pentru întâia oară.

Iii

Alo către domnişoara Tekla:

„Spitalul din Venafro, iunie 1944

Scumpă domnişoară Tecia,

Să nu vă speriaţi, n-am nimic, un muşchi de la coapsă atins de un glonţ, osul julit, nu pot umbla, dar peste două săptămâni voi dansa. Scrisoarea mea va face cale sigură şi, în plus, scurtă; o veţi primi grabnic.

Vă scriu dumneavoastră, dar vă rog să transmiteţi scrisoarea lui Janusz, căci de fapt îi este destinată lui. Nu ştiu ce se petrece, n-am avut de la el niciun fel de ştiri. Un ofiţer de la Monte Cassino mi-a spus unele lucruri rele, dar de unde a putut el să le afle? L-am întrebat pe colonel, care le-a dezminţit. Mama este undeva aici, pe aproape, sau în Franţa, ori a ajuns deja la Palermo, căci acolo voia să meargă. Nu ştiu pentru ce, mai ales că se afirmă că mătuşa Roza a rămas la Varşovia, că n-a plecat de acolo nici cu diplomaţii şi nici cu vreo misiune italiană. Gawronska ar fi putut s-o ia, dar pare-se că n-a vrut. Sunt curios de ce.

Iubite Janusz, cred că trăieşti, oameni ca tine nu pot pieri şi încă ucişi de vreun neamţ. Cu greu aş putea da crezare relatării de aici; nici n-o cred şi drept dovadă iată că-ţi scriu. Şi-ţi spun pe nume, fiindcă acum nu-mi mai eşti unchi şi nici eu nu-ţi mai sunt nepot, ci… doi oameni. Dacă nu m-aş fi dezvăţat definitiv de expresii patetice, aş fi scris: suntem doi polonezi. Dar nu citi rândurile astea aşa cum sunt scrise ci cum le-am fi putut spune… însă în cu totul alte împrejurări.

M-am dezvăţat să fiu patetic la Monte Cassino. Şi nu numai atât, dar am renunţat şi la toate gândurile despre mine şi despre oameni. Dacă oamenii reuşesc să treacă prin astfel de împrejurări, care i-au pus faţă în faţă cu un alt om, atunci în general toate celelalte chestiuni dispar, nu mai există. Îmi vine să râd uneori, când nu dorm noaptea (căci mă doare piciorul prea puţin ca să pierd capacitatea de a gândi şi prea mult ca să pot dormi) şi atunci râd cu glas tare că am vrut să mă fac pictor. Îţi aminteşti cum, în urmă cu vreo zece-cincisprezece ani, am luptat pentru lucrul ăsta, cu ajutorul tău. Aş fi vrut să-l văd pe Edgar la Monte Cassino; îmi imaginez ce-ar fi spus, ce-ar fi simţit. Căci pe tine chiar te şi văd. Dintre aceştia au

mai fost pe-aici dar s-au transformat, şi-au pierdut aspectul omenesc şi au murit la fel ca şi ceilalţi.

Ştii, ce-i mai rău în toate astea? Senzaţia neaşteptată că toată atmosfera, întreg coşmarul bătăliei corespunde unor instincte şi că imaginea înspăimântătoare a trupurilor arse şi deschiolate nu-i decât o privelişte din romanele lui Sienkiewicz,

Numai că bătrânul sadic vedea doar partea estetică. Eu însă n-am văzut-o, deoarece într-o bătălie nici nu există.

Ştii de ce am avut întotdeauna o aversiune şi un dezgust nespus de mare, de când eram încă în şcoală? Şi ce-mi producea o senzaţie de spaimă şi de greaţă? Era grupul de bărbaţi îngrămădiţi claie peste grămadă într-un efort comun şi care puţeau a sudoare şi murdărie. Era, uneori, o echipă de fotbal, sau o ceată îngrămădită pe o canapea la onomastica unui celibatar; alteori, o haită care, după beţie, pornea spre bordel. În faţa unui astfel de grup mă cuprindea spaima, ca şi în faţa unei cete de sportivi sau a celor mai deştepţi băieţi din lume, care îndată nu-şi mai aduceau aminte de nimic.

Să nu-ţi închipui, iubite, că aş vrea să compar eroii ce mă înconjurau în cursul acestei bătălii cu masculii din bordel. Ah, nu, câtuşi de puţin. Dar mirosul de sudoare şi de murdărie ca şi hohotitul acela bărbătesc erau acolo. Lucrul era şi mai îngrozitor când se amesteca cu intestinele smulse din burtă, cu cadavrele arse or cu cel mai rău lucru: moartea imediată a omului ce-ţi vorbise cu o clipă mai înainte. Vorba lui însemnase că simţea ca şi tine, că se temea ca şi tine, că voia să fugă ca şi tine, că pornea înainte, în iureş, ca şi tine.

Într-o trecătoare prin munţi, într-o prăpastie, am întâlnit un ostaş din geniu, oare trebuia să fie în primele rânduri. L-am întrebat, pentru că îl cunoşteam: «Karolek, ce faci tu aici?» El nu zise nimic; se uită doar la soldatul care se afla în agonie şi se zvârcolea pe cărarea noastră ca o ştiucă prinsă cu undiţa. «Karolek, îi spun eu, vino-ţi în fire! Ce faci tu aici?» El îmi răspunde: «Domnule locotenent, pe mine o să mă ucidă aici». Iar eu îi zic: «Ce-i cu tine, omule… Vino cu mine, înainte.»Am înaintat câţiva paşi şi el căzu sfârtecat în bucăţi, chiar lângă

mine.

Acum, când zac în spital, mă gândesc numai la asta. Ce drept am avut eu să-i spun: «Vino cu mine!»? Şi ce drept au avut să mă trimită aici cei ce m-au trimis? Şi, în general, ce a însemnat toată treaba asta? Ce a însemnat ea în obişnuitele categorii omeneşti?

Spune-mi, deşi întrebarea nu-i din timpurile noastre: cât de departe poate merge dreptul omului asupra omului? Oare fiecare judecată nu devine un furt al celui mai mare bun al altcuiva, al unei vieți străine?

Fireşte, în timpurile noastre viața omului nu mai are nicio însemnătate. Pentru mine însă viața mea are însemnătate şi va avea până la moarte. Pot eu oare să-mi hrănesc viața cu o viață străină? Doar Karolek a pierit ca să nu pier eu. Proiectilul l-a nimerit pe el, ocolindu-mă; realmente, oare, mai pot trăi fără a lua asupra mea viața lui Karolek? Cum va fi viața mea în viitor?

Uite, vezi – Janusz, tu, viu sau mort – Monte Cassino şi în general războiul m-au învățat să privesc eforturile de a ne păstra viața ca ceva ce merită dispreţul. Lucrul ăsta, bănuiesc eu, nu are nicio însemnătate pentru colectivitatea întreagă, nici pentru omenire, nici pentru națiune.

Şi am impresia că războiul – profesiunea asta a bărbaților care pier în flăcări – este doar un pretext în tendința lor spre neant. Lozincile sunt bune, dar e dar că nimeni nu le ia în serios. I-am spus-o şi unui prieten, care s-a indignat împotrivă-mi, el gândea cu adevărat că ceea ce a

Strigat ostaşul în agonie despre patrie însemna în adevăr patria. Iar părerea mea este că totul, întreaga învălmăşeală, nu-i decât o groaznică mascaradă, un teatru pe estrada morții, exhibiții, un ultim joc.

Nici nu-ți închipui cât mă doare senzația ce încerc. Căci am impresia că şi eu am fost un impostor, că am vrut să fiu văzut, să vorbească oamenii despre mine. Proiectilul ar fi trebuit să nimerească, de fapt, în mine, iar Karolek să povestească el aipoi despre mine. Dar lucrurile s-au întâmplat pe dos şi iată de ce simt un fel de amărăciune.

Domnişoară Tekla – de aici încolo puteți citi din nou scrisoarea ce vă adresez. Mi-e tare dor de casă şi aş vrea să fiu, în clipa asta, cu voi. Ştiu ce se petrece acolo, şi îmi imaginez ce se va mai întâmplă. Dar nu face nimic, mă voi întoarce la dumneavoastră chiar de-ar trebui să mă târăsc în genunchi şi să găsesc doar ruine. De-abia acum am înțeles că totu-i un fleac, dar… trebuie să fiu cu voi. Mă gândesc la băieții Golşbek; am fost nedrept față de ei. Hub-huby e un băiat fain şi Bronek la fel. Pentru el mă tem însă cel mai mult, mă cutremur când mă gândesc la el. Sufăr de insomnie şi în loc să număr oile sau sfecla, îmi vin în minte chinurile cunoştințelor din Varşovia. E un joc foarte bun, dar nu ajută la insomnie. Dimpotrivă, parcă alungă somnul de po pleoape.

Încă ceva pentru Janusz: Ştii ce-mi pare foarte greu de suportat în împrejurările de acum? Că generația noastră nu e făcută pentru război. În general, oare, poate fi făcută pentru război vreo generație de oameni?

Ştii ceva? În nopțile de insomnie îmi vine mereu în minte Edgar. Îți aminteşti cum citea el mereu din *Faust* P Cu o încăpățânare de maniac. Iar eu n-aş vrea ca oamenii să-l citească pe *Faust,* fiindcă oamenii faustieni s-au înverşunat să-şi creeze fala din suferință. Fala omenirii nu-i însă în suferință, desigur nu-i în suferință, nu-i în groaznica suferință a bătăliei, a stărilor de după bătălie. Fala trebuie să fie în realizarea fericirii, a liniştii, a gloriei însorite. Vecinii noştri de la răsărit visează la ea în mod rațional, dar şi ei găsesc fala – fala victoriei şi fala umilirii —

tot în suferință.,

«O, cândva… spade trudite…», şi aşa mai departe. Oare suferința, faustismul, sunt indisolubil legate de om? Oare întotdeauna trebuie să suferim unul pentru altul? Pentru cine au suferit cei de la Monte Cassino, ca şi cei din lagăre, care suferă încă în fiecare zi, în fiecare oră? Fală lor! Dar… omenirea nu este oare în stare să trăiască fără o asemenea fală?

Janusz… spune şi tu ceva, spune… Nu vreau să cred deloc că dormi, că nu-mi vei răspunde prin niciun cuvânt sau

vibrație lăuntrică. Aş vrea să compari scrisorile mele anterioare cu scrisoarea de acum. Desigur, vei fi mulțumit de mine, unchiule.

Să trăiți cu toții, domnişoară Tekla, deoarece îmi sunteți de trebuință ca aerul.

Alo”

IV

La ora prânzului, la două, nu se prezentase nimeni în casa din Bracka. Faptul n-o nelinişti pe domnişoara Tekla – în ultimul timp era ceva frecvent – dar o făcu să-şi piardă, într-o mare măsură, răbdarea.

„Acum va veni fiecare la altă oră şi va cere de mâncare, cugetă ea, mişcând energic cratițele din bucătărie. Ce mai obiceiuri în ziua de azi! Să fi îndrăznit cineva odinioară, pe vremea prințesei Ana, să nu fie prezent la masa de prânz!”.

Timpurile prințesei Ana trecuseră de mult, dar pentru domnişoara Tekla parcă ar fi fost ieri. Cu lopățica în mână, căzu pe gânduri. Se frământa unde să meargă, pentru că atunci când vor începe să vină mofturoşii comeseni, să n-o găsească acasă, să fie siliți să-şi încălzească singuri modesta lor mâncare.

— Andrzej e în stare, şopti ea, dar ceilalți?

Cum se gândise la prințesa Ana, îşi aminti şi de slujitorul ei credincios, bătrânul Stanislaw.

— Bine, zise ea din nou, dezlegându-şi şorțul, voi merge să-l vizitez pe Stanislaw.

Bătrânul Wiewiorski se găsea de la începutul războiului (şi de la moartea fiului său) în azilul din strada 6 August, fondat de o familie aristocrată, unde putuse fi plasat cu ajutorul rudelor prințesei Marysia Bilinska.

Când ieşi în stradă, domnişoara Biesiadowska observă o mişcare neobişnuită. Şi nici măcar nu era o mişcare propriu-zisă, ci – după expresiile fețelor trecătorilor – ceva greu de sesizat. La Bracka 5 văzu patru tineri ce stăteau parcă la pândă. Unul era Hubert Hube – recunoscut după pletele lui byroniene care în chip aşa de ciudat îi înconjurau capul.

„Când avea şaisprezece ani mai mergea… dar acum?…”

Ce-i drept, Hub-huby avea, în clipa aceea, puțin peste douăzeci, dar domnişoara Tekla – de când

Alo părăsise Varşovia – simțea o instinctivă aversiune față de toți oamenii tineri.

Se uită cercetător la tinerii postați acolo: toți aveau cizme şi vestoane lungi.

— Nebuni, şopti ea.

Întâlnirea asta cu tinerii din poarta unei case o mai trezi puțin şi începu să se uite mai atent la mulțimea trecătorilor. Bărbații tineri şi femeile tinere mergeau în grupuri, grăbindu-se, desigur, spre locurile stabilite. Băieții purtau canadiene şi vestoane lungi… la modă. Buzunarele balonzaidelor – a căror purtare nu prea era justificată pe un timp atât de frumos – erau pline, uneori, cu nişte obiecte rotunde. Domnişoara Tekla văzuse obiectele astea la Andrzej: erau grenade.

Priveliştea nu o nelinişti pe domnişoara Tekla, obişnuită cum era cu diferite stări de lucruri. În ultima săptămână trecuseră pe Aleje Ierozolimskie, dinspre poduri, transporturi de materiale germane uzate, iar apoi, în direcția opusă, vehicule blindate şi automobile de persoane pline cu ofițeri în uniformă, mişcare ce era urmărită – de pe trotuare – de un numeros public varşovian.

Întâlnirea din poartă, cu băieții, o făcu să se gândească la nepotul lui Janusz. Biesiadowska repeta în gând cuvintele din ultima lui scrisoare.

Cum mergea aşa pe strada Bracka, iar apoi pe Mokotowska până la piața Zbawieiela, nu-şi putea opri iureşul amintirilor, ce reveneau mereu la Alo. Îi revăzu succesiv copilăria şi adolescența şi-i trecură prin minte ultimii ani de dinaintea războiului.

Nu fusese mulțumită de favoritul ei. Snobismul, pasiunea vânătoarei, apoi şcoala aia de pictură, toate astea nu erau pe placul domnişoarei

Tekla, oare-i reproşa Marysiei Bilinska că nu pretinde unicului ei fiu o viață mai echilibrată. Începu să se gândească şi la Janusz. Şi el ar fi putut să fie mai atent față de nepotu-su.

La Janusz se gândea, întotdeauna, ca la un om în viață, aşezat în ferma lui din Komorow, de unde nu venea niciodată la Varşovia.

„Cum ar fi putut să găsească el timp şi pentru Alo, suspină ea, când Zosia aia îi răpea tot timpul…”

Nu se gândea, de altfel, la Zosia (vie). Era, aici, o mare prescurtare a unui gând ce însemna că întregul mod de viață dus de Janusz după moartea Zosiei (cu oare n-ar fi trebuit să se însoare) era de aşa natură încât nu-i permitea să se ocupe, cât de cât, de Alo.

Domnişoara Tekla se cufundase atât de mult în chestiunile astea, simțind, totodată, un dor atât de mare după micul Bilinski, încât nu băgă de seamă şi trecu de poarta clădirii unde se afla aripa palatului ce servea azi drept azil de bătrâni.

Trebui să se reîntoarcă.

Aici era bine cunoscută şi fu lăsată să intre îndată, deşi nu era zi de vizită. O persoană ştearsă, cu bonetă albă, din camera de serviciu îi zâmbi, lăsând să i se vadă gingiile palide.

— Stanislaw al nostru, zise ea, se simte azi prost. Nu vrea deloc să se scoale din pat.

Domnişoara Tekla se miră.

— Vai de mine, dar ce i sa întâmplat? întreabă ea retoric.

Stanislaw era unul dintre marii privilegiați, avea camera lui separată, mică de tot, ca o cuşcă.

Când domnişoara Tekla intră la el, o privi uricios, pe sub sprâncenile-i stufoase.

Îşi dădu însă seama că suferă.

— Cât de mult v-au crescut sprâncenele, zâsâ ea după ce-i strânse mâna, de ce?

— De, se vede că aşa-i de la natură, răspunse mormăind bătrânul lacheu.

Domnişoara Tekla înțelese că înainte vreme Stanislaw îşi tundea şi potrivea sprâncenele, considerând, desigur, că un lacheu stilizat după moda englezească nu poate să aibă deasupra ochilor două streşini aplecate.

— Acum semănați leit cu Pilsudski, adăugă domnişoara Tekla, aşezându-se pe scăunel.

— Ptiu! scuipă Stanislaw, ați fi putut să-mi spuneți altceva.
— Ce, nu ții la Pilsudski?
Domnişoara Tekla neavând altă temă întreținu conversația în jurul acestuia.
— Dacă n-ar fi fost Pilsudski, n-am fi suferit o mardeală atât de mare…
În cele ce spunea bătrânul lacheu răsuna nu atât jalea după armata înfrântă, cât amintirea tragicei morți a fiului lui. Domnişoara Tekla îşi aminti din nou împrejurările morții şi aversiunea față de Janusz, pentru amestecul lui în „asemenea treburi”, îi cuprinse inima. Făiră voie, ea reproşa lui Stanislaw că ridicase o astfel de chestiune şi, desigur, mai degrabă voind să se răzbune decât să schimbe tema conversației, întrebă:
— Cum vă mai simțiți, domnule Stanislaw?
— Cum să mă simt? zise bătrânul şi se mişcă neliniştit pe pat. Mă doare fiecare oscior. Priviți aici la ciolanele mele.
Şi de sub pătura veche îşi scoase palmele lui de om bătrân şi le arătă domnişoarei Tekla. Erau deformate vizibil de artritism.
—) ar picioarele! Simt junghiuri în ele, dă parcă mi le-ar sfâşia nişte pisici cu ghearele lor. Atâta au umblat şi s-au târşiit prin saloanele conților…
În ochii lui Stanislaw luciră scântei funeste. Domnişoara Tekla îl compătimi: se vede că suferă tare mult, dacă bătrânul vorbeşte aşa. Căci doar esența vieții lor, a amândurora, fusese slujba lor. Se hotărî să-l liniştească şi totodată să-l consoleze.
— Ați fost un slujitor bun, domnule Stanislaw. Alte case ne invidiau că slujeați la noi.
— Vă invidiau, vă invidiau răbufni moşul îndurerat, şi aveau ce invida! Fireşte, am fost un servitor, un lacheu bun. Săream ca un cățel pe amândouă labele. Şi nimic mai mult.
Domnişoara Tekla se simți lezată.
— Şi ce-ați fi vrut să mai fiți?
Stanislaw nu răspunse. Se mişcă; era nerăbdător; totodată, simți o durere atât de mare încât gemu. De sub pernă scoase o cutie de tablă cu tutun şi foițe şi începu să-şi răsucească o țigară.
— Parcă dumneavoastră, domnişoară Tekla, ați avut vreun

folos de pe urma vieții? întrebă el brusc, aruncându-i o privire pătrunzătoare pe sub sprâncenele lui aplecate peste ochi. Ce folos ați avut? V-ați certat cu mine pentru fiecare lucru mărunt, pentru fiecare pahar de vin… Şervetele curate trebuia să le smulg din mâinile dumneavoastră. Şi cu ce v-ați ales din toate astea? Nimic, nici în față şi nici pe urmele dumneavoastră…

— Nici ei nu mai au nimic, încearcă Tekla să-şi apere stăpânii.

— Dar au avut, exclamă sarcastic Wiewiorski. Mânia se scurgea din el ca apa dintr-un burduf găurit. Domnişoara Tekla îl cunoştea bine, ştia că se mânie uşor şi-i posac. Dar acum ia el nu era o iritație superficială. Ea pornea din străfunduri şi-i lumina ochiul cu focul unor porniri pătimaşe.

Domnişoara Tekla suspină.

— Şi nu vă mai aduceți aminte de casele din Ucraina? Cum era atunci? Când oamenii mergeau la culoare, în palat domnea liniştea, iar deasupra grădinii luna, ca o roată de moară. Şi se lăsa atâta tăcere! În jur linişte, în suflet linişte. Vă mai aduceți aminte, domnule Stanislaw?

— Da, tocmai acolo! Cum să nu-mi amintesc, şi încă cum! Mă dureau picioarele, trebuia să curăț argintăria, şi n-aveam timp nici să mă zgâiesc la lună…

— Dar vă zgâiați, vă zgâiați, zise Tekla râzând blajin, amintindu-şi de nopțile calde de vară. Şi de unde ar fi răsărit Jasio, dacă n-ar fi fost nopțile cu lună?

Stanislaw se aşeză pe pat. Era indignat.

— Janek n-a venit de acolo, zise el violent. El a fost din Varşovia. Şi moartea, tot la Varşovia i-a fost scrisă, adăugă el, iar mâna ce ținea țigara îi tremură vizibil.

Domnişoara Tekla încercă să-l liniştească.

— Fiecare cu partea lui; pe lumea asta nu-i scris tuturor la fel…

— Până ce va fi la fel pentru toți, zise Stanislaw, oarecum mai resemnat, se termină totul… la fel. Te bagă în groapă şi te acoperă cu pământ.

În ochii lui Stanislaw sclipiră lacrimi. Tekla nu-l văzuse

nicicând plângând.

— Tuturor li-â scris la fel, repetă el aproape în şoaptă, zăcând din nou întins pe perna joasă.

Teklei i se păfu nespus de palid. Obrajii îi erau scofilciți, iar de îa nas spre gură avea brazde adânci.

— Dar preotul vine pe aici? întrebă Tekla, încercând să schimbe vorba.

Staniisjaw se mişcă nerăbdător şi o privi ca şi cum ar fi vrut să scape de ea cât mai repede.

— Şi la ce bun preotul? Janek al meu a plecat pe lumea cealaltă fără popi…

— Întotdeauna mă gândesc cu tristețe la asta, zise domnişoara Tekla dând din cap, câți dintre ei pier aşa.

— Nu-i nevoie.

— Nu, nu, e nevoie, protestă cu glas mai tare domnişoara Tekla. Mor pentru noi toți.

— Mare scofală, pentru noi!

Stanislaw îşi lăsă pleoapele în jos. Se săturase de această conversație.

Domnişoara Tekla nu se lăsă învinsă.

— De altfel, nu ştim cum le este ultima clipă. Dacă se trezeşte în ei cel de pe urmă regret pentru păcatele lor…

Stanislaw zăcea cu ochii închişi. Vorbea foarte încet:

— Şi ce păcate a putut să aibă el? încă din tinerețe era altfel decât ceilalți. Tăcut, nu prea voia să învețe, dar era atât de ascultător: „îndată, tăticule11, sau: „Bine, tăticule11. Numai că mai târziu n-a făcut bine că s-a dus în Silezia. „Răscoala, zicea el, răscoala.” Ei se gândesc tot mereu numai la răscoală… Şi trecu la comună.

— Te-ai bucurat – începu domnişoara Tekla, deodată, să-i spună pe nume – te-ai bucurat când l-au băgat în dubă.

— Da, mi-am închipuit că de-acolo n-o s-o şteargă. Va sta câțiva ani şi va ieşi mai deştept.

Era prost din fire, se vâra întotdeauna unde nu trebuia. Şi uite ce moarte şi-a găsit.

Stanislaw tăc-u o clipă.

— A murit, zise el mai tare şi fără a deschide ochii, eu nu pot

deloc să-mi închipui lucrul ăsta.

Domnişoara Tekla dădu din cap.

— Şi pe Janusz l-au ucis.

Staniislaw ridică încă o dată pleoapele. Se uită cercetător la Biesiadowska.

— Da, zise el şi adăugă îndată: Şi Lilek s-a prăpădit şi el… Era prietenul credincios al lui J anek.

— Deşi comunist, suspină domnişoara Tekla.

Stanislaw făcu, lăsând mâna în jos, un gest.

Nu se putea şti ce înseamnează: o înlăturare a vorbelor sâcâitoare şi a gândurilor şi mai sâcâitoare ale domnişoarei Tekla, sau un semn că poate pleca.

Tocmai aşa înțelese gestul şi domnişoara Tekla, se ridică de pe scaun.

— Bine, şopti ea, mă duc. Şi dumneata mai gândeşte-te…

Nu-şi termină vorba. Dar şi aşa, ştiau amândoi la ce trebuie să se gândească blondul Stanislaw.

Bătrânul lacheu întinse mâna către veşnica lui duşmancă; şi le-au strâns în tăcere. De la uşă domnişoara Tekla îşi mai întoarse capul. Stanislaw zăcea cu ochii închişi şi răsufla din greu. Plapoma i se tot ridica pe piept.

„N-o mai duce mult”, gândi bătrâna gospodină, închizând încet uşa după ea.

Câteva clipe, rămase nemişcată pe coridor. Prin fața ochilor se rostogoleau la nesfârşit rânduri de farfurii curate şi de şervete proaspete, de argintărie strălucitoare, pe care le dăduse lui Stanislaw pentru toate mesele şi cinele. Îi venira în gând mesele de Paşti şi din ajunul Crăciunului, mâncărurile şi cozonacii, petrecerile, botezurile, nunțile… nunta Marysdei Myszynska cu prințul Bilinski şi… toate ciorovăielile cu Stanislaw şi privirile singuratice aruncate pe furiş prin fereastra sufrageriei spre castanii în floare, spre teii înmiresmați, spre frunzele îngălbenite. Priviri aruncate pe furiş spre zăpezile şi florile unei vieți searbăde şi trudite.

Domnişoara Tekla nu fusese niciodata filosof. Iubise sau urâse. Aici însă, deodată, oftă şi îşi lăsa pleoapele în jos.

— Nimic pentru sine, şopti ea, noi n-am avut nimic pentru

noi înşine!

Şi cu un gest mic, convenţional, făcu o cruce pe uşa în dosul căreia îl lăsase pe Stanislaw.

Ieşind pe stradă observă din nou o mişcare neobişnuită. Pe trotuarul din partea opusă mergea un grup nu prea mare de băieţi. Îi atrăsese atenţia fiindcă păreau oarecum organizaţi. Deşi grupul mergea în neorânduială, modul lor de a se comporta lăsa impresia a ceva colectiv. Domnişoara Tekla se opri şi se uită după ei. Mergeau spre Marszalkowska. La grup se mai alăturară trei bărbaţi, care ieşiră printr-o poartă. Unul din ei, cu o mişcare violentă şi patetică – mişcând un băţ ca o coasă – flutură un steag alb-roşu. De uimire domnişoara Tekla deschise gura.

Deodată, dinspre Marszalkowska răsunară împuşcături. Un om mai vârstnic fugea din direcţia aceea.

— Fugiţi, doamnă, strigă el, către Tekla, trecând pe lângă ea, fugiţi!...

— Ce s-a întâmplat?! întrebă Tekla mirată.

— A izbucnit răscoala! izbuti să strige omul cel vârstnic şi în glasul lui era atât consternare, cât şi spaimă. Fugea în direcţia Politehnicii.

Domnişoara Tekla, fără să se gândească prea mult, porni repede după el, deşi nu era deloc în drumul ei, ea trebuind să se întoarcă pe Bracka.

Lângă Politehnică era linişte. Nu era nimeni, oamenii stăteau pe sub porţi. Domnişoara Tekla trecu de partea cealaltă a trotuarului şi alergă spre monumentul Genistului.

În cap avea un gol complet şi nu ştia de ce merge în direcţia aceea. Din spital se strigase după ea: „Doamnă, doamnă, aşteptaţi!” Dar ca alerga mai departe, repetând fără sens:

— Răscoală, răscoală...

Iar sub învelişul acestui nonsens se învolburau sentimente violente. Amintiri şi spaime. Şi în primul rând gândul la „copiii” ei.

„Unde-i Andrzej? N-a venit la masă! Unde-i Andrzej? Se luptă? Dar unde?”

Apoi se gândi cu înfrigurare la Helenka.

„Helenka, Helenka.. Repeta ea acum, fără să spună altceva. Spaima şi neliniştea se amestecau la un loc. Şi trebuia să păşească mereu înainte, repede.

La colțul Bulevardului Indepedenței o femeie o apucă de mână şi i-o scutură…

— Unde alergați aşa doamnă? Acolo trag nemții din cazarmă!

— Ce cazarmă? repetă Tekla şi se opri.

— Nu ştiu. Trag, împuşcă. Hai să ne ascundem.

Femeia, într-un costum alb de pânză, părea ieşită aproape din minți. Repeta: „Să ne ascundem”, dar stătea pe loc în văzul tuturor şi o ținea de mână pe domnişoara Tekla. Deodată, traversă în fugă strada pustie, trăgând-o după ea pe îekla şi se rezema strâns de postamentul monumentului Genistului. Făcea impresia că doreşte să se contopească cu piatra monumentului.

Alergând după femeia asta, domnişoara Tekla îşi dădea seama de nebunia faptei ei.

— Ce faceți, doamnă? Ce faceți? strigă ea.

Dinspre strada Wawelska, pe trotuar, de-a lungul caselor, alerga o unitate. Răsună o salvă, gloanțele lăsau urme rotunde, fumegânde în asfaltul străzii. Cele două femei strigau îngrozite.

— Doamnă, doamnă, m-a lovit un glonț, urlă femeia în costum de pânză, mai trează de data asta şi alunecând la picioarele postamentului, pe trotuar. Domnişoara Tekla se aplecă deasupra ei. Observă că pânza albă e pătată de sânge. Pata se făcea tot mai mare. Domnişoara Tekla văzând cum culoarea roşie cuprinde tot mai mult d’n firele țesăturii, se aplecă şi mai tare asupra femeii străine, care pălea din ce în ce mai mult şi îşi strângea tot mai puternic pleoapele: suferea.

Răsunară împuşcături singuratice, de carabine: trăgeau nemții din fundul străzii. Unitatea din Bulevard se oprise pe loc; acolo se petrecea ceva. Poate au făcut un schimb de grenade, sau poate altceva?

Domnişoara Tekla îşi înălță trupul şi făcu semne în direcția unității oprite.

— Băieți, strigă ea, aici zace o femeie rănită!

Dar glasul ei răsună aşa de slab! Din nou izbucniră împuşcături. Domnişoara Tekla se clătină, îşi flutură mâinile de parcă ar fi vrut să se înalțe în văzduh, în direcția Genistului – şi căzu pe spate, lovindu-se cu capul de colțul postamentului. În jur se ridica praful, gloanțele lovind fără întrerupere în asfaltul străzii şi în trotuare.

V

Pe clădirea „Prudential44 flutura steagul albroşu, iar în Piața Napoleon zăceau cadavrele neridicate şi rămase după cele două atacuri respinse asupra Poştei Centrale. Spre seară începu să plouă şi întunericul căzu repede. Pe strada Szpitalna fumegau – arse până la incandescență

— Două tancuri distruse. Mirosea a fier încins. Andrzej îşi lăsă băieții în poarta şi la parterul casei de pe Baudouin unde era restaurantul „La Roza44. Era localul în care Andrzej venea regulat

— Unde veneau şi mulți germani – iar el făcuse acolo numeroase constatări.

Andrzej urcă repede la etajul doi şi împinse o uşă care nu era închisă cu cheia. Holul era pustiu; în camera următoare văzu pe Elzbieta – strâmbându-se puțin şi încrețindu-şi nasul ei proeminent ca şi cum ar fi fost ea însăşi rănită – pansând mâna unui răsculat, gol până la brâu. Tânărul se uită la cel ce intrase: era Hubert.

— Ei, zise Andrzej, te-au nimerit în lăbuță? Hubert zâmbi şi răspunse clasic, ca în „Trilogie”.

— Un fleac. Doar o julitură.

— Frumoasă julitură, suspină Elzbieta, ne-a umplut toată pardoseala de sânge.

— Iar cămaşa a luat-o naiba, adăugă Hubert, iată cel mai prost lucru.

— Helenka s-a dus în camera de baie, poate o va dăți ea…

— Dacă va fi apă, observă Andrzej.

— Ce, nu-i apă? exclamă Elzbieta speriată.

— Dacă încă este, în curând nu va mai fi. Nu se ştie ce se petrece la Filtre.

— Ai ceva ştiri? întrebă Hubert.
— Niciuna. Nu există nicio legătură.
— Bună treabă.
— Da, bună, confirmă Andrzej.
În clipa aceea din fundul casei intră Helenka purtând un platou cu sticle şi carne rece. Se adresă Elzbietei:
— Am luat cât am putut. Restaurantul vostru nu va mai avea nevoie de prea mult. Roza nu voia să-mi dea.
— Ah, Roza, se întristă Elzbieta. Apoi se adresă lui Hubert. Gata, ajunge. Am făcut cum am putut.
Şi netezi de câteva ori pansamentul cu care înfăşurase tot antebraţul stâng al lui Hubert.
— Admirabil, grăi Hubert care, ridicându-se de pe scaun, încercă să mişte mâna, dar… gemu.
— Nu mai fi erou atât de mare, zise Helenka, uitându-se la el.
Apoi se îndreptă spre o altă cameră, mai mică, ale cărei ferestre dădeau către curte. Acolo era o canapeluţă, iar în faţa ei o măsuţă scundă. Helenka aşeză platoul pe măsuţă.
— Mâncaţi. Nu cred că veţi mai căpăta curând o astfel de cină.
Hubert, gol, se aşeză în faţa măsuţei. Nu era bine dispus, dar îşi turnă un păhărel de vodcă. Helenka îl examină o clipă. Avea faţa înnegrită, de praf sau de foc, şi cearcăne sub ochi. Corpul părea nespus de alb în contrast cu faţa parcă unsă cu păcură. Cârlionţii îi erau răvăşiţi şi bronzaţi.
— Cămaşa o vei găsi la Henryk, adăugă Helenka.
— Cine este Henryk? întrebă Hubert care, nedibaci, tăia o felie de pâine.
— Un chelner de aici, explică Andrzej, care cunoştea bine chestiile restaurantului.
Andrzej se aşeză şi el la masă. Helenka se duse la fereastră, dând camuflajul puţin mai la o parte.
— Ce fac băieţii tăi? întrebă ea pe Andrzej.
— Aşteaptă. Vor mai avea încă treburi de făcut.
— În cursul nopţii?
— Probabil.

— Fusese vorba să nu luptăm noaptea, observă Hubert.

— Cine poate şti! La început era vorba să luptăm numai noaptea, apoi numai ziua.

— Iar apoi am văzut că şi noaptea şi ziua, zise Helenka.

Se retrase de la fereastră, se aşeză la masă şi îşi turnă şi ea un păhărel de coniac. Andrzej zâmbi.

— E bine aprovizionat restaurantul ăsta. De unde au ei coniacul?

— Roza… oftă Helenka.

— Roza? Prin neamţul ei?

— Roza are un neamţ? întrebă Hubert mincând.

— A avut. A plecat deodată. Poate că l-a avertizat.

— L-a avertizat? înaintea acţiunii? Atunci merită un glonţ în ceafă.

— Linişteşte-te! Nu te repezi! Ea singură nu ştie ce face. E jdioată.

— Dar dacă…?

— Eşti aşa de pornit să impuşti femei? Nu face pe grozavul!

Andrzej observă în clipa aceea că mâna dreaptă a lui Hubert, în care ţinea furculiţa, tremură uşor. Nu lăsă să se vadă că a observat, dar Helenka nu fu tot aşa de delicată.

— Ce ai, îţi tremură laba, zise ea ironic, cu vocea joasă.

— Iar ţie, zise Hubert, ţi s-a schimbat glasul.

— Poate pentru că-ţi văd goliciunea.

— Nu-i completă, râse Hubert.

— Din păcate.

Tot ceea ce spuneau era nefiresc şi oarecum rigid. Parcă recitau nişte roluri, ca pe scenă, într-un spectacol de amatori.

În clipa aceea se stinse lumina electrică.

— Începe, făcu Hubert.

— A început de mult, zise, ca în vis, Helenka.

— Ele mai au aici, în cămară, o imensă rezervă de lumânări. Gospodine prevăzătoare, adăugă Andrzej, ridicându-se. Vă voi aduce îndată.

Hubert şi Helenka tăcură câteva clipe. Nu se vedeau. Hubert simţi cum Helenka se apleacă şi începe să-i netezească spinarea.

— Ai trup frumos, zise ea cu glas înăbuşit.

— Şi aşa va putrezi. Vocea lui Hubert pe întuneric părea mai groasă ca de obicei.

Helenka îşi trase mâna.

— Atât de multe trupuri, şopti ea.

Andrzej se întoarse cu două lumânări într-un sfeşnic dublu, îl puse pe un raft, lângă perete, dar ele luminau slab încăperea.

— La pâlpâirile lor avem o altă înfăţişare, rosti Andrzej aşezându-se la locul lui şi începând să înfulece.

— Arătăm oare ca nişte învingători? întrebă Hubert.

Nimeni nu-i răspunse.

Când nu vorbeau nimic, domnea o tăcere mormânitală. Li se părea cu atât mai grea şi mai fără viaţă, cu cât de-abia trecuseră printr-un schimb de focuri de trei ore fără încetare, care sau vuia, sau ricoşa pe zidurile oraşului. Nu se obişnuiseră cu împuşcăturile, iar ţiuitul lor le vâjâia încă în urechi.

— Unde te-au pocnit? întrebă Andrzej. În piaţă?

— Chiar în faţa poştei.

— Bine că numai la mână, observă Helenka.

— Mai curând… sau mai târziu… oftă Hubert.

Apăru Elzbieta.

— Aveţi aici şi lumină? Staţi bine, zise ea.

— N-ai vrea să dai ceva de mâncare şi pentru ai mei? întrebă Andrzej.

— Ei îşi pregătesc ceaiul acolo, în poartă. Au aprins focul.

— Luminează?

— În poartă nu se vede. Mai au ei şi ceva rezerve de-acasă.

— Ca la excursie, conchise Helenka.

— Ai fost acolo, la ei? întrebă Andrzej.

— Am fost. Pot să le dau pâine. Noi n-avem rezerve prea mari. Elzbieta făcu câţiva paşi prin încăpere. V-am mai adus ceva. Şi puse pe masă trei bucăţi de tort pe hârtie ajurată: Mâncaţi, sunt ultimele.

Andrzej se uită la prăjituri cu o uşoară repulsie.

— Prefer vodcă, zise el şi îşi turnă un păhărel mai mare.

Elzbieta ieşi din nou.
— Ce ai, Andrzej? întrebă Hubert.
— Halal întrebare! dădu din umeri Helenka şi din nou se apropie de fereastră uitându-se în curte. Se vede lumina din poartă, îi spuse ea lui Andrzej.
Acesta dădu din cap.
— Dă-le pace, zise el, să facă ce le place.
— Nu te temi de avioane?
— Noaptea? Nu.
— Dar ziua?
— Vom vedea. Ar fi proşti dacă n-ar zbura.
— Dar tu, unde-ai fost? întrebă Hubert.
— Aici. Am oprit tancurile.
— Cel puţin aţi. Reuşit, observă Hubert cu amărăciune.
— Pentru prima oară am văzut tancuri în acţiune, zise Andrei încet, adevăraţi monştri. Dar micuţii nu se tem deloc de ele.
— Au pierit mulţi?
— Mulţi.
Se făcu din nou tăcere. Deodată, în curte răsună o împuşcătură stingheră, ce făcu impresia unei explozii.
— De carabină, zise Hubert. Irosesc gloanţele.
— Un trofeu, rosti Andrzej cu o uşoară nuanţă de mândrie. Şi din nou îşi turnă un păhărel.
Pe neaşteptate se auzi un tropăit şi în încăpere pătrunse grăbit un băieţaş cu capul şi cu bluza udă. Se vedea că era înspăimântat şi totuşi luă poziţie de drepţi.
— Domnule locotenent, exclamă el adresindu-se lui Andrzej, vă raportez – şi se bâlbâi – vă raportez, şi din nou se opri.
Andrzej se ridică, dar nu prea se simţea sigur pe picioarele lui.
— Kacus, ce s-a întâmplat? întrebă el.
— Vă raportez, se repezi micuţul, că femeia a fost ucisă.
— Ce femeie? se irită Andrzej.
Micuţul continuă însă de data asta ca un civil şi aproape plângând:

— O femeie, în curte. Nu ştiu cine e. Caporalul Zbik a încercat o carabină cucerită. Glonțul a pornit şi femeia fu ucisă… acolo în colț…

— Îndată, îndată, bombăni Andrzej. Intoarce-te la companie. Vin îndată.

Micuțul se întoarse tropăind, iar Andrzej dădu păhărelul plin pe gât.

— Eşti tu oare sigur că unitatea ta este o companie? întrebă Hubert.

Fără să vrea îşi mişcă mina şi se strâmbă. Îl durea.

— Nu sunt sigur, răspunse Andrzej şi ieşi.

Helenka se uită la Hubert.

— Te doare? întrebă ea.

— Puțin, confirmă el.

— Dar tu ai febră!

— Eu? Aş, de unde!

— Ai, desigur, şi-i atinse fruntea. Ai, zise ea, dar nu prea mare.

— Eşti o soră medicală grozavă: măsori temperatura fără termometru.

Hubert mai mâncă o bucată de carne.

— Dar poftă de mâncare ai.

— Să ştii că aşa-i de regulă la mine. Cu cât nervii sunt mai încordați, cu atât mănânc mai mult. La vânătoare – când o sfeclisem de două ori – am mâncat ca un lup.

— Da astăzi, la fel ai sfeclit-o?

— Hm! răspunse el indispus. Apoi însă se învioră: Când tragi în oameni ai o emoție cu totul alta decât atunci când tragi în iepuri, spuse el.

— Cred şi eu, constată Helenka cu o falsă siguranță de sine.

Apoi căzu pe gânduri.

— Ai observat? întrebă ea după o clipă, Andrzej nu-i în apele lui.

— Da, am observat, mormăi Hubert.

— A pierdut jumătate din elan.

— L-a consumat.

— Şi bea? N-a băut niciodată.

— Ce vrei? Vrei ca şi într-o astfel de zi oamenii să se poarte ca lumea?

— Azi-dimineață încă era cu totul altul.

— Aşa-i în ziua de azi! Cum se va întoarce ânsă din curte?

Pe una din lumânări apăru o lacrimă de ceară şi flacăra se lungi nespus de mult. Luciul luminii căzu pe două desene sub sticlă, în rame simple de lemn. Înfățişau două nuduri de femeie. Fără să vrea Hubert privi desenele. Remarcându-le, se uită la ele cu toată atenția.

— Sunt desenele lui Bronek?

— Da, răspunse Helenka, privindu-l drept în ochi.

— Îmi plac foarte mult lucrările lui, recunoscu Hubert, socot că a fost cu mult mai talentat decât Alo.

— Desigur – Helenka vorbea molatic, ca în vis – dar în definitiv e greu să faci o comparație între doi artişti.

— Aşa-i. Iar pentru mine Bronek a fost un artist.

— Avea obsesii.

— Da. Şi tocmai în obsesiile astea era artist. Desenele lui înfățişând nuduri de femei… Mai făcea el oare şi altceva?

— Mai picta câte puțin.

— Toate lucrările au pierit?

— Au pierit. Sau vor pieri, spuse Helenka.

Hubert tuşi uşor.

Intre timp Andrzej se duse în curte şi-şi găsi. „compania” înghesuită în poartă. Băieții, foarte speriați, se uitară la el cu spaimă şi curiozitate. Spaima asta din ochii tinerilor lui ostaşi îl imprestonă neplăcut pe Andrzej. Caporalul Zbik1 n-avea nimic din porecla lui. Era un tânăr uscățiv, sfrijit ca un sparanghel, cu ochi incolori

— Fără inteligență – ce se mişcau într-una neliniştiți. Unitatea se îngrămădise de parcă n-ar. Fi fost ostaşi.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Andrzej.

Zbik se bâlbâi.

— Domnule locotenent… eu numai…

— Despre ce femeie e vorba?

— A venit aici, zise speriat băiatul cu capul ud, care raportase întâmplarea, şi a întrebat de numele domnului

locotenent. Eu nu i l-am spus. Ce nevoie avea ea de numele domnului locotenent?

— Unde-i ea?

Zbik, fără tragere de inimă, îi arătă colţul din curte:

— Acolo…

Andrzej se apropie de locul indicat, urmat de cel mai tânăr membru al unităţii, Kacus.

— Vă voi arăta locul, domnule locotenent.

Şi întinse mâna în direcţia sacului sub care se schiţau formele cadavrului. Andrzej dădu însă la o parte mâna băiatului şi dezveli singur faţa victimei. O recunoscu pe Kasia.

Trase brusc sacul, mai departe, dezvelind până la brâu cadavrul femeii. Zăcea cu ochii deschişi, iar bluza ei simplă, scoţiană, pe care o purta,

’ Zbik – ţncrtan sălbatic, îl?

Era foarte însângerată. Faţa însă – nemişcată, trasă – nu era deformată.

Aplecându-se mai mult, Andrzej îi atinse fruntea. Era caldă încă. Împuşcarea avusese loc cu un sfert de oră în urmă. Trecu mâna de pe frunte spre ochi şi-i închise pleoapele. Apoi, îndreptându-şi corpul, rămase o clipă nemişcat, uitându-se la moartă. În sfârşit, făcu un semn lui Kacus rămas la pândă lângă el. Acesta trase repede sacul peste faţa Kasiei.

Drumul din curte până la poartă i se păru lui Andrzej că durează nespus de mult. Trebuia să ia o hotărâre. Ce să facă cu Zbik? Chestiunea nu putea s-o lase aşa! Un glonţ în cap ar fi fost cea mai simplă soluţie. Cea mai simplă oare?

— Este aici vreo pivniţă? întrebă el.

Kacus ştia totul.

— Este, sări el, dar închisă.

— Trebuie deschisă, ordonă Andrzej, şi doi oameni să-l ducă pe Zbik acolo. Să-l supravegheze.

Îşi dădu seama cât de lipsit de sens era ordinul, dar nimic altceva nu-i veni în minte şi nici nu voia să se prăbuşească băiatul aici, în curte.

— De unde răsărise femeia asta? întrebă el mai departe, de asemenea fără niciun sens.

— A venit… aducea nişte provizii.
— Provizii? Şi ce s-a întâmplat cu ele?
Băieții se uitară unii la alții şi tăcură.
Andrzej se gândi că e mai bine să nu scotocească toată povestea şi se întoarse spre ieşire. Urcând pe scări, alungă gândul că „compania” ar fi ucis-o pe Kasia intenționat. Desigur, nu acum… dar peste câteva zile?
Când intră în odaie, Helenka şi Hubert tăceau. Cu toată lumina slabă a lumânărilor care se consumau repede, observă pe fruntea lui Hubert picături mărunte de sudoare. Se aşeză lângă soră-sa şi-şi întinse lungile lui picioare.
— Ai febră, Hubert, spuse el. De ce ați amuțit aşa?
Hubert tresări.
— Vorbeam de Bronek, răspunse el.
— Şi despre Alo, adăugă Helenka, înțepat.
În gesturile şi glasul lui Andrzej se putea vedea bine influența vodcii. Destul de agresiv se adresă lui Hubert.
— Nu mă pot împăca cu tine pe chestia lui Alo. Ce-ai văzut tu, întotdeauna, la aiuritul ăsta?
— Uneori a fost foarte energic, îşi reaminti Hubert.
— Te-ai purtat cu el, de parcă era cine ştie cine, adăugă Andrzej dând din umeri. Un snob ca oricare altul. Şi toată pictura aia a lui…
— Nu totdeauna ai avut părerea asta despre el, preciză Hubert, enervat.
— Fireşte că nu. L-am considerat prieten. Dar lucrările lui lipsite de sens? Şi… cel mai prost lucru e când ai un prieten care nu-i un autentic artist; nici nu ştii ce să-i spui.
— Alo era înzestrat.
— Cum poți gândi aşa? se răsti deodată Andrzej. Înzestrat! Bronek da, a avut talent. În gheto a pictat încă şi mai frumos. Adică a desenat, că el nu picta. Din păcate, a pierit… A fost însă un om talentat, tot ce făcea avea farmec… poftim, uită-te la femeia asta.
Ridică lumânarea şi lumină unul din nudurile lui Bronek. Reprezenta o fată măruntă, suplă, cu ochi luminoşi şi puțin oblici. De-abia în lumina flăcării se putea vedea că este nudul

Helenkăi. Andrzej tuşi uşor şi puse sfeşnicul la locul lui. Helenka şedea nemişcată.

— A pierit, repetă Andrzej. Pricepi tu cuvântul ăsta?

Hubert nu răspunse. În schimb vorbi Helenka.

— A fost o crimă să nu se reacționeze împotriva incendierii caselor. Focuri de artificii, iar alături un orăşel vesel.

— Helenka consideră, zise Andrzej ca să-l lămurească pe Hubert, că ar fi trebuit să acționăm atunci, nu acum. Că nu trebuia să lăsăm ghetoul să fie distrus într-o atât de mare măsură.

Hubert, uitându-se la Helenka, zise:

— N-a depins de noi.

— Dar acum? dădu Helenka din umeri.

— Nici acum nu depinde de noi.

— Dar ce depinde de noi?

Andrzej, dând şi el din umeri, grăi:

— Nimic.

Hubert, ca şi cum ar fi vrut să răspundă lui Andrzej la întrebarea pusă mai înainte, adăugă:

— Să pierim? Nu-i oare totuna cum?

Andrzej se con centră o clipă.

— Bine. Evident că-i totuna. Numai că cei ce pier, iau întotdeauna cu ei o parte din ceea ce ar trebui să ştim cu toții. Ascund o parte din viața lor şi, prin aceasta, şi din a noastră. Bronek a luat cu el o sumedenie de tablouri, nuduri…

Şi… căută la Helenka, care şedea cu sprâncenele încrețite şi privea fix flacăra lumânărilor.

— Şi apoi nu ştim nimic, continuă el rar. Femeia aceea, împuşcată în curte de băieții mei, era Kasia, o fată din Puste Lqki. Nimerise aici printr-o minune. De ce a venit, de unde a venit nu voi afla nicicând. Am văzut-o în cursul războiului o singură dată. Şi a dus cu ea totul…

— Kasia? se miră Helenka. Prin ce minune?

— Nu ştiu, repetă Andrzej. Iar dacă vreunul din noi va pieri – Andrzej devenise foarte vorbăreț – va lua de asemenea cu el o mulțime de lucruri, pe care nu le-a spus niciodată. Socot că în capul omului atins de glonț se concentrează toate lucrurile

astea şi ele rulează ca un film pus în mişcare cu o viteză de trei sute de kilometri pe secundă; întregul film al întâmplărilor care n-au fost spuse. Vorbesc nu în sensul acelor lucruri pe care el ar fi trebuit să şi le spună sie-şi, ci în acela al lucrurilor pe care nu şi le-a spus nici chiar sie însuşi. Eu socot că cel mai mare blestem al omului este ceea ce nu şi-a putut mărturisi lui însuşi.

Helenka privea atentă la Hubert, care şedea cu ochii închişi şi transpira tot mai mult… Apoi, dădu din umeri.

În pauzele dintre vorbele rostite de Andrzej

— Deoarece el nu grăise fără să răsufle, ci cu întretăieri de fraze şi chiar de cuvinte – se auzea zgomotul ploii şi clipocitul apei prin jgheaburi, lucru ce crea o atmosferă liniştită, de sat. Helenka îşi muta privirea de la Hubert la Andrzej, căutând la el mirată: nu-l văzuse niciodată aşa.

— Are omul atâtea „blasteme”, spuse ea.

— Iar cel mai mare este dorința de a cunoaşte adevărul, zise pe neaşteptate şi pe un ton sec Andrzej.

Helenka râse.

— Adevărul! Ce este adevărul? Adevărul l-a luat cu ea Kasia ta şi galopează pe el printre nori. Cât eşti tu, Andrzej, de naiv! Ou toții suntem ca într-o ecuație matematică – şi nu noi, singuri, extragem rădăcina pătrată din noi. Lucrul ăsta îl face pentru noi istoria.

— Naivă eşti tu! se indignă Andrzej, eu nu sunt un simbol matematic, pe mine nu mă poate nimeni calcula. Eu exist.

Helenka dădu din umeri.

— Peste o clipă omul poate să nu mai existe.

— Desigur. Dar acum sunt şi voi fi şi voi simți că sunt până în ultima clipă. Sunt înseamnează că sunt om. Simt că exist.

Im clipa asta Hubert deschise pleoapele.

— Eşti fericit, zise cu o voce schimbată, fiindcă eu tocmai, dimpotrivă, nu simt că sunt. Nu simt că exist.

— La ce poate duce irealul lumii? întrebă Helenka, ca şi cum şi-ar fi pus întrebarea sieşi.

— La irealul faptei, conchise Andrzej.

— Nu poți spune, cred, că faptele mele n-au fost reale?

— Au fost jonglerie. Joc, nu realism.

— În clipa de faţă există asemenea jocuri: de-a hoţii şi vardiştii, zise Hubert.

Helenka căută la el cu spaimă.

Hubert se ridică şi făcu câţiva paşi prin încăpere.

— Ascultă, Andrzej. N-are niciun rost să batem apa în piuă, spuse el; ar fi ceva cu totul zadarnic. Nu-i aşa?

Andrzej privea atent flacăra lumânărilor.

Şi deodată se porni să monologheze:

— În schimb vom trece în istorie. Cum se trece în istorie? Nu ştim. Ce înseamnează istoria? De asemenea nu ştim. Atâta tot, că acţiunea noastră va determina unele schimbări în realitatea materială. Omul trece în istorie în măsura în care lasă după s. Ine urme materiale. Noi vom lăsa după noi urma materială a unui oraş distrus. Atâta tot.

Stând nemişcat, Hubert zâmbi, nesigur. Nu se putea şti semnificaţia zâmbetului lui.

— Eu îmi imaginez altfel istoria, făcu el.

— Poţi să ţi-o imaginezi cum vrei. Din momentul când am început lupta neantrenaţi şi neînarmaţi, îmi este absolut totuna. Istoria bazată pe mistificare nu-i niciun fel de istorie. Sau, o istorie tristă.

— Istorie tristă, repetă Helenka.

— Şi ce va fi cu noi? întrebă Andrzej brusc.

— Poporul va supravieţui, glăsui Hubert cu jumătate de voce.

— Da! Ce va fi însă cu mine? întrebă Andrzej iritat. Ce va fi cu mine, personal? Ce voi fi eu peste o zi, peste o clipă? O bucată de stârv. Nimic mai mult. Şi ce însemnătate are, ce însemnătate poate să aibă lucrul ăsta? Nu-i pentru istorie şi nici pentru naţiune. Astea-s vorbe prea mari pentru prosteasca mea înţelegere. Pentru mine, pentru Andrzej Gotşbek, în vârstă de 23 de ani. Ce va fi cu mine? Şi ce însemnătate are lucrul ăsta pentru omenire? Niciuna. Cu adevărat niciuna.

— Încetează cu istericalele, interveni Helenka mânioasă, peste câteva clipe va trebui să-i conduci pe băieţi.

— Nu face pe eroul ca. Eternul Kordian 18 , îl mustiră Hubert.

— Nu! Sunt Faust. Am încheiat un pact cu diavolul.

Helenka se uită la el, neliniştită.

— Asta-i, că n-ai încheiat niciun pact. Eşti singur.

Hubert se opri în prag.

— Aşteptaţi, zise el, poate voi mai stoarce ceva de la Elzbietka.

Şi porni înăuntrul locuinţei.

— Ascultă, Andrzej, începu Helenka, nu mai merge aşa.

Dar Andrzej o întrerupse:

— Am stat de vorbă astăzi cu mama, zise el, cât se poate de concret.

Helenka se miră.

— Cu mama? În ce chestiune?

— Cum în ce chestiune? dădu Andrzej din umeri.

— Ţi-ai găsit şi tu momentul potrivit!

— Tocmai că era potrivit. Mama trebuia să afle ce poziţie au copiii faţă de chestiunea aceea.

— Cred că ai vorbit numai în numele tău.

— Pentru Antek n-am putut vorbi.

— I-ai spus de ce nu s-a întors Antek acasă? Ar fi putut să scape de n-ar fi rămas în locul acela blestemat.

— Tu crezi că la Varşovia nu poţi pieri?

Amuţiră. Undeva departe explodă o grenadă, apoi încă două, una după alta. Andrzej îşi încordă auzul.

I Erou naţional al literaturii romantice poloneze. Dramă celebră cu acelaşi titlu de scriitorul clasic polonez Juliusz Slowacki (1809—1849).

Uite, vezi, niciodată nu vom şti cine a pierit acum.

— Ce te poate interesa lucrul ăsta! Ciudat mai eşti astăzi, vrei să le ştii pe toate.

— Fireşte, aş vrea să le ştiu pe toate. Să cunosc totul, să cuprind totul. În schimb, n-am nimic! şi deodată Andrzej îşi

---

18 **Este plăcut şi frumos să te jertfeşti pentru patrie (lat.) (Horaţiu — *Ode*).**

strânse pumnii, toată obişnuita lui stăpânire de sine îl părăsi cu totul: Gândeşte -te, am doar douăzeci şi trei de ani şi trebuie să renunț la tot, la lumea întreagă. Înțelege, Helena, e îngrozitor!

— Tu însă vei trăi, spuse Helenka, fără convingere.

— Chiar dacă aş trăi. Crezi că mă pot împăca cu lumea asta, ce*mişună în jurul nostru? Helena, înțelege, chiar dacă aş scăpa, nu mă pot împăca cu lumea asta. Nu-mi pot măcar imagina cum aş putea trăi după ziua de azi? înțelegi tu ce zi e aceasta?

— Astăzi am văzut, mult entuziasm, zise Helenka, aşa ca o replică la o probă de teatru.

— Asta-i tocmai lucrul cel mai rău. Entuziasmul morții. Pentru ce? Ce poate avea o valoare egală cu a vieții noastre?

— Brrr!... făcu Helenka, opreşte-te. Trebuie să-ți fac o lecție din Plutarh? *Dulce et decor est pro patria mori.* 1

— Pronunți greşit, Helenka.

— Tu însă înțelegi greşit, ceea ce e şi mai rău.

— Eu nu raționez, eu „simt."

Deodată, Helenka deveni o alta. Toată rigiditatea trăsăturilor ei se înmuie, iar expresia feții

i se schimbă. Andrzej căută la ea cu spaimă, se temea că va izbucni în plâns. Dar nu, chipul i se transformă ca un peisaj primăvara şi pe loc Andrzej zări fluturând pe asprele trăsături ale soră-sii zâmbetul bun şi timid al tatălui lor. I se încleştă gura.

Iar Helenka se apropie de el. Punându-i mâna pe umăr, îi sărută capul aplecat. Cu un sărut scurt îi atinse părul cârlionțat şi-i zise:

— Nu trebuie să „simți41 nimic, dragul meu Andrzej, pentru noi totul este „simțit" de mult.

VI

Intre timp Hubert, gol cum era, o căută pe Elzbieta. Şedea în penumbra sufrageriei înghemuită ca o vrabie în ploaie, uitându-se în gol – fără vreun gând – spre colțul încăperii. Aproape că n-o recunoscu.

— Ce vrei, Jozio? întrebă ea, când el se opri în prag.

Hubert zâmbi.

— De ce îmi spuneți Jozio, doamnă? întrebă el.

Elzbieta se fâstâci.

— Nu, nu, am încurcat numele fără să vreau, spuse ea repede.

În odaie era urât, puțină lumină. Lumânarea arzând inegal, umbrele ei, neplăcute, alunecau pe pereți. Hubert îşi aținti câteva clipe privirile insistente asupra Elzbietei care nu ştia că are febră, nici că băuse câteva păhărele; fu deci uimită de comportarea lui. Se ridică din colțul ei şi, fără niciun motiv, mută lumânarea de pe o măsuță pe alta, chipul ei reflectându-se, o clipă, în cele trei părți ale tripticului larg cu oglinzi, în fața căruia erau sticluțele roz cu materiale cosmetice din străinătate.

— Doamna Roza este acasă? întrebă Hubert după o secundă.

— Da, din fericire, răspunse Elzbieta, precipitat. Ce-ar fi făcut dacă ar fi rămas în oraş? Este atât de neajutorată!

— Oare ar – fi fost ea în stare să spună ceva unui neamț?

Elzbietka se sperie şi se întoarse, violent, spre

Hubert.

— Nu, vai de mine, de unde ți-a năzărit aşa ceva?

— Am avut impresia că ați spus aşa ceva, rosti Hubert.

— Nioi prin gând nu mi-a trecut!

Şi, luând sticla cu apă de colonie din fața oglinzii, îşi stropi palmele, apoi le mirosi.

Hubert se apropie de ea.

— Dați-mi-o, zise el.

Elzbieta îi oferi sticluța, dar el îi întinse palma deschisă. Ea o stropi. Hubert îşi şterse fața, gâtul, pieptul. Elzbieta – preferind să nu se uite la el – începu să facă ordine ân mărunțişurile din fața oglinzii şi brusc se întoarse spre Hubert.

— Dumneata ai pistol?

Hubert zâmbi. De-abia acum Elzbietka observă mai de-aproape că băiatul are ochii tulburi de febră. El însă nu răspunse.

— Ai pistol? repetă ea.

— N-aveți încredere în mine? zise el în sfârşit. Cred că pentru orice eventualitate am să-i trag Rozei una la glăvățână…

Strângându-şi capul în palme, Elzbietka sâsâi:

— Dumneata ai ucis-o pe Marysia Tatarska?

— Nu, dădu din umeri Hubert, dar merita să fie ucisă.

— Dumneata erai îndrăgostit de ea?

Hubert îşi întoarse fața spre lumânare.

— Se spune, zise el rar, că-i ucidem pe cei iubiți. Şi-şi trecu mâna zdravănă prin şuvițele de păr – năclăite de urme de tencuială, de praf, de sângele propriei lui răni – şi care făceau impresia unor păstăi. Elzbieta căută cu neîncredere la şuvițele astea.

— Cum se procedează? întrebă ea.

— Ce?

— Asta…

— Ah. Asta! Simplu.

Cu mâna zdravănă scoase de la buzunarul din spate un obiect negru, mai.

— Unu, doi… zise el.

Elzbieta observă însă că mâna oare ținea pistolul tremura destul de tare. Zâmbind, îi spuse:

— Dacă aşa îți va tremura mâna, cu greu vei putea nimeri…

— Nu vă temeți, doamnă. În astfel de momente mâna nu tremură.

Ascunse pistolul.

— Trebuie oare să ucideți? mai încercă Elzbietka o întrebare.

Hubert însă nu răspunse. Se ocupa de lumânare. Îi potrivi fitilul, iar resturile de stearină adunate în jurul flăcării le grămădi, umplând cu ele golul ce se formase. Lucrul ăsta îl făcu cu nespus de multă grijă.

Câteva clipe Elzbieta tăcu şi, neprimind răspuns la întrebarea pusă, trecu la altă temă.

— Cum stă pansamentul meu? Se ține?

— Da, se ține admirabil. Chiar mai bine decât la început,

căci mi s-a umflat „rasolul11.

— Nu-ți stau bine expresiile „glăvățână”, „rasol”, zise Elzbieta.

— Într-adevăr? zâmbi Hubert. Ce-ați vrea, doamnă? Ați vrea să mă vedeți din nou cu cârlionți a la Byron? Vedeți, doamnă, cum mi s-au „năclăit44 cârlionții?

Elzbieta râse.

— Degeaba, domnule Hub, degeaba, orice ai face nu poți deveni un filfizon.

Hubert se îndreptă spre uşa din fund.

— Unde locuieşte Henryk? întrebă el. Cămaşa mea e la el. Trebuie să plec imediat.

— Unde vrei să te duci? întrebă Elzbieta neliniştită.

— Trebuie să mă duc la P.K.O.[19]. Nu ştiu ce voi găsi acolo.

— Acolo este Statul major?

— Nu ştiu ce voi găsi acolo, repetă Hubert apăsat.

— Boxa lui Henryk este lângă bucătărie, preciză Elzbieta.

Hubert ieşi. Elzbieta se apropie de pianul din colțul odăii, vizavi de oglindă, şi se sprijini cu palma de capacul instrumentului. Fredonă ceva, îngândurată. Hubert se întoarse peste câteva clipe.

Purta în mână cămaşa.

— Din păcate îi lipsesc doi nasturi, zise el. Va rămâne desfăcută într-un loc nepotrivit. Lipsesc nasturii din partea de jos.

Elzbieta se învioră.

— Am să-i cos eu.

Luă cămaşa din mâna lui Hubert.

— Uite şi aici este puțin ruptă. Îndată va fi în stare bună.

Şi începu să tragă sertarele toaletei.

— Mă voi întoarce imediat, grăi Hubert şi se duse la Andrzej şi Helenka.

Andrzej stătea în mijlocul odăii şi îşi strângea centura. Era uriaş şi suplu, umbra lui cădea pe perete şi pe tavan, ca un fel

---

[19] **Casa de Economii.**

de ornament. Îşi îndesă chipiul pe cap şi îşi aşeză cureaua sub bărbie.

— Ieşiţi? întrebă Hubert.

— Plecăm îndată, zise Andrzej.

— Aşteaptă o clipă să plecăm împreună, zise Hubert şi bău vodca din păhărelul ce se găsea, nefolosit, pe masă.

— O să-ţi facă rău, răbufni Helenka, ce-i cu tine?

Şi, ridicându-se de pe canapea, adăugă:

— Trebuie să mă duc în piaţă. Sunt aşteptat acolo, dar am timp până dimineaţa.

— Noi, nu. Hubert puse păhărelul pe masă, fără siguranţă, căci mâna continua să-i tremure. Păhărelul căzu şi se sparse în ţăndări.

— Asta înseamnă noroc, spuse Andrzej.

— A fost un cristal bun, observă Helenka.

— Şi unde ţi-e cămaşa? întrebă Andrzej.

— Îndată, îndată.

Hubert se întoarse la Elzbietka.

Se opri în prag şi privi în interiorul odăii.

Elzbietka şedea pe studio şi cosea nasturii. Aşezase lumânarea chiar în faţă, ca să vadă bine ce face. Îşi puse ochelarii şi trecuse cu grijă – prin urechile acului – aţa care strălucea în lumină ca pânza de păianjen. Flacăra răsfrângându-se în rama neagră a ochelarilor, Hubert zări că argintul luceşte şi în părul neglijat, de pe tâmplele marii cântăreţe, care, cu ochelari, încovoiată şi preocupată cum era, i se păru lui Hubert tare bătrână. O vedea din profil. Nasul, proeminent, se schiţa foarte dar iar gura părea răsfrântă în jos, căzută. Ochiul mare, albastru, mărit şi mai mult de lentilă, urmărea atent şi cu oarecare efort lucrul acului. Bărbia, greoaie, atârna în jos, iar gâtul, cel mai bine luminat din toată faţa, scotea în relief o reţea de zbâreituri şi numeroase vine şi tendoane. Pielea gâtului era însă mai departe albă şi… *„granulee”*. „Aşa spunea tata întotdeauna – *„granulee*âi veni în gând lui Hubert.

Îşi reaminti de taică-’su – în seara aceea când îl aşteptase în faţa Filarmonicii în automobil. Tata nu voise să-l ia la

concertul Elzbietei. Domnul Zloty îl îndemnase să nu-l ia la concert. Şi iată că nu mai există nici tata, nici domnul Zloty… A pierit şi Bronek. Şi, uitându-se atent la trăsăturile Elzbietei – crispate în efortul făcut de cusutul nasturilor —îşi zise în gând:

„Altfel apăruse ea atunci, pe estradă”.

Privea atent la profilul unei femei pe panta bătrâneții, care nu-l simțise în momentul intrării, fiind ocupată cu vârârea firului în urechea acului. Hubert se aplecă înainte. De-abia acum observă el că Elzbieta fredona încet.

Se apropie. Ea îi auzi paşii, dar nu-şi întoarse capul, acum netezind cu unghia materialul din jurul locului unde cususe nasturele.

— C6 fredonați, doamnă? întrebă Hubert.

Întorcându-se uşor spre el, Elzbieta puse degetul pe buze.

— -încet, încet, şopti ea deodată, e în limba germană.

— Ce-i? repetă, tot în şoaptă, băiatul gol.

— *Verborgenheit,* răspunse Elzbieta.

Şi deodată, lăsând cusutul, se ridică de pe canapea. Hubert luă cămaşa şi şi-o puse cu greu, deoarece mina bandajată nu putea trece prin mînecă. Îl duru puțin, dar „se obişnuise’4 cu durerea în decursul ultimelor ore. Când îşi scoase capul din gura cămăşii, observă cu uimire o cu totul altă Elzbietă. Stătea lângă pian, fără ochelari. Lui Hubert i se păru chiar puțin mai înaltă, dar observă’ mai târziu că şedea în vârfurile picioarelor. Ridicând capacul claviaturii atinse uşor clapele şi se auziră nişte acorduri nesonore; în schimb başii răsunară dar.

Apropiindu-se de ea Hubert auzi cuvintele mai mult spuse cu jumătate de glas decât cântate:…*Oft bin ich nur Kaum bewusst und die helle Freude zueket…* Deodată, printr-un gest – neaşteptat nici de el însuşi – se apucă de gât, fiind cât pe-aci să-şi rupă cămaşa abia reparată.

„Doamne! cugetă el, *hie helle Freude zueket…”* Dar ăsta-i abisul şi ea cântă nemțeşte: *„helle Freude”.* Nu avu însă tăria să-i spună Elzbietei: „încetați, doamnă!”

Febra îi crescuse şi vedea totul ca prin sită. Intră Andrzej. Cu trupul drept şi liniştit, pregătit. Lui Hubert i se păru că are

chiar urechile bine încordate: era cureluşa de sub bărbie.

— Hubert, spuse Andrzej, ce faci? Noi plecăm. Elzbieta îşi întoarse capul spre el, întrerupându-se la cvartă („o Zass”) dar, fără a-şi lua degetul de pe clapă, îi spuse lui Andrzej:

— Mama ta a cântat aria asta atât de frumos!

I… Adesea sunt numai de-abia conştient şi-o mare bucurie în mine palpită… (germ.).

(citat din Hugo Wolf: *Verborgenheit).*

Andrzej, apropiindu-se de pian, întrebă:

— Mama, a cântat ea oare frumos? Cu adevărat?

— A avut o voce nespus de frumoasă, răspunse Elzbieta, şi tot ce cânta, cânta cu pasiune. Totul ieşea *so innig.* 1

— *Innig!* repetă Hube, ironic.

— Ah, îmi amintesc, zise Elzbietka (Hubert o vedea mereu ca prin sită) eu am învățat-o fraza asta. Apoi fredonă mai departe;*…und die helle Freude zueket…*

Andrzej îşi aplecă capul, ca un câine care ascultă, Elzbieta însă se oprise.

— N-am cunoscut-o deloc pe mama, mărturisi Andrzej cu tonul unui sfârşit de capitol.

— Hei, veniți? strigă Helenka din fund.

— Îndată, răspunse Andrzej şi îşi pocni călcâiele în fața Elzbietei.

— La revedere – cu un gest puțin teatral Elzbieta îi întinse mâna. Mama ta este o femeie neobişnuită, adăugă ea, cuvinte ce sunară însă fals.

— Hubert, ia şi tu vreun veston, zise Helenka în antreu, cămaşa asta de chelner luceşte noaptea ca o stea.

— Îndată va fi udă şi se va stinge, ripostă Hubert, ploaia încă n-a încetat.

Ieşiră.

Băieții stăteau în poartă pe două rânduri. Focul se trecuse. Era întuneric şi rece. Nu li se puteau vedea fețele. Andrzej îi conduse afară şi-i postă în fața casei, pe trotuar. Ploaia fremăta monoton şi calm. Picături mărunte îi învăluiră şi udară dintr-odată cămaşa lui Hubert.

Tancurile de pe Szpitalna, cu toata ploaia, ardeau. Tabla

încinsă se înroşea uneori mai tare – luminând puțin strada întunecată – iar apoi se stingea.

— Unde îi conduci? întrebă Hubert în şoaptă, îi era indiferent, dar simți o dorință bruscă de a se apleca spre Andrzej, de a simți contactul cu trupul lui, cu existența lui. În întrebarea pusă era şi „pardon” şi „la revedere14. Dar Andrzej rămase cu trupul drept.

— La gimnaziul Gorski, răspunse el.

Din poartă, Hubert o apucă spre stângă. Andrzej îl opri.

— Fii atent când ooteşti în strada Jasna, îl avertiză el.

Helenka porni drept înainte.

— La revedere, zise ea încet, şi ridică mâna în sus, gest pe care nu-l văzu nimeni.

Andrzej rămase singur. Era linişte şi întuneric. O singură dată trase cineva cu puşca în direcția clădirii „Prudential”. Băieții stăteau în ploaie pe două rânduri. Andrzej se întoarse la ei. Simțea că nu prea sunt în apele lor.

— Hai, băieți, zise el, înainte, după mine.

Când se apropiară de strada Hortensia, lângă şcoala Gorski, fură întâmpinați de o salvă. Erau aşteptați.

Câteva odăi – unele întunecate, altele luminate

— Şi ajunse în sfârşit în dormitorul Elzbietei. Cântăreața şedea pe sofa, uitându-se fix la flacăra lumânării aşezată în fața ei pe o măsuță mică şi făcând impresia că-şi pierduse cu desăvârşire conştiința.

— N-au fost aici Andrzej sau Helenka? întrebă el.

— Ba da, răspunse Elzbieta, ca trezită din somn, au ieşit acum câteva clipe.

— Încotro?

— Nu ştiu.

În clipa aceea răsunară împuşcături dinspre şcoala Gorski.

— Uite, spuse Elzbieta făcând un gest vag cu mâna, desigur că s-au dus tocmai într-acolo de unde se aud împuşcături. De altfel Andrzej era în uniformă.

— În ce fel de uniformă? zise Spychala, indispus.

— Avea vulturul pe chipiu.

— Vulturul! Spychala dădu din umeri.

— Nu-i totuna? zise Elzunia, întotdeauna vă puneți voi ceva la chipiu şi trageți cu puşca undi între-alții. Întotdeauna.

— Care noi? exclamă iritat Spychala.

— Voi, bărbații, făcu Elzbieta. Ridicându-se încet de pe sofa, luă lumânarea în mână, o aşeză în fața imensei oglinzi triple şi începu să-şi potrivească halatul verde de atlas de pe ea. Semăna cu Madame Butterfly. În sfârşit întrebă: ’ – De ce-ați venit aici? Nu-i doar un loc potrivit pentru dumneavoastră.

— M-a trimis Ola. Este neliniştită de copiii ei şi ştia că vor fi aici.

— Ola?

În tonul cu care Elzbieta articula humele asta era atâta uimire, dispreț şi aversiune, încât Spychala tresări.

— Şi-a închipuit că vor veni aioi. În ultimul timp Andrzej venea destul de des.

— Considera localul nostru drept taverna lui.

Spychala căută atent la Elzbieta. În glasul ca şi în vocabularul ei, neobişnuit, era ceva alarmant. Bănui că băuse.

— Doamnă Elzbieta, zise el, ce-i cu dumneavoastră?

Elzunia întoarse capul de la oglindă şi cu un gest mut îi arătă măsuța la care şezuse până atunci şi pe care era o carafă de vodcă.

— Ați băut? vru să se asigure Kazimierz.

— Ce altceva am de făcut? râse cântăreața.

— Doamnă Elzbieta! exclamă Spychala indignat.

Elzbieta se întoarse direct spre el:

— Ce pot să fac? Ce mi-a mai rămas? De unde ați răsărit aici? Ar trebui să fiți într-un stat-major, ascuns comod, în timp ce alții pier.

— Sunt acolo unde trebuie să fiu, grăi Spychala rece. Am mers pentru o clipă în casa din Bracka, spre a afla ce-i cu copiii…

— Ola este acolo?

— … Ce-i cu copiii Olei. Ola este acolo. E singură, domnişoara Tekla nu s-a întors. În casă nu-i nimeni.

— Nici aici nu e nimeni. Toți au plecat, chiar şi Henryk. Stăm aioi două femei bătrâne. Presupun că a început ultima

noastră noapte liniştită. Ultima pentru mulți. Ce ispravă ați făcut voi?

— Eu? întrebă Spychala. Rece, crueindu-se:: a stă şi ascultă ce-i spune femeia asta cu capul amețit.

— Nu-mi place când veniți la noi, zise deodată Elzbieta, pe deplin trează, apropiindu-se încet de Kazimierz, nu-mi place când sunteți aici. Sunteți ca un corb. Aveți părul de pe tâmple cărunt, totuşi sunteți ca un corb. Când am sosit odinioară la Odesa şi v-am văzut lângă Jozio, mi-am zis în gând: O, nu-i semn bun! Jozio era atunci foarte frumos. Îmi amintesc că a intrat în salon, când eu cântam şi s-a aşezat pe marginea unui scaun. Îmi mai amintesc că la un moment dat vocea mi-a devenit mai sensibilă. Înțelegeți, domnule? În cvarta de sus: „O *lass, o lass”,* am simțit deodată o mai mare uşurință, o mai mare sprinteneală, ceva ce venea de la sine, din gâtlej, din simțire. Înțelegeți, domnule? Nu, nu puteți înțelege lucrul acesta. N-ați cântat niciodată. El era încă de pe atunci frumos – şi câți ani avea el atunci? De-abia cincisprezece… Apoi Ola a cântat pentru dumneavoastră acelaşi cântec, l-ați ascultat şi ați plâns…

Spychala făcu cu capul un gest de negare.

— N-ați plâns, ați vrut numai să plângeți, e totuna, continuă Elzbieta, apoi ați abandonat-o. Şi a plâns ea. Plângeam cu toții. Iar acum, atât de frumosul Andrzej, fiul ei atât de neobişnuit… L-ați văzut astăzi? Ați văzut cât este de frumos? Şi acum se trage în el cu puşca. El stă în noapte, în întuneric şi trag în el. Îl ucid. Şi cine? Nemții? Nu, dumneata îl ucizi! Căci şi pe Jozio tot dumneata l-ai ucis! înțelegi, domnule! Pe Jozio l-ai ucis, l-ai ucis, l-ai ucis, dumneata, domnule… Pe Jozio al meu dumneata l-ai ucis…

Elzbieta se deplasă chiar lângă Kazimierz şi pronunțând cuvintele: „dumneata l-ai ucis pe Jozio”, îl lovi pe Spychala cu cotul ei mic, în braț, cu un gest disperat şi isteric. Stând aşa lângă el, cu fața aprinsă, cu părul cărunt răvăşit, lui Spychala i se păru că-şi pierduse capul. Îi apucă cotul cu care-l lovea şi-l strânse în palmele lui mari, osoase.

— Nu mă mai loviți, doamnă, rosti el fără să zâmbească,

n-am meritat deloc aşa ceva.

— O meritați, eu toții. Ceea ce faceți e îngrozitor.

— Imperios necesar, preciiză Spychala pe un ton serios.

— Singura comoară pe care o avem – e viața. Şi Elzbieta se apropie din nou de oglindă.

— Viața proprie... şi poate şi a celorlalți oameni? comentă Spychala din nou pe tonul lui Hamlet.

— Sunteți îngrozitor, continuă Elzbieta, aşezându-se pe sofa. Deopotrivă, am impresia că n-ați fost niciodată un om adevărat.

În clipa aceea uşa care ducea în interiorul locuinței se deschise şi în ea se opri o făptură lungă, într-o îmbrăcăminte de culoare deschisă.

— Cine-i acolo? întrebă ea. Elzbieta, unde eşti? De ce-i atât de întuneric aici?

— Sunt aici, Roza! Elzbieta se apropie din nou de oglindă şi începu să-şi examineze părul.

De unde vin împuşcăturile? mai întrebă Roza.

— Nu ştiu, draga mea, s-a pornit răscoala.

— Dar cine trage aşa, cu puşca?

— Nu ştiu. Desigur ai noştri şi... nemții.

— Cine mai este aici? continuă contesa Caserty, holbându-şi ochii aproape orbi.

— A venit domnul Spychala, spuse Elzbieta în silă.

— Domnul Spychala? Acelaşi care a venit şi la Palermo împreună cu Marysia Bilinska?

— Acelaşi, făcu Spychala cu o voce de bas.

— O! vă mai aduceți aminte de Palermo?

Roza făcu câțiva paşi înainte ca un spectru.

Era îmbrăcată într-un halat lucios, alb.

— Vă reamintiți de casa mea din Palermo?

— Nu prea, am fost acolo atât de puțin timp.

— Da. Când a murit mama. A fost atunci o încurcătură cu nişte bijuterii. O iubeați foarte mult pe Marysia, glăsui contesa.

— Vai de mine, Roza, zise Elzbieta.

Roza pătrunse în lumina lumânării şi, cu toată vârsta ei

înaintată, cu toate că avea ochii holbați şi aproape orbi, lui Kazimierz i se păru încă frumoasă prin urâțenia ei aristocratică. Era ceva straniu.

— Dar de ce n-ați plecat cu Marysia? întrebă contesa pe neaşteptate.

Spychala tăcu.

— De ce? Marysia este acum la Palermo. Alo i-a scris – cum îi spune? — domnişoarei Biesiadecka…

— Biesiadowska, o corectă Elzbieta.

— Da, aşa Biesiadecka. Alo i-a scris, dar nu din Londra. Nu mai ştiu de unde. Şi dumneavoastră aici, de ce? făcu ea şi se întoarse brusc spre Elzbieta, ca pentru lămuriri.

— Caută pe Andrzej şi pe Helenka…

— Aha… spuse Roza pe un ton de parcă n-ar fi înțeles niciun cuvânt din frazele schimbate. Bine. Dar dumneavoastră ați iubit-o mult pe Marysia! Păcat că nu v-ați putut căsători cu ea.

— Roza, eşti nespus de indisoretă, încercă să intervină Elzbieta.

— Nu, nu, de ce? în timp de război toți trebuie să fim sinceri, continuă Roza, cu accentul ei străin, amuzant. Domnul Spychala a iubit-o pe Marysia. E ceva rău în asta? Acum iubesc şi eu. Niciodată în viață n-am iubit şi acum iubesc. Sunt cu mintea pierdută din cauza acestei iubiri.

Elzbieta îşi pierdu răbdarea.

— Dragă Roza, spuse ea pe un ton violent, vorbeşti într-adevăr de parcă n-ai fi trează. Du-te mai bine în odaia ta. Culcă-te. *Andate în leito*[20], adăugă ea (erau desigur cuvintele dintr-o arie de operă).

— Contesa are curajul sentimentelor sale, spuse Spychala şi – lucru surprinzător din partea lui – se aşeză pe scaun.

Elzbieta se nelinişti.

— Într-adevăr, Roza, trebuie să te odihneşti. Nu putem şti ce ne aşteaptă mâine.

---

[20] **Aiurezi (fr.).**

Ea însă n-o ascultă. Se aşeză pe sofa în fața lui Spychala şi îl apucă de mână. Avea degetele transpirate, reci.

— Spune-mi, domnule, vă bateți? Vă bateți? Oare lucrul ăsta este foarte primejdios pentru nemți?

Elzbieta se indignă.

— Vai de mine, Roza, oum poți vorbi aşa!

Spychala se retrase instinctiv.

— Când două părți se bat într-un loc îngust, este primejdios pentru ambele…

— Eu am aici un prieten neamț, din familia bavareză Wittelsbach, o cunoaşteți dumneavoastră. Mă tem de viața lui. *C'est un cousin de mon mari.21*

— Ne interesează pe noi faptul ăsta? grăi Elzbieta.

— Poate că da. Pe mine mă interesează că trageți în nemți, precum şi că nemții trag în voi. Ce vreți? Este o reacție naturală. Totul în viață e o reacție naturală. Cel mai important lucru esite natura şi acesteia nu i te poți opune – preciză ea cu tonul unei descoperiri deosebit de importante – iar noi, întotdeauna, ne opunem naturii. Natura m-a împins încoace: de ce oare am venit aici? Vă reamintiți, domnule, cât e de frumos la noi, la Palermo, pe strada noastră, pe Via della Libertă. Înțelegeți, domnule: *della… della libertă…*

— *Tu divagues* 1, interveni Elzbieta.

— Fiindcă toți au înnebunit pe tema acestei *libertă.* La noi cămăşile negre cântau: *„della, della libertă”…*

Dând să plece, Spychala o reținu.

— Doamnă, spuse el făcând un pas spre ea, nu aveți cumva vreo ştire de la Marysia?

Roza se opri şi-l măsură cu privirea din cap până la picioare.

— Nu întrețin corespondență cu doamna Bilinska, fu răspunsul, socotesc că nu pot. Face lucrul acesta din anumite motive.

Pierzându-şi răbdarea Elzbieta îi zise:

— Oh, Roza, du-te, te rog, în odaia ta, şi adăugă aproape

---

[21] **Este un vâr al soţului meu (fr.).**

plângând: Nu-i cu cale să vorbeşti despre astfel de lucruri.

— Cum vrei, făcu Roza, plec îndată. Aşadar nu ştii unde au fost împuşcăturile? adăugă ea la plecare.

— Ştiu, răspunse Elzbieta, cu totul pornită, în şcoala Gorski.

— Ce timpuri, oftă contesa ieşind, în şcoală se trage cu carabina.

— Domnule Kazimierz, continuă Elzbieta, vă rog să mă scăpaţi de femeia asta.

Spychala luă poziţie de drepţi.

— Trebuie s-o împuşc?

— Ah, nu. Hubert a vrut s-o împuşte. Iar eu, iddoată cum sunt, nu l-am lăsat.

— Exageraţi puţin, doamnă, încercă Spychala să zâmbească.

Dinspre strada Hortensia se auzeau necontenit împuşcături.

Atunci răsunară în odăile goale nişte tropăituri violente. Paşii rătăceau pe întuneric şi până la urmă cineva ajunse la uşa camerei Elzbietei, deschizând-o printr-o apăsare cu cotul, bruscă, iar micul Kacus era cât pe-a ci să se răstoarne în prag.

— Doamnă, vă rog, doamnă! strigă el aproape în neştire.

Avea palmele amândouă pline de un lichid dens, roşu, parcă ar fi strâns, cu mâinile goale, un borcan cu dulceaţă. Elzbieta şi Spychala se repeziră.

— Ce s-a întâmplat?

— Eşti rănit?

— Nu. Nu e sângele meu. Glonţul mi-a luat doar şapca. Dar, doamnă, veniţi, domnule, vino… se adresă el lui Spychala.

— Ce? încotro?

— Îl conduceam pe domnul locotenent, dar el a căzut şi acum zace, aici, lângă Wedel şi eu nu-l pot clinti. Veniţi îndată, domnule.

Spychala porni.

— Hai, ia-o înainte, dar fii atent, că-i întuneric.

— Afară e mult mai multă lumină, spuse

Kacus cu un glas ceva mai normal, fiindcă tancurile ard

încă.

Elzbieta parcă se mai trezi.

— E vorba de Andrzej? întrebă ea.

— Da, cred că de el. Spychala se îndreptă spre uşă.

— Da, locotenentul Andrzej, care a fost aici acum câteva clipe, răsună glasul lui Kacus prin întuneric. Şi doar păşea, iar acum zace şi nu-l pot mişca din loc.

Pe scară, în umbră, era o grămadă de oameni. Kazimierz trebui să se strecoare cu greu printre ei.

— Ce faceți aici? întrebă el.

— Aşteptăm, răsună răspunsul. Glasul era încărcat de reproş şi ironie.

În colț mai erau vreo doi oameni, care la lumina unei lanterne de grajd – cu o lumânare înăuntru – ce le lumina slab fețele aplecate jucau cărți. În mâinile lor foşneau hârtii, iar o monedă de aur se ciocni – cu un sunet surd – de treapta de piatră. Erau zarafii de valută din piața Warecki.

— Ce aşteptați? mai întrebă Kazimierz.

— Timpuri mai bune, grăi un glas, dintr-un alt colț, tot atât de întuneoos.

De-abia jos de tot, în poartă, Kazimierz simți contactul unei blăni pufoase. Alături era Elzbieta.

Aplecându-se, Kazimierz îi şopti:

— Întoarceți-vă, doamnă. De ce mergeți acolo?

Elzbieta părea însă, din nou, cu simțirile rătăcite.

— N-am văzut cum a căzut Jozio, rosti ea, n-am văzut cum a căzut.

Spychala, în întuneric, îşi orispă buzele.

— Jozio a căzut peste un stog de lucernă, mărturisi el mai de grabă către sine, l-am văzut chiar după bătălie.

Kacus alergând înainte, repeta necontenit ca un automat, cu glas de jale, plângăreț:

— Vine, vine.

Trecură prin strada Szpitaina, fără a lua vreo măsură de prudență. Lângă magazinul Wedel Kacus se prosternă la pământ.

— Domnule locotenent, exclamă el cu un glas şi mai

pătrunzător, şi mai treaz, domnule locotenent!

Spychala se aplecă. Andrzej zăcea pe trotuar cu faţa la pământ, fără chipiu şi cu părul năclăit. Flacăra pâlpâitoare a tancurilor – pe cale de stingere – ajungea până aici. Elzbieta căzu în genunchi.

— Ce faceţi, doamnă? zise Spychala fără convingere şi, vârându-şi mâinile sub trupul lui Andrzej, îl întoarse cu faţa în sus. Elzbieta se aplecă deasupra lui. Andrzej nu mai trăia. Indreptându-se, Spychala tuşi uşor.

Kacus tot nu putea pricepe.

— Domnule, repetă el, e mort? Nu va mai putea face nimic? Nimic nu va mai putea face?

Spychala îi puse mâna pe umăr.

— Domnul locotenent a murit, zise el blând.

Elzbieta se aplecă şi mai mult deasupra chipului lui Andrzej. Ochii lui mari, albaştri, erau deschişi, reflectând vâlvătaia trandafirie a tancurilor care se stingeau încet.

EPILOGURI ŞI ALTE EPISOADE

I

Era ora şase la Rio. Ca în fiecare zi la ora asta se lăsa amurgul, dens, albastru. Înainte chiar de a se aprinde felinarele, se putea încă vedea întinsul îndepărtat al mării, ca şi crestele talazurilor oceanului ridicate din străfunduri şi rostogolindu-se spre ţărm. Deşi plouase cu câteva clipe mai înainte, era foarte cald. Domnul G0I3bek zăbovea pe prispa unei căsuţe înălţate pe dealul de deasupra colinei abrupte a Copacabanei şi gâfâia din greu tot privind spaţiile sinilii de dincolo de acoperişuri. De altfel, nu prea înţelegea la ce anume se uită, după cum nu prea ştia nici ce se petrece cu el. Se hotărî totuşi, ridică mâna şi aprinse becul, care puse în lumină mobilierul de lemn şi rogojina de pe prispă. În căsuţă nu mai era nimeni. Wyezerowna şi Koiyszko ieşiseră în oraş cu puţin timp înainte, fiind în pregătirea unui spectacol pentru care, înainte de plecare, se dondăniseră zgomotos. Koiyszko explicase Halinei că nar trebui să angajeze pentru spectacolul ce pregăteau un anumit actor polonez, sosit în Brazilia de foarte curând şi care, fiind colaboraţionist, se compromisese.

Halina îşi bătuse joc de obiecţiunile lui Cherubin.

— Omule, ai înnebunit! sărise ea. Ce-mi pasă mie că a colaborat? Pot şti eu oare ce-ai fi făcut tu, daca ai fi rămas în ţară? Ea glăsuia cu vocea ei joasă, în timp ce-şi punea, în antreu, pălăria şi voaleta, ca şi cum arşiţa monstruoasă a exoticului oraş n-ar fi avut nicio înrâurire asupra ei.

Koiyszko nu se da însă bătut.

— N-ai să mai poţi juca în ţară, când ne vom întoarce, ripostă el cu indignare.

Wyezerowna se opri în faţa lui şi-l măsură din cap până-n picioare.

— De ce tot îndrugi lucruri pe care nu le crezi? întrebă ea aocentuând fiecare cuvânt printre dinţii încleştaţi. Ştii bine că nu ne vom mai întoarce în ţară. Ce-aş putea face eu acolo?

— Ţi-a scris doar Szyfman, adăugă Cherubin de data asta mai puţin sigur.

— Nu-mi pasă mie de scrisul lui, nu vreau să joc pentru bolşevici, declara Wyezerowna categoric, voi juca aici!

— Nu cunoşti limba portugheză, observă Ko~ lyszko, ne aflăm aici de patru ani şi n-ai învă ţat măcar o vorbă.

— Dar… voi învăţa, spuse actriţa energic, peste un an voi juca *Electra* în limba portugheză. Aici, n-au văzut ei încă niciodată *Electra,* şi-ai să vezi cum or să urle…

— Domnule Franciszek, vorbi Cherubin adresându-se lui Goiqbek, noi mergem pentru câteva momente la cafenea, unde vom hotărî definitiv în privinţa spectacolului Halinei. Vrei să rămâi acasă? Golqbek mormăi:

— Unde m-aş putea duce?

— Dar la cină ce vom avea? întrebă Halina pe domnul Golqbek care, după cât se vede, juca în casa lor rolul unui intendent.

— Ce să mâncâm? răspunse indiferent domnul Franciszek. Vom avea ceai, carne uscată, fructe, brânză…

— Pâine ai adus de la brutăria dumitale?

— În primul rând nu-i a mea, e brutăria unde lucrez, răbufni Golqbek pe un alt ton, care nu semăna’ deloc cu acela blajin de odinioară. Dar pâine am adus.

Şi, deodată, i se schimbă expresia feţei şi, zâmbind de data asta, zise cu un alt glas:

— Şi nu numai pâine. Am copt azi câteva torturi după vechile mele reţete. Să vadă şi ei… Numai că făina aici nu corespunde… Am obţinut însă puţină secară pentru stratul din aluat… Iar pasta dinlăuntru e cu cafea. Am adus şi un mic tort din astea. Cafeaua, aici, este într-adevăr bună.

Halina se înduioşă şi-l sărută pe domnul Franciszek pe amândoi obrajii.

— Eşti un om şi jumătate, grăi ea, ce ne-am fi făcut noi aici fără dumneata? Aşa ceva nici măcar nu-mi pot închipui.

— Ce-i asta? observă ea plicul alb din mâna domnului Golşbek. O scrisoare? Ai primit o scrisoare, domnule Franciszek? De la cine?

Oarecum buimăcit şi parcă distrat, domnul GoIşbek se uită la scrisoarea din mână şi răspunse cu oarecare şovăială:

— De la soţie.

— De la soţie? se miră Halina. Pentru prima oară după război? Nu-i aşa?

— Prima oară, răspunse el nesigur.

— Şi ce scrie? întrebă actriţa, de data asta numai de formă, căci se vedea că n-o interesează deloc chestiunea.

Golşbek se fâstâci.

— N-am citit-o încă, zise el înroşindu-se, mi-e frică s-o deschid.

— Frică? se miră naiv Halina şi râse scurt. Văd că dumneata eşti cu adevărat un om ciudat! Acolo pot fi doar ştiri importante.

— Desigur că pot fi, stimată doamnă, glăsui Franciszek legănându-se când pe un picior, când pe altul, şi era limpede că devine tot mai nerăbdător, că voia să rămână singur.

— Hai să mergem, zise Wyezerowna luându-l de braţ pe Koiyszko, sunt curioasă să văd cum se va termina povestea cu spectacolul ăsta.

Şi ieşiră.

Golbek se mai uită prin balcon ca să se asigure că au plecat de-a binelea, că n-or să-l tulbure în timpul cititului. Şi îi văzu.

Mergeau la braț, în jos, spre Copacabana. Formau o pereche ciudată, în jurul căreia alergau copiii de negri, arătând-o cu degetul. Ea, într-o roche neagră, lungă, cu o mantilă neagră pe umeri – brodată cu mărgele sclipitoare –, cu o pălărie tot neagră, demodată şi cu o voaletă deasă, trasă peste ochii ei imenşi, ca de Pallas Atena. Vedea slab drumul şi călca cu băgare de seamă, de sus —

— Ca pe scenă –, ținându-se crispat de brațul lui Koiyszko. Cherubin, cu pălărie tare, cu o pelerină de vară şi în mână cu baston şi mânuşi purta nasturii închişi cu grijă până la gât, fiind atât de ridicol şi în discordanță cu strada braziliană. Încât chiar domnul Golqbek zâmbi. Mergeau încet, asemenea unor spectre cenuşii în amurgul azuriu şi într-o arşiță de nemăsurat, până ce dispărură acolo jos, la vale, de unde se înălța – peste larma oraşului şi claxoanele maşinilor – freamătul întinselor talazuri ale oceanului. De aici, de sus, se putea auzi mai bine tumultul mării decât chiar pe țăran.

— Oameni ce nu-s de prin partea locului, mormăi Golşbek în sinea lui. Desigur că nu sunt de pe aici – adăugă el după o clipă, ca şi cum şi-ar fi dat lămuriri lui însuşi – ci de pe celălalt pământ, de pe pământul meu.

Şi deodată îşi reaminti cum „doamna Wyczerowna” venea la.. Localul” lui, cum oumpăra prăjituri şi spunea cu vocea ei joasă, de bas: „Eu nu mănânc niciodată porcării d-as tea, dar actorii mei sunt tocmai ca nişte copii” şi lua cu un gest frumos din mâinile lui cutia de carton, învelită cu grijă în hârtie şi legată cu şnur colorat. Spunea: „vă mulțumesc, domnule” şi ieşea în stradă; iar dincolo de fereastră era o zi însorită de vară, fără arşiță. A doua zi el urma să plece la Puste Lki, la Andreiaş... „La Andreiaş”, repetă el şi continuă să n-aibă curajul să deschidă scrisoarea soției.

Ştia ce conține, dar nu voia s-o citească cuvânt cu cuvânt, negru pe alb.

Puste Lqki! Va merge la plimbare cu Andrzej, care-l va ține de mână şi va umbla puțin ântr-o parte, întinzându-şi picioarele ca să țină pasul cu el – şi-i va pune întrebări la care va răspunde foarte cu greu; (mai târziu n-a mai putut să

răspundă deloc întrebărilor lui Andrzej, care ajunsese mult mai înțelept decât el). În jur fremătau arborii parcului din Puste Lqki, iar prin parc era drumul ce ducea la biserică. Şi dorul după toate lucrurile astea trecute şi care nu mai puteau reveni îl strângea de gât atât de tare, încât de-abia îşi mai putea trage sufletul.

Ieşi pe prispa din spatele casei, colț ce-i servea drept cabinet şi cameră de odihnă şi, fără, puteri, căzu în fotoliul de trestie, spunându-şji aproape cu glas tare:

— De ce oare sunt eu aici? Ce fac eu aici?…

În cele din urmă se trezi, rupse plicul, citi toată scrisoarea dar… nu pricepu nimic.

Şi rămase aşa în balconaşul acela, într-o arşiță îngrozitoare, uitându-se la cerul liliachiu.

„Nu, cugetă el, nu-i adevărat11.

Şi îşi imagină din nou că stă pe prispa casei din Puste Lki, tot într-un fotoliu de trestie, că Andreiaş e la picioarele lui, că-i aproape întuneric, dar tot atât de liliachiu ca şi aici, numai că-i ceva mai întunecos şi mai evidentă parcă adierea nopții, rece, înviorătoare, aşa cum există doar în Polonia. Iar Andreiaş, parcă ceva mai crescut, îl îndemna:

— Tăticule, trebuie să citeşti scrisoarea încă o dată.

— De ce? grăia tare domnul Franciszek, şi aşa eu ştiu totul.

— Citeşte-o încă o dată, tăticule, repeta Andrzej, căci tot ce scrie e adevărat.

— Nu, nu-i adevărat, insistă domnul Francis, – zek, eu vreau să te mai văd…

— Vai, tăticule, numai de-ar mai fi cu putință…

Şi domnul Franciszek începu să plângă. Lacrimile îl podidesc fără zgomot, îi umplu pleoapele, îi înecă ochii şi i se preling pe obrajii ce nu mai sunt nici atât de rotofei şi nici atât de roşcovani ca odinioară. Starea asta durează îndelung. Pe urmă, îşi scoate batista cu o mână, îşi şterge fața, ochii… îşi revine în fire…

În cealaltă mână continuă să țină bucata de hârtie. Scrisoarea era scurtă. Îşi şterge şi ochelarii şi citeşte iarăşi delicatele cuvinte scrise pe hârtie:

„Varşovia, 8 august 1945

Dragul meu Franio!

Pun data din Varşovia, dar scriu scrisoarea în Milanowek. Am fost astăzi la Varşovia, în strada Czacki, unde în tot timpul ocupației au locuit nemți. De-abia după răscoală au ars casa. Speram să mai găsesc acolo câte ceva. Mă gândeam mai ales la fotografii, căci n-am nici măcar fotografiile copiilor mei. La bătrânețe – căci acum mă simt puternică şi tare, şi bănuiesc că voi trăi îndelung, ca mătuşa Ewelina – nu voi şti cum arătau. Am primit adresa ta de la Szyfman; ştiu că locuieşti împreună cu Wyezerowna şi Cherubin. Nici chiar lucrul ăsta nu mi-l pot imagina. Cred că ştii că toți copiii noştri s-au prăpădit. Veştile rele ne vin de totdeauna pe aripi de vânt. Dar tu de ce nu-mi dai nicio ştire? De ce nu-mi explici cum ne-ai abandonat lângă Siedice? Ştii că la numai zece minute de la plecarea noastră Antek a venit la bunica? Mai târziu nu s-a mai întors la Varşovia, a rămas pe acolo ca dascăl conspirativ şi a pierit în anul 42. N-am nici până acum date precise din ce anume motive Anielcia se află de câtva timp aici. Mama ta a decedat nu de mult, în primăvara acestui an. Despre Antek, Anielcia nu ştie nimic, doar că un coleg a înştiințat-o pe ea şi i-a adus portofelul şi ceasul. Nu ştiu nici unde a fost îngropat. Ceilalți copii ai noştri odihnesc la cimitirul Powazki. În mai a avut loc exhumarea lor, căci fuseseră îngropați în curtea din Bracka

20, în fața micului palat Bilinski, unde am locuit în timpul ocupației. În cursul răscoalei am fost singură în casă, doar cu doamna Szyllerowa, care a răposat de moarte naturală. Copiii au pierit unul după altul, în două zile, Andrzej la 1 august, Helenka la 2 august. Câteva zile au zăcut pe stradă. Abia miai apoi i-a adus Spychala şi i-am îngropat. I-am îngropat împreună; a fost şi doamna Szyllerowa şi Elzbietka, care au stat cu noi împreună în zilele acelea îngrozitoare. Elzbietka se găsea întâmplător în Polonia în ultimele zile ale lui august 39 şi apoi a rămas locului. Acum e la Londra. Copiii erau desfigurați, căci zăcuseră morți în soare câteva zile. Spychala s-a ostenit tare până i-a adus; era noapte şi împuşcăturile mai

rare. Apoi, nu l-am mai văzut. S-a dus la tabără, iar după război se pare că a plecat în Anglia. La câteva zile după îngroparea copiilor am ieşit cu toţii – adică femeile, căci bărbaţi nu mai erau – micul palat fiind incendiat de nemţi. Înainte de răscoală, Helenka se ascunsese câtva timp la Janusz, în Komorow, dar nemţii i-au dat de urmă şi a trebuit să fugă în codrul Kampinoski. Păcat că n-a mai rămas acolo; detaşamentul din care făcea parte fusese dispersat şi a trebuit să se întoarcă la Varşovia, ca agent de legătură. Trecând prin Bracka pe bicicletă a fost împuşcată de un neamţ, de pe un acoperiş; glonţul a lovit-o drept în frunte, altă rană n-a mai avut. (Neamţul era un bun ochitor.) Atunci a fost împuşcat, la Komorow, şi Janusz. Jadwiga locuieşte acum acolo şi aşteaptă întoarcerea lui Alo, pe care domnul Szuszkiewicz îl consideră drept singurul «moştenitor,» La ce lucruri se mai gândesc oamenii!

Acum locuiesc la Milanowek cu Anielcia şi de fapt sunt întreţinută de ea, care lucrează la o fabrică în industria mătăsii. Koszekowa vine aici des şi îmi dă o mână de ajutor, căci locuinţa lor din cartierul Praga a scăpat, iar el continuă să lucreze în ramura mobilei, care acum este foarte căutată. Eu nu le prea pot fi de folos, doar mătur, aşez lucrurile, şterg praful. (Anielcia nu prea ţine’ ordine în casă.) Acum avem însă radio, iar uneori ascult muzică. Am albit de tot.

Mă gândesc ce-ai să faci tu? Vei veni oare la noi? Îţi simt foarte mult lipsa, e drept, dar… dacă vei veni, ne vom chinui aici amândoi. Mă uimeşte lipsa de sens a oricărei munci. Andrzej, până la sfârşit, nu ne-a putut ierta că team «pierdut» pe drum. Mereu ne imputa: ce-am făcut cu tata! Se certa pe tema asta cu Helenka, căci de fapt noi n-am avut nicio vină. De altfel am aflat că din anul 1940 te afli în Brazilia. Andrzej te-a iubit atât de mult! În luna asta ar fi împlinit douăzeci şi cinci de ani şi sunt curioasă să ştiu dacă s-ar fi însurat.

Helenka a fost foarte, foarte frumoasă şi mulţi băieţi erau îndrăgostiţi de ea. Unii spun chiar că şi Janusz… dar poate că astea sunt bârfeli pornite din ochii de lup ai Jadwigăi.

N-am putut să găsesc nimic în vechea noastră locuinţă:

ruină totală. Doar în dulapul din perete, în antreu, am descoperit un mic; ceainic de porțelan ce aparținuse mamei mele – fie iertată. Ştii, unul cu desetie albastre. Dar desenele s-au ars şi au devenit cafenii. Ceainicul a rămas însă întreg. Am găsit în el şi puțin ceai uscat. Atâta ne-a rămas din locuința noastră. Nu numai din locuință, dar din întreaga viață: doar un mic ceainic ars. Nu-i oare prea puțin? Totul mi se pare nespus de nedrept. Întoarce-te, vom merge poate împreună la morminte. Poate vei izbuti să găseşti mormântul lui Antek. În fond, la ce bun? Totul trăieşte în inimile noastre şi ei toți, când erau mici de tot, apoi mai mari, în sfârşit mari de tot, maturi, aşa cum tu nici nu i-ai cunoscut! Au fost copii foarte buni.

Îți trimit, soțul meu, salutări, te sărut, îți cer iertare şi îți mulțumesc.

A ta soție, Ola”

Termină de citit şi din nou se uită la hăul albastru de dincolo de acoperişurile Copacabanei. Stinse lumina şi fără să închidă uşa ieşi… Trecu pe lângă grădiniță – unde totul părea atât de greoi, cu un iz umed şi copleşitor, iar gardeniile albe miroseau atât de tare, încât aproape puțeau. Printr-o mică străduță udată de ploaie ce cobora dinspre „favela” porni în jos până la Avenida Atlantica.

Din locul acesta – puternic luminat – al splendidei străzi, marea părea mai întunecată şi mai amenințătoare decât de obicei. Se simțea destul de izbitor contrastul dintre vestigiile de civilizație omenească – cu felinare, trotuare şi case – şi întinderea nesfârşită a forței elementare a naturii. Căutând scările cele mai accesibile, domnul Franciszek coborî spre plajă. Un brâu de nisip lat, argintiu, îl despărțea de valuri; marea însă părea aici mai naturală şi nu atât de îngrozitoare. În intrândul ghizdurilor plajei – asemenea Aidei şi lui Radames în templul subteran – se îmbrățişa o tânără pereche.

Domol şi fără nicio preocupare în minte, domnul Franciszek trecu peste brâul de nisip şi se opri în locul unde limbile de spumă se aşterneau pe țărm răsfirate ca nişte evantaie. Privi orizontul îndepărtat şi întunecat. Nu se vedea nici linia ce

despărțea marea de cer. Acolo se înălța parcă ceva asemenea unor pânze de corabie – mari, rigide, drepte – şi care se îndreptau spre țărm. Chiar în fața brâului de nisip, pe pânzele astea se ivi un tiv alb, iar valul se rostogoli din dreapta spre stângă, căzând cu zgomot şi izbindu-se de nisip cu toate puterile lui, tocmai la picioarele omului din față.

Apa umflată aducea cu sine duhoare de plante putrezite, precum şi mirosul acela brazilian, cu iz pătrunzător de farmacie, de care domnul Franciszek nu putuse scăpa din clipa sosirii în țara asta. În acelaşi timp se simțea din plin cum apa tare încălzită răspândea o dogoare ecuato\ rială.

Domnul Franciszek se aplecă să-şi afundă mâna în mare. Era ca într-o cadă. Nu observase că în mâna afundată ținea scrisoarea Olei. Când ridică mâna scrisoarea, umezită, se prinsese în degetele lui ca un fluture. Maşinal, deschise palma, dar… scrisoarea nu se desprinse. Îşi afundă iarăşi mâna în apă şi… scrisoarea rămase pe undă.

— Ce fac? spuse el cu glas tare.

Legănându-se, scrisoarea se îndepărtă de domnul Franciszek; pentru o clipă dispăru în undă şi apoi apăru din nou.

— N-are decât să se scufunde, grăi sau gândi el, şi aşa nu-i nimic important… totul e neadevăr.

Când însă scrisoarea dispăru în unda apei, pentru un timp mai îndelungat, el se repezi şi vru s-o prindă. Îşi udă însă pantofii,

Scrisoarea apăru înăuntrul unui alt val şi se retrase apoi din nou. Domnul Franciszek îşi întinse iarăşi brațul, dar scrisoarea – ca un lucru viu – îi tot aluneca din mână.

— Priveşte, auzi el în spate pe cineva care vorbea cu accent cariocan, tipul ăsta s-a îmbătat şi a intrat îmbrăcat în apă.

Se vede că perechea ce se îmbrățişase ieşise din ascunzătoare şi stătea acum pe plajă la spatele lui. Restul cuvintelor spuse de ei fu înăbuşit de un nou val. Ca o vietate scrisoarea iarăşi săltă.

— Nu, nu! strigă domnul Franciszek disperat, cu glas tare şi, tot sărind mai departe, intră în apă până la genunchi. Agita

mâinile prin unde, dându-şi însă seama pe loc că numai se preface

* că aleargă după scrisoare, când de fapt nici nu voia s-o prindă.

— Nu, nu, nu, repetă el tot mai slab şi tot mai mult îndepărtându-se de țărm, dar fără să se scufunde, nivelul apei fiind acelaşi pe o mare întindere.

— Nu, nu, repetă el inconştient, chiar când apucă scrisoarea. Păşind mereu înainte, tropăind în apa care devenea tot mai adâncă, făcu sul hârtia udă, o răsuci apoi cocoloş şi, în sfârşit, o făcu bucățele. Voia să distrugă cu desăvârşire scrisoarea Olei, să o şteargă din viață, ca să nu rămână din ea nimic.

Când... nu mai simți nicio fărâmă de hârtie umedă în palmele lui spălate de unda sărată, ridică mâinile în sus spre vârful capului şi, cuprinzându-şi țărăneşte fruntea şi tâmplele, începu să le mişte la dreapta şi la stângă, repetând într-una:

— Nu... nu... nu... Soartă... soartă... soartă...

Şi ținmdu-se aşa de cap. Se culcă pe vaiui es se apropia şi care îl cuprinse deodată, îl ridică, îl aruncă în sus şi apoi îl trase la fund.

De-abia acum tânără pereche de pe țărm dădu alarma.

— Un om... un om... un om beat... s-a înecat!

Îi

În primăvara anului 1947 Alo se întoarse în Polonia. Se hotărâse greu să facă pasul ăsta, deşi îl considerase just. La Gdynia sosise în ultimele zile ale lui aprilie, iar în primele zile ale lui mai – după sărbătorile marine – plecă spre Varşovia. Iarna nu prea voia să se ducă, iar primăvara, târzie şi rece, se prelungea ca o naştere grea. De-abia mijiseră frunzele copacilor, bruma dimineții străjuia încă pe cireşii înfloriți ca un văl cafeniu ce-i ofilea, iar vântul rece sufla zile de-a rândul. Neînțelegând mai nimic şi nesimțind 'aproape nimic – în afară de uimirea că aude mereu în jurul lui limba polonă, Alo descinse în capitală într-o dimineață, devreme, dar tot în gara provizorie. În viața lui întreagă – de la prima sosire la Varşovia,

de care, fireşte, nu-şi aducea aminte – debarcase tot în „gara provizorie11, construcție mare de lemn, ridicată doar pentru câțiva ani, adică până la construcția Gării Centrale. Când intră în hala aceea imensă şi murdară, inima i se strânse.

„Au lucrat atâția ani la gara asta şi n-a ieşit nimic, cugetă el, şi iarăşi: fir-ar să fie de provizorat.”

Trecu prin mulțimea de călători care i se păru atât de exotică – precum undeva în Orient – şi, cu sentimentul unui englez ajuns în cele mâi neglijate colonii, ieşi în fața gării. Un hamal îi sări în întâmpinare.

— V-ați reîntors… domnule? întrebă el.

Se vedea bine că şovăise să-i dea un titlu.

— Iar dumneata… tot hamal?

— Puține lucruri s-au schimbat pentru mine, răspunse omul care întotdeauna îl instalase pe Alo în trenul de „vânătoare”. Şi eu, adăugă el, m-am întors.

— De departe?

— Am fost în Mauthausen, fu răspunsul.

Numele ăsta îi spunea prea puțin lui Alo.

Ştia doar că era denumirea unui lagăr de concentrare. Se urcă într-o trăsură hodorogită. De fapt nu prea ştia încotro merge. În Varşovia nu mai avea pe nimeni. Oraşul i se părea o ruină îngrozitoare, murdară. Singura adresă pe care o avea era a doamnei Royska, la Milanowek.

— Mai merge E.K.D.-ul?22

— De ce să nu meargă? A mers în tot timpul războiului, răspunse birjarul.

— Atunci duceți-mă la EKD, colț cu Nowowiejska.

Trenul spre Milanowek nu era în stație. De altfel Alo nici nu ținea să ajungă la doamna Royska atât de devreme, temându-se să n-o trezească din somn. Se duse deci la o cafenea mică lângă stație, să îmbuce ceva şi întrebă ce poate lua la micul dejun. Doamna care servea, şi a cărei față i se păru foarte cunoscută de undeva – nu ştia nici el de unde – îi

---

22 **Cum o duci ? (fr.).**

zâmbi binevoitoare.

— Totul, răspunse ea.

— Oua! Se poate? Şi o bucată de şuncă? Şi ceai? Alo înşirase toate astea ca pe nişte lucruri imposibile. Cu toată şederea lui, de câteva zile, pe litoral, nu se putuse obişnui cu uşurința de a obține de toate. În Anglia lucrurile se prezentau altfel.

— V-ați reîntors de curând? întrebă chelnerița, uitându-se la uniforma lui cu inscripția,. Poland” cusută în fir.

— Astăzi, făcu Alo zâmbind.

— Dar mama dumneavoastră?

Alo se uită la ea mirat. Da, nu se înşela, era Lila. O verişoară îndepărtată. O văzuse o singură dată în Dawidgrodek, la o vânătoare. Se ridică şi o salută, dându-i mâna.

— *Comment ga va?* 1 întrebă el într-o doară.

— *Comme tu vois,* răspunse ea. *Je suiş contente. Je travaille.*23

I Se păru foarte frumoasă. De mult nu mai văzuse o fată poloneză.

— Lila, dă-mi dejunul, izbucni el subit, sunt flămând ca un lup.

— Cred că n-ar fi rău să mai flămânzeşti nițel, zise Lila, plecând deîndată după mâncare.

— Ai vreo cunoştință aici? Sau ceva rude? De ce-ai venit? întrebă ea aducându-i şunca.

— Nu, n-am pe nimeni. Chiar pe nimeni. Mă duc la Milanowek, la „mătuşa” Royska.

Lila se strâmbă.

— Tu ştii, Walerek…

— Ştiu, ştiu. Dar Royska?

— Ah, fireşte o vei găsi. Când te întorci la Varşovia, să vii la mine. Locuiesc la Mokotow, şi-i dădu adresa.

— Uite, vezi am deja o casă cunoscută, zise Alo.

— Da! Dar acum nu-i timp pentru prietenie, Constată

---

23 **Cum vezi. Sînt mulțumită. Muncesc (fr.).**

sentențios Lila, alergând după ouă.

Fereastra localului era deschisă. Prin ea pătrundea sunetul unei voci minunate, înalte, care cânta o arie din *Madame Butterfly.* Era un disc, pus în magazinul de vis-â-vis. Magazinul ca şi birtul erau învecinate cu nişte ruine mari, cu nişte dărâmături. Puțin mai departe de stația trenului electric se auzeau sunetele pătrunzătoare ale „Capelei” de banjouri şi chitare a invalizilor care cântau *Stele pe Rio,* un tango dulce, ce-i amintea multe lucruri.

Un grup de femei stăteau sub fereastră cu coşuri imense de ridichii roşii. Tot udându-le cu apă, ele repetau:.. Ridichi, ridichi, ridichi ca trandafirii… „Băieți, cu picioarele goale, doamne bine îmbrăcate, muncitori şi funcționari de la EKD traversau repede strada. Zarva era mare, praf mult, soare şi o circulație intensă. Şi din nou cu o sporită şi subită uimire, îşi dădu seama că nu înțelege nimic, că aici nu vede pentru el vreun loc. Dar… încercă să scape de starea asta de consternare.

— Aici nu va fi întotdeauna voie bună, îl asigură Lila la despărțire, invitându-l însă, încă o dată, la ea.

Ieşi pe stradă. Dinspre Marszalkowska se auzea un cor de voci „brav.” Pe partea carosabilă treceau soldați care, mărşăluind, cântau un cântec cu totul necunoscut.

„Cum aşa? cugetă el, iarăşi armată? Totul *da capo?*

Pe stâlpi şi garduri văzu un afiş mare, alb. „Ansamblul de cântece şi dansuri sub direcția Barbarei Budna…” Zâmbi.

— Încă un nume cunoscut, zâmbi el.

Se urcă în vagonul trenului cu mica lui valiză şi cu sacul ostăşesc. La ora aceea călătorea puțină lume în direcția Milanowek. Trenul trecu cu mare zgomot prin aleea de ruine şi impurități şi se opri la bariera oraşului. Priveliştea grămezilor de cărămizi fu schimbată cu aceea a unui câmp verde. Alo se găsea tot timpul ca în vis; totul i se părea, ca şi chipul verişoarei văzut cu câteva clipe mai înainte – ceva foarte cunoscut, dar estompat parcă de vălul atâtor evenimente, care-l făceau oarecum străin. Astfel ajunse dincolo de Michalowice, unde peisajul – aşa cum îl văzuse prin fereastra

trenului – incetând să mai fie suburban, devenise un peisaj pe de-a-ntregul rural.

La Nowa Wies se ivi o luncă verde – destul de lungă, puternic luminată şi cu o fâşie de undă albastră lunecând spre orizont – pe care păşteau nişte cai de culoarea bronzului, ce păreau însă aproape roşii pe fondul verde şi în văpaia razelor. „I-aş picta în cinabru, gândi Bilinski pe neaşteptate”. La marginea luncii, chiar lângă şinele căii ferate, un curcan uriaş, cu coada răsfirată, dar cu aripile țârşâindu-se pe sol şi cu gâtul plin de corale, tropăia când într-o parte, când în cealaltă, având în fața lui o găină cenuşie, mică, uimită şi speriată, cu capul proțăpit în sus, ca şi cum vederea masculului splendid de neam străin ar fi consternat-o peste orice măsură. Alo râse, de fapt însă priveliştea asta

— Chiar de lângă stația trenului electric – era înduioşătoare: şi soarele de pe luncă, şi caii: roşcați, şi şuvoiul ce alerga ca un fir albastru spre infinit. Vagonul porni, totul căpătă o altă perspectivă, priveliştea pierind, schimbându-se. Totuşi, pretutindeni domina verdele, iar prin şanțuri calcea calului, galbenă şi înflorită, se întindea tot mai densă. Din clipa aceea ceva se schimbă în Alo: de-abia aici – şi întru totul pe neaşteptate – simți că se află în Polonia. Deosebit de mişcat de sentimentul ăsta repeta în neştire: „Acasă acasă, acasă..

Nimeni nu-l învățase că aici era casa lui. Nimeni nu-l aştepta în „casa” asta. Aici n-avea nici rude. Nici prieteni. N-avea nici măcar un culcuş unde să poată dormi. Mama-sa rămăsese acolo, într-un. *„mas”* exotic – o fermă ce şi-o cumpărase în apropiere de Toulouse. Restul se spulberase; despre moartea unchiului aflase mai de mult. Micul palat de pe Bracka, deşi restaurat, era ocupat de o instituție. Şi, totuşi, simți de-abia acum – după ce văzuse lunca aceea verde cu caii care o păşteau – că aici şi numai aici poată să trăiască.

La Milanowek merse drept la adresa cunoscută.

Uşa vilei modeste de lemn îi fu deschisă de o fată tânără cam de cincisprezece ani, dar dezvoltată şi foarte frumoasă, care i se recomandă.

— Royska, făcu ea întinzându-i mâna.

Alo căzu pe gânduri: ce fel de Royska putea fi ea?

În răstimp fata îi spuse că bunica nu-i acasă, fiindcă lucrează la o fabrică, însă aici, aproape, că o va chema şi poate că cineva îi va ţine locul.

„Desigur, e fata lui Walerek, gândi Alo, au găsit-o.”

Fata îl conduse într-o odaie nu prea mare, unde se aflau două paturi de fier şi, în jurul unei mese simple, scaune de lemn.

— Să nu vă miraţi, domnule, de locuinţă, dar lucrurile noastre, toate, au ars.

Alo se aşeză pe un scaun.

— Eu mă duc, zise mica Royska. Să merg şi la mătuşa Ola, să-i spun că aţi venit? Stă aici, aproape. Helenka, ştiţi, a pierit, îl informă ea pe Bilinski.

— Ştiu! Şi băieţii, spuse Alo.

— Helenka şi Andrzej au pierit în timpul răscoalei, Antek la ţară, într-o pădure.

Alo nu înţelese nomenclatura, trebuia să i se explice ce înseamnă „la ţară, în pădure”.

— Mătuşa Ola stă aici cu Anielcia, adăugă micuţa.

— Bine, du-te şi la mătuşa Ola.

Micuţa porni alergând. Alo îşi aruncă privirile prin odaie. Pe o comodă veche de lemn, în dosul unui buchet de margarete, era o fotografie mică într-o ramă albă. Înfăţişa un băiat tânăr în cămaşă şi cu un chipiu gimnazial rusesc. Faţa, fiind aproape complet ştearsă pe fotografia de amator, de altfel îngălbenită, Alo nu-i putu recunoaşte trăsăturile. Dacă ar fi avut cunoştinţele unchiului lui, ar fi ştiut că este una şi aceeaşi fotografie cu cea de pe biroul doamnei Royska, din vila familiei Szyller de la Odesa.

„Se vede c-a scăpat de la foc, gândi Alo aşezând fotografia la locul ei; aici însă nu-i nimic altceva din vremurile de odinioară.14

Atunci auzi nişte paşi repezi şi doamna Royska intră în odaie. De şaptezeci de ani trecuţi, avea mişcările încă vioaie, zveltă, numai că era foarte slabă şi uşor cam încovoiată din spate. În ochii ei, frumoşi şi luminoşi, lucea multă însufleţire.

Îl îmbrățișă pe Alo, care tot atunci văzu şi o altă persoană ce se afla la spatele doamnei Royska şi care i se păru cu totul străină. Trăsăturile ei reci şi calme erau înăsprite oarecum în mod neplăcut, iar părul alb ca laptele şi pieptănat lins avea luciri de metal. Semăna cu o figură de ceară. El bănui doar că-i Ola.

— Uite, vezi, micuța Ziunia îmi spuse că un oarecare Bilinski a sosit! Ce fel de Bilinski? Alo, pur şi simplu Alo, se adresă ea nepoatei. Stai jos, copilul meu.

Alo salută pe doamna Golqbek şi apoi luă loc. Se simțea nițel cam stingherit de privirile Olei, care se tot uita la el fără întrerupere. Fără să vrea îşi strămută privirea spre fetişcana ce stătea la spatele bunicii, pe jumătate stânjenită, pe jumătate cu zâmbetul pe buze. Şi deabia acum îşi dete seama cât era de frumoasă: neagră, oacheşă, semăna cu o floare învoită. Avea pieptul mic, zvelt.

— Lucrați, la fabrică, doamnă? o întrebă el pe doamna Royska.

— Da, aici, la doi paşi. În industria mătăsii, înfăşor firele pe mosoare. E un lucru foarte uşor. Ea, o arătă pe Ziunia, învață încă la şcoală şi aşa… trăim şi noi.

Alo căută atent la doamna Royska şi i se păru că o umbră i se lasă pe față.

— Cum o scoateți la capăt?

Dar Royska nu răspunse la întrebare, făcându-se că n-o aude.

— Bine ai făcut că te-ai întors. La început îți va fi greu. Foarte greu.

— Da, dar sunt acasă…

— E adevărat. Te-ai întors… atâțiâ alții însă.. —, Janusz, Walerek al meu…

Fără să vrea Alo se uită la Ziunia. Se îmbujorase şi îşi întorsese fața spre fereastră. Ola, pe scaun, cu trupul înțepenit, inexpresivă, avea ochii fixați pe tufele de iasomie din fața casei şi niciun muşchi nu i se mişca pe față.

Doamna Royska, în schimb, vorbea într-una. Întrebările adresate lui Alo curgeau:

— Dar tu? Ce-i cu mama? Ce fel de căsuță aveți lângă Toulouse? Am ştiut – acum chiar se bâlbâi – că nu se va mai întoarce. Când ai sosit? Şi-acum ce-ai să faci? Ai fost la Paris, la Arhitectură? La fel ca Ziunia mea, care visează să se facă arhitect... Voiam tocmai să te întreb, câți ani ai tu acum?

— Aproape treizeci, mătuşă.

— Ohoho! eşti chiar atât de bătrân?

— Antek era cu doi ani mai tânăr decât* Alo, spuse Ola cu glas firesc şi deplin calm. Cei de față simțiră însă un fior rece. Tăcură.

— Cum o scoateți la capăt? se repetă Alo, negăsind altceva.

— Ce să spun? Oarecum merge. Cu scosul la capăt însă, puțin a mai rămas. Cine va avea grijă de Ziunia! O! dacă ar fi trăit Jozio...

— Care Jozio? întrebă, imprudent, Alo.

— Jozio al meu, făcu doamna Royska, arătând cu mâna spre fotografia de pe comodă. Din gest şi din tonul glasului se putea deduce că Jozio pentru ea este mereu un tânăr viu, aşa cum era când a pierit, cu aproape treizeci de ani în urmă.

— Dacă ar fi trăit Jozio al meu, repetă ea, sunt curioasă să ştiu ce ar fi făcut el?

În clipa aceea Ola îşi întoarse capul de la fereastră şi s-ar fi zis că vrea să spună ceva, Dar nu grăi nimic.

— El a avut convingeri foarte progresiste, rosti cu naivitate doamna Ewelina şi, deodată, parcă îşi reaminti ceva: Dar tu, desigur, eşti flămând? Ziunia, să pregătim ceaiul pentru Alo.

— Apa fierbe, făcu Ziunia şi Alo cugetă că fata are un glas plin, cu rezonanță joasă, din piept. Ea se duse la bucătărie după ceainic, iar doamna Royska deschise sertarul comodei.

Se întoarse spre Bilinski şi Ola, cu fața de masă în mână şi deodată se opri. Ochii i se stinseră.

— E un obiect din Puste Lqki, glăsui ea arătind fața de masă. Nu, se corectă apoi, e din Molince. Uite, atâția oameni au pierit, dar fața asta de masă a rămas. A durat.

Ola se ridică.

— Mă duc s-o ajut pe Ziunia, şi ieşi spre bucătărie.

— Ştii ceva, se adresă deodată şi din nou voioasă doamna

Royska lui Bilinski, mi s-a spus că voi putea fi îngropată la Puste Lqki, la hotarul parcului şi cimitirului, lângă Jozio. Acolo există chiar un loc în mauzoleul lui Jozio, deşi eu nu cutez să zac lângă el…

— De ce? se miră Alo.

În clipa aceea intră Ziunia cu ceainicul, urmată de Ola.

— Vrei omletă, Alo? întrebă doamna Ola şi uşor, oarecum pe furiş, îi atinse tânărului părul.

Pe Alo parcă îl strânse ceva de gât.

— Bine, mulțumesc, zise el cu oarecare greutate.

Doamna Royska întinse, îndemânatec, fața de masă.

— Unii oameni au răposat, alții mai trăiesc. Trebuie să trăim, Alo, e lucrul cel mai important. Trebuie să trăim.

Şi stând lângă masă cuprinse cu privirea ceainicul, chiflele, pe Ziunia, pe doamna Ola şi ochii ei scăpărară iarăşi de un luciu tineresc.

— Fața asta de masă o am încă din Molince. Apoi adăugă, zâmbind: Spun eu doar aşa. Căci, într-adevăr, ea este doar asemănătoare cu cele ce au fost în Molince. De acolo eu n-u mai am acum nimic.

III

Când Ola ieşi spre seară de la doamna Royska şi ajunse acasă, Anielcia era de-acum în odaia ei. Pretextând că trebuie să se scoale devreme ca să ajungă la timp la fabrică, se închidea seara întotdeauna în odaia ei, nu cina cu doamna Golqbek şi se pare că, în general, nu mânca seara mai nimic, deoarece, cu toată munca grea, începuse să se cam îngraşe.

De data asta însă Ola nu se putu culca fără să schimbe cu ea câteva cuvinte măcar şi intră în odaița ei. Voia să-i spună ceva despre Alo ori să-i povestească despre omul ăsta tânăr, pe care îl ştia chiar mai înainte de a se fi născut băieții ei.

Intră în odaie fără să bată la uşă. Anielcia şedea pe pat şi ținea în mână un carton. Privi, plină de aversiune, la doamna Ola care, regretind că a venit, nu voia însă nici să se retragă fără un motiv, fără să-i spună de ce venise.

Îartă-mă, Aniela. Grăi ea. Dar aş fi vrut Bă stau de vorbă cu tine… Nu. Nu chiar să stau de vorbă, ci doar să te întreb cum

ti-a plăcut Alo.

Anielcia nu răspunse nimic; ascunse doar cartonul în sertarul mesuței de lângă pat.

Doamna Ola se tulbură.

— Ce-ai acolo? întrebă ea.

Anielcia dădu din umeri.

— Vedeți doar, făcu ea, o fotografie.

— Ce fotografie? se miră Ola.

Anielcia, fără a spune un cuvânt, deschise sertarul şi-i arătă Olei micul carton îngălbenit, pe care se putea vedea fața unui tânăr, puțin ş/teansă (era de altfel o reproducere nereuşită) ai cărui ochi mari şi expresivi păreau îndreptați spre ea.

Ola tresări. O sutime de secundă sau o fracțiune şi mai mică şovăi: nu-şi dădu seama dacă-i Antek ori Andrzej! Totul durase într-adevăr peste măsură de puțin, dar... îi tulbură cu desăvârşire conştiința. Avea îngrozitoarea senzație că nu-şi mai recunoaşte copiii.

Tăcea... ținând fotografia în mână. De emoție văzu negru în fața ochilor şi câteva clipe nu-şi putu reveni. Inima-i bătea să se spargă. Anieîcia socoti că totul se datoreşte emoției produse de fotografia lui Antek.

La urmă, doamna Golqbek îi restitui fotografia, fără să-i spună un cuvânt şi se aşeză pe singurul scaun din odaie.

— Vezi. Aniela, grăi ea după o clipă, când se mai linişti, cât eşti tu de rea? Nu mi-a spus niciodată că ai fotografia lui Antek. Şi doar ştiai bine că eu n-am nicio fotografie a copiilor mei... De ce mi-ai ascuns?

Spunându-i toate astea – cu un glas destul de fals şi deloc patetic – gândea, în acelaşi timp: „O! Doamne, Doamne, Doamne, nici nu mai ştiu cum mi-arătau copiii, nu l-am recunoscut pe Antek, am crezut Că-i Andrzej...11.

Şi la un moment dat simți chiar un fel de dezamăgire că a fost „numai” Antek, fiul ce se revoltase împotriva-i, regretând chiar pentru o clipă că nu era fotografia lui Andrzej. Ah! ce n-ar fi dat să-i vadă fața lui Andrzej şi mâinile lui, aşa... ca atunci... la cafenea, când şi-a luat rămas-bun de la el.

— Doamnă, glăsui Anielcia zâmbind fără plăcere, pe copiii

dumneavoastră i-ați avut atâția ani în şir; eu… l-am avut pe Antek doar câteva luni. Dumneavoastră le purtați imaginea în suflet, iar eu uit, uneori, şi cum a arătat… el.

„Deci, cugetă Ola, memoria tuturor se stinge?” Şi, suspinând, se uită mai binevoitor la Anielcia.

— În definitiv, adăugă fata, am dreptul să am şi eu ceva doar pentru mine. N-am vrut să vă arăt fotografia asta.

— Tocmai lucrul ăsta ți-l reproşez, şi Ola se ridică şi se îndreptă spre uşă, tocmai de aceea am spus că nu eşti o fată bună.

Anielcia zvâcni pe neaşteptate din locul ei şi-i ațінu Olei calea, în fața uşii.

— Trebuie să ştiți, doamnă, că în adevăr nu sunt bună! Şi… nu v-am spus niciodată lucrul ăsta, dar să ştiți că totul s-a întâmplat numai din cauza mea.

— Ce s-a întâmplat din cauza ta?

Ola se opri şi căută la fața schimbată a fetei. Trăsăturile ast'ea crispate nu le văzuse niciodată pe chipul Anielei. În ele se citea su ferință şi îndrăzneală, ceva nespus de neplăcut şi de provocator.

— Dar nici dumneavoastră nu sunteți mai bună! strigă Anielcia. Din cauza dumneavoastră Antek n-a vrut să se întoarcă la Varşovia. Din cauza dumneavoastră l-au ucis, l-au ucis… — şi deodată se opri şi, schimbând tonul, şopti: şi din cauza mea.

— Cum din cauza ta? grăi Ola neliniştită. Ce tot spui tu, proasto!

— Eu le-am dat atunci nemților de ştire. Ca să vină. Şi… au venit…

Ola o apucă de umăr.

— Aiurezi! De ce? Cum poți tu să vorbeşti aşa?…

— Ce? Să-şi facă de cap cu Krystyna aia? Mai bine în groapă.

Inconştientă, Ola zgudui cât putu de tare umărul fetei.

— Hai, vorbeşte odată, repetă ea fără sens. Vorbeşte…

— Şi mai mult… am spionat totul… Pe fața Anielei toate fibrele se zgârciseră ca urmare a unui foarte greu efort. Avea

înfăţişarea unei ieşite din fire.

— Ai înnebunit?! strigă Ola. Ai înnebunit!!

— Atunci... da... înnebunisem. Atunci eram ca nebună... Dumnevoastră nu ştiţi... Fugisem după Antek la familia Targowski... Am stat acolo până în ziua când au venit nemţii. Eu, i-am urmărit pas cu pas.

— Ce ai urmărit, idioato? ţipă Ola împingând-o de lângă ea şi de la uşă, dorind să plece cât mai repede.

Anielcia însă nu voia s-o lase.

Se apropie din nou de ea, pe vârfurile picioarelor, ca şi cum s-ar fi furişat şi, mişcându-şi degetul în dreptul nasului Olei, îi vorbi r ar:

— Eu am avut grijă de tot, eu am avut grijă ca atunci când i-au îngropat, să nu-l îngroape împreună cu aia, cu Krystyna. Pe el l-au îngropat separat şi asta au făcut-o nemţii pentru mine. Separat... separat...

— Şi tu ai ştiut unde este el îngropat?

— Am ştiut.

— Şi nu mi-ai spus nimic, tot timpul nimic?! Şi fotografia ai ascuns-o! Tu, tu...

Ola împinse pe Anielica spre pat.

— Culcă-te. Linişteşte-te, idioato. Nu ştii nici tu singură ce vorbeşti. Hai, culcă-te.

Şi o lovi cu putere în spate.

Căzând pe pat Anielcia începu să urle ca la o înmormântare sătească.

— Ce nebună de faţă! mai strigă Ola încă odată şi se duse în odaia ei.

Se linişti neaşteptat de repede. De fapt nu o interesau de loc chestiunile astea. Totul era terminat, ca o carte închisă. Antek nu mai era, l-au ucis nemţii – şi din ce cauză? E totuna!

„Mârşavă fată! cugetă ea, dezbrăcându-se. N-a vrut nici să-mi arate fotografia. Şi aş fi putut doar să fac o reproducere...”

Se dezbrăcă, cu totul indiferentă şi intră în pat. Câteva clipe se gândi la Alo.

„Ce va face aici?”

Lua, întotdeauna, un somnifer puternic şi adormea foarte uşor. Şi de data asta pastila îşi făcu repede efectul. Nici nu simți când o cuprinse somnul. Deodată, se făcu că-i în fața curții din Molince, în dreptul cerdacului şi a coloanelor greceşti: conacul din Molince avea, în adevăr, astfel de coloane, dar astea erau parcă mai înalte, mai puternice şi dăltuite în marmoră.

Ola îşi zise în gând:

„N-am băgat niciodată de seamă că sunt atât de mari coloanele astea". Şi văzu apoi pe scări, de amândouă laturile intrării, cum stau pitite, la baza coloanelor, nişte făpturi.

— Cine sunteți voi? strigă ea, nesigură.

— Noi suntem cei ce tăiem copacii, se auzi răspunsul.

Şi într-adevăr îi apărură tulpinile stejarilor scurtate, ca nişte scuturi risipite prin pădure – căci coloanele erau una cu pădurea. Începu să urce scările.

Uşa era tocmai ca la Molince. Îşi reaminti – în vis – cum, copilă fiind, se dădea huța cu ea. (În realitate, nu făcuse niciodată lucrul ăsta, de altfel, uşa avea o astfel de formă şi de construcție, încât nu te puteai legăna cu ea.) Iar în dosul uşii erau nişte săli mari, pustii şi cu cât mergea mai departe, cu atât Ola era mai mult cuprinsă de senzația golului şi singurătății.

„Aici, cugetă ea, e o adevărată pustietate, dar lucrul e cât se poate de firesc, aici e doar Grecia".

„Fireşte, e Grecia. Întotdeauna am locuit în Grecia şi chiar numele meu este grecesc: Helena."

Iar Ola era, în acelaşi timp, ea însăşi şi totodată era şi Helena, Hela, răposata fiică a mătuşii Royska, pe care o văzuse o singură dată în viață şi asta în frageda ei copilărie.

Şi aşa, în dubla ei întruchipare, tot înainta prin coridorul lung, apoi prin amfilada sălilor şi, în sfârşit, ajungea în salonul din Mankowka, odaie ce era cu totul altfel – semănând cu o cameră de hotel – dar pe care Ola-Helena o ştia bine că-i chiar salonul din Mankowka.

„Doamne, gândi ea, cum s-a mai schimbat şi odaia asta! Poftim, odăile îmbătrânesc ca şi oamenii!"

Dar... în salon era un şemineu şi în fața şemineului un ecran, tocmai ca la Mankowka, în casa familiei Myszynski. Numai că ecranul ăsta era în acelaşi timp şi bătrâna Szyllerowa care-şi întinse mâinile şi, schimonosindu-şi chipul, strigă către Ola-Helena:

— Pleacă de-aici. Pleacă de-aici, tu l-ai ucis pe Edgar.

Întorcându-şi capul, Ola văzu pe Edgar cum sta parcă pe piedestalul unui monument în mărime naturală – şi tot din marmoră albă – dar viu şi zâmbindu-i fermecător.

Nu vorbea cu glas tare, Ola însă înțelegea fără cuvinte ceea ce-i spunea:

— Sunt Patrocle, prietenul lui Ahile.

Şi-i văzu pe Patrocle şi pe Ahile La picioarele piedestalului pe care trona Edgar. Unul lângă celălalt, cu fața spre Ola şi ținându-se de mână, dreapta lui Ahile fiind în stângă lui Patrocle. Erau în armuri (sau în uniforme?), dar fără cască şi se mişcau ca la gimnastică, ba ascunzându-se unul în spatele celuilalt, ba aşezându-se unul lângă altul cu fața înainte, într-un ritm nespus de precipitat. Ahile era în față, apoi Patrocle trecea în locul lui şi executau mişcarea asta tot mai repede, încât fețele lor se suprapuneau, devenind o singură făptură, o singură față.

— Antek, Andrzej, încetați 1 le striga Ola, căci Ahile şi Patrodle nu erau alții decât Antek şi Andrzej.

Atunci răsăriră ei lângă ea şi o conduseră la braț pe înaltele trepte.

„Am uitat cum arătați la față”, zise Ola în gând.

— Nu face nimic, mamă, spuse Antek cu glasul lui duios şi atât de cunoscut, vei cunoaşte totul îndată.

— Aşteaptă numai, să te oferim lui Spychala, adăugă Andrzej.

Într-adevăr, în capul scării stătea Spychala. Avea şi el forma ecranului din fața şemineului din Mankowka, numai că era cu mult mai mare şi creştea din clipă în clipă, repezindu-şi – în fiece moment – mâna în sus. Avea pe frunte o şuviță de păr, iar mustățile lui erau în formă de fluture.

Ola încerca să se smulgă din mâinile băieților care o țineau

strâns. Începu chiar să geamă. Atunci Spychala – ecranul se uită la ea – glăsui ca odinioară la Odesa:

— Şi de ce nu te-ai mărita cu domnul Franciszek Golşbek?

— Uite, el o să mă condamne la moarte, țipă Ola, adresându-se fiilor.

— Nu face nimic, răspunseră ei.

Printr-o mişcare violentă Ola scăpă din strânsoarea băieților şi porni să se rostogolească pe scări, în jos – era ea, în persoană, în acelaşi timp însă era şi propriul ei cap retezat.

„Mă rostogolesc pe scări asemenea capului lui Mario Faliero[24], cugetă capul Olei, şi totuşi… sunt Helena.”

Şi… şedea în barcă, propriu-zis îngenunchiase în fundul bărcii, care plutea încet pe apele râului, râu ce era larg, larg şi liniştit. La proră, în fața Olei, într-o rochie albă de mireasă, fiica ei –, tot Helena. Şi iată că Ola nemaisimțind hotarul dintre ea şi fiica ei, se apropie, târându-se în genunchi şi o întrebă:

— Cu cine te măriți?

— Cu Jozio, glăsui Helenka.

— Care Jozio?

— Cu Jozio Royski.

— Eşti prea frumoasă pentru el…

Şi-şi puse capul pe genunchii Helenkăi, simți ciudata dulceață de a fi împreună cu copiii… Nu mai vedea nimic, simțea doar că barca pe care plutea se mişcă mereu înainte, iar sub obraji simțea genunchii de copil ai Helenkăi.

„Copiii mei”, cugetă ea.

Barca începu însă să dea de nisip, încetini mersul şi iată că Ola era acum singură într-un pustiu întins şi ars. În fața ei barca, de fapt o albie fărâmată, câteva scânduri putrezite, semănând cu rămăşița unui coşciug pe nisipul îngălbenit. Era singura culoare, şi asta ştearsă, pe care o mai vedea în visul ei.

Se apucă cu mâinile de cap şi, legănându-se înainte şi înapoi, începu să repete:

— Pe nimeni, pe nimeni, pe nimeni…

---

[24] **Doge al Veneţiei, decapitat în 1355.**

Izbucnind în hohote de plâns, se trezi.

IV

Primind de la doamna Royska adresa lui Szuszkiewicz, Alo plecă din Milanowek direct la el. Acesta se instalase într-una din căsuțele nelocuite de pe strada Sucha, unde avea o locuință bună, la etaj – . Chiar cu două odăi – nu mai că erau nemobilate. Szuszkiewicz îl primi pe Alo cu brațele deschise.

Deşi nu-l simpatiza pe bătrân, totuşi Alo se bucură că găsise, în sfârşit, ceva concret, un om în stare să-4 spună multe şi deopotrivă să-l sfătuiască asupra celor ce ar putea face în viitor. Totul se înfățişa destul de cliar. Komorowul era asigurat, în timpul ocupației, Janusz defalcase o parte din proprietate – şi aşa nu prea mare (căci avusese nevoie de bani pentru o seră nouă) astfel că mai rămăseseră în total vreo douăzeci de hectare, ca atare nesupuse naționalizării ori parcelării. Suprafața asta restrânsă se preta foarte bine la culturile speciale de plante medicinale. De altfel – cum îi spusese Szuszkiewicz – domnul Fibich începuse chiar cultura asta care prospera foarte bine. Jadwiga se întorsese şi ea la vechiul cuib, aşa că la Komorow lipsea doar Janusz, pe care el trebuia să-l înlocuiască.

Nu prea ştia deocamdată cum se vor desfăşura lucrurile, dar nici nu voia să-şi bată capul cu ele. Fu de acord cu expunerile lui Szuszkiewicz

— Calme şi extrem de concrete – şi mai mult asculta decât vorbea. Înnoptă pe o canapea din hol, iar a doua zi dis-de-dimineață se supuse îndemnurilor doamnei Szuszkiewicz în vederea mobilării celor două odăi goale, ce urmau să-i servească de locuință. Atât Szuszkiewicz cât şi soția lui se crucică nespus când aflară că Bilinski sosise fără o lețcaie. Îşi închipuiseră că din rucsac va scoate pachete cu dolari – groase cât *Biblia* – dar până la urmă se împăcară cu sărăcia lui. Sau poate că nu prea dădeau crezare cuvintelor lui Alo? Să fii în armată în cursul demobilizării şi să nu faci bani, era ceva ce nu putea intra uşor în capul bătrânului om de afaceri. De altfel, de la sfârşitul războiului trecuseră deja doi ani şi poate că şederea la Paris, ca şi studiile de arhitectură îi

epuizaseră tânărului toate posibilitățile financiare?

Despre vechiul pistol – cumpărat de domnul Szuszkiewicz pentru Adas Przebija-Lşcki – nu fusese nici măcar vorbă între ei.

Într-un mod destul de ciudat evitau să vorbească despre arma aceea, iar dacă o conversație, cât de indiferentă, aluneca pe panta asta, bătrânul Szuszkiewicz pornea pe loc să vorbească despre altceva şi chiar nu prea *a propos*.

Din capul locului îi oferi însă o sumă însemnată, spunându-i că reprezintă veniturile de la Komorow pe doi ani. Alo primi bucuros banii şi repede se aranjă în cele două odăi de deasupra lui Szuszkiewicz, căci atunci mobilă veche se mai putea încă găsi pe ici pe colo.

Cu oarecare neplăcere Alo observă că toată cordialitatea soților Szuszkiewicz, ca şi toată buna lor dispoziție, neprefăcută, de a-i veni întru toate în ajutor, ascundea o notă de nelinişte, de jenă, ca şi cum parcă – simțea el – nu fusese spus totul între ei.

Szuszkiewicz nu prea ştia nici cum să i se adreseze lui Alo. Fireşte, nu4 putea onora cu titlul ce-l avea, iar să-i spună „domnule” i se părea ridicol; aşa că până la urmă îi spuse pe nume.

— Ascultă, îl îndemnase el îndată, încă din prima zi, trebuie să-ți cumperi nişte haine. Măcar… din „pachete41. În uniforma asta, cu inscripția „Poland44 pe umăr, nu prea are haz să umbli.

— De ce? întrebă Alo naiv, fără să priceapă.

Szuszkiewicz zâmbi, zâmbet sub care ascundea însă o oarecare nerăbdare.

— Trebuie să ştii că nu toată lumea se uită aici cu ochi binevoitori la oamenii care au fost sub comanda lui Anders. 25

— Dimpotrivă, zise Alo, dând din umeri, am avut impresia

---

[25] ***Wladyslaw Anders*** **(n. 1892), general polonez, comandant al unităţilor poloneze de pe frontul occidental (1945).**

că societatea m-a salutat foarte cordial şi pe stradă; pretutindeni sunt întâmpinat cu zâmbete amabile.

Szuszkiewicz tuşi uşor.

— Societatea, poate. Dar sunt alții, alături de societate sau deasupra societății.

— Asta nu mă interesează deloc, mormăi Alo.

— Nu! Nu se poate vorbi aşa. În orice caz mult mai puțin vei atrage atenția dacă vei fi îmbrăcat în haine obişnuite.

— Dumneata crezi că sunt urmărit?

— Evident, ridică Szuszkiewicz mâinile în sus. De asta nu mă îndoiesc. Dar, adăugă el, ai, desigur, conştiința împăcată?

„Asta te doare!” cugetă Alo şi-i preciză:

— Conştiința, domnule, e un cuvânt prea mare. Dar… îți spun dumitale, cât se poate de sincer, n-am venit aici cu vreo misiune. Am vrut să mă întorc…

— *Je vous comprends* 26 interveni acum şi Szuszkiewiczowa.

Alo înțelese că vorbele ei însemnau exact contrariul, că „franțuzita” asta nu era în stare să priceapă cum de s-a grăbit el să revină în Polonia asta îngrozitoare, când ar fi putut foarte bine să rămână în Franța.

— *Entierement*27, îşi repetă eia, încă o dată, gândul.

Vorba asta franțuzească părea – în conversația lor – cu totul nelalocul ei. B’ilinski îşi cam pierduse răbdarea tot gândindu-se la chestiunile astea spuse pe jumătate şi care subliniau aspectul de jenă, de falsitate a tot ceea ce-i mărturisea bătrânul Szuszkiewicz.

Aşadar, este urmărit; bine! Va răspunde pentru că a luptat în Armata lui Anders. Dar… nu va putea explica niciodată, nimănui, ce a simțit după bătălia de la Monte Cassino. Despre asta vorbise cândva într-o scrisoare adresată domnişoarei Tekla, care – după cum aflase de mult

— Fusese ucisă chiar în prima zi. Înțelegea că nu-i putea

---

26 **Vâ înţeleg (fr.).**

27 **întru totul (fr.).**

vorbi lui Szuszkiewicz despre toate astea şi cu atât mai mult soţiei sale, care, ca autentică franţuzoaică, nu putea pricepe nimic din complexitatea poloneză.

— N-am ce face, spuse el, va trebui dai să răspund pentru ceea ce am făcut. Credeţi-mă însă, n-am putut proceda altfel. Nici măcar nu poate fi vorba, aici, de „luarea unei decizii44, fiindcă – pur şi simplu – am venit.

— Şi ce vei face aici?

— Voi încerca, deocamdată, să mă orientez.

— Fireşte, nu poate fi vorba să-ţi pun vreo piedică la Komorow. Mă voi muta imediat de acolo. Avem doar aici locuinţa asta – o veche căsuţă a noastră, pentru o singură familie şi asupra ei având drepturi depline. Soţia mea de altfel îşi petrece cea mai mare parte din vreme la Varşovia.

În modul ăsta află Alo că soţii Szuszkiewicz locuiseră la Komorow de la răscoală şi că venirea lui îi cam gonea de acolo. Gândi totuşi că nu asta era adevărata cauză a jenei pe care

Szuszkiewicz o simţea faţă de el. După o mai îndelungată convorbire conchise că bătrânul se temea pur şi simplu de el. Se temea cu adevărat. Şi nu pentru considerentul că i-ar fi putut s cere socoteala asupra averii. Şi Alo şi Szuszkiewicz ştiau prea bine că nu acum era timpul socotelilor, socoteli ce se înecaseră penrtru totdeauna în marea de sânge şi foc. Ascultând cuvintele lui Szuszkiewicz, Bilihski zâmbi. Alo voia în definitiv să afle de la el ceva concret.

— De ce vă temeţi de mine? îl întrerupse el, pe un ton aspru, pe bătrânul om de afaceri. Mirată, doamna Szuszkiewicz căută la Alo.

— *Comme vous etes change*28, şopti ea.

Bildnski îşi examină vârfurile cizmelor. Erau cizmele lui obişnuite, nelustruite de mult. Şi, într-adevăr. Recunoscu el în gând, s-a schimbat mult. Aici a'sosit un om cu totul altul. Nu mai era vorba de înfumurare, de vechile deprinderi, de fracurile şi dineurile la ambasade, de vânătoare. Toate astea

---

28 **A propos, unde este scrisoarea ? (fr.).**

dispăruseră oarecum natural, de la sine. Alo se schimbase ca om, devenise cu totul altcineva. Ca după un cutremur, ieşiseră la iveală alte straturi geologice, din cele mai adinei stratificări, care se aşezaseră la suprafaţă.

Szuszkiewicz se tot uita la el. Se uită atent, aşa ca şi cum ar fi fost gata să deschidă gura şi să spună ceva; dar nu zise nimic. Întrebarea lux Alo rămăsese suspendată în gol. Desigur însă că, tocmai în legătură cu întrebarea asta Szuszkiewicz pornise să se plimbe prin cameră, iar după ce se mai uită încă odată la Bilinski, să-i spună:

— Începi – socot eu – să semeni cu Janusz…

Alo zâmbi.

— E oare un lucru rău?

— Pentru timpurile noastre cred că e chiar foarte rău. Rău pentru tine personal, căci tocmai voiam să-ţi spun… eu nu mă tem de tine, eu mă tem pentru tine.

— Asta însemnează…?

— Însemnează că mi-e frică. Nu vei fi în stare s-o scoţi la capăt, şi cel mai important lucru este că acum nu vei mai avea nicio însemnătate.

— Credeţi că eu vreau să am vreo însemnătate?

— Fiecare vrea doar să-şi aibă locul lui.

— Iar eu nu-mi voi avea locul?

— Tot ce se poate.

— De ce?

— Uite, am impresia că nu-ţi dai seama că totul s-a schimbat acum. Că a început o cultotuJ altă epocă şi că pentru epoca asta nu eşti pregătit nici în cea mai mică măsură.

Alo se indignă.

— În ce-l priveşte pe unchiul meu, el pentru nicio epocă nu era pregătit. Dacă am considera perioada de douăzeci de ani dintre cele două războaie drept *ancien regime,* Janusz nici pentru asta n-a fost pregătit…

— *A propos,* zise doamna Szuszkiewicz, *cu est la lettre*? 1

— Da, da, se fistici bătrânul, i-o voi da la plecare.

— Şi să-mi spuneţi cum a început epoca nouă?

Szuszkiewicz zâmbi.

— Noua epocă a început în mod cu totul obişnuit, răspunse el. Au sosit tancurile la Socha-

I Cum v-ați schimbat (fr.).

czew. Şi încă dinspre apus… Şi la Komorow se pripăşiră nişte prădători.

— Au fost greutăți?

— Mai degrabă o spaimă. În casă nu era nimic, iar ei cereau de mâncare. Primiră nişte arpacaş fiert în apă, dar fără grăsime.

— Jadwiga se temea să n-o omoare, adăugă doamna Szuszkiewicz.

— Şi s-a întâmplat ceva?

— Nimic. Au mâncat, au mulțumit şi au plecat. Au fost foarte puțin pretențioşi.

— Surprinzător, zise Alo.

— Oricum, a fost o adevărată eliberare, grăi Szuszkiewicz, pe un ton serios. Desigur că acolo, peste hotare, ai auzit altceva. Poate că în altă parte a şi fost altfel. La noi însă se poate spune doar că a fost o eliberare, iar entuziasmul a fost general.

— *On a respire* \ preciză fosta domnişoară Potelos.

— În ultimele luni atmosfera de oprimare fusese aproape insuportabilă. Atât doar că a existat, întotdeauna, speranța…

— N-au vrut să vă gonească din Komorow?

— De, eu eram un refugiat din Varşovia. Ăştia *se* bucurau de respect. Varşovia era pustie. Mergeam până acolo pe jos.

— Ați mers pe jos?

— Eu? Nu; dar oamenii de la noi. Jadwiga alerga. A salvat pentru doamna Ola nişte obiecte mărunte din Bracka, dar acolo – deşi casa nu arsese în întregime – nu mai era nimic.

— Dar din lucrurile noastre?

— Nimic. Încă din timpul evacuării Varşoviei totul fusese jefuit.

— Nimic, nimic? Nicio hârtie?

— Nimic.

— Este aici pentru dumneavoastră o scrisoare, preciză bătrâna.

— Ce scrisoare?

— Aha, îşi reaminti Szuszkiewicz şi deschise cu cheia o mică ascunzătoare din vechiul birouseartar, este ceva aici pentru dumneata.

— Ce?

— O scrisoare. Dar foarte ciudată. E o întreagă poveste. În momentul în care nemții au intrat în casa lui Janusz, atunci când l-au ucis, Jadwiga a văzut pe birou o scrisoare neterminată. A luat-o repede şi i-a dat-o Helenkăi. Care a fugit în pădure prin grădină. Când Helenka a apărut din nou la Varşovia, mi-a dat-o s-o păstrez. Şi a făcut bine, căci scrisoarea a fost salvată, iar Helenka…

— Ce fel de scrisoare?

— Janusz a scris-o în ziua morții. Îți este adresată.

Szuszkiewicz îi predă un plic deschis. Aleksandar scoase din el patru file, iar la fila a cincea manuscrisul fusese întrerupt. Nu era greu de recunoscut scrisul lui Janusz, mărunt şi egal, dar nervos cu toată aparența calmă. Mişcat, se uită la ânceputul scrisorii: „Dragul meu Alo…44

În tot timpul scurs de la sosire fusese calm, nu-i trecuse prin minte să se emoționeze. În mod special, de ceva. Dar. În clipa aceea simți cum i se încleştează gâtul. Se ridică, luă scrisoarea şi se duse sus ân odăile lui, care, mai mult sau mai puțin, erau „deja mobilate.41

V

Scrisoarea lui Janusz Myszynski către Alo:

„Komorow, octombrie 1943

Dragul meu Alo,

N-am niciun fel de temeiuri obiective ca să-ți scriu tocmai astăzi. Nu există şi nici nu pot exista. Nu ştiu unde te afli, dacă eşti viu, nici măcar dacă scrisoarea va ajunge la tine, poate, când eu nu voi mai trăi, iar hârtiile mele vor fi fost înghițite de flăcări, aşa cum s-au dus atâtea lucruri şi încă se vor mai duce. În plus socot – şi sunt aproape sigur – că scrisoarea va fi inutilă, deoarece simt bine că voi supraviețui tuturor acestora

şi că asupra temelor pe care le voi aborda aici vom mai sta de vorbă. Da, vom sta de vorbă; dar, dacă ne vom mai întâlni pe lumea asta. Va fi abia «după toate celelalte», care – ca şi evenimentele ce-s azi la ordinea zilei – vor apărea însă atât de îndepărtate, încât, vrând-nevrând, le vom privi aşa cum se privesc datele istorice. Nu le vom mai resimţi, le vom înţelege însă şi le vom viziona în cadrul general al desfăşurării evenimentelor – ele devenind pentru noi parcă mai puţin reale, deoarece vor fi subordonate principiului general al unui adevăr şi mai mare.

Desigur, ştii bine, sau îţi închipui poate, ce se întâmplă la noi. Este ca şi cum o năpastă uriaşă, de proporţii biblice, s-ar fi abătut asupra noastră, ca şi cum ceea ce ni se întâmplă n-ar fi o hotărâre omenească, ci un cataclism: declanşarea stihiilor elementare. Şi eu – şi cei ce mă înconjoară – nu văd în vrăjmaşii noştri nişte făpturi omeneşti, ci un soi de instrumente ale plăgilor egiptene sau ale nopţilor bartolomeiene. Îmi vine aşa de greu să descopăr în inşii ăştia omul, după cum sunt pentru mine cu totul de neînţeles motivele acţiunilor, reacţiilor şi în general a tot ceea ce se petrece în fiinţa lor. Căci, oricum, ceva tot trebuie să se petreacă. Şi, dacă până acum n-am priceput lumea, lucru despre care am vorbit chiar cândva (dar parcă mai mult lui Edgar), cu atât mai mult nu pot pricepe lumea de azi. E ceva ce nu poate fi înţeles.

Dar… cu toate astea şi poate chiar pentru că n-o înţeleg – cum nu-i înţeleg nici pe cei ce împuşcă şi nici pe cei ce sunt împuşcaţi – în mine s-a născut, de câtva timp, o anumită euforie, fapt incontestabil de care trebuie să ţin seama. Euforia asta este ca un extaz, ca o înaintare în faţa întregii lumi – desigur pentru că simt bine cum pot pierde lumea asta în orice moment, în juru-mi ea se naşte în fiece clipă şi în fiece clipă se poate şi evapora, în mod neaşteptat, nesperat, întocmai ca o cortină ce se ridică dezvelind scena, mai înainte ca spectatorii să se fi adunat în sală.

Lumea ce mă înconjoară însemnează: Komorow-ul, arborii şi florile lui, Fibich, Jadwiga, Helenka. Ei stăruie în ochii mei,

în fiece secundă, ca într-un soi de foc bengal, iar în focul ăsta ireal îi văd de fiecare dată separat şi din nou, ca şi cum de-abia acum aş fi luat seamă că există, ca şi cum teii şi menii din Komorow s-ar fi născut chiar azi, deşi îl văd doar dintotdeauna. Şi de fiecare dată când îmi apar în focul ăsta bengal, mă uit la ei ca şi cum ar fi venit pe lume numai cu o clipă mai înainte şi ar fi încă legați, prin cordonul ombilical, cu lumea din oare provin. Iar ei provin nu din lumea realităților, ci din altă lume, aceea în care viețuieşte, precum a şi viețuit tot ceea ce a constituit – în anii mei de singurătate – cea mai esențială parte a ființei mele.

Surprinzător e faptul că, în momentul când omul atinge abisul mârşăviei, când poate vedea grozăvia crimei şi forța spaimei, când omenirea şi-a ieşit din orbite – astfel că niciun lucru, nicio moarte, nicio luptă şi nicio victorie nu mai are la baza ei premise logice – resimt plenitudinea vieții pe care desigur o încearcă naufragiatul în clipa când îşi pierde conştiința.

Imaginează-ți, rămân aici în Komorow – unde la fiece secundă se poate ivi barbaria nedefinită, barbaria monstruoasă şi fără chip de om, ca o invazie a unor roboți muți şi fără simțiri – iar înăuntrul meu simt cea mai adevărată bucurie a existenței. Bucuria că pot gândi, că pot simți, că dincolo de fereastră e ziuă – ziua plină de razele toamnei poloneze, de obicei atât de minunate – bucuria că-ți pot scrie rândurile astea ție, singurul om pe care «îl mai am» pe lume, singurul care – mai mult sau mai puțin – ştie cine sunt. În definitiv, chiar dacă nu vei citi niciodată aceste cuvinte, pentru mine important este că le-am scris, prin ele cristalizând tot ceea ce a fost până acum viața mea, atât de absurdă, de pustie.

Ceea ce mă domină, acum când îți scriu, este credința că totul se va termina îndată. Că se va termina nu subiectiv, pentru mine (de pildă că mă vor ucide astăzi), ci că se va termina obiectiv. Nu mă gândesc la nicio metafizică şi nici la alte chestiuni simbolice. Cuget concret şi întru totul obişnuit: se vor termina războiul şi teroarea hitleristă, nemții vor fi

învinşi şi va fi o lume nouă, care va trăi în pace. Cred profund că asta se va întâmplă curând şi că abia după aceea va lucra omul şi pentru sine. Nu va mai ucide, deşi bucuria de a ucide o văd la tot pasul. Şi te pomeneşti, aşadar, că uciderea va continua?

În definitiv, n-are mare importanță. Nu-mi închipui, dragul meu Alexandru, că după toate grozăviile astea va începe o eră nouă, o splendidă lume nouă. Omul rămâne întotdeauna om. Evident, se mai schimbă şi se mai perfecționează, dar în proporții nespus de limitate. Singur faptul însă că va respira dezjugat din mecanismul grozăviilor, va putea descătuşa în el o mare cantitate de forțe noi. Şi tocmai vreau să-ți spun că țin enorm ca şi în tine să se elibereze forțele astea de sub presiunea nemaipomenitei tensiuni a marii aventuri mondiale căreia i se spune război – să se concentreze şi să se perfecționeze. De bună voie, eu am renunțat la presiunea asta. Am evitat lupta. Voi, însă, cei tineri, ați fost siliți să vă supuneți ei, să admiteți ca ea să vă cotropească sufletul, care însă de acum înainte va fi sufletul oamenilor ce nu vor mai lupta siliți, ci vor fi luptători pentru om.

N-am avut nici forța, nici putința să mă compar cu voi. Deşi doresc uneori foarte mult să mă las cucerit de torentul luptei iraționale, intransigente. În toată comportarea mea văd, întotdeauna, nepriceperea şi neputința de a atinge măcar cel mai redus grad de perfecțiune. Am convenit de aceea ca voi să faceți asta în locul meu, voi. Tinerii, voi, care veți ieşi vii din acest infern. (Vii nu însemnează doar cei care trăiesc, ci vii înăuntrul lor, adică în stare de fărâma aceea de credință capabilă să devină germenele unei noi vieți.)

Cu Andrzej Golbek am încheiat un fel de acotrd. Este un băiat – am vrut să spun un om, căci e deja om – care înțelege renunțarea mea şi care a preluat de la mine putința mea de acționare. Am încheiat cu Andrzej – trebuie să spunem lucrurilor pe nume – un pact, aşa cum se încheie cu diavolul: un pact pe sufletul meu.

I L-am dat şi am rămas singur cu lipsa mea de suflet, adică cu rigiditatea, necredința şi neputința de a acționa. Nu-i vorba

însă de lipsa sufletului, ci doar de locul sufletului meu, aflat pe o treaptă foarte joasă, la un prag pe care nu-l voi putea trece. Şi poate că tocmai constatarea renunţării ăsteia, definitive la suflet, mă face să fiu plin de bucurie şi să consider drept o împlinire perfectă tot ceea ce resimt în singurătatea mea veşnică. Termometrul meu indică la linia de jos 35 grade şi tocmai coloana asta de mercur, atât de coborâtă (dar care se poate ridica până la 40 de grade!), face impresia perfecţiunii estetice şi etice.

Nu-mi pot închipui că, fiind în viaţă, n-ai să te întorci în Polonia. Orice om cu minte ştie acum ce va fi şi cine va învinge. Odinioară, prunc fiind, ţi-ai pierdut averea. Îmi amintesc cum te-a adus – înfăşurat într-un cojoc – cazacul familiei Biliriski, o aventură surprinzătoare ce mi s-a întipărit în memorie pentru toată viaţa. Erai înduioşător de micuţ şi voiam să te îndrăgesc ca pe fiul meu. Dar, să nu râzi, nu te-am îndrăgit. Aveam atunci, ca şi mai târziu, atâtea preocupări. Tar cel mai important lucru era că nenumărate mărunţişuri făceau să mă simt epuizat cu desăvârşire într-o stare exhaustivă, ca şi cum cineva m-ar fi absorbit în sinea lui, nelăsându-mă – pur şi simplu – să trăiesc, să mă ocup de treburi importante. Nici măcar de tine. De tine s-a ocupat mama ta şi, trebuie să recunosc, că ai fost îngrozitor. Despre tine am discutat mult cu mamă-ta în cursul călătoriei noastre în Spania şi asta a fost încă una din îngrozitoarele chestiuni ce m-a absorbit în tot cursul călătoriei ce semăna cu un coşmar. Am văzut, acolo, cum le place oamenilor să ucidă, chiar şi pe cei ce le sunt dragi.

Îţi scriu, şi asta înseamnează că presupun, într-adevăr. Că te-ai schimbat. N-ai putut doar rămâne micul Bilinski care picta mici tablouri agreabile. Deşi peisaje n-ai pictat niciodată, totuşi ai putea oare să pictezi un peisaj de război? O pădure obişnuită, de pildă, dar despre care să se ştie că în ea a fost săvârşit un asasinat în masă… O pădure, ca aioi lângă Komorow, sau un stejar înalt, sub care să se ştie că zace ucis prietenul meu Jasiek Wiewiorski. El, Jasiek Wiewiorski, feciorul lacheului bunicii tale, prinţesa Anna, cel mai bun om

pe care l-am întâlnit pe pământul ăsta.

Presupun că te-ai schimbat, căci numai aşa schimbat ai fi în stare să apreciezi ceea ce vei găsi aici: ruinele Poloniei înfrânte. Polonia a fost incendiată şi înfrântă, ori înfrântă şi incendiată şi, desigur, va continua să ardă încă... Totul e atât de îngrozitor şi de grav. Trebuie însă să te schimbi nespus de mult pentru a reveni la sânul ei, aşa cum este ea acum.

Gândesc că o vei îndrăgi, tot aşa cum am îndrăgit-o şi eu. Nu dintr-odată, căci este peste măsură de greu să îndrăgeşti conglomeratul ăsta al unei istorii absurde – al unor sângeroase prigoane, al genialilor păstori poetici care au vrut, întotdeauna, să fie ceva mai mult decât nişte meşteşugari, al unor oameni mizeri, aspri şi în mare măsură neînvățați cu orizonturile largi – talmeş-balmeşul ăsta de lucruri nu atât de rele sau josnice, cât de respingătoare pur şi simplu. Şi... mai ales istoria, lucrul ăsta pe care noi îl putem transforma, chiar retrospectiv. Tu poate vei izbuti să transformi timpurile ce vor veni în aşa fel, încât chiar şi cele deja trecute să fie şi ele transformate. N-am dus niciodată lipsă de oameni, numai că şi cei mai mari au avut şi ei porniri josnice. Şi uneori, alături de aceste porniri, şi acel *quantum* de nerozie care a fost cu mult mai mare decât era strict necesar unui creator. Alteori n-a fost nici măcar nerozie, ci doar o orbire – ceea ce a fost însă cu mult mai rău.

Dragă Alo, desigur, tu vei birui toate astea, fiindcă tu îți dai bine seama ce este Polonia! Te-ai ales doar cu atât de puțin din balurile şi vânătorile tale! Ştiu dar că o vei îndrăgi – aşa cum eu însumi am îndrăgit-o – măduva acestui spirit polonez. Când am venit aici, de la Odesa, totul mi s-a părut îngust, mărunt. Singură bunica ta nu mi s-a părut aşa; şi nu mi s-a părut aşa nici băiatul acela mărunt şi tinerel, care – de sub scara de pe Bracka – a pornit la răscoala sileziană. Ştiam eu bine că răscoala din Silezia este doar o mistificare; el însă nu ştia! Şi poate tocmai de aceea răscoala sileziană n-a fost chiar o mistificare, deşi erau acolo destui naivi, ca şi destui vicleni. Jas Wiewiorski însă a crezut! Iar eu l-am îndrăgit pe Jas de la început, A fost ceva ce mi-a umplut viața cu un neaşteptat

conținut.

Fireşte că atunci ignoram toate astea. Le ştiu abia acum câind Jas zace în nisip, sub stejarul din Komorow şi câind aşteptăm sfârşitul războiului pentru ca să-l dezgropăm de acolo şi să-l înmormmtăm „cum se cuvine41. (Poate oare fi îndeplinit cândva, cum se cuvine, acest groaznic rit?)

Uite, vezi, de cum s-a dus Jas la răscoală am şi început să înțeleg, puțin câte puțin, că, dacă-mi este prea îngust şi prea mărunt în Polonia, îngustimea şi mărunțimea asta sălăşluieşte nu în Polonia, ci în mine; că dacă lățimea Poloniei este alta decât a stepei odesiene, asta n-o împiedică să existe, decât dacă nu vrei să-ți deschizi ochii.

Timp destul de îndelungat n-am deschis nici eu ochii, pe care i-am deschis de-abia acum, în timpul războiului. Şi s-au deschis deplin, de cuxând, la Sochaczew, când am văzut locul unde nemții au împuşcat (pe Bzura) douăzeci şi patru de polonezi, nu pentru că erau polonezi, ci doar pentru că şi unii şi alții erau oameni. Când ți-am scris, la început, că nu-i înțeleg nici pe cei împuşcați şi nici pe cei ce i-au împuşcat, la ei m-am gândit.

Vezi, gândurile revărsate pe hârtie pot să devină interesante. În timp ce cuvintele nu redau nici ceea ce omul gândeşte, nici chiar ceea ce ar vrea să spună, ceea ce ar spune *viva voce.* Nicio clipă nu mă îndoiesc că-ți voi repeta toate astea. Nici că tot ceea ce îți voi spune cu voce vie – poate sub stejarul din grădină, lângă groapa sărmanului Janek, sau în altă parte (numai nu pe Bracka, deoarece ar mirosi prea tare a trecut, iar eu vreau să vorbesc doar de viitor) – va căpăta semnificații, precum şi o mai mare expresie şi însemnătate decât semnele negre de pe hirtia de scris (pe care, în plus, idioata aia de Jadwiga mi-a comandat-o cu coroană!). Adică, să nu te temi de viitorul ăsta. De viitor se tem omul şi poporul numai dacă nu au un trecut, nu au nimic dobândit printr-o experiență îndelunga tă ori multiseculară. Experiența polonă – consider eu – este atât de specifică, de uriaşă, încât poate face față oricărei campanii de exterminare. Ştii bine că acțiunea de deznaționalizare dusă de trei mari puteri, prin trei diferite

mijloace, a eşuat. Deopotrivă de reduse vor fi rezultatele acţiunii de exterminare biologică totală, întreprinsă printr-o metodă puternică, barbară şi necruţătoare, dar... stupidă. (Intre noi fie vorba, orice distrugere este stupidă.).

Regret mult că nu eşti aici, cu noi. Trebuie să vezi poporul nostru în clipa asta, ca să te convingi că va supravieţui. N-aş vrea să devin patetic, peniţa însă mă sileşte să folosesc cuvântul: mare. Trebuie să mergi personal la piaţă şi să auzi cu urechile tale ce vorbesc femeile, după cum trebuie să urmăreşti direct cursurile filosofului Milbrandt (la mine a fost, venise la Helenka,. Să se convingă că ori câte crengi vor reteza barbarii, adâncile lor rădăcini vor dăinui).

Cunosc toate astea şi cred în ele, deşi aici sunt oarecum «într-un colţ de ţară» şi, retras fiind „mă prefac că trăiesc separat de ei. Dar este cu neputinţă să nu vieţuieşti împreună cu ei. Mai mult ca oricând trăieşti acum laolaltă cu toată societatea. Toate legăturile cu exteriorul – atât individuale cât şi colective – sunt doar întrerupte. Suntem singuri şi tocmai lucrul ăsta ne dovedeşte întreaga noastră măsură. Suntem în faţa crimei

— Străine şi proprii – dar suntem şi în faţa hecatombei de eroism din păcate numai al nostru – ce se înalţă până la ceruri.

Păcat că nu-l poţi vedea pe Andrzej. Acum e* foarte frumos, tocmai prin simplitatea care-l învăluie ca o graţie divină. În el nu există mânie, ci doar hotărâre. (La alţii, mânia e amestecată cui amărăciune – ca de pildă la Helenka, care şi ea este nespus de frumoasă.) Andrzej însă nu este singur, ca el sunt mii de Andrzej!

Îndată după război – şi sfârşitul lui nu-i departe, cum neîndoielnic este totul pentru ochii ce ştiu să vadă care va fi el – întoarce-te, oricum, chiar în pofida tuturor vrăjilor desfăşurate în faţa ta, de ţara în care te vei afla. Numai de n-ar fi împărăţia Persefonei! Gândeşte-te cum va trebui atunci să ne întărim existenţa, câte mărturii va trebui să dăm şi cât de necesar ne va fi fiecare. Lumea de acolo e doar o lume în agonie. Cunoşti destul de bine experienţa făcută de mine în acele locuri şi despre care ţi-am vorbit adeseori, deşi ai avut

alte păreri. M-am gândit şi mai adânc, dar cu tine am discutat prea puțin… şi de aici… scrisoarea asta care se revarsă peste maluri precum Vistula de Sfântul Ioan, când duce cu ea arbori întregi, ca şi rupturi de crengi mărunte. Trebuie să stăm față în față cu sarcinile majore – nu ale istoriei, ci ale istoriozofiei. Şi, mai înainte de orice să fim – trebuie

— Noi înşine.

VI

Ai meditat vreodată asupra secolului nostru al XVII-lea? Secolul barocului şi al înfrângerilor? Nu ne-a orientat prea mult împrejurarea că, dacă în a doua jumătate a acestui secol – şi cu toate stările existente –, au realizat ceva unii magnați (cum au fost. Strămoşii tăi, nu şi ai mei, care au luptat de partea ucrainiană), asta se datoreşte faptului că încă din prima jumătate a acestui secol ne-am statornicit în funcții, am reînnoit cele mai mari tradiții umaniste, ne-am întors ochii:

spre Boleslaw, spre Kazimir, spre Jagiello, spre Zygmunt cel Bătrân1. Înşmnid numele acestea, nu mă gândesc la fiecare în parte. Nu cred în autocrați, toți sunt trecători. Crede-mă şi nu uita; fie ca gândul ăsta să-ți înlesnească întoarcerea ân patrie: autocrații sunt trecători. Mă gândesc la colectivitate, la epocile trecute, la mărturiile de existență şi la renaşterile repetate de fiecare dată când totul părea prăbuşit în ruine.

Vai! unde am ajuns pornind de la tristul meu Komorow? Nespus de mult te rog să-mi ierți patosul, lucru pe care de-a lungul vieții mele am învățat să-l urăsc.

În viață m-am ferit de patos ca de foc, iar ea, în schimb, a trecut ca un vis; n-am realizat nimic. Azi de-aş muri, nimic n-ar rămâne de pe urma mea. Mă pot făli însă cu un singur lucru: am ştiut să înregistrez fenomenele, am ştiut să constat faptele, să le rețin în mine şi să le clasific, aşezându-le în ordinea logicei lor legături. Cui însă poate folosi treaba asta?

Uite, să ştii că sunt acum atât de plin de zisele înregistrări, încât parc-aş fi o soluție saturată. Un fapt, o picătură de preaplin e de-ajuns pentru ca totul să se cristalizeze ân mine. În ce anume? Nu ştiu! Am fost prea mult timp un observator adormit, pentru ca acum să mă pot elibera de lungul meu

coşmar. Prea multe am să-mi reproşez, ca să-mi uit acum scrupulele.

Am totuşi, impresia, că în mine se zămisleşte ispita de a mă măsura cu viața, cu viața atât de îngrozitoare şi care acum s-a cocoțat deasupra tuturor. Să mă măsor şi…”

Aici, epistola se întrerupe.

De-abia în toamnă se stabili Alo definitiv la Komorow. Soții Szuszkiewicz se mutară la Varşovia în tot cursul verii, „în etape”, Alo nepunându-le nicio piedică, după cum nici nu se impacientase. Avea doar ce să facă la Varşovia, printre altele şi câteva audieri, care deocamdată nu-i pricinuiseră nicio neplăcere. Nici în preluarea fermei de la Komorow nu întâmpină vreo dificultate, toate treburile gospodăreşti, ca şi consultările cu Fibich şi cu Jermena – ea continua să rămână pe vechiul său loc – amânându-le deopotrivă pentru mai târziu, pentru serile de toamnă, de regulă atât de plictisitoare. Între timp vizită destul de des Milanowek, petrecând acolo ore întregi, în conversații cu doamna Royska şi cu nepoată-sa.

Îndată după sosirea – definitivă – la Komorow, Alo se hotărî să procedeze la deshumarea celor doi prieteni îngropați în grădina fermei. Jadwiga dorea să-l îngroape pe Janek la cimitirul Brodno, iar Janusz urma să fie dus în cavoul familiei din cimitirul Powqzki. Astfel că fură despărțiți.

În ziua deshumării – era chiar prima zi a instalării, în prezența anturajului atât de nou pentru Alo – Bilinski îşi vizită întreaga gospodărie. Nici nu era cine ştie ce. La sfârşit, se opri şi în dreptul stejarului lui Myszynski şi Wiewiorski, de cealaltă parte a arborelui, privind spre cărare… Până să sosească însă medicul şi sora din Sochaczew, începu deshumarea.

Mormintele nu erau mari, iar dezgroparea nu prezentă dificultăți deosebite. De treaba asta se ocupă Ignacy (întors de mult din Germania şi având acum gospodărie proprie) care, scuipând puternic în pumni, înfigea cazmaua cu piciorul.

11 Ajuta fiu său – trimisul zeilor – crescut mult între timp şi fiind acum un tânăr viguros şi cu părul bălai; întrecea, ca înălțime, pe tată-su cu un cap.

Slujbaşii sosiți din Sochaczew păreau cam plictisiți de

neplăcuta lor sarcină, sora însă – în halat alb şi cu mănuşi de cauciuc – era în schimb plină de elan. Îşi ridică în sus mâinile înmănuşate şi se adresă lui Alo aproape cu încântare:

— Ah, ce bine că sunt deja dezgropați…

Bilinski nu prea înțelese de ce e atât de bine. Ceruse să se facă deshumarea, dar acum regreta. Simțea, pe suflet, o povară grea, deşi văzuse în scurta lui existență atâtea cadrave. De altfel, îşi dăduse bine seama că, din moment ce urma să se instaleze la Komorow, nu putea să păstreze cele două morminte chiar la intrarea în casă.

Alături de banca de lângă stejar se aflau două sicrie galbene, identice, pregătite anume pentru rămăşițele pământeşti. Pe capacele lor erau câte o cruce neagră şi ghirlande rotunde în stil *empire*. Cel dintâi a fost dezgropat Jas… Zăcuse la o adâncime destul de mică, înfăşurat într-o pătură – ori într-o prelată – care nu se desfăcuse în fâşii. Fiind în stare destul de bună. Cu ajutorul ei fu scos şi restul leşului care. După toate aparențele, era tare descompus. Zăcuse în nisip vreme de opt ani şi mirosea puțin.

Rămăşițele fură repede aşezate pe o pânză albă, iar sora, cu o mişcare îndemânatecă legă pânza în jurul corpului. Acum Janek părea tot atât de mic ca şi legăturica de voiaj pe care doamna Wiewiorska o lua, odinioară, când pleca la Odesa.

Totuşi, stând lângă groapă zări timp de o secundă craniul, pe care se păstraseră încă resturi de piele; vârful nasului nu mai exista, dar se vedeau orbitele goale, larg deschise.

Janusz, în schimb, fusese îngropat cu mult mai adânc şi în nisip curat, alb. Cadavrul lui se păstrase cât se poate de bine – drept e că şi zăcuse în pământ mult mai puțin decât acela al lui Wiewiorski. Fusese înfăşurat într-o pătură dungată.

Care se rupse când groparii îl apucară cu mâinile lor.

Ignacy şi fiu-su trebuiră să pună pânză nouă sub rămăşițe, apoi prelata deja pregătită de Fibich şi de-abia aşa scoaseră cadavrul lui Janusz la marginea gropii şi-l aşezară pe pământ.

Şi de data asta sora vru să vâre cadavrul într-o legătură bine făcută, dar Alo o opri. Apropiindu-se de groapă căută la rămăşițele lui unchiu-su.

I Se putea vedea fața, mâinile scoase din pătură, aşezate pe piept, strângând o mică cruciuliță de lemn, precum şi îmbrăcămintea cu care fusese îngropat, neputrezită. Numai că totul: şi fața, şi mâinile, şi cruciulița, şi îmbrăcămintea aveau aceeaşi culoare cenuşiu-verzuie. Ca şi cum totul ar fi fost sculptat într-un bloc de mucegai, astfel încât leşul nu mai făcea impresia unui lucru real, ci părea opera de artă a unui coşmar.

Trăsăturile feței, crispate şi slăbite, se distingeau limpede, ca şi cum ar fi fost dăltuite în lemn de un sculptor medieval. Ochii i se lăsaseră în jos, sprâncenele dispăruseră, iar întreaga lui față exprima o adâncă tristețe, dar şi o profundă adormire. Nasul lui Janusz – atât de scurt – devenise şi mai scurt, se chircise, ca şi cum ar fi tras pe nări vreo mireasmă, iar buzele lui sub țiri aveau şi ele tot culoarea mucegaiului, ca şi fruntea, obrajii, mâinile şi costumul. Trupul i se păru lui Bilinski ceva aşa de străin şi aparținând atât de mult pământului, încât inima-i fu cuprinsă de uimire, văzând cum moartea poate fi atât de perfectă, de irevocabilă. Trupul acela nu mai era trup, ci umbră şi pământ.

Bilinski, lăsând mâna în jos, cineva îl atinse uşor. Lângă el stătea Jadwiga, cu privirile ațintite duios şi îndurerat asupra rămăşițelor. Alo întoarse capul şi făcu câțiva paşi în direcția casei, iar când se uită din nou la scena de sub stejar văzu cum Ignacy, fiu-său şi Jadwiga depuneau în sicriu o legătură albă, lungă.

Al doilea sicriu fu şi el închis şi sigilat, urmând să fie dus la camion, când… Bilinski îşi mai aminti de ceva.

— Nu există aici niciun fel de flori? întrebă el pe Fibich, zărindu-l în mulțimea curioşilor şi a celor doritori – băieți fără treabă, argați şi fete – să fie de față până în ultimul moment.

— Avem în seră, crizanteme.

— Hai să le tăiem, trebuie să punem şi alte flori. I

În răstimp sicriile fură aşezate pe camion, iar Alo, domnul Fibich şi Jadwiga se duseră la seră.

Alo nu pridididise încă, după sosire, să viziteze serele. Ele se măriseră simțitor în timpul războiului. Janusz, în fiecare an –

în tot timpul ocupației – construise noi aripi, extinzând galeriile existente. Bilinski nu avea cunoştință de aceste construcții. Când venea, odinioară, la Komorow, serele erau cu mult mai mici. Aici fusese doar o răsadniță, care mai apoi fu şi ea dărâmată, iar acum erau patru rânduri de sere legate printr-un culoar de trecere, cu conducte de încălzit, alături de care se ridica un coş: cuptorul de cocs. În sere era cu mult mai cald decât afară, fiindcă cuptoarele deja funcționau. Deşi corpurile exhumate nu răspândeau o duhoare de nesuportat, totuşi în jurul mormintelor se formase un aer greu, neplăcut. Umiditatea păturilor şi a hainelor pătrunse de umezeala solului, precum trupurile uscate în nisip, ca şi resturile de intestine putrezite exalau un miros pătrunzător, dezagreabil. Sub stejar stăruia un iz de moarte şi mizerie. Lucrul acesta Alo îl resimți, de-abia aici, în seră, unde fu invadat de mireasma proaspătă şi camforată a frunzelor de crizanteme. Ca şi cum ar fi vrut să statornicească în el mirosul ăsta. Rupse o frunză de culoare verde-închis, o frecă între degete, ridică apoi palma spre față şi-i aspiră aroma înviorătoare, care acționa asupra lui – încă din anii cei mai îndepărtați – ca o amintire a timpurilor mai bune. Şi înțelese că mireasma crizantemelor fusese întotdeauna legată, pentru el, de Komorow. În vechea răsadniță existau de asemenea – toamna – în perioada vânătoarei, donițe cu flori mărunte, albe şi galbene, care acum deveniseră pentru el flori de doliu. Şi în vreme ce cadavrul văzut cu câteva clipe mai înainte – cu toate trăsăturile cunoscute ale feței lui cenuşii – nu-i reamintea întru nimic pe Janusz viu, aroma cu iz de piper a frunzei frecate între degete îi trezi în fața ochilor imaginea, palpabilă aproape, a unchiului şi a soției lui, sărmana Zosia, moartă atât de tânără. Călătorind spre Varşovia, ori fiind la Milanowek, ca şi recent, în drum de la Varşovia spre Komorow, Alo nu-şi reamintea deloc de Zosia. Dar acum, în clipa asta, îi apăru în minte imaginea unei femei mijlocii, cu ochi frumoşi, cam speriați, aşa cum o zărise cândva. Mai de mult. La un concert, stând pe un covor purpuriu, pe scările Filarmonicii şi adresându-i o întrebare la care el nu răspunsese. Astăzi nu-şi mai reamintea

întrebarea, dar… ține minte că nu răspunsese niciun cuvânt şi că doar s-a înroşit până la urechi.

N-ar fi fost în stare să răspundă la nicio întrebare a morților. Dar… spre marea lui uimire constată chiar în secunda asta că fața îi fu năpădită de o roşeață fierbinte şi atât de cotropitoare, încât lacrimi îi tiviră pragul pleoapelor.

— Florile nu sunt aşa de învoalte, grăi domnul Fibich, înmânându-i foarfecele de grădină, deoarece noi le pregătim de-abia pentru ziua Morților. Cele mai multe pot fi însă găsite în sera a patra, acolo unde-s florile mărunte, la care ținea atât de mult domnul Janusz.

Alo privi în jurul lui. În fiecare aripă a serei erau ghivece cu flori pentru morminte, de diferite soiuri. În prima erau unele rotunde, albe, asemenea unor bulgări de omăt, trecând în a doua văzu flori învoalte, purpuriu-închis şi cu mijlocul auriu. În a treia seră creşteau flori roze cu petale ascuțite, iar în ultima seră flori mărunte, galbene, liliachii, cafenii, dar, cele mai multe, albe. Cu foarfecele în mână, nu tăia florile, ci se delecta cu priveliştea acestei mări de plante, ale căror unde aveau culori nobile şi puțin adumbrite, ca un covor decolorat.

În a patra seră simți şi o altă mireasmă foarte puternică, ca de portocali, ce-i aduse aminte de Africa. Când într-o parte, pe o măsuță mică văzu patru ghivece de tuberoze, înțelese de unde venea mireasma.

— Dar tuberozele astea? întrebă el pe Fibich,

— Au rămas din recolta trecută. Sunt cam întârziate. Am avut greutăți cu combustibilul. Aici „noi procedăm succesiv. Înainte de crizanteme au fost tuberozele, după crizanteme urmează ciclamenele. Uitați-vă, sunt deja pregătite aici.

Şi-i arătă – sub mesele pe care erau îngrămădite crizantemele – o serie de ghivece mici, din care se înălțau frunzele ciclamenelor, în grămezi compacte, cu petele lor de culoare deschisă şi de un verde lăptos.

— Domnul Janusz a construit o seră frumoasă, glăsui Jadwiga înduioşată, stând alături de Alo cu o mare crizantemă în mână.

Şi ea şi domnul Fibich îşi plimbară privirile prin sera

splendidă, cuprinzând într-o vedere de ansamblu totalitatea plantelor exuberante.

— Ne-a creat un splendid şantier de muncă, grăi bătrânul Fibich cu adâncă admirație, dar trebuie să avem grijă ca aici să domnească ordinea.

SFlRŞIT

I *„Spi”* de la *„spac”* a dormi, în limba polonă.

IV

Andrzej fu trezit de mişcarea lumii. Era încă întuneric, dar se vedea – după freamătul mulțimii – că trenul fusese anunțat. Fiecare om se ridică în capul oaselor şi, căscând, îşi întinse mădularele. Totul se urni apoi spre peron. Acolo mijise de ziuă şi era foarte frig. Ziua se anunța senină. Se lăsase parcă un început de îngheț.

Pe la şase trenul de la Lublin intră în gară. Era destul de plin, aşa încât noii călători fură si-

I Aveți bilet de trecere? (germ,).

I Mâinile sus! (germ.),

VII

De-abia dispărură Hubert, Andrzej şi Helenka în umbra albăstruie a nopții ploioase, pornind în trei direcții deosebite când, în restaurantul de pe strada Baudouin apăru Kazimierz Spychala. Uşa dinspre scară fiind deschisă, Kazimierz trecu prin

I Mergeți la culcare (it.).

I EKD – Trenul electric suburban.

I Oamenii au respirat (fr.).